

**PüNKÖSTI ÁRPÁD**

**Rákosi a hatalomért  
1945-1948**

**1992**

# **TARTALOM**

## **Előszó**

### **Első fejezet**

- 1. Természetes vezető**
- 2. Nagy ember volt?**
- 3. „Az a kis bölcs, okos feje”**
- 4. Lobogjon jobban!**
- 5. Az utolsó csatlós daróca**

### **Második fejezet**

- 1. Májusi káprázat**
- 2. Csúfos győzelem**
- 3. Családi kör**
- 4. Amerikából jöttünk**
- 5. Úszoversenztvovaty**

### **Harmadik fejezet**

- 1. A nagy kombinátor**
- 2. „Nagyon erősek vagyunk!”**
- 3. A keresztapa**
- 4. Beteg-e a házigazda?**
- 5. „A slamos demokrácia”**

### **Függelék**

- 1. Olvasmányok, források**
- 2. A fontosabb dokumentumok fejezetenként**

## ELŐSZÓ

*Földrészek hitték, nincs pokol, közben a tornácát rótták. A szent kísértet nemzedékek életét fosztotta ki. Százmiliók szégyellik infantilis évtizedeiket. A révületet. Hogy hittek a mennyországban. Ez a közös bűn.*

Mekkora árnyéka lehet egy ilyen kis embernek is, és milyen nehéz kibújni alóla! Pedig azt mondják, Rákosi Mátyás már kiment a divatból. Olvasom: neve „jelképezi mindazt az elnyomatást és szenvedést, amit a magyar proletariátus az utolsó huszonöt év alatt kiállott”. 1945-ben íródott ez a szöveg. A debreceni Napló köszöntötte így Rákosit, amikor a moszkvai emigrációból hazatért. Ötvenhárom éves volt. Épp annyi, mint én e történelmi szociográfia írásának kezdetén. Hozzáfogtam, pedig az esztendőök óta tartó anyaggyűjtést sem fejeztem be. Nem is lehet. Mégis megírom ezt a történetet, amitől minden változás idején sajog az ország.

RM majdnem tragikus hős. Ezt akkor sem tagadhatjuk, ha a nemzet ezerszer szerencsétlenebb volt nála, ha illetlen is a két összefüggő tragédia egybevetése. Az úgynevezett kommunista értelmiség többségének végzetes volt az élete. Rákosira az elsők között tekintettek úgy, mint az erkölcsi gátlástalanság megtestesítőjére, és vele együtt Farkasra, Gerőre, majd Révaira, aztán Rajkra is. Később kezdték hozzájuk méricskélteni Kádárt, majd bűnök után vadásztak Nagy Imre meg Lukács György sorsában is. Akadt üres karrierista a korai kommunisták között is. De a szóban forgó kör többnyire a baloldali mozgalmak század eleji fellendülésekor állt egy reményt adó európai eszme zászlaja alá. Céljuk, hogy mindenkinek emberhez méltó élete legyen, nem vált erkölcstelenné, talán idejétmúlttá sem. Nem lett immorális az álmkövetők többsége sem, amiért a szegények, a hatalom nélküliek, az elesettek oldalára állt. Legkésőbb az úgynevezett felszabadulás után néhány évvel mégis elkezdődött életük tragikus szakasza – a nép balvégzetével együtt. Az álm agonizálásba váltott, majd kimúlt, és a főszereplők hasadt lelkű boldogtalanként vagy könyörtelen zsarnokként bolyonganak a történelemben. Rákosira mintha mindkét szerep illene.

Rákosiról mindig kórusban beszéltek. Előbb kantáta szólt róla, aztán gúnydal.

Hetvenkilenc esztendejének több mint felét börtönben vagy külföldön – jobbára száműzésben – töltötte. Országlása közel tucatnyi esztendejét kivéve így múlt el jóformán egész felnőtt élete. Kedvenc dalát – „Elindultam szép hazámból...” – fél évszázadig dúdolhatta volna, de nem volt hangja. Életében alig tehette, amit szeretett. Boldog sem lehetett azon a módon, mint más halandó.

A Magyar Kommunista Párt (MKP) és RM szovjet csapatokhoz küldött előőrse, Vas Zoltán azt írta neki Moszkvába Aradról 1944 novemberében: „Első párt leszünk az országban. Bármilyen mélyre esett is az ország, felemeljük, talpra állítjuk, és megteremtjük az Új Magyarországot.”

És RM az Új Magyarország építőjeként tért haza. 1944 karácsonyán kézzel írott, de „Szigorúan bizalmas!” levélben érdeklődött Gerőnél az Ideiglenes Nemzetgyűlés felől: „A saját választásomnál nem világos a táviratból, hogy az összes demokrata pártok egyhangúlag, s első helyen választottak-e meg.” Hiúság? Pártdícsőség? És választották-e őt valaha? Kik? Vagy kicsoda? És hogyan? Ez esetben egy szegedi népgyűlésen választották meg többekkel együtt ábcérendben, vagyis a sor vége felé.

Vajon nem az magyarázza-e a cselekedeteit, hogy kárpótlást akart szerezni a harminchárom éves korától negyvenkilencedik esztendejéig börtönben töltött évekért, férfikora legszebb esztendeiért? Szinte aszketikus élete cáfolja ezt. És a tizenöt év börtön torzító hatása? Ha szándékozom is erről bővebben szólni, állítható, hogy tettei kevésbé vezethetők le emberi, jellemi fogyatékoságokból, torzulásokból. Sztálin árnyéka az egyik bélyege. E nélkül nem lehet megérteni. Eszköz volt és áldozatjelölt. Ám Sztálin generalisszimusz az ő számára sem felmentés. Tudhatta, milyen szerepet osztottak rá. Ám ő, akárcsak társai, büszke odaadással vállalta. Odaadás? Az oroszok alig engedték haza a hadifoglyokat. RM legalább a bányászokat kérte. Mire elvtársa, a moszkvai követség titkára, Horváth Imre azt felelte, ő ehhez kismiska: „Ha kérésünket Klimentij Jefremovics vagy Joszif Visszárjonovics (tehát Vorosilov vagy Sztálin – P. Á.) magáévá tenné, bányászaink máris utazhatnának, de ők (mármint a bányászok) úgysem ülnek karba tett kézzel, szorgalmas munkájukkal hozzájárulnak a szovjet ország gazdasági megerősítéséhez, és ezzel közvetve rajtunk is segítenek.” És még egy példa: 1945 nyarán, a háború szakadékanak alján, a lerombolt országban RM kijelentette: „Napirendre tűzzük Sztálin elvtárs Budapest díszpolgárává választását és még egypár dolgot, aminek eredményeként reméljük, hogy a hangulat megjavul.”

Sokan hiszik, hogy a legjobb kidobni mindent, ami Rákosira emlékeztet. Az 1916-ban született asszony – akit hírbe hoztak Rákosival – kifakadt, amikor kértem, beszéljen róla: – Nem én választottam a mozgalmat, az apám tette rá az életét. Ebbe pusztult bele a testvérem, az édesanyám. Én nem akarok ezzel foglalkozni, különösen nem Rákosival: nem felidézni, feledni akarok! – Vessük hát ki léghajónkból e kort? Ha rést lehetne ütni a történelmen, a Rákosi-kor akkor is a múltunk maradna.

A másik megoldás: „Rákosi egy kicsi, kövér, kopasz, zsidó gonosztevő” – és kész. Ismerői mosolyognak, kedvelői hallgatnak. Egyik titkárnöje száz kérdésemet engedte el a füle mellett, mire megnyomtam a szót:

– Ne akarja elhíttetni, hogy nem emlékszik semmire!

– Egy gyilkosról nem lehet jót mondani, és én csak jót tudok! – felelte könnybe lábadt szemmel. Mi sem a „gyilkost”, sem a „jó embert” nem ismerjük. És hol a kódex, amely meghúzná a határt a büntény és a politikai erőszak, a gyilkosság és a zsarnokság között? A kollektív felelőtlenség rendszerében pedig még a kivégzések felelősét is szinte képtelenség megállapítani. Naplójában Farkas Mihály felsorolja, mikor, ki terjesztette fel a száznál több katonai halálos ítéletet jóváhagyásra! Vannak tehát felelős és még felelősebb emberek, ám az igazi bűnös a rendszer.

Intellektuális bűnöző volt! – mondják róla. De szigorú értelemben intellektuelnek nevezhető-e az, akiből hiányzik a kétely gyötrelme? Ám a felfogó képesség helyett a politikusokat is inkább a hatékonyságuk méri. És néhány éven át RM sikeres volt. Közvélemény-kutatások szerint 1947-ben, különösen vidéken, messze ő volt a legtöbbre becsült magyar politikus, őt tartották legalkalmasabbnak a miniszterelnöki tisztségre. Az értelmiség és a kispolgárság körében is népszerűbb volt Mindszenty bíborosnál, 1946 elején is csak Tildy Zoltán volt kedveltebb nála. Ha ekkor baleset áldozata lett volna, ma is tisztelt politikus.

Nem sorolható azok közé, akik szükségszerűen tévútra jutnak. Ha külkereskedő marad Londonban, lehet, hogy nagy angliai magyarjaink között emlegetjük. Bankháza kölcsönökkel segítené a magyar átalakulást, fia alapítványt tenne a többpártrendszer kutatására. Mathias Rakosi Bank.

Objektív portré addig nemigen rajzolható róla, amíg hívei és áldozatai élnek – ha élhetnek. Addig sem lesz éles a kép, amíg fel nem tárják Sztálin és „alvezérei” kapcsolatát. Hisz Albániában, Bulgáriában, Csehszlovákiában, Jugoszláviában, Lengyelországban, Magyar-

országban, Romániában sok hasonló dolog történt akkortájt, és rengeteg más. Biztos, hogy az azonosság moszkvai? És utasításként vagy járványként volt az? Továbbá miért az egyik, miért a másik? Alig tudni, mikor múltak rajta a dolgok, mikor nem. És a vele egy tőről metszett segítőit se feledjük, az iménti szimplifikálás szerint: bűntársait. Akkor hát az úgynevezett Rákosi-klikk bünszövetkezet volt? Nem. De az általuk is épített hatalmi rend nem zárta ki, sőt alkalmanként meg is kívánta, hogy sajátos bünszövetkezetként működjenek.

Az álomarcú társadalom (de)formálódásában meghatározó szerepe volt a húszas-harmincas években kialakult lenini-sztálini hatalmi formának. E struktúra áttelepítése magyar földre RM nevéhez kötődik. És az 1945 utáni évtizedek magyarországi eseményei a sztálinizmus történetéből, a Rákosi-kor eseményeiből, a névadó tetteiből, személyiségéből bogozhatók ki. Több mai jelenségnek is az ő koráig nyúlik a gyökere. Már emiatt is kérdéses, mennyire leszek képes a saját korába helyezni tetteit. Miként a bőréből, olyan nehéz kibújni az embernek saját korából is. Minden történelmi könyv: így történt ma!

Az összehasonlító történelem, a Rákosi-monográfia írása történészi feladat. De más megközelítésnek is lehet szemléleti, történelmi hozzádoka (lásd Nemeskürty István vagy Cseres Tibor műveit). Eredetileg hősöm életén keresztül akartam bemutatni, hogy a teljesen más Rákosi- és Kádár-rendszer mégis ugyanaz. 1986-ban ez érdekes vállalkozás volt. A csupa orr APO – az MSZMP KB Agitációs- Propaganda Osztálya – szándékom születése pillanatában gyanút fogott. „Rákosi Mátyás és környezete” volt a munkacím, erre adott ösztöndíjat a Soros-alapítvány. Amint a Heti Világgazdaság (HVG) közölte az ösztöndíjasnévsort, az APO nem tőlem kérdezte, hogy a „környezetnek” hol a határa, RM belügyminisztere, Kádár János is beletartozik-e vagy sem, hanem felhívták az Akadémiát: „Miért támogat egy amerikai bankár magyar munkásmozgalmi kutatást!?”

És kezdődtek a tilalmak: a HVG nem közölheti többé az MTA-Soros-alapítvány támogottjainak a névsorát. A minisztérium pedig felszólította a kulturális intézményeket: jelentés, ki kíván a „kapitalista” ösztöndíjra pályázni. Ekkor nyilatkozta Soros György, hogy a megállapodások felrúgása miatt megszakítja a személyes kapcsolatot Magyarországgal. Ám a puha diktatúrának nem volt szíve a pártállam-család előképe miatt kidobni az ablakon Soros hárommillió dollárját: az elvi politika meghátrált. Azt azért nem viselték el, hogy egy jöttmenté legyen bármiféle dicsőség. Értesítették Nemes János kollégámat, hogy hat évvel korábban beküldött kérésére megkapja a kutatási engedélyt a Párttörténelmi Intézetbe. De csak csöpögtették neki az anyagot, nehogy sikerüljön az a portré.

Éberek voltak. A „XX. századi magyar politikusok” rádiósorozatban Kazal János 1986 januárjában interjút készített Hajdu Tiborral Rákosiról, és a felvétel három blamáló évvel később hangozhatott el a Kossuth rádióban. Pikánsabb történet az Új Tüköré. A lap 1987 február 22-én kezdte közölni Kun Ágnes „Emlékeim Rákosi Mátyásról” című írását. Kun Béla lánya leírta: RM panaszkodott neki 1940-ben, hogy a börtönben, lehet, elvesztette a potenciáját, s közben refrénszerűen dicsérte, milyen gyönyörű asszony lett. Berecz János nyomban felhívta a főszerkesztő-helyettest, hogy talán betiltják a lapot. Csak sejteni lehet, hogy a hatalmi helyezkedésben ki mit akart ezzel elérni. Aczél György rábeszélésére Kádár belement, hogy csupán a folytatást szupercenzúrázzák. Így a lapnak csak egy száma jelent meg késve, a folytatásból pedig csak a fele maradt: két részből egy lett. Mindez azzal a ki nem mondott indokkal, hogy kitudódott: egy főtitkárnak is lehet emberi gerjedelme.

Kádár életében RM szinte érinthetlenebb volt, mint ő maga. Úgy őrizték a rend titkát, hogy a Párttörténelmi Közlemények tanulmányainak címében fennállása harmincnégy esztendeje alatt (1955-1989) elő sem fordul RM neve. Ebben a folyóiratban egyetlen dokumentum,

visszaemlékezés, közlemény, életrajz, vitacikk nem íródott róla. Egy marsbeli kutató azt hihetné, ő a magyar história vagy párttörténet legvitathatatlanabb alakja.

Magyarországon előbb jelent meg könyv a szerény Kádár Jánosról, mint a hatalmi mániákusnak mondott Rákosiról. Pedig Gyurkó László művéből kiderül, Kádár kapálózott az ellen, hogy róla írjon, és csak a Politikai Bizottság kérésére volt hajlandó néhány órát beszélgetni a szerzővel. RM viszont várta az életrajzírót! Schiffer Pál (1911) említette: – Amikor 1946 táján megjelent Tito életéről egy könyv, Rákosi megjegyezte: nem lenne ideje már, hogy rólam is írjanak? – És hozzátette, talán Losonczy Géza írhatná. Hogy a szándékok mégis visszájára fordultak, nem annyira rájuk jellemző, hanem inkább a kiszámíthatóan kiszámíthatatlan közös molochra.

Rákosiról már akkor könyvet írtak, amikor a börtönben ült. Az 1935-ös per idején jelent meg róla Kun Béla előszavával Szamuely György könyve, majd két évre rá „kiigazítva” és Kuntalanítva, álnéven újból kiadták. (Téglás E.: „Rákosi Mátyás”. A Szovjetunióban élő külföldi munkások kiadványai, Moszkva, 1937.) Ha az ötvenes években született Réti László-kéziratot („Rákosi Mátyás rövid életrajza”) és az ebből írt Illés Béla-brosúranovellát (Történelmi lecke) nem számítjuk, akkor a második kötet egy agyszülemény: Konkoly, Kálmán: „Das Geheimnis des Mathias Rákosi”. (Eduard Wancura Verlag, Wien-Köln, 1962.) Az említett „támogatott” kötet még Kádár életében látott napvilágot: Nemes János: „Rákosi Mátyás születésnapja” (Láng Kiadó, 1988.) Az én Rákosi-könyvem tehát a negyedik, de feltehetően nem az utolsó a sorban. Annyiban eltér a többitől – és biológiai okok miatt a következőktől is –, hogy az egyik forrásom RM környezetének, ismerőinek emlékhalmaza, ami a történészeknek talán csak kacatáru. 1986-ban úgy vágtam bele a munkába, hogy más forráshoz nem is jutok, s Kapuscinski efféle törmelékekből épített könyvei voltak a példám. („A császár”, „A sahinsah”).

Huszár István, a Párttörténeti (azóta Politikátörténeti) Intézet akkori igazgatója meg is mondta, hogy Rákosi-kutatásra az MSZMP PB senkinek nem ad engedélyt, különösen nem nekem. Kérésemre, hogy mondjon valakit, aki megfordult RM környezetében, megnevezte a raktárban dolgozó Bugyi Icát, aki néhány alkalommal felszolgált a Rákosi-villában. Tőle már vagy harminc nevet kaptam. S ezt a hólabdát azután is görgettem, hogy bebocsátást nyertem az intézeti szentély előszobájába. Kádár életében olyan Rákosira hivatkozó visszaemlékezéseket olvashattam mázsaszám, melyben mindössze ennyit találtam róla: „És a díszemlévényről Rákosi elvtárs integetett nekünk!”

Többen figyelmeztettek: „A közelkép csupa szemölcs! A komorniknak nincs nagy ember! Ha Rákosi leevett nyakkendőjén csemegézel, hová lesz a történelmi személyiség?” De a semminél talán ez is jobb. És a megváltozott helyzetben még inkább reméltem, hogy a könyvben nem az epizódok lesznek a mérvadók. Nem történelmet írok, bár másfél száz ember emlékeit és az újabban hozzáférhető dokumentumokat annak iránytűje szerint próbálom rendezni. Az ismertebb eseményeknél nyújtom a lépést, másutt mikroszkopikus részleteket is fölmutatok. Ez a könyv persze már nem az, amit elképzeltem. Ám szeretném, ha a sok adat ellenére is olvasható maradna. Hisz érdekesség és história között nem törvényszerű a hadiállapot.

Engem a Rákosi-rejtvény izgalma fél évtizede tart fogva. Jó lenne csak legalább egy töredékét az írásba átmenteni. Mivel nem szeretem, ha egy életrajzban a leendő császár oldalakon át homokozik, történelmi szociográfiám magva RM 1945-56 közötti – uralkodói? – élete. Erre a fonálra fűzöm a gyöngyöket; ehhez keverem hol időrendben, hol az asszociáció szabadsága szerint főképp a korábbi eseményeket, véleményeket. Így aztán a személyiségfejlődés ifjúkori állomásai homályban maradnak, ám ezekről amúgy is több lenne a spekuláció, mint a tény, mert ezekről csak annyit tudni, amennyit a „pártunk (népünk, uralkodóink) nagyjai” típusú

írások és a családi(as) visszaemlékezések őriznek. Itt 1945-ben már egy befejezett egyéniség lép a színre, aki előtt „csupán” az önálló(bb) cselekvés lehetősége nyílik meg. Végig ugyanazon a képen dolgozom: egyszer a száját kontúrozom, máskor a gallérján igazítok aszerint, hogy a hatalomgyakorlás miként alakította az arcát. Mert ebben a tizenegy évben a legnagyobb retusőr, a hatalom az ő egyetlen változója és változtatója. Feladatom száz-kétszáz fantomképből kihozni az igazit. Ehhez a munkához történész, szociológus, pszichológus kellene, vagy csak egy Dosztojevszkij. Helyettük egy bösz szövegfaragó van. Esztelen vállalkozó, aki fut egész más körülmények között támadt ötlete után. A kihívást tetézi, hogy a hős negatív. Mit tegyek? A kommunista mozgalom története merő csalódás a vezetőkben (is). Ezt kell megírni.

Kellems kötelesség köszönetet mondani azoknak, akik megosztották velem emlékeiket, tapasztalataikat. Vannak közöttük pártvezetők, kívülállók; ismert politikusok, ismeretlen testőrök, vadászok, háztartási alkalmazottak, továbbá újságírók, írók, akik közül a nevét legalább itt és ekképp engedte említeni: Aczél György, Balogh Mózes, Barcs Sándor, Bebrics Anna, Beck Edit, Beck János, Berek János, Biszku Béla, Boldoczki János, Bozóki Éva (Donáthné), Brestyánszki Ilona, Bugyi Ilona, Csendes Károly, Demény Pál, Dénes István, Egri Ferencné, Egri Ibolya, Fehér Márta, Fodor Zoltánné, Fogarasi Jánosné, Folkmayer Tibor, Földes László, Földvári Rudolf, Fritz János, Garányi József és felesége, G. István, Gáspár Gézőné, G. Lajos, Gáspár Margit, Halas Lajos, Hegedüs András, Horváth Vera, Katkics Ilona, Katona Éva, Kékesdi Gyula, Kígyós Elek, Kiss Ilona, Korom Mihály, Kutrucz Gizella, Lakatos Éva, Lázár Egon, Lőrinczi Augusztá, Lukács Tibor, Marosán György, Matusek Tivadar, Ménes János, Mészáros Sándorné, Miljánovits György és Pál, Nádor Ferenc, Ny. Béla, Nemes János, Oszkó Gyula, Petri Miklós, P. Magda, dr. P. M., Pióker Ignác, Polyák János, Pongrácz Zsuzsa, Rév Miklós, Rosta Endre, Rostás István, Ruzsinkó Mihály, Sárjai János, Sátor János, Schiffer Pál, Sebes Sándor, Sibelka Perleberg Artúr, Skolnik József, Soproni János, Szabó Piroska, Széll Jenő, Szepesi Imre, Szerényi Sándor, Szigeti Ferenc, Szirmai Károly, Sztópka János, Tábori András, T. Zsuzsanna, Tóth Károly, Tömpe Andrásné, Tömpe István, Vas Márton, Vásárhelyi Miklós, Vadász Ferenc, Vas Zoltánné, Vég Béla, Visontai Ilona és Zab Ferenc. A családtagok közül itt csak D. Kardos Évának mondhatok köszönetet. (Az ő életrajzában elmondott emlékeket, véleményüket a születési év feltüntetésével is elkülönítem a nyomtatásban megjelent vagy irattárban található dokumentumoktól, és szavaikat gondolatjel vezeti be.)

Tanácsaival (alkalmasint saját vagy mások emlékeinek felidézésével, átadásával is) több tudós (történész, levéltáros stb.) segítette könyvem megírását, így: Balogh Sándor, Borsányi György, Gosztonyi Péter (aki valamikor maga is Rákosi-könyvet akart írni, s rám testálta róla szóló levelezését a Nyugaton élő történelmi személyiségekkel). Továbbá Györffy Sándor, Háncs Ernő, Hajdu Tibor, Király István, Korom Mihály (aki szinte konzultánsként segített), és Réti László, Rákosi Sándor, Ságvári Ágnes, Zinner Tibor. Külön is meg kell említenem az átalakult Politikatörténeti Intézet segítőkész munkatársai közül Zalai Katalint, T. Varga Györgyöt és ismételtén Hajdu Tibort, aki lektorálta is a kéziratot. Sokan már nem élhették meg e kötet megjelenését, segítségük azonban beépült a könyvbe. Még egyszer köszönet mindenkinek, akit illet.

# ELSŐ FEJEZET

## 1. Természetes vezető

Ott kezdődik tehát a történet, ahol RM országlása: 1945-ben. Egyetlen élő testvére, Biró Ferenc (1903) annyira nem tartotta időszerűnek a tervem, hogy nem kívánt velem bátyjáról beszélni. Telefonban azért megemlítette: – Családi életünk alapelve az akkori szegénység miatt is az volt: mindenütt rossz, de legrosszabb otthon! Ezért széledtünk szét a világban. „Elindultam szép hazámból...”

Szükségszerű és véletlen, hogy épp RM lett a sztálini párt magyar osztagának vezetője. Ennyi erővel lehetett volna X. Y. vagy... Ő talán mégsem. Kovai Lőrinc azt írta a Szabadságban, hogy RM „a 19-es forradalomban, az illegalitásban, börtönben és emigrációban vívott harcaival vált a magyar munkásosztály vezérévé...”. Ki vetekedhetett volna ezekben vele? És a felsorolásában nem szerepel a rátermettség. Ez nem számított? De. Ám nem ismeri a sztálini rendszert, aki azt állítja, hogy ő – de akár Dimitrov vagy bármelyik kollégájuk – csupán rátermettsége folytán az lehetett volna, ami lett. A profi politikusok töredéke jut a csúcsra. Elhivatottsága mellett életútja tette őt is a párt „természetes” vezetőjévé. És az, hogy Sztálin elfogadta.

A román Dej, a cseh Gottwald, az olasz Togliatti, a magyar Rákosi életrajzának jelentős része ugyanazon moszkvai öntőformában készült. A különbség, hogy ki tudta megszerezni a hatalmat, ki nem. Keleten ez minden kommunista vezérnek sikerült, Nyugaton egynek sem.

Rákosinak már az indulása is szerencsében fogant. Enélkül nem ő, a Tanácsköztársaság kottalapozója értékelte volna a hangversenyt a Kommunisták Internacionálé zeneértő közönsége előtt. Konduktor Kun ugyanis nem érkezett meg Moszkvába 1920 nyarára, a Komintern (KI) II. kongresszusára. Helyette ugrott be RM.

Útban Pétervárra a Balti-tengeren Rákosi pár másodpercig farkasszemet néz az angol ágyúkkal – írja Illés Béla a „Történelmi lecké”-ben. Amikor RM Leninnél járt, véletlenül épp Sztálin telefonált: „Lenin szeme felragyogott, Rákosi arca kipirult.” És az eszmei mondandó: „A hatalmas kőszáli sas repülni tanította a fiatal sást, és meg volt elégedve tanítványával.” A valóság prózaibb volt: Zinovjev, a KI elnöke figyelt fel a sok nyelvet beszélő, szolgálatkész ifjúra, Kun felfedezettjére. A szerencse, a nyelvtudás, a tehetség volt tehát a trambulinja.

Nyert vele a KI. Művelt, ambiciózus volt, megértette a világpárti intenciót, és azt minden helyzetben képviselte. Igazi Komintern-fióka lett. Nem véletlen, hogy Lenin javaslatára már 1921-ben az Internacionálé titkára. A húszas évek elején zengzetes csatákat vívott a világpártért szinte egész Európában. 1919-25 között hosszabb ideig dolgozott hét országban, tízben meg alkalmi megbízatással. 1920-ban Livornóban kettészakította a szocialista pártot az OKP létrehozásáért. (Gramsci 1924-ben egész durván írt róla: ha RM „egy fajankóval ellentétben csipetnyi politikai intelligenciával rendelkezne...”. Togliatti valamivel finomabban fogalmazott: „Aki a IV. kongresszus előtt és után járt Olaszországban, a szocialistákkal való kapcsolat valamennyi problémáját illetően más véleménnyel volt, mint az OKP vezetői. Szeptás álláspontot képviselt.” 1952-ben természetesen már azt táviratozta a hatvanéves Rákosinak, hogy nélküle nem találtak volna rá az egy igaz útra.) Harcos idők! A magabiztos RM Berlinben kijelentette: a KI, ha kell, tízszer is szétszakít egy pártot, amíg csak nem válik igazi leninistává. Erre öten – köztük akkora nevek, mint Lévi és Zetkin – lemondtak a KB-



tagságról. Aztán a csehszlovák kommunisták táviratban kérték, hogy a KI küldjön Kun, Alpári és Rákosi helyett mást hozzájuk. Színvonaluk miatt Lévi turkesztániaknak nevezte a magyarokat. Végül Lenin is elítélte szektásságukat, pedig RM az ő gyereke is volt. Kun vitatkozott Leninnel, RM kicsi volt hozzá. Ő nem a saját nézeteit, hanem mindig és mindenütt a világkommunizmus szent ügyét képviselte: precíz végrehajtója volt a központi akaratnak. Igaz, Gramsci idézett levelében arról írt, hogy RM nem épp diplomáciai finomságról ismert, de a levélíróhoz hasonló önálló véleményűek – Bordiga, Brandler, Lévi – előbb-utóbb kikerültek a KI-ből. RM belekopaszodott ebbe az öt évbe, de az elhajlók kárán megtanult igazodni, és maradt.

Sikere csak részben született a saját akaratából. Kibújva a Komintern-tojásból, rengeteg veszély leselkedett rá; öt-hat hamis útlevéllel utazgatta be szinte egész Európát. De tudott vigyázni egész addig, amíg meg nem kapta végzetes feladatát: térjen haza, segítsen újjászervezni a magyar pártot. Demény Pál (1901) mondta e „küldetésekről”: – Az emigránsok felesleges hazatérésének legszemléletesebb példája Lukács György itthoni tartózkodása, aki a színházak felé nem mehetett, mert sok volt a színész ismerőse, a Duna-korzóra nem mehetett, mert sok volt a polgár ismerőse – munkás ismerőse viszont nem volt. Rákosi hazatérését mindenki ellenezte – Öry, Hámán Kató, Weisshaus stb. – , hisz itthon legalább tíz hasonló kvalitású kommunista volt. Ám az ő hazaküldése nélkül az Új Márciusban nem írhattak volna le ilyen bolondos mondatokat: „Rákosi Mátyás elvtársunk Budapesten való megjelenése megremegtetette a fehérterror vértengerében 'acélossá vált' magyar burzsoáziát.”

RM, a Tanácsköztársaság mindenese – akit állítólag az első napokban a nagyok cigarettáért is leugrasztottak a trafikba – , körözött „bűnöző” volt Magyarországon. Isteni csoda, hogy Kovács elvtársként majd' egy éven át illegalitásban tudott maradni. Ekkor vette kezdetét élete egyik tragédiája: egy fiatal férfi tizenöt évig tartó börtöne egy hatalmi játékért, amiért cinikus vélemény szerint tizenöt napot sem lett volna érdemes zárkában tölteni. Két pere (1925, 1935) azonban a nemzetközi kommunista mozgalom hőségévé avatta, és a KI VII. kongresszusa (1935) a börtönben ülő Rákosit választotta VB-tagnak, pedig Kun Béla még élt, és jelen is volt.

Korábban a Kominternben együtt dolgozott Dimitrovval, Wilhelm Pieckkel, Gottwalddal, Thorezzal, Togliattival, és elvtársai nem feledték. RM szerint úgy lett belőle vezető, mint az említettek közül, ugyanakkor azt is megjegyezte: példátlan a KI történetében, hogy a VB-be a börtönből választottak be valakit. A cellában nem sokra ment a rangjával, bár Szerényi Sándor (1905) szerint, nem volt ez rossz vásár. Míg a bebörtönzött kommunisták élelmisszer-ellátását a Vörös Segély nőtleneknél öt, családosoknál tíz dollárnak megfelelő pengővel támogatta, addig Kun gondoskodott róla, hogy RM tízszer ennyit – havi száz dollárt – kapjon. Ez bizony nagyon sok. Több rabtársa kétségbe is vonja kivételezettségét, mondván, nem ők kapták ezt a „járandóságot”, hanem a rokonok, s azonos summát. Pedig neki az első pillanattól kezdve különleges elbánásban volt része. Ez hámozható ki 1926-ban Landler Jenőnek írott (ám elkobzott) leveléből is: „Az utolsó négy hónapban egyetlen külföldi könyvet nem kaptam. Az ügyvédemnek átadtam tegnap egy listát tizenhat könyvcímmel... az sem vigasztal, hogy a többieknek még ez sincs meg.” A drága könyveket csak a Vörös Segély pénzből vehette. Sógorának és főbeszerzőjének, Csillag Miklósnak küldte az itt következő megrendelést 1937. október 5-én a szegedi Csillag börtönből: „Légy szíves, rendeld meg Domokos útján a következőket: 1. Schöpflin Aladár A magyar irodalom története a XX. században, Franklin, 1936. 2. Adorján János A magyar föld korszerű problémái, 1937. Budapest. 3. Vitéz Málnási Ödön A magyar nemzet őszinte története, Nyugat, 1936. 4. Eduard Rhein Wunder Welten, Berlin 1936. Ulstein Verlag. Azonkívül küldjön egy-egy

mutatványszámot legalább három hónaposat a Tanú és az Ország Útja folyóiratokból. Végül a Népszövetség kiadványokból a Mauslin Bulletin of Statistics és a Buletin de Statistique egy-egy legújabb számát.”

Van, aki azt állítja, külön pénze volt a könyvekre. Ezt látszik igazolni, hogy a levélbeli Domokos feltehetően perbeli ügyvédje Domokos József, akit biztos, nem ő fizetett. Egyébként is ezek a könyvek mindnyájuk épülésére szolgáltak, akár csak úgy, hogy RM volt a fő-fő szemináriumvezető. Néhányan – például Rostás István (1906) – a szemére is vetették, hogy amíg a többiek megosztották a „spájzolt” élelmiszert, ő erre nem volt hajlandó. De nem ez a lényeg. VB-tagsága révén közelebb került magyarországi karrierjéhez.

Akkor hát a rátermettség helyett börtönérdemei miatt lett főtitkár? Az utakat sok kockaköböl rakják. Szégyenre nincs ok: a börtön minden ifjú mozgalom nemesi oklevele, pecsétjére ezért is került tizenötös szám helyett tizenhatos. Jellemző történet. Rákosit Vas Zoltánnal, a „Tizenhat év fegyházban” című könyv szerzőjével együtt 1925. IX. 22-én, harminchárom éves korában tartóztatták le, és mindketten 1940. X. 30-án, vagyis tizenöt év és harminckilenc nap múlva szabadultak. Vas mégsem hazudott könyve címében, mert ő 1921-ben is ült majd egy évet, amit így Rákosinak is „beszámítottak”. És egy idő után ezt ő maga is elfogadta. Második börtönében (1927) már-már látnoki nyilatkozatot tett egy levélben: „A legközelebbi 15 évre garantálok magamért, nem akarok túlozni, ezért nem mondok magasabb számot.”

Mindkét pöre olyan volt, mint valami színházi premier, csak a sminkelés maradt el. Első tárgyalása előtt írta Kun: „Manuil. (Manuilszkij, a KI egyik vezetője – P. Á.) nagy várakozással néz a pör elé, és újból hangsúlyozta, hogy ennek úgy a múlt, mint a jövőt illetőleg mintapörnek kell lennie annál is inkább, mert most a Komintern egy titkára áll a bíróság előtt. Bízunk benne, hogy Matyi és a csoport nagyon meg fogja állani a helyét. A tárgyalást orosz méretekben is nagyon ki akarják használni.” Talán csak nem nyúlnak szerződötték Rákosiékat egy vadászatra? Csak nem azzal küldték haza, hogy fut, ameddig fut, de ha „lelövik”, úgy is jó? Akár megfordult ez a lehetőség valaki fejében, akár nem: a „nyúl” vállalta a szerepet: „Tizenöt hónap alatt három szenzációs tárgyalás volt, erre felfigyelt az egész világ – dicsekedett pártiskolásoknak húsz évvel később. – Nekünk sikerült a tárgyalótermet a Kommunista Párt tribünjévé változtatni. Úgy, hogy ebben a tekintetben a lebukásnak volt haszna is.” A legkevésbé sem volt titok, hogy mire küldték haza embereiket: „Ha a Kommunista Magyarországi Pártja teljesíteni akarta történelmi hivatását, csak úgy tehetett, hogy szakadatlanul kockára tette legjobbainak életét a forradalom előkészítő munkája kedvéért...” – írta letartóztatása után az Új Március. És említett pártiskolai előadásában kimondatlanul arról beszélt ő is, hogy a munkásmozgalom története a lebukások története. S miért is lett volna kedvesebb e „partizánok”, mint a golyófogónak is használt katonák élete?

A második pörre (1935), ha lehet, még nagyobb volt a készülődés, a „direktívákat” Moszkvából a védőkkel üzenték meg. Biztos, hogy a tárgyaláson elmondott okos, makacs feleletei, a felkészítésnek megfelelő „reklámszöveg” is hozzájárult, hogy a KI kongresszusán bekerült a végrehajtó bizottságba. A kongresszusi küldött Lakatos Éva (1905) szerint: – VB-tagga választásával nyilvánvalóvá vált, hogy ő lesz a párt vezetője. Ő volt az egyetlen, aki életfogytiglani börtön után került vissza a mozgalomba. Azon kevesek közé tartozott, akik Lenin megbízásából építette a kommunista pártokat. Ő segítette például a francia és az olasz párt vitáinak elsimítását, és a huszonnégy éves Thorezt ő állította a francia párt élére. (Párizs vörös övezetében az egyik kommunista polgármester szobájának a falán még 1958-ban is kinn volt RM képe: „Bűne nem érdekel. Ő adta nekünk Thorezt!” – P. Á.)

És 1940 végén Moszkvában Révai azt kérdezte Fodor Zoltántól: „Hát te, nem jössz a Kijevi pályaudvarra pártunk vezetőjét fogadni?” És Fodor nem csodálkozott, hogy Révai minnek nevezte Rákosit.

RM VB-tagga választásában szerepet játszhatott a pártban folyó állandó intrika is. A mitikus egység leple alatt jókorát rúghattak Kun Bélán, hogy épp a titkárát emelték a helyére. Zinovjev után Manuilszkij is észrevette, hogy RM „formája” milyen könnyen igazítható a Kreml-divathoz, hogy nekik épp ilyen ember kell. Ám ha jelöltjük nem tart lépést a Csillagban is a szlogenekkel, marsallbotja kihullik a tarsolyából. Szerencséjére Szegeden saját börtöneihez képest szabadon élt. Testvére, Gizi már a kezdet kezdetén azt írta Moszkvába testvérüknek, Elzának a váci börtönről is: (1927. IX. 6.) „Kedves Elson! Matyi nagyon meg van elégedve a sorsával. Most öt intelligens emberrel van egy zárkában, s nappal a szabóknál dolgozik az irodában. Nagyon szereti mindenki ötöt, ezt én vettem észre.” A Csillagban dedikálva kapta meg a szerzőtől, Romain Rollandtól a „Beethoven”-t (Vadász Ferenc, 1916). A párt fegyházörökét vesztegett meg, hogy a húga üzeneteket küldhessen be neki. Lebukásuk után kotonba csomagolt, fogkrémbe rejtett üzenetben értesítették a magyar párttól önemésztő kritikát követelő KI-levélről, majd a Kommunisták Magyarországi Pártja (KMP) II. kongresszusáról (Szerényi Sándor, 1905). Ilyesmiben a kommunisták találékonyak voltak. A harmincas években még egy detektoros rádiót is becsempészték neki. A börtönben valamiképp nyomban értesült Kun Béla moszkvai letartóztatásáról is: szabadon lévő elvtársainál hamarabb. Már 1937 augusztusában azt írta: „Remélem, hogy ezzel a bandával most már végre gyökeresen végeznek.” De biztos, hogy Kunra gondolt? Szabadulása után, 1941 elején azt mondta Kun lányának: „Én a börtönben is tudtam mindenről... tudom, hogy apátok bűnös. Minden adva volt, hogy rossz útra térjen. Hiszen impresszionista volt a politikában.” A kor képéhez tartozik, hogy 1956-ban azt írta a Pravdában erről az impresszionistáról, hogy „nagy politikus volt”.

Frakció: bűvös és illetlen szó. A legsúlyosabb bolsevik vád. Normális esetben ez a párt irányvonalával szembehelyezkedő csoport, ám a magyar párt a Tanácsköztársaság bukása után egy bécsi és egy moszkvai részre szakadt; a pártból két frakció maradt. A Bécsben élő Landler Jenőék a forradalmi hullám hosszabb apályával számoltak, és együttműködést kerestek a szocdemekkel, a szakszervezetekkel. A kommunista mozgalomban ez a békésebb vonal taktikai mozzanat maradt. Örökkévalónak a Moszkvában élő Kun Béláék nézete bizonyult. A kommunisták lelkük mélyén inkább a földi mennyország, a világforradalom gyors eljövételében hittek. Azzal keltek és feküdtek, hogy már holnap... RM talán első sikeres politikai hamissága volt, hogy megjátszotta a frakción kívülit, a fölülállót. Úgy tett, mintha soha nem kenegette volna rühkenőccsel Kun Béla hátát, mintha nem lett volna a titkára, a család barátja, mintha nem keringett volna 1921-24-ben Kun Ágnes szerint „kutyakölyökként Kun Béla lába körül”, mintha nem döbönt volna meg, amikor a Csillag börtönbe eljutott Kun Béla moszkvai letartóztatásának a híre. Mégis volt ereje többször is megtagadni a mestert. Például a Rákosi-per 1950-es kiadásakor a tárgyalás eredeti szövegéből kihagyatta kiállítását Kun mellett (no, meg amit Trianon igazságtalan voltáról mondott). Ez már felnőtt politikusi tett.

Csak hát az a kapcsolat, az a rühkenőcs! A Landler-frakció egyik ideológusa, Révai „igazolta” a Társadalmi Szemlében, hogy RM frakciókon kívül állt. Pedig Zinovjev vagy Radek mellett egyik markáns képviselője volt a maradi, a balos – mozgalmi nyelven: szektás, dogmatikus – irányzatnak. Hogy ifjan az anarchistákkal is flörtölt, az inkább csak életrajzi adalék: „Londonban ez a klub abban az időben már csak a nevében volt kommunista. Nekünk túl spizbürgereknek tüntek, és lassan ott is hagytuk őket – emlékezett rá Csillag Miklós. – Az idealista anarchistákhoz kezdtünk járni. Felszólalásaink igen élesek voltak, erősen

forradalmisággal teltek, úgyhogy a klubbeliek megsokallták, és 1914 elején ki is zártak bennünket.” De érett „forradalmároknál” sem volt ritka, hogy hol az egyik, hol a másik oldalon tűntek fel, vagy épp az oldalak cserélődtek. Mao például a hittételeket ellenző, progresszív politika híve volt, de amikor hatalomra jutott, irányt váltott. Ezen a népmesei átbucskázáson, átváltozáson mások is átettek. Progresszívak voltak, aztán elkényelmesedtek. Így járt Kádár is. Az emberek új típusúnak születnek, és régi típusúként halnak meg. Maga az új rend is baloldalinak indult és jobboldaliként múlt ki.

RM is befutotta ezt az utat.

Első tárgyalása (1925) még a szociáldemokrácia leleplezésével telt. 1935-ös pörének tisztító tüze után viszont már a divatos népfrempolitika igenlőjeként jelent meg. Megvilágosodott volna? Nemigen. Szófogadó lévén eljátszozott ezzel a nézettel, de valójában ő is ortodox maradt, akárcsak elvtársai többsége. Értelmiségi rabtársainak föltűnt népfremp-ellenessége. Haraszi Sándor írta: „Rákosi, amikor megtudta a börtönben, hogy a népfrempolitikát meghirdettük, és hogy azt ki tudtuk terjeszteni az egyházakra, a vallásos népekre és a legkülönbözőbb nem proletár társadalmi rétegekre, akkor Vértes Györgytől szerzett értesülésem szerint fel volt háborodva. Az volt a véleménye, hogy a püspökökkel és a szolgabírókkal együtt csinált politika disznóság, és nem más, mint a leninizmus és a pártmunka, a párttörténet elárulása.” A tárgyaláson mást mondott, majd itthon is mást hirdetett egy darabig. Ismerte a tánclépéseket. Pontosan addig dogmatikus, liberális vagy éppen revizionista, amíg célját el nem érte. Egész pályafutását tekintve viszont a balosságnak csak kényszerből fordított hátat: egy „influenza” idejére.

De bármily tájékozott volt is a börtönben, érett politikusi fölény – vagy cinizmus? – kellhetett a kiszabadulás utáni alkalmazkodáshoz! Magyarországra az utolsó lenini évben, 1924-ben a világforradalom nevében és jegyében küldték, és másfél évtized múlva olyan Moszkvába tért vissza, ahonnan eltűntek az elvtársai, és eltűnt a kétely, amit a bizonyág uralt, ám ahol a levegőt is óvatosabban vették. Mégis képes volt szinte zökkenő nélkül beilleszkedni ebbe a sztálini rendbe. Ekkora rugalmasság már politikusi erény.

Sztálin nemcsak elfogadta, ünnepelni is engedte. Szabadulása után úgy itatták, tószolták, ünnepelték Csaptól Moszkváig, hogy épp a forradalom huszonharmadik évfordulójára érkezzen a főváros Kijevi pályaudvarára, ahol ünneplő tömeg és ami fontosabb: pártvezetők várták virágcsokrokkal. Az Opera ünnepi estjén a földszint első sorainak egyikében foglalt helyet. És a csúcspont: a november 7-i felvonuláson Sztálin közelében állhatott a dísztribünön. „A felvonulók sugárzó szeretete” Rákosiban is Sztálint ünnepelte: a szabadultban a kiszabadítót. A Moszkvába tartó hőst Hruscsov fogadta Kijevben, és az őt nem kedvelő Rákosi család legendáriuma szerint javasolta, küldjön egy táviratot Sztálinnak. A vendég fogalmazott néhány sort, mire Hruscsov azt mondta: látszik, hogy régen járt a Szovjetunióban, és „egy kicsit” belejavított a szövegbe. A távirat egy oldalasnál hosszabb dicshimnusz lett, persze RM nevében, ami ellen ő nem tiltakozott. Amikor november 3-án átlépte a szovjet határt, a Pravda szerint első nyilatkozata így szólt: „Nincs szó, mellyel kifejezhetném hálámat a szovjet kormánynak, a Kommunista Pártnak és a nagy Sztálinnak!” A sorrend ugyan még nem az igazi, így a hruscsovi történet is megeshetett.

Kiszabadulásakor a voszkreszenszki Krasznov házaspár megírta neki: amikor 1935. február 8-án újból elítélték, az azon a napon született első kislányukat Mátyásnak keresztelték. Miért ne? Csakhogy RM hatvanadik születésnapja előtt, 1952. február 26-án Azsitkovóból állítólag Ivanova köszönti őt levélben: „Azon a napon született első lányom, mikor Rákosi Mátyást életfogytiglani fegyházzal sújtották, és Mátyásnak kereszteltük el.” Persze ahol Október lehetett egy gyerek, ott ez is megeshetett, hisz az oroszban elég egy á-végződést rakni a

férfinévhez – Matyiászá – , s máris lánynév lesz belőle. Miért nem mertek róla mégis egy fiút is elnevezni?

A Vörös téri ünneplés után a melegszívű környezet Sztálin eszébe juttatta, hogy RM 1925-ben gyanúsán viselkedett a magyar rendőrségen és pártfegyelmijét akkor függőben hagyták. Vegyék elő, ha bűnös, nehogy elbízsa magát! Vigyázat: RM 1925-ben sem volt áruló! Miért is lett volna, amikor nem bántották? A magyar rendőrségnek az volt az elve: verje mindenki a maga kommunistáit. Ezt többé-kevésbé be is tartották, és egy ujjal sem nyúltak például a szovjet állampolgár Rákosihoz. És itt egy pillanatra meg kell állni. Politikai fogás volt állampolgárságuk miatt hazaárulóként kezelni a Szovjetunióból hazatért kommunistákat. Ők azért lettek szovjet polgárok, mert papírok nélkül érkeztek, mert szolidaritás is létezett, és iratok nélkül kenyérjegyet sem kaptak volna.

Amikor Landler Jenő Bécsben értesült RM vallomásáról, csak szörnyülködött Szántó Zoltánnak: rettenetes dolgot csinált a Matyi, részletesen beszámolt illegális utazásairól, a KI titkos ügyeiről, kapcsolatairól. „Attól tartva, hogy a magyar hatóságok a Rákosi által elmondottakat a KI ellen indítandó nemzetközi propagandahadjárat céljaira fogják felhasználni, Landler az anyagot sürgősen továbbította Moszkvába Kun Bélának.” De az emigrációs éberség becsapta őket, mert a felkészült magyar rendőrség sem indított semmiféle KI-ellenes hadjáratot.

Kun külföldi útja miatt Szántó Bélára bízta, hogy a KI felháborodott vezetői körében védelmezze a vádlottat. „A legkeményebben Pjatnickij elvtárs, a nagy konspirátor, a KI bizalmas osztályának a vezetője lépett fel, aki úgy vélte, Rákosi saját hiúságának vált áldozatává, azért fecsegett, hogy a rendőrség előtt mennél nagyobb nemzetközi figuraként tüntesse fel magát.” Javasolta, zárják ki a pártból. Szántó Béla „oroszlánként harcolt” érte, így a döntést elhalasztották, amíg a vádlott nem védekezhet személyesen. A Pjatnyickij-félék talán kegyetlenebbek voltak ellenségeinél. Ez az öreg bolsevik négy év múlva is azzal gyötörte Szerényi Sándort (1905), hogy a magyar párt miért nem zárta ki Rákosit. Kun szerint Pjatnyickij túlzott: az nem áruló, aki saját tevékenységéről közöl ismert adatokat. Csak az áruló vallomás, ami miatt lebukik a nyomda vagy elítélnék valakit.

Amit RM „elárult” azt bárki elolvashatta a KI többnyelvű jegyzőkönyveiben és az újságokban. A KMP II. kongresszusa mégis ezen csámcsogott öt esztendő múltán is. Révai önkritikát gyakorolt: „Hosszú időn keresztül izolálódtunk a Kominterntől. Abból a megfontolásból, hogy Rákosit védeni kell, egyenesen meghamisították a beszédét, amit az Új Márciusban leközöltek.” A KI VB képviselője, Fried Ernő pedig azt mondta: „Feladata lett volna minden elvtársnak ezt a nem kommunista viselkedést megbélyegezni és – Rákosi elvtárs helyzetének figyelembevételével – megmondani, hogy kommunista így nem viselkedik. De mert az akkori frakciós érdek, a frakciós éttermek akkori étlapja kíméletet kívánt meg Rákosi elvtárral szemben, nemcsak eltitkolták a KI előtt azt, hogy nem kommunista módon viselkedett, hanem összeállítottak a maguk szájíze szerint egy vallomást!” Szántó Zoltán 1936-ban kérte a KI elnökségét, zárja már le a tizenegy esztendő Rákosi-ügyet, de Dimitrov közölte: súlyos vétke fölött nem lehet csak úgy napirendre térni. Az örök illegalitásban lévő bolsevik pártokban a gyanú maga volt az ítélet. Ma ebben a fegyelmiben az az érdekes, hogy a szereplési vágy mi mindenbe belevitte. A hatalomban kifecsegte a titkokat is, persze saját változatban; rejtjelezve.

Szóval 1940-ben – állítólag a precíz Gerő javaslatára – ismét elővették a vádakat, és tizenöt év börtön után, Dimitrov celebrálásában szigorú megrovásban részesítették. Szántó szerint „Mindössze annyi történt, hogy lezártak egy tizenöt éve porosodó aktát.” Andics Erzsébet és Vas Zoltán szerint Sztálin – talán Manuilszkij szavainak a hatására – azt mondta, hogy Rákosi

megszenvedett már bűneiért a börtönben, hagyják békén. Rákosit annyira izgatta utólag is a fegyelmije, hogy amikor 1951-ben meghalt az őt védő Szántó Béla nagykövet, Farkas Vladimír szerint egy megbízható ÁVH-s tisztet küldetett Varsóba, hogy hozza el neki Szántó minden magánjellelű feljegyzését, levelét, naplóját, és persze fegyelmijének jegyzőkönyveit. Ezekből nyilvánvaló, hogy a fegyelmi egy csipetnyi frakció-harc volt intrikával fűszerezve. Hőssé avatása után amúgy sem lehetett volna őt kizárni a pártból. A fegyelmivel egyszerre az SZKP PB nemzeti hősként ünnepelte. Hideg és meleg váltakozva. Edzés: felkészítés a sztálini hatalomgyakorlásra.

E titokban tartott és erősen túlértékelt ügytől eltekintve a Rákosi-per és az egész börtönidőszak a KI egyik legjobban megrendezett akciója volt. Több idős kommunista az egyik vagy a másik pörhöz köti „megvilágosodását”: az ő bátorsága keltette föl az érdeklődésüket az eszme iránt. S meghatottan idézik a kiállítás példáját, RM perbeli mondatát: „bármilyen legyen az én egyéni sorsom, az ügy, amelyért én harcolok, győzni fog”. Kinek-kinek a nézeteitől is függ, hogy ez a kijelentés tiszteletre méltó kiállítás-e, netán riasztó fanatizmus. Ám ha a politikusi álarc mögé is be kívánunk kukkantani, tudni kell, hogy ennek a mondatnak tizenegy év börtön adott nyomatékot. Ezen keveset módosít, hogy a nevezetes kijelentésnek lehet egy másik olvasata is: „bármilyen legyen az én egyéni sorsom, az ügy, amelyért én harcolok, győzni fog.”

Magyarország Rákosit nemcsak Sztálinnak, hanem Horthy Miklós kormányzónak is köszönheti. Sztálin adta az ideát, Horthy a corrust; a főtitkár a főtitkárt, a kormányzó magát a személyt. RM minden bizonnyal annak köszönheti az életét, hogy 1935-ben, első büntetése kitöltése után nem engedték szabadon, hanem elítélték másodszor is. Moszkvában a harmincas évek végén talán nem lettek volna hozzá ilyen kegyesek. Ott Kun Bélával az élen eltűntették, kivégezték a moszkvai emigráció legalább tizedét, de lehet, hogy a negyedet.

Rákosinak ez a gondolat nemigen fordult meg a fejében. Bár ki tudja. Horthy-gyűlöletének egyik rugója minden bizonnyal a tizenöt év börtönbüntetés volt. Semmi jelét sem adta, hogy orrolna az oroszokra, mert nem mentették ki hamarabb a rács mögül, ahogy Gerőt és annyi mászt. Pedig már 1929-ben arra kérte öccsét, Zoltit (talán egyedül őt becézte!), hogy informálja: „a kicserélési hírek, amiket minden oldalról hallok, milyen reményekre jogosítanak. Tudod, itt, amióta le vagyok tartóztatva, nem múlt el év, hogy két-három, többé-kevésbé határozott formájú kicserélési terv ne merült volna fel és ne foszlott volna szét”. A kicserélés megghiúsulása miatt Csillag Miklós és a család szemében Kun Béla volt a bűnbak: „valószínűleg féltékenységből állandóan szabotálta a Rákosi elvtárs kiszabadítására indított akciót. Ha Kun Béla nincs, sokkal előbb sikerült volna eredményt elérnünk. A szovjet elvtársak Kun Béla információjára támaszkodtak, mint a magyar csoport elismert vezetőjére. Egy alkalommal felelősségre vontuk, hangos szóváltásra került a sor, de nem tudtunk semmit elérni. Négy-szer-öt-ször is voltam Kun Bélánál, mindig elutasító magatartást tanúsított, úgy érezte velem, hogy ez a dolog nem tartozik rám. Akkor úgy gondoltuk, hogy Kun Béla attól tart, hogy Rákosi elvtárs marxista tudása, egész személye elhomályosíthatja őtet. Hiúságból nem törődik Rákosi elvtárs kiszabadításával. Mikor Kun Béla lebukott, egyszerre megindult a dolog. Ahogyan 1940-ben sikerült, '36-ban, sőt talán előbb is lett volna módja a szovjet elvtársaknak arra, hogy Rákosi elvtársat kiszabadítsák, ha Kun Béla nem gáncsolja el minden alkalommal”. Csillag szerint Kun lebukásakor „egyszerre megindult a dolog”. Csakhogy Kun Bélát 1937 nyarán hurcolták el, és Rákosit csak 1940-ben szabadították ki. A Molotov-Ribbentrop paktum (a szovjet-német megnevezési egyezmény) aláírása után.

Szerényi Sándor 1930 nyarán részt vett a KI-különbizottság ülésén Moszkvában, amelyen Kuusinen, a VB egyik titkára mellett ott volt még a Nemzetközi Vörös Segély főtitkára, Sztásova és Kun Béla: – Friss István értesített minket, hogy Gömbös Gyula hadügyminiszter

hajlandó lenne intézkedni, hogy Rákosi Mátyást kicseréljék valamelyik jelentősebb, Szovjetunióban elítélt magyar fogolyra, ha egy gyáros rokonától még több ezer traktort is vesznek. (Ilyen nyíltan vállalták volna épp a szovjetek előtt korruptségüket? – P. Á.) A tárgyalás azért nem járt akkor eredménnyel, mert a szovjet kormány csak két jelentéktelen rendőrspiclit ajánlott fel, amit Gömbösök keveselltek. – A magyar belügy 1932-ben és 34-ben is próbálkozott RM kicserélésével. Mivel az életfogytiglani ítélet is csak tizenöt évet jelentett, meg akartak tőle szabadulni, de a partnernek nem kellett. Nem jelentéktelensége miatt! Emigránsok szerint Thälmann sem cserélték ki. A németek felajánlották a paktum megkötése előtt az 1933-ban letartóztatott kommunista vezetőt, de a „központ” azt mondta, nem. Nagyobb szükség volt rájuk a börtönben.

A cseréből tehát kellő ideig kimaradt, és így megmaradt.

Miután mégis nyélbe ütötték az üzletet, a magyar királyi főügyész azt jelentette: „az életfogytig tartó fegyházbüntetésre ítélt, feltételes szabadságon lévő Rákosi Mátyás budapesti lakos, 1940. november hó 2-ik napján Uzsoknál átlépte a határt, és Szovjetországba távozott: a nevezett Budapestre nem tért vissza, és az e tárgyban foganatosított nyomozás során nem merült fel adat arra vonatkozóan, hogy távozása óta Magyarország területére belépett volna. Ezek szerint Rákosi Mátyás elítélt a felügyeleti szabályokat megszegte, miért is azzal az előterjesztéssel fordulok Nagyméltóságodhoz, hogy Rákosi Mátyás feltételes szabadságának visszavonása tárgyában rendelkezni szíveskedjék”.

## 2. Nagy ember volt?

Vajon másként alakult volna a magyar história, ha Rákosit tíz évvel hamarabb kicserélik az 1848-as zászlókra? Vajon RM nélkül más lett volna az arcunk? Tudom, történelmietlen kérdések, Háncs Ernő történészt hívtam hát játszani velük. Mi lett volna, ha Rákosi Józsefnek eggyel kevesebb gyereke születik egy tucatnál? Mi lett volna, ha nincs négyes fogat sem?

– Szinte ugyanúgy történt volna minden – állította. – Elítélhetők, mert elvállalták és csinálták, de valaki mindig csinálja. Amíg öt ember él ebben az országban, egy biztos elvállalja. Nem ők az okai az eseményeknek.

Mintha Kéthly Anna is ezt írta volna: „Rákosi tudta azt, hogy környezetében vannak azért mások is, akik az ő szerepét vállalni szeretnék, és az orosz igényeket nem kevesebb buzgalommal szolgálnák ki, mint ő. Egy ilyen változatban ő nemcsak helycserére volna kényszeríthető, hanem teljes megszűnésre. Ismerte Stalint, és tudta, hogy a diktátor nem szereti az engedetlenséget. Számára nem volt más választási lehetőség, mint megmaradni fenn vagy lebukni a mélységbe. Én sajnálok mindenkit, aki 'nem a szabadságot választotta.'” Mindez csak annyi kiegészítést kíván, hogy 1945 után Kelet-Európában politikusan tartósnak nemigen választhatta a szabadságot, mert vagy emigrálni kényszerült, vagy kiszorították a politikából.

Az ávosok által nyomorékká vert Skolnik József (1906), akinek a bűne az volt, hogy árulásgyanusan kevés büntetést kapott 1945 előtt, a történetek után is elvtársnak nevezte Rákosit, mert: – Egész életét a mozgalomra tette, és az ő politikája szerezte meg a hatalmat. Nekem lenne okom haragudni rá, de nem tehetem: ilyen volt a mozgalom!

De folytassuk a disputát:

– Vagyis a Rajk-éra, a Nagy Imre-rendszer, netán a Tömpe András-uralom éppolyan lett volna, mint a Rákosi-rezsim?

– Ők csak szereplők egy darabban, és ha valaki megbetegszik, más ugrik be helyette. Bár nem egyforma a karakterük, a darabból kilépni nem szabad! A világtörténelemben kényszerpályák vannak, nem úgy történnek a dolgok, ahogy egy politikus akarja. A nép számára szinte mindegy lett volna, ha más játssza a szerepet.

Amikor a pártalapító Kelen Jolán felelősségre vonta, maga RM is azzal mentegetőzött, hogy vállalta volna helyette más. Mindezek ellenére sem tudok annyira fatalista lenni, hogy elfogadjam, bármelyik más névvel jelzett éraban koncepciós per áldozata lett volna egy apolitikus hentes, hogy Nagy Imre is éppúgy üldözötte volna a kulákokat, s Tömpénél is működtek volna kínzókamrák. Talán Rajkék halála sem volt törvényszerű; bár maga a pör – egy pör – , utólag is elkerülhetetlennek látszik.

Vajon a többiek, a társai hogy tekinthettek rá? A Kijevi pályaudvarra igyekvő Révainak vagy másnak meg sem fordult a fejében, hogy Rákossal zsákbamacskát vesznek. És nemcsak azért, mert ők nem a kétség emberei voltak. Ismerték RM pörbeli alakítását, és szabaduló társai is jelenthették, hogy állja a sarat. Kvalitása mellett ennek is szerepe lehetett abban, hogy a magyar párt vezetésében belülről jövő rivalizálás alig-alig érhető tetten, s inkább a második, nem pedig az első helyért versengtek. A hármas, a négyes, a hatos fogat tisztelte, elfogadta Rákosit. Belülről nem támadt önjelölt versenytársa. Farkas Mihály a frontról panaszolta Rákosinak: „Annak ellenére, hogy Gerő és Weinberger (Vas – P. Á.) engem idekértek, mindketten tartózkodóan viseltek velem szemben, és éreztetik, hogy ők a vezetők.” Ugyanezen a napon – 1944. május 18-án – Gerő így fakadt ki: „Szerencsétlenség volna, ha egy olyan összetételű vezetéssel kerülnénk haza, mint a mai.”

Akkor hát nagy ember volt? Hiába nő a távolság korától, hiába vagyunk túl születése (1892) centenáriumán, hiába halott húsz éve, még mindig irritáló a kérdés. Hogy nagy ember volt-e, arról talán majd száz év múlva lehet higgadtan szót váltani. Ahogy arról beszélünk, hogy nagy ember volt-e Néró, Robespierre vagy Rettenetes Iván. (Az orosz népköltészetben és mondavilágban Rettenetes Iván – ellentétben a hivatalos értékeléssel – szinte csak pozitív hősként szerepel, mivel megmentette az orosz népet a tatároktól.) Az említettekén kívül is sok olyan szörnyű alakja van a történelemnek, akiknek az érdemeit már nyugodtan elismerhetjük.

Hajdu Tibor szerint RM nagy ember volt: „Megértette a kor parancsát, és e parancs magyarra fordítója, végrehajtója lett; a történelmi szükségszerűség eszköze egy történelmi fordultnál.” És annak idején ezt a parancsot a legkevésbé sem lehetett nemzetellenesnek mondani. De mielőtt szétfutna a kép, tisztázzuk, honnan közelítünk a politikusi formátumhoz. Ha az a döntő, hogy kiket képvisel, arra azt is felelhetjük, hogy a szegénység, a munkásság érdekeit, ám mostanság ilyesmi gúnyos kacajt vált ki. A kérdés azért annak idején is megfogalmazódott. Erdei Ferenc érzékeny pontjukra talált, amikor 1945 májusában azt mondta a Györffy-kollégiumban, egy Révaival átvitatkozott éjszaka után (Györffy Sándor, /1924/ felidézésében): – Na, gyerekek, most megismeritek a moszkvaiakat is! Okos dolgokat mondanak, határozottan képviselnek egy politikai irányzatot, mögöttük áll a szovjet hadsereg, de van bennük valami idegenség. Bár egy munkáspárt vezetői, egyikőjük sem olyan inkarnációja a magyar munkásmozgalomnak, mint amilyen képviselői vagyunk mi Veressel, Darvassal a parasztságnak.

Kiket képviselt hát? Elsősorban a Szovjetuniót és annak érdekeit, mert meg volt győződve róla, hogy ez a magyarságnak is a legszentebb érdeke. És ha a népszerűség, a nemzetközi tekintély a politikusi nagyság mércéje, akkor RM éveken át nagy ember volt.

1945 után Magyarország is radikalizálódott. Ha nem járatták volna le, mondhatnánk azt is, hogy forradalmi helyzet alakult ki. Megkerülhetetlen művében Charles Gati az 1945-ös választási és a Columbia Egyetem véleménykutatási eredményeinek elemzésével kimutatta,



hogy a lakosság körében a radikális (forradalmi) változás népszerűbb volt, mint a fokozatos átalakulás. Mivel a legkövetkezetesebben a KP készült fel a nagyszabású átalakításra, s programja a pártvezetés szakértelme miatt is ígéretesebb volt, mint az agrárpártiaké, továbbá a szovjetek segítségét is ők élvezték, így a haladás iránya eldőlt. (A radikalizálódás aprócska példája a Sztálin nevét zászlajára tűző, de sztálinizmus nélküli szocializmust hirdető Független Szocialista Néppárt megalakulása is 1945 februárjában. Programjuk szerint: „Címében nem kommunista, hanem szocialista, de tartalmában mégis okosan kommunista pártot alapítunk. Eszményünk Stalin marsall építőmunkája. Az MKP indulásában olyan mély hibák rejtőznek, hogy mi ezeknek a következményeit nem vállaljuk. Legyen végre igazi, krisztusi igazságszolgáltatás!” Sorsuk sejthető abból, hogy programjuk Péter Gáborék jelentésének melléklete.)

Idestova fél évszázadnyi távolságból hihetetlennek látszik, hogy RM éveken át a legnépszerűbb politikusok egyike volt, ha nem épp a legnépszerűbb, aki a SZU háborús győzelme, a kommunista modernizációs program következtében is jelentős támogatást élvezett. Hogy illeszthető be mindez a Rákosiról és a kommunistákról kialakított egysíkú képbe? Sehogy, mert azt a tragikus végeredmény szülte. Nem a többség tévedett: ígéretesebb út akkor nemigen volt a fejlődésre. Az azóta eltelt idő is azt mutatja, hogy a modernizáció csak az iparosítás útján mehet végbe.

Mindamellet mi lett volna, ha RM helyén Kis Pál áll? Felosztják a földeket? Felépítik a vasutat, a házakat, a hidakat, a gyárakat: az országot? Fölszámolják az inflációt? Mivel ez volt a történelem menete, megtörtént volna RM nélkül is. Magyarország Európa egyik csodája volt: Pest hamarabb tért magához, mint Bécs, sőt Párizs. Budapesten 1945 végére eltűntek a romok, a kevésbé lerombolt, kevesebbet szenvedett Bécsben még két év múlva is törmelék borította az utcákat. A kommunisták lendülete magával ragadta az embereket. A feltámadás hőseposza nélkülük nem írható meg, oroszlánrészük volt abban, hogy az életszínvonal hamarosan meghaladta az 1938-as szintet.

Nem lehetett volna mégis ügyesebben csinálni, elkerülni például a földosztás hibáit, az iparosítás túlzásait? Persze visszafelé mindenki képes sikeresebb és jobb életet teremteni! De vajon akkor elfogadott volna a SZU valami másféle megoldást? És meddig? Hol volt a határ? És történelmietlen játékunk folytatása: ha Kis a főtitkár, akkor is ennyien kerülnek lágerbe, börtönbe vagy hóhérekre? Két olasz szerző (Argentieri és Gianotti) a kora történelméből még inkább kirívó Ceausescut feledve azt írta: „A rákosizmus a sztálinizmus egyik legkegyetlenebb változata volt.” RM tehát nagy ember. Miért nem az hát mégsem?

Mivel indulhatott ez az ember az országnyi romnak? Milyen elképzelések, célok, előítéletek, milyen szándék hozta haza? Hajdu Tibor ekképp leltározta RM szellemi poggyászát: „Aki a felszabadulás után hazatért történelmi küldetése tudatában, nem volt másokhoz hasonló normális emberi lény. A szó orvosi értelmében az lehetett, de nem voltak érzelmei, szimpátiái – antipátiái még inkább, de azoknak is nagyon jól tudott parancsolni, míg szükségesnek látta... Először egy küldetés, egy szerep megszállottja volt, később a hatalomé is – aztán már csak a hatalomé.” Ez lett volna az egyetlen általa bejárható út? Az újjáépítés természetes lendülete világra segítette nimbuszát, ám a megvalósíthatónak hitt cél felé egyre nagyobb akadályokat kellett megmászni.

RM nem volt igazán különös ember, de azt csináltak belőle. Természetes vezetőnek először talán Gerő nevezte őt 1942-ben Ufában, az RM ötvenedik születésnapján mondott köszöntőben. Kijelentéséből kiérezhető: ő a királycsináló, a „természetes” helyettes. Így is viselkedett. A debreceni állomáson 1945-ben a „hatalomba” fogadta, 1956-ban pedig Moszkva áldásával a helyére ült – és kikísérte a repülőterre. Vonattal jött, repülővel távozott. Gerő

Ernő nemcsak a kettő közötti tizenegy esztendő két végpontja, hanem minden percének látható vagy láthatatlan szereplője. Komisszár? Több is, kevesebb is. Az általa celebrált fogadás és búcsúztatás közötti időszak a Rákosi-kor.

1945-ben RM negyedszer tért haza. Négy nekifutás, négy landolás. Első alkalommal, 1914-ben reményteli külkereskedőként tért vissza Magyarországra egy hamburgi, londoni tanulmányútról. Pedig kimaradhatott volna a világháborúból, talán még a magyar történelemből is. Sógora, Csillag Miklós emlékezése szerint: „Londonban állást vállalt egy keletre exportáló kis gyógyszergyártó üzemben. A kis gyár az ő tevékenysége következtében pár hónapi ottléte után felvirágzott.” A huszonekét éves ifjú mégis buzgón rohant haza, Szabadkára. („1914 júliusában, amikor láttam, hogy háborúra kerül sor, közvetlenül kapuzárás előtt hazautaztam.”)

Másodszor orosz fogságból tért meg zászlósként 1918 nyarán. A Nagy Októberi Szocialista Forradalom (régii helyesírás!) nem ragadta úgy magával, mint például Kun Bélát. A fogolytáborból csalás lógott haza. A százezer magyar internacionalista mítosza, százezer magyar baka honvágya: haza akartak jönni. Ezért akár a forradalmárokkal is cimboráltak. A magyar őrmester megmutatta szibériai bajtársának, hogyan kell egy pályaudvart elfoglalni, így a következő állomásig vörös szerelvényként haladt a vonat – hazafelé. RM egyedül is hazatalált.

Harmadik alkalommal is Keletről érkezett. Pártszervezőként küldték, mondhatni, egyenesen a börtönbe. Végül utoljára, 1945. január 30-án nemcsak a debreceni pályaudvarra futott be vele a vonat, hanem a várható hatalomba is.

Moszkvában féltucatnyi leendő főtitkár firtatta, tervezte, mit is csinál majd, mit is kell majd csinálnia otthon. Rákosiban is munkált a honvagy. 1942-ben, ötvenedik születésnapján arról ábrándozott: Moszkván át hazavisz az út. 1944 karácsonyán pedig azt írta kézzel – fontossága tudatában ismét „Szigorúan titkos!” jelzettel – Debrecenbe Gerőnek: „Most, hogy a Vörös Hadsereg körülzárja Budapestet, az én hazautazásom is kezd aktuálissá válni.” Gerő javasolta: „Azt szeretnénk, ha a fegyverszüneti küldöttséggel jönnél haza. Ez most nem nehéz, mert mint nemzetgyűlési képviselőnek a hazatérése magától értetődő.” Mert indokolni kellett. Honvágyában a taszítás is szerepet játszott. Moszkva a börtönből sokkal vonzóbb volt. Az emigráció mindenhol deformáló beltenyészet, amit Moszkvában Sztálin tetézt. Reggelente nem a várható időjárás volt a kérdés, hanem az, hogy éjszaka kit vittek el, kit kell megtagadni. Amikor RM Moszkvába érkezett, hallották, hogy a vezető emigránsok hírhedt lakhelyén, a Lux Szállóban a portáról telefonon megkérdezte egy ismerősét, hogy hányas cellában lakik. Kérdésébe nekünk már nemcsak az ő tizenöt esztendeje van bezárva.

RM a tőle megszokott alapossággal készült haza. Ideiglenes fővárosul például az elsőként elfoglalt királyi város, Szeged helyett Debrecen választották, hogy ne Horthyval, hanem Kossuthal, ne 1920-szal, hanem 1848-cal kerüljenek rokonságba. Nagyon finnyások azért nem voltak a múltra: a párt leginkább a német és a nyilas vagyont igyekezett megszerezni, mivel ezekre nem túl sok jelentkező volt. A kiválasztók azt mondják, ez meg sem fordult a fejükben, csupán ezek a nagy házak álltak üresen. Mindenesetre Budapesten az első pártközpont a Tisza Kálmán téren – 1990-ben Köztársaság tér – , a Volksdeutschok épületében volt. Az Akadémia utcai híres ház stukkós mennyezete alatt hajdan a német követség tanyázott. A VIII. kerületi pártház meg egyenesen a József körúti nyilas bordélyba került. És RM, néhány nappal megérkezése után, Budapestre küldte a Moszkvában megismert Réthy János építőmestert, hogy állíttassa helyre az Akadémia utca 17. bombatalálatokat szenvedett, Parlament közeli épületét.

Alapossága sok embert meglepett. A parasztpárti Kovács Imre így írja le Gosztonyinak küldött levelében első találkozásukat a debreceni úri kaszinó ebédlőjében: „Az épen maradt előkelő épületet a Kommunista Párt kisajátította. Ahogy belépett a gulyásleves és túrós gombóc ízével telt terembe, képei után azonnal megismertem, és amint közeledtem feléje, ő is megismert. Nini, a Kovács Imre, mondotta, s miközben kezét fogtunk, megkérdeztem, hogyan ismert fel. A fényképeiről. Akkor villant az agyamba, hogy miért fényképezett annyiszor egy Sugár Kata nevű fotográfus, akiről az a hír járta, hogy az illegális párt tagja. A moszkvai csoport mindenkit tanulmányozott, nemcsak származása, tettei, írásai alapján, de fényképe után is, hogy tudják, kivel lesz dolguk, ha hazatérnek.” A kommunista Kállai Gyula is ugyanezt érezte az első pillanatban. Eltökéltége példajaként említették, hogy RM hazatérése után finoman akadályozták, hogy azok is visszatérjenek, akiknek nagyobb pozíciójuk volt a Tanácsköztársaságban, mint neki. Ez így nem pontos, talán nem is igaz. A párton belül RM valóban tartott tanácsköztársasági elvtársaitól, de nem hiúságból, hanem mert félt az 1919 hibáinak megismérlésétől, az „adj uramisten, de mindjárt”-szellemtől. Bár az első fél évben állandóan a káderhiányra panaszkodik, mégis azt írja róluk Moszkvának, Dimitrovnak: „Kevés kivétellel az 1919-es esztendő ideológiájával terheltek, jelenlegi irányvonalunkat egyáltalában nem értik meg.” Másutt új veszélynek nevezi őket: „közülük kerülnek ki az apró diktátorok”. Értelmes és hasonlóképp 19-esnél viszont az sem számított, ha Salgótarjában azonos volt a beosztása a később „tarjáni hős”-ként emlegetett Rákosival. A párt moszkvai képviselőjének, Szántó Rezsőnek azt írta: „Légy szíves, próbáld megállapítani, hogy Hevesi Gyula él-e még. Ha igen, az ő kiszabadítását is támogatni fogom.” (Hevesit a Komi köztársaságban találták, s végül csak 1948-ban tért haza.) Nyisztor György népbiztost, a kormányzótanács tagját azért nem hozták azonnal haza, mert aktív emberekre volt szükségük, nem aggastyánokra. Varga Jenőt nem kérték ki, mert moszkvai beosztása, munkája miatt nem akart hazatérni. Ők voltak a '19-es kommunisták. A volt szociáldemokratáknak mintha eltérő lenne a sorsuk. Böhm Vilmos ugyan hazajött, de nemsoká vissza is ment Svédországba nagykövetnek. Garbai Sándornak viszont azt üzenték, maradjon csak Párizsban. Marosán György (1908) szerint ehhez semmi köze nem volt Rákosinak: – '45 végén üzente Garbai, hogy hazajöjjen, majd levélben megírta, szeretne a szocdem pártban dolgozni. A pártgrémiumon én elleneztem a hazatérését. Rákosi áthívatott, hogy mi történt. Mondtam, mire megjegyezte: ilyen okos ember maga? Nem, de képtelenségnek tartom, hogy a Kommunista Pártnak baja van a tizenkilencesekkel, mi pedig összegyűjtjük őket, sőt a Tanácsköztársaság elnökét még haza is hívjuk.

RM 1945-ös, történelmi hazatérése éppoly sejtelmes, mint tizenegy évvel későbbi elsüllyesztése a Szovjetunióban. Az oroszok hozták, az oroszok „vitték” – titokban. Kovács Imre így ír RM becsempészéséről: „A magyar fegyverszüneti bizottság, miután elvégezte kötelezettségét, január 25-én visszaindult Moszkvából Debrecenbe. A Kijevi pályaudvaron Dekanozov külügyminiszter-helyettes és mások búcsúztatták. Velük utazott vissza Puskin követ és Grigorjev titkár, valamint Nagy Imre és Gábor József miniszterek családja, továbbá fölvetett nevekkal, szovjet szakértőként Rákosi Mátyás és vezérkara, akiknek a kilétét megérkezésükkor, január 30-án sem fedték fel.”

Bár Magyarországon ezzel az eseménnyel kezdődött a kelet-európai időszámítás, a részleteket mégsem ismerjük. Az új kor titokzatosan indult. RM nem álnéven érkezett, de nem is csinnadrattával. A debreceni Néplap második oldalán tudósít a fegyverszüneti bizottság hazatéréséről, ám RM nem szerepel a protokollnévsorban. Viszont a kiemelt harmadik oldal közepén az előszóban idézett köszöntő adta hírül, hogy 30-án délelőtt megérkezett Debrecenbe. Arról nem szól a fáma, hogy kivel jött, mivel jött, de nem olyan idők jártak, hogy válogatni lehetett akár a vonatok között is. Illetve, ha tényleg két vonat érkezett egymás

után, annak talán az volt az egyik oka, hogy Dálnoki Miklós Béla miniszterelnök és Gerő Ernő ne együtt várakozzon a peronon.

Ha RM vörös szőnyeg helyett a mellékkijáraton vonult is ki az állomásról, utazása szokatlanul előkészített volt. A hazai kommunisták tudták, kit kell tisztelni benne. Érkezését röpcédulák, és „Éljen Rákosi Mátyás!” feliratú plakátok hozták Budapest tudomására. Hazatérése a szovjetek jelenléte miatt is egészen más volt, mint 1924-es besurranása. Más volt, mint a néhai elvtársaké, akiket Moszkvából úgy dobtak át, hogy a kommunista párt létezését hirdető kopjafává váltak. Haláluk értelmetlen volt nem csak Rákosiék fogadtatása szempontjából.

A Kominternt kiszolgálva a szovjet külpolitikát és a sztálinizmust a szövetségi rendszer oltárán kilehelte a lelkét. A Kommunisták Magyarországi Pártja (KMP) ezután magyarosította MKP-ra a nevét. Kun „lebukása” is a népfrontpártiak kezére dolgozott. Jellemző, hogy utolsó moszkvai tanácskozásukon egyedül Gábor Andor ütközött meg azon, hogy a proletárdiktatúra híveiből hirtelen a demokrácia hívei lettek. A többség nyomban landleristának vallotta magát, pedig ha az lett volna, a harmincas évek moszkvai rostálását nem éli túl. A bolgár, a német testvérpárt vezetésében érvényesült csak olyan moszkvai főlény, mint az MKP-ban. Itthon ezt a többi párt ellenszenvvel figyelte. A moszkoviták túlsúlya és a későbbi események miatt persze többen állítják, hogy kemény karrierista csoport kerítette hatalmába a vezetést. Inkább könyörtelenül buzgók voltak. Bár a Rákosi-, Gerő-, Farkas-trojka itthon önállóvá vált, hazatérésül a vesztes Magyarországra lefokozta őket. A Kominternben olyan posztjuk volt, hogy rájuk „a világ” figyelt: bizonyítaniuk kellett hát.

Debrecenbe a vezérkar nem Rákosival együtt jött, mint Kovács Imre írta, hanem jóval előbb. A gyakorlatias, ám a szűk vezetői körből rendre hátrébb tolt Vas Zoltán (1903-1983, élt 80 évet) orosz tisztként érkezett. A többiek a front mögött araszoltak. 1945 után a pártvezetésben a hatalom az úgynevezett négyes fogat kezében volt. Tagjai hatalmi rendben: Rákosi Mátyás (1892-1971, élt 79 évet), Gerő Ernő (1898-1980, élt 82 évet), Farkas Mihály (1904-1965, élt 61 évet) és Révai József (1898-1959, élt 61 évet). RM hazatérése előtt Gerő volt a vezető, és közöttük Nagy Imre (1896-1958, élt 62 évet) még majdnem egyenrangú félnek számított. Szükség volt rá. Induláskor Sztálin nem akart kommunista, főleg nem Moszkvából hazatért miniszterelnököt. Sőt Gerő szerint még zsidó minisztert sem, és kommunistát is csak kettőt, ezért Nagy Imre és Gábor József mellett Molnár Erik pártonkívüliként, Erdei Ferenc pedig parasztpártiként került a kormányba. Ez is mutatja, hogy Sztálin mennyire ragaszkodott rigorózus utasításaihoz, illetve, hogy milyen irányban lehetett túlteljesíteni.

Az előőrs Vas Zoltán tudathasadásos vitát folytathatott orosz tisztársaival azt bizonygatva, hogy az ellenük harcoló Magyarország nem is ellenség: „...a felmerült kérdések igen jelentősek, és megoldásukhoz szükség van Rákosi tekintélyére. – És a politikai részlegről azt írta: – Külön átoknak itt van ez a 7. osztály, az üres szalmacséplés, ostoba gáncsvetés, felelőtlenység és minden rossz intézménye. Buták, buták és újból buták. Betiltják a piros-fehérvörös zászlót, odaadják szimbólumnak a fasizmusnak, a reakciónak, és én már sírva könyörgök, ne tegyék. Ha az ember próbál valamit megmagyarázni, azzal jönnek, hogy nem a Vörös Hadsereg vonala, hanem a magyar kommunistáké, Komintern-vonal. Röviden és egyenesen: arról van szó, ellenség vagy barát legyen-e a magyar nép.”

De miért nem jött épp a vezér a többiekkel? Hol késett ebben a nagy szükségben negyedéven át? Még ha valami komoly katonai testület tagja is, lehetett bármi fontosabb az itthoni teendőknél? Mit keresett akkor RM Moszkvában az Ideiglenes Nemzetgyűlés és a kormány megalakulása után is? Hiába szeretett volna társaival tartani, Sztálin nem engedte haza sem őt, sem a többi vezért. (Gottwald, Dimitrov stb.) Nem az életükért aggódott. A Szovjetunió

szerette volna, ha a fennhatósága alatt marad minden talpalatnyi föld, amit katonái tapodtak, ám az egyezségek kötötték; bűvészkednie kellett, eljárni, hogy az érintett népek szabadon dönthetnek a sorsukról. Így került be az első magyar kormányba három horthysta tábornok és egy gróf; ezért nem vonultatta föl azonnal minden helytartóját, emiatt tartotta vissza őket Moszkvában. „Álcázásból” titulálhatta a Pravda Rákosit még a barátsági szerződés aláírásakor is (1948) úrnak (goszpozogin), Gottwaldot szintúgy. A KI volt főtitkárát, Dimitrovot viszont tovarisként emlegette az első perctől kezdve.

### 3. „Az a kis bölcs, okos feje”

Sztálinhoz hasonlóan RM is megnyerő volt, többnyire lenyűgözte azt, akivel találkozott. Rendkívüli teljesítmény, hisz megjelenése meglepett, sőt taszította az embereket. Fényképei mutatják, hogy formátlan és szokatlanul alacsony volt, mindössze 155-157 centi lehetett. Első látásra szinte mindenkiből csalódást váltott ki. Az egyik pártőr, G. István (1926) mondta: – Elterjedt a híre, hogy jön a párt vezetője, majd megérkezett egy igen kicsi ember, és én csak néztem, miféle vezér lehet ez? – Vásárhelyi Miklós (1917): – Újságíróként vettem részt a nevezetes sportcsarnoki gyűlésen. Mindenre számítottam, csak arra nem, hogy egy torz külsejű ember fog előttünk megjelenni. A látvány megdöbbentett. Bár akkor ő még sokkal soványabb volt, de a nagyon alacsony termet, a nagy fej, a nyaknélküliség, a pocak, a hosszú kezek akkor is groteszk látványt nyújtottak. – Varga Béla írta: „Rendkívül hiú ember volt. Alacsony termetű, majdnem gnóm. Tehetséges, rendkívül szorgalmas és jó szónok.” Kovács Imre: „Tömzsi, kerek fejű, kopasz, telt arcú ember volt, tömört, hosszú orral, szúrós fekete (barna) szemmel, elálló füllel, mély orrhangon beszélt, erősen szuszogott, kényszeredetten mosolygott, ha nem éppen gyanakvó, ellenséges kifejezéssel szemlélt vagy figyelt.” Szakasits Klára: „Egészen másnak képzeltem a Rákosi-per idején. Nem ilyen köpcösnek, kövérnek, nyakasincs embernek. Koponyája fénylett, s feje úgy ült a vállán, mint a tojás a tojástartóban.” Kádár János is beleesett a hőslegenda csapdájába: „Szóval ott állt jó néhány politikai rab, s a csoport közepén megláttam egy nagyon jó tartású, magas, derék embert. Én ilyennek képzeltem Rákosit, s azt hittem, ő az.” És még egy börtönismerős, Normai Ernő: „Csúnya ember volt, és apró vackortermete még csak aláhúzta ezt.” A hozzá meglehetősen közel álló, majd tőle távol kerülő Háy Gyula: „Vastag, rövid törzs, mintha teremője alkotás közben undorral félbehagyta volna. Túlon túl nagy fej, óriási kopaszság, sápadt, duzzadt arc, odafagyott savanyúcukor-ízű mosollyal, olyan rövid nyak, mintha semmi sem lenne, az is magas vállak közé szorítva, mintegy a szemlélő tetszésére bízva, nem akarja-e egyszerűen púposnak nevezni, nehézkes mozgás, lúdtalpra valló járás, rövid, vastag ujjak.” Fekete Sándor: „...amikor megláttam kopott biliárdgolyóra emlékeztető fejét, s először hallgattam magyartalan hangsúllyal kántáló szövegeit, homályos szomorúságot éreztem: Kossuth népét ez az ember fogja a Kánaán felé vezetni?” Az iskolai könyvtár rendezésében segédkező ártatlan nyolcadikos csak azt kérdezte RM fényképének láttán: „Jé, már akkor is volt Kojak?” Az öt gyűlölő Demény Pál (1901) szinte előnyösen szólt a külsejéről: – A gőzfürdőben egyenesen úgy nézett ki, mint egy Király utcai kereskedő. – Barcs Sándor (1912): – Öt perc után kiderült, hogy olvasott, művelt ember, de kerestem benne a pártvezért, mert ilyen gnóm külsejűvel – a feje a vállán ült, és úgy hatott, mint egy fészkekből kibámuló fióka – nagyon nagy képesség kell ahhoz, hogy valaki első ember legyen. – Mészáros Márta „Napló szerelmeimnek” című filmjében emlékezik rá, hogy csúfolták a magyar gyerekeket, amiért a szép szál Titóhoz, Dimitrovhoz képest nekik csak egy kis kopasz jutott. Aki csak visszaemlékezett az első találkozásra, hasonló döbbenetnek adott hangot. Testvérei hasonlítottak rá. Egyikőjük kamasz fia mégsem apjához, hanem a legendához igazította alakját, és a jó kiállítás Gerőt vélte a nagybátyjának. Egyik orvosa, dr. P. M. (1914) mondta: –

A bizalmasságot hangsúlyozandó szerette az embert kézzel érinteni. Zsír párnás, tömött tenyere, rövid ujjai, gesztikulálása többször visszatetszővé vált. Talán a spártai vagy athéni jog volt a bölcs, amikor kimondta, hogy „hájfejük” nem tölthetnek be közfunkciót. – Emlegették elhízott Napóleonnaként, Sztálin miniatűr kiadásaként is.

Ám nemcsak az elefántok, hanem állítólag a világ legnagyobb hadvezérei is rövid nyakúak (Attila, Caesar, Hunyadi János, XII. Károly, Napóleon). RM ugyan a tanácsköztársasági Vörös Őrség főparancsnoka volt, s a nyaka is rövid, a legendák mégsem a hadvezér, hanem a hős fogoly alakjából táplálkoztak, abból, ahogy a börtönben és a bíróság előtt viselkedett. Réti László szerint egyszer férfiúi bátorságnak is tanújelét adta. A Tanácsköztársaság Ausztriába menekült vezérkarának internálótábora mellett volt egy kizárólag időjárás-jelentéseket sugárzó rádióállomás. „Rákosi elvtárs egy társával éjjel belopózott a rádióállomásra, és lefegyverezték az álmos távirászt. Éjjel 3 órakor, a következő német nyelvű 'időjárás-jelentést' sugározta az osztrák állomás: 'Lenin elvtársnak! Korvin Ottót és társait holnapután felakasztják. Kérjük azonnal távirati ellenrendszabályok foganatosítását a magyar kormány felé. (sic! – P. Á.) KMP.'. Ám a szovjet kormány figyelmeztetése késve érkezett, Korvin Ottókat kivégezték. Külsején persze ezer ilyen „lefegyverzés” sem változtatott volna. Érvényesülését azonban ez a hátrány sem tudta megakadályozni. Ilyen hendikeppel is képes volt a párt politikája, sőt maga mellé állítani még az értelmiség jelentős részét is. Ehhez sugárzó egyéniség kellett. Nemcsak le tudta gyűrni az ellenérzéseket, hanem meg is nyerte az embereket, s egy idő után dicsérték „azt a kis bölcs, okos fejét!”. Nem azért, mert rettegő hódolók vették körül! A többség nem is tudta, hogy félnie kellene. Nemcsak a közvélemény-kutatás átlagembere, hanem a szellemi elit máig csodált nagyjai: sok művész, tudós, író ismerte el, tisztelte intellektuálisan is.

Nagyrabecsüléssel mondják, hogy nem karriervágyból csatlakozott a mozgalomhoz. Ez nem dicséret, és nem is igaz. Törekvő volt, tudatos és öntudatos. A Keleti Akadémia másodéves hallgatójaként, már tizenkilenc évesen azt írta (Réti idézte) levelében Szegedre: „Én a tanulásban nem a gyötrő munkát látom, hanem azt a szellemi tőkét, ami később dúsan fog kamatozni... Azt meg nem is próbálom magyarázni, hogy mit jelent az egy emberre, ha azt mondhatja: amivé lettem, saját erőmből, saját tehetséggel lettem. Nem tartozom senkinek felelősséggel, szabad vagyok, független vagyok, s ha fáradsággal is, de magam keresem kenyerem... Talán el sem hiszi, ha én ezt mondom, hogy megelégedett, majdnem boldog vagyok. Pedig: van naponta 6 kötelező óráim; 2 órát tanítok, 2-öt (sic! – P. Á.) tanulok, hivatalos óráim van 2; az evés, öltözködés és járkálás (nem séta) újabb 2 óra, alszom 8 órát; szóval a nap 24 órájából csak 2-öt fordíthatok úgynevezett szórakozásra. Csakhogy én a tanulásban nem a gyötrő munkát látom, hanem azt a szellemi tőkét, ami később dúsan fog kamatozni. Ha a mindennapi küszködéstől megundorodom, nekifekszem a tanuláshoz s vigaszt tudok találni a tudásban, s ha elfáradok, akkor elmegyek a Galilei-körbe, ahol új eszmék, hatalmas erők forgatagában biztos szemmel s erős kezekkel állok be ama mozgalom vezetői közé, mely most robbant mindent, ami eddig jó, szent és igaz, de valójában rossz, hamis és hazug (volt), s segítem lerakni az alapját egy szebb és jobb hazának.” Egy ízben édesapja figyelmeztette, hogy iskoláztatását neki köszönheti, mire Mátyás – testvére, Bella szerint – azt felelte: „Ha engem nyolc éven át istállóba zárnak, akkor is sikerült volna oda jutnom, ahová jutottam.”

„Az 1910-es évek őt formálták, a 40-es éveket ő formálta” – írta Hajdu Tibor az Ésben. A századelő haladó, baloldali mozgalmi megragadták: a Galilei-kör diáktitkára, állítólag a magyar szociáldemokrata, majd az angol Munkáspárt tagja. Írásos nyoma az utóbbiaknak nincs. Ő maga 1945-ben azt nyilatkozta: „35 esztendeje foglalkozom politikával. Az 1910-es választásokat követő, zajló politikai életben mint fiatal szociáldemokrata vettem részt. Az

egyetemi hallgatókat a Galilei-körön keresztül mozgósítottam a Szociáldemokrata Párt mellett.” Moszkvában megjelent életrajza szerint: „A háború kitörésekor még nem talált kapcsolatot a Magyarországi Szociáldemokrata Párttal.” Nincs itt ellentmondás, hisz RM egy szóval sem állította, hogy tagja is volt a nála másfél esztendővel idősebb Magyarországi Szociáldemokrata Pártnak.

De nem ez volt az ő igazi mulasztása, hanem az, hogy az orosz forradalom jelentőségét késve ismerte fel. Nem biztos, hogy önhibájából: a véletlenül is múlt, hogy ki keveredett bele a forradalomba, ki nem. Persze RM annyira kívül rekedt, hogy azt akár restellhette is. Moszkvai életrajza szerint ott is számon tartották, hogy nem vett részt az októberi forradalomban: „1917 tavaszán a Kerenszkij-kormány a fogoly tiszteket a Góbi sivatag szibériai részén lévő dauriai táborba helyezte át. Rákosi elkerült a forradalom közvetlen színhelyéről. Nem vett részt a vörösök és fehérek szibériai harcaiban. – Mentségére megemlítik: – A táborban tanulókört alapított, és Marx Tőkét tanulmányozták.” Talán ez szülte nagyapó meséjét, amit jóval a leváltása után és szigorúan családi körben mondott csak el: – Az eszerek felkelésekor Dzerzsinszkijt letartóztatta a titkára, és nekünk kellett kiszabadítani. Végül kaptam valamennyit a cári ékszerekből, amit a kabátomba varrva hoztam haza a pártnak!

És hová lett a cári ékszer? Rosszmájú kérdés, mert RM nem volt anyagi. A huszonhat éves ifjút a zsidó értelmiség álma, a tisztí zubbonyban megtestesülő egyenrangúság meg a férfiasság is kecsegethette, emiatt maradhatott ki a forradalmi kalandokból. Az 1937-es moszkvai életrajz ekképp írta le RM szökését a forradalom elöl: „A táborban elhitette, hogy megharapta egy veszett kutya. Így engedték el a vörös Irkuckba.” Az 1953-as úttörőbrosúra szerint: „Rákosi zászlós politikai tanköröket vezet a foglyok között. Hogy bekapcsolódhassék a forradalomba, meg kell szöknie a táborból. Szögekkel kutyaharapáshoz hasonló sebet ejt kezefejére, s a parancsnok csakugyan elengedi a kórházba. Az ör éberségét kijátszva elindul Leningrád felé. – És a váratlan folytatás: – Siet haza Magyarországra.” Azt hiszem, már sosem fog kiderülni, hogy a veszett drótkutyával végül is Irkutschka vagy Leningrádba jutott, netán mindkettőbe. És, hogy tovább bonyolítsuk a dolgot: Csillag Miklós úgy emlékezett, hogy 1918-ban Moszkván keresztül érkezett haza. Ez tévedés lehet, hisz maga RM nyilatkozta: „Februárban, amikor a tábor az ellenforradalmi oroszok kezére került, tanácsosnak látszott számomra a menekülés. Kalandos utazás után, keresztül a fehér és vörös frontokon, több mint egy hónapig tartott, amíg a forradalmi Leningrádba érkeztem.” Legalább utólag részt kért a forradalomból. A Pétervárra vezető hosszú útról mesélte: „Együtt utaztam azokkal a képviselőkkel, akik a breszt-litovszki béke megszavazására mentek. Minthogy Szibéria messze volt a fronttól, a képviselők legtöbbje folytatni akarta a háborút. Én azonban... feltétlenül a béke mellett léptem fel. Mire Leningrádba érkeztünk, a delegáció legtöbbje az én hatásom alatt békepártivá változott.” Ami óriási siker, hisz a kérdésben annak idején maga Sztálin sem látott tisztán, amíg Lenin föl nem világosította, s akiről egyébként csak 1924-ben nevezték el Petrográdot.

A szegény adai fűszeres túlélésre nevelt fiát riaszthatta az első forradalom véres felfordulása. Megszökött a fogságból, majd miután fellendítette az apja üzletét, váratlanul felutazott Pestre, és az őszirózsás forradalom előestéjén, mint tapasztalt oroszországi forradalmár jelentkezett a katonatanácsban, de elküldték.

Ennyit tudunk. De miként keveredett a mozgalomba? Réti László így felelt a kérdésre: „Mátyás Szegedre került, az ottani főreál negyedik osztályába. Rákosi elvtárs egy kis szabómesternél lakott ebben az időben, akinek segédei szervezett munkások voltak, sőt fia is szervezett vasmunkás volt. Ezek a fiatal szocialista munkások vonták be fiatal diák barátjukat a munkásmozgalomba, adták kezébe az első szocialista könyveket. Ebben az időben került kezébe a 'Kommunista Kiáltvány', amely új távlatokat nyitott előtte. Rákosi Mátyás, a fiatal

szegedi diák, kitérta szívét és eszét a munkásosztály felé.” Csillag Miklós szerint a folytatás: „A marxizmus ismerete és a Nagy Októberi Forradalom szele nem múlt el nyomtalanul Rákosi elvtárs felett. Miután megérkezett Szabadkára, visszautasította a századosi rangfokozatot (ami legfeljebb alhadnagy csillag lehetett – P. Á.), és a hadtestparancsnoksághoz intézett beadványban elítélte a tőkés érdekekért folyó imperialista háborút, és kijelentette, hogy megtagadja abban a részvételt. Az elindított menetszázadba ezért Rákosi elvtársat már nem osztották be.”

A Réti László vezette Munkásmozgalmi Intézet az ötvenes évek elején hiába tette tívé az országot egy jó visszaemlékezőért, RM forradalmi múltjához méltó ember nem akadt. Vagy feledékenyek voltak, vagy az emléküik volt jelentéktelen. Unokahúga szerint: – Mátyás végig polgár maradt: a politika szatócsa! – Frappáns megfogalmazás, de így nem igaz. A kereskedőkön (menedzsereken) is látni, hogy az üzleti és a politikai véna egymás közelében fut. Nem kivétel ez alól RM sem. Sógora, Csillag Miklós szerint a hadifogságból 1918-ban hazatérő RM nehéz anyagi körülmények között találta családját és azonnal az apja segítségére sietett. Elment a bankba, és felvett ötezer korona kölcsönt kosarakra a gyümölcsszállításához. „A bankigazgató később mesélte Rákosi elvtárs édesapjának, hogy még ma sem tudja megérteni, hogyan adhatott egy fiatal katonának (zászlósnak, azaz tisztjelöltnek – P. Á.) minden garancia nélkül ennyi pénzt... pár hónap alatt annyit keresett a család, hogy Rákosi elvtárs a legszebb házak egyikét megvette Szabadkán. Most már vagonszámra szállította az apa a gyümölcsöt.” Rákosi József országos vásárok sátorfakölcsönzője is volt. 1918 közepén Mátyás azt mondta neki, hagyja a sátorfákat, nem lesz rá többé szükség. Az apa értetlenkedett, hisz Szabadkán évszázadok óta tartottak vásárokat, és ezután is évszázadokig fognak. Mátyás leintette: Szabadka határváros lesz, tartós pangás áll be. Nyert. Aztán ha baj volt a családban, mindig azt mondták: „Majd Matyi elintézi!” Ám hamarosan nem gyümölcsben és sátorfában, hanem politikában gondolkodott.

A századelő forradalmi hulláma magával ragadta a szabadságra és nemzetközi testvériségre zsigereivel is vágyakozó szegény zsidóság változásra fogékony részét, így lett meghatározó szerepük az európai baloldali mozgalmakban. RM a KMP hármas gyökere közül laza szállal kötődött kettőhöz is. A radikális értelmiségi csoportok egyikében (Galilei-kör) forgolódott, és a szociáldemokratákhoz húzott, de a bolsevik forradalmárokkal igazából már csak itthon kötött ismeretséget. A pártnak azért alapító tagja volt. Bizonyíték a rendőrség, ahol jobb volt a nyilvántartás, mint a pártban. A tanácsköztársasági képeskönyv közli az 1919 februárjában őrizetbe vett kommunisták rendőri névsorát, amiben Rákosi a huszonharmadik (utána Münnich következik). Ez a csapat volt a vezetőség. És íme egy családi levél nemcsak a hatvanhat éves RM páratlan memóriájának igazolására: „Krasznodar, 1958. december 19.: Ami a párt megalakításának dátumát illeti, ezt mi a felszabadulás után kicsit önkényesen november 20-ra tettük. Tulajdonképpen megalakuló ülés jegyzőkönyvekkel és határozattal nem volt. Kun Béla november 16-án érkezett meg, s még az este közölte egy sor elvtárssal, hogy Lenin véleménye szerint a lehető leggyorsabban külön kommunista pártot kell alakítani. Ez azért volt fontos, mert itthon addig szétágaztak a vélemények.

Szántó Béla, aki akkor a Magánalkalmazottak Szakszervezetének volt a vezetője, tartott tőle, hogy ez még korai, hogy egy ilyen átalakítás esetleg a szakszervezetek szakítását is maga után vonja. Ugyanakkor nem tartotta kizártnak, hogy ha a kommunisták bemennek a Szociáldemokrata Pártba, gyorsan meg tudják hódítani. Ellenkező végletet képviselt Mosolygó Antal meg a 'forradalmi szocialisták' egy része, akik Szabó Ervin hatása alatt szindikálista nézeteket vallottak. Vágó Béla átmenetnek a német független szociáldemokrata párthoz hasonló szervezetet akart. Rudas László a kommunista párt mellett volt. A Szovjetunióból visszajöttek, köztük én is, a párt azonnali megalakítása mellett voltak. Három-



négy nap alatt annál a hatvan-nyolcvan embernél, akik a párt alakításánál elsősorban jöttek számításba, már a kérdés el volt döntve. 20-án Kun Béla, abban a Visegrádi utcai lakásban, amelyet, ha jól emlékszem, egy Sámuel Izsó (?) nevű nyomdatulajdonos ismerőse segített megszerezni, már lázasan dolgozott a párt szervezésén, nyomda, újságpapír, helyiség stb. szerzésén, és ezen a napon már néhány nyilvános gyűlésen (ami akkor Budapesten minden este vagy egy tucat volt) már a Kun Bélával egyetértők felszólalásaikban a kommunista párt célkitűzéseiről beszéltek. Emiatt választottuk huszadikát.

Néhány nappal később volt a Városmajor utcában, Kelen József lakásán (aki Korvin Ottó fivére, és forradalmi szociálista – sic! P.Á.) volt egy összejövetel vagy negyven (úgy emlékszem, 42) résztvevővel, ahol Kun Béla elmondta mindazokat az érveket, amelyek a párt azonnali megalakítása mellett szóltak, s ehhez hozzászólt néhány elvtárs, aki elmondta, hogy neki e kérdésben más volt a véleménye, de belátja, hogy a pártalakítás szükséges és helyes. Sokan emiatt ettől a megbeszéléstől számítják a párt megalakítását.” 1948-ban egyébként azért tették november 20-ra a dátumot, mert a szombat alkalmat adott az ünneplésre. (Ekkor alakult meg a Munkásmozgalmi, 1956 után Párttörténeti Intézet is.) Bár RM a pártvezetés tagja volt, a gyűjtőfogházi pártközi tárgyalásokba nem vonták be, ami arra utal, hogy a pártban nem tartozott a belső körhöz.

A pártvezetőség letartóztatásától fogva RM a bolsevik mozgalomnak adta testét-lelkét, szentelte az életét. Olyan mozgalomnak, amelyben soha többé nem lehetett a maga ura. Vállalt minden veszélyt, s nehéz pillanatokban sem hagyta ott a pártot. Nem polgári karrieristaként viselkedett, „de logikája, módszerei a polgári üzlet és politika módszerei maradtak – írta az És-ben Hajdu Tibor. – Műveltsége is inkább polgári műveltség volt, írásain látszik, hogy a marxizmus klasszikusainak csak néhány alapművét tanulmányozta, bár azokat alaposan”. Egyetlen hosszabb írás – KI-jelentés? – került ki a keze alól, amit 1925-ben, feltehetően első perére időzítve adtak ki. Ormos Mária azt írja az olasz fasizmus kezdeteiről szóló tanulmányról, hogy az „sem mélységről, sem önálló elemzőkészségről nem tanúskodik.” A gyakorlat embere volt, az elmélet nem vonzotta. A börtönének elején azért nekiment a filozófiának, de egy fél év múlva rezignáltan megállapította: „Nem nagyot profitáltam belőle.”

Magányos volt, eltökélt és rideg. Nem voltak barátai. A barátságok ifjúi esztendőiről hallgatott. Élete 1918-ban, huszonhat évesen kezdődött. Ifjúkori barátja egyedül talán csak földije, Csillag Miklós volt, aki később sógora lett. Többször idézett, korhűen dagályos visszaemlékezésében (1951) ő sem tért ki RM pártbelépőjének mikéntjére. Csak mesélt: „A Károlyi-kormány idején egyik napon öt vagon paradicsomot akart az öreg Rákosi Bécsbe szállítani, mikor Rákosi elvtárs kezításkával a kezében anyja elé lépett, kijelentette, hogy már eleget segítette őket, más dolga akadt: Budapestre kell utaznia. Károlyi napjai meg vannak számlálva, és a politikai helyzet azt hozta magával, hogy utána a kommunisták következenek. Otthagytott csapot-papot, az öt vagon paradicsomot, és azóta sem járt Szabadkán.”

RM a háború után is volt Szabadkán. Dimitrovnak írta 1945. július 16-án: „Holnap Belgrádba utazom. Tito elvtársat már értesítettük, és vár bennünket. Rajk László elvtárssal utazom, aki KV Titkárságunk tagja, egyike azoknak a fiatalabb elvtársaknak, akiket előtérbe akarunk állítani.” Am Jugoszlávia kiátkozása, Rajk kivégzése után – Csillag visszaemlékezése idején – nem lett volna politikus emlegetni, hogy még szülőfaluját, a közeli Adát is fölkereste Rajk társaságában.

Visszatérve barátaira és csatlakozására a mozgalomhoz: RM annyit említett erről, hogy „Magyarországon felvettem az összeköttetést régi barátaimmal”. Talán ez volt az egyetlen alkalom, amikor ilyen értelemben használta a barátaim szót. Egyetlen „jegyzett” barátja, a

sógora szerint igazán szoros kapcsolatba Hamburgban kerültek, 1913-ban. Arról természetesen nem szólt, hogy a mozgalomban bármikor RM előtt járt volna – bár nem kizárt. Réti szerint: „Szabadkán Rákosi Mátyás a forradalom kitörésének napján megalakította a katonatanácsot, majd néhány nap múlva feljött Pestre, a forradalom központjába.” Állítólag budapesti „baratain” keresztül valamiféle kapcsolatot tartott fenn az ellenzékkel. Lehet, hogy nem is közvetlenül, bár az őszirózsás forradalom idején Szabadkáról többen indultak Pestre. (Sinkó Ervin, György Mátyás stb.) Talán egy ismeretlen barát hatására kerekedett fel ő is, talán csak ki akart törni.

Ormos Mária bécsi levéltári kutatás alapján leírja, hogy a Vörös Őrség 1919-ben utolsók között menekülő parancsnokára Schober rendőrkapitány emberei egy bécsi szállodában akadtak rá. Ők rakták össze elvtársaival. Kérdés, hogy ez pecsételte-e meg a további sorsát, menekülni akart-e, vagy arra gondolt, hogy szabadon inkább hasznára lehet elvtársainak. Mivel lelkesen és aktívan kapcsolódott be a felügyelet alatt tartott Kun-csoport életébe, nem valószínű, hogy megingott, hogy szökni akart. Ha megelégette volna a forradalmárkodást, akkor 1919-ben, és később is megléphetett volna. De ő maradt.

Sorsa kérdőjelekkel zsúfolt és felkiáltójelektől tuskés. 1919-ben volt itthon utoljára úgy, hogy nem kellett bujkálnia. 1945-ben megint álbajusz nélkül léphetett hazája földjére, de afelől már nem dönthetett, hogy a mozgalmat választja-e, vagy nagygyá teszi apja, Rákosi (Rosenfeld és nem Roth) József üzletét.

Neve leginkább a személyi kultuszt idézi. Rózsa Ferenc vagy Schönherz Zoltán, a mindenk fölötte létező párt utolsó éltetése előtt még az illegális Szabad Nép fejlécére íratta: „Rákosi Mátyás lapja”. És kultuszának építésében nem ez volt az első lépés. De nem is kultusz-, hanem legendateremtésről volt még szó pörei, fogsága idején. Javában a börtönben ült, amikor a spanyol polgárháborúban harcoló magyar brigád felvette a nevét. Miután kiszabadult a börtönből, társa és „börtöntitkára”, Horváth Imre RM-ereklyéssel jutalmazta a kommunista ifjakat: megkapták dézsáját, evőeszközeit vagy Romain Rolland dedikált kötetét”. Magasztalása nélküle kezdődött, és talán nem is megrendelésre. Hisz az elvtársak szívében már akkor izzott az ikonvágy, amikor Lenin holttestéből még nem sikerült kiállítási tárgyat csinálni.

A személyi kultusz személytelen is volt. RM Buddha-arcára csak közösségi vonások kerülhettek; kedvenc étele vagy dala a maga idején hétepcsétes titoknak számított. A parttalan egyenlőség világában az egyéniség bűn, az egyedi jegyek mítoszrombolók. Kifelé őt csak az különböztette meg a földi halandóktól, hogy éjt nappallá téve a közjón fáradozott. És RM esetében ez többé-kevésbé igaz is volt. G. Lajos (1926) gondnok mondta: – Rákosi hét óra körül kelt, és reggel nyolc körül ment el hazulról. Az első időkben hetente többször benézett a Garay téri piacra, ami rettenetesen szimpatikus volt. Előfordult, hogy egy éjszaka háromszor is felhúzta a redőnyt, és megnézte, lesz-e eső; nyugtalanította, milyen lesz a termés.

Más kérdés, hogy ki miként vélekedik ma a redőnyhúzásról. Az őt övező mítoszerdőben könnyebb volt kideríteni, hányas cipőt visel (41), mint azt a – történelmi? – faktumot, hogy akkor volt-e őszinte, amikor megölelte vagy amikor megölette Rajkot. Valószínű, hogy mindkétszer az volt. Tudjuk, a konszolidált hatalom is alakoskodásra készíti szolgáit. A szűk kommunista ideológia alól már ekkor kezdett kitüremleni a valóság, amit nem volt szabad észrevenni. Ahogy Orwell írta: „Csak a vég nélküli jelen létezik, amelyben mindig a Pártnak van igaza.” Előbb a taggyűléseken, aztán a Szabad Nép-félórakon, majd „a gyerek előtt” is alakoskodni kellett. A képmutatás néhány év alatt népszokássá vált: a nemzet tudathasadásos állapotba került. A korszellem nem a szobrokban, hanem a szavak és a tettek eltéréseiben él tovább. Ez az igazi emlékműve.

Amíg a nemzet hitte, hogy a kommunisták kijelölte módon lehet és érdemes másként élni, addig RM minden pillanatát fanatikus hit fűtötte. Sőt később is. De mentség-e a hit, sőt a fanatizmus? Kérdések lánc, százlábú, kitephetetlen bogáncsok. Csak a betokosodásban bízhatunk.

A közhiedelem szerint a személyi kultuszt „lezáró” 1962-es KB-határozat is rögzíti: a Rákosi-klikk azzal az eltökéltséggel tért haza, hogy mindenáron megszerzi a hatalmat. Nem biztos, hogy ezt kifogásolták volna. Csak az eleve elrendelést vetették a szemükre, hogy „elhatározták, kisajátítják a pártvezetést”. Az oroszok is jobban bíztak azokban, akiket ők küldtek, akik beszélték a nyelvet, akik tudták, mi a dürgés. A kelet-európai főtitkárok, titkárok vezetők többnyire Moszkvában nevelődtek. Mondják, ez az átkuk. Ám az albán, a lengyel és a román pártvezér az illegalitás otthoni iskoláját járta, mégsem lettek jobbakké társaiknál. Nem kellett hát Rákosiéknak vérszerződést kötniük. De semmi nem zárja ki megegyezésüket, hogy márpedig az országot nekik kell talpra állítaniuk.

Akik Rákosiék szemére vetették a vezetés kisajátítását, azok többsége is azt várta, hogy a hazatérő emigránsok lesznek a vezetők. A szociáldemokrata Schiffer Pál (1911) szerint sem látszott az általa ismert Kádár, Haraszti, Donáth, Orbán, Kállai, Rajk közül senki alkalmasnak a történelmi küldetésre, az új politikai hatalom kialakítására, az újjáépítés irányítására, az ország vezetésére. Amikor a háború alatt arról beszélgettek, mi lesz, ha a SZU győzelme nyomán a hatalom a baloldal kezébe kerül, úgy vélekedtek (Szakasits-csal együtt), hogy nincsenek embereik, akik ezzel a hatalommal élni tudnak. Rákosinak ugyanez volt a véleménye (igaz, Rajk még nem volt itthon, viszont Kádár, Donáth, Horváth Márton igen). Márciusban azt írta Moszkvába: „Gyengéje a pártnak a káderhiány. Az itteni elvtársak közül egy-két kivétellel, amilyen például Kovács (Rosner) elvtárs, nem ütik meg az országos mértéket.” Dimitrovnak pedig azt jelenti: „A közép- és alsó funkcionáriusok között jó néhány sokat ígérő elvtársunk van, de nincs egyetlen valóban elsőrendű vezető sem.” Majd a következő levelében kimondja: „Az itteni elvtársak tudásban, tapasztalatban és politikai érzékben még messze a vezető moszkvai garnitúra mögött maradnak.” Ha csupán hazabeszélne, véleménye akkor is döntő volna. Schiffer nem gyanúsítható ilyesmivel, mégis azt mondta: – Arra elég képzettek voltunk, hogy ellenzékiek legyünk, de egy ország vezetéséhez több kell, mint lelkesedés. Valaki mondta, hogy a Szovjetunióból kapunk néhány száz embert, akinek már van kormányzati tapasztalata. Rákosi neve nem vetődött fel, akkor azt sem tudtuk, mi a Kun Béla sorsa. Aztán 1944-ben a börtönben megtudtuk, hogy Moszkvában Rákosi lett a párt első titkára, óriási lelkesedés fogadta a hírt legalábbis a mi körünkben. – A maroknyi illegális kommunista még inkább az emigráns vezetésre és Rákosira szavazott.

És a külföldiek, a külföldi magyarok, meg RM ellenlábasai hogyan ítélték meg politikusi formátumát? Az emigráció kritikái persze még inkább fenntartással kezelendők. Körükben még erősebben éltek olyan indulatok, melyek későbbi tapasztalataik visszavetítésére készítették őket. Ha ez alól kevesen tudtak is kibújni, szavaik figyelemre érdemesek.

Károlyi Mihály többször kifejezte, milyen jó véleménnyel van róla, pedig ha rokonszenvezett is a kommunistákkal, vezetőiket nem sokra tartotta. Örült, hogy talált köztük egy intelligens alakot: „Rákosi ravasz, nyájas és diplomatikus. Beszélgetés közben úgy tesz, mintha nem nagyon figyelne az emberre, pedig egyetlen szó vagy hangsúly sem kerüli el a figyelmét... Önerejéből szerezte műveltségét, bámulatos a memóriája. Nagy élvezettel fitogtatja külföldiek előtt, hogy többet tud saját hazájukról, mint ők maguk. Joviális és atyáskodó modora annak idején népszerűvé tette a burzsoázia és még a nyugati diplomaták körében is.” Az általa elcsapott és világgá zavart miniszterelnök, Nagy Ferenc azt írta róla: „Rákosi művelt és tájékozott ember. 15 év alatt a börtönben nagyon sokat olvasott, minden jól

megragadt benne. A moszkvai kiképzés és a Komintern központjában végzett munkája kifejlesztette politikai, taktikai érzékét. A magyar néppel semmi lelki közössége nincs. A politikát hivatásból űzi... A Délkelet-Európára rászabadított moszkvai ágensek közül Rákosi a legnagyobb politikai kaliber.” Az angol ügyvivő azt jelentette 1945-ben: „Két jelentős politikus van Magyarországon, Rákosi és Mindszenty, kár, hogy Rákosi az okosabb.” (Kétes dicséret, hisz a primás a másik nagy dogmatikus volt – P. Á.)

Lukács György hosszú időn át tisztelte. „Rabja”, Kéthly Anna pedig így írt róla: „Rákosi, mint ember, tudott nagyon kedves lenni, ha akart. Volt benne bizonyos charme is, amit úgyes tudott felhasználni, ha ennek szükségét látta. Nekem sokszor beszélt a Londonban töltött éveiről, és bizonyos büszkeséggel említette, hogy a Munkáspárt tagjai sorába került. Nagyon mélyről indult el, egy kis bácskai faluból, és olyan magasra emelték, ahol más is elveszthette a mértéket.” Az egykori emigránstárs Háy Gyulát E. T. A. Hoffmann figurájára emlékeztette: „Ő volt a megelevenedett 'Kis Zaches', a törpe, akit Rosabelverde tündér azzal a varázslatos erővel ruházott fel, hogy a méltóság, a bátorság, az ész, sőt a lángész benyomását tudja kelteni.” Fölényes okosságát még ellenfelei is kénytelenek voltak elismerni. „Nem derül-e ki később erről is, hogy ha megszűnik Rosabelverde tündéri varázsa, nem marad belőle más, mint ijesztően ügyes játék az emlékezőtehetség morzsáival?” Az érte ugyancsak nem rajongó Schöpflin Gyula egy névtelenre utalva említi: „Népünk politikailag képzett, művelt barátja mondta, hogy Rákosi legalább olyan kiemelkedő jelenség világviszonylatban, mint Churchill, vagy Rooseveltt”. Legyinthetünk, hogy túlzás, szemfényvesztés: de hogy csinálta? Miként tudott elbűvölni ennyi embert? Képtelenség, hogy rossz emberismerők voltak mindannyian.

A korábban őt kritizáló (majd dicsérő) olasz Togliatti: „A magyarországi visszatéréskor kétségtelenül ő volt a KP legjelentősebb, nemzetközileg leginkább ismert alakja. A súlyos börtön és az üldöztetések nimbusza még mindig körülvette. De nemcsak ez, intelligens, tehetséges ember volt.” Heltai György: „Engem teljesen magával ragadott. Valamennyi Moszkvából hazatért fölé emelkedett. Naponta olvasta a külföldi lapokat, például a The Timest. Törökül is beszélt, mert a kereskedelmi iskolában a háború előtt egy keleti nyelv ismerete kötelező volt. Oroszul is tudott, igaz, erős magyar akcentussal beszélt. Mindemellett teljesen nyugatinak tűnt. Szerette Angliát. Egyszer néhány napot együtt töltöttünk Párizsban, és néztük a várost, és csakugyan olyan volt, mint egy XIX. századi magyar gentleman: elragadó...” Fejtő Ferenc: „Értett a parasztok, a munkások, az értelmiségiek nyelvén. Megszédítette, hatalmába kerítette valamennyiüket... Tudta, hogy az új Magyarország sorsa a Szovjetuniótól függ. Rendkívül hatott rá Sztálin.” A két utóbbi véleményt idéző Argentieri és Lorenzo saját véleménye Rákosiról: „A pártot különleges hadseregnek, világi, katonai rendnek tartotta, melyet vasfegyelem jellemez, a párt volt minden, a párt és vezetője egyet jelentett; Rákosi életének ezek az alapvető tételei. A legalkalmasabb volt arra, hogy megvalósítsa a sztálini fordulatot.” A végül ellene fellépő Vásárhelyi Miklós (1917) szerint: – Rákosi nemcsak ránk, lelkes kommunistákra, hanem a kívülállókra is nagy hatással volt. Koalíciós partnerek – ismerőseim, barátaim – lenyűgözve számoltak be, hogy milyen rugalmas tárgyalópartner, széles látókörű, intelligens, művelt és természetesen ravasz.

Csak talán épp karizmatikus egyéniség nem volt. Amíg nem lépett be vele együtt a hatalom is a terembe, addig ott nem állt le a zsvaj, nem forrósodott föl a levegő. Dolgoznia kellett azért, hogy elfogadják, hogy megtapsolják. Szűkebb körben – főleg négy szemközt – ügyesebben mozgott: könnyebben megnyerte az embereket. Nem volt semmi természetfeletti adottsága. Igazi terrénuma – amint azt Hajdu Tibor megállapította – a szervezet volt. Bürokrataként volt tehetséges, szervezetben tudott igazán fontos lenni. Sugárzása az idővel és a hatalommal változott.

Ahány időszak, annyi ember. Ezer arca volt. A változatlan változékonyság az egyik titka. Böhm Vilmos szerint 1919-ben hebehurgyán bezáratta az üzleteket. Már a harmadik napon „az ellenforradalom karjaiba kergette a kiskereskedőket és üzlettulajdonosokat, és teljesen megakasztotta az áruforgalmat. Rákosinak, a munkásmozgalomban eddig ismeretlen és tapasztalatlan fiatalembernek ez a végzetes, kapkodó rendelete súlyos csapást mért a diktatúra gazdasági életére és áruforgalmának rendjére”. Túlbugzó volt. A börtönben ült, amikor Kun azt írta róla a „Párizsi munkásnaptár”-ban (1926): „Rákosi elvtárs tüzes energiával, egyidejűleg finom érzékkel és hideg politikai számítóképeséggel is rendelkezett, ami az ő korában nem közönséges dolog.” (Kiemelés tőlem. RM harmincnégy éves volt ekkor, Kun hat évvel idősebb – P. Á.)

Politikussá a Kominternben vált. Szántó Zoltán írta: „Amikor Rákosi egy-két percre elhagyta a szobát, Landler kifejezést adott a széles körű érdeklődés kiváltotta csodálkozásának. Kun csak annyit mondott: ne csodálkozzon, öreg, nagyszerű ember a Matyi, igazi Zinovjev-tanítvány.” De mesterével ellentétben RM fölfelé illeszkedő volt, nem vitázó. Amikor 1924-ben haza akarták küldeni a biztos letartóztatásba, Landler Jenő mintha feledte volna korábbi benyomását, azt írta épp Zinovjevnek: „Rákosi képességeit illetően nem értek egyet Önnel. Nincs gyakorlata a munkásmozgalmi aprómunkában, Livornót elrontotta, beképzelt és különködő lett, prepotens (önkényes – P. Á.) a proletárokkal szemben.” Aztán mégis ő indokolta meg, miért kell Rákosit és Hirossik Jánost hazaküldeni.

Petri Miklóst (1899) egyszerre tartóztatták le földijével 1925-ben: – A Gyűjtőben a szalmazsákot tömve mondtuk Rákosinak, hogy miatta bukott le a KP vezetősége. Pedig revelancot írtunk a bécsi elvtársaknak, hogy Moszkvából ne jöjjön senki; azokkal csak baj volt. Rákosi laikus volt a munkásmozgalomban, nem ismerte a helyi viszonyokat. Hiába volt nagy koponya, alkalmatlan volt az illegális munka irányítására. Egy ponton túl nem az ész dominál. Hiányzott belőle az érzés vagy érzelem, akárcsak Gerőből. Nem tudtam a gondolkodásukban olyan melegséget találni, amit istápolni lehet. – Ruzsinkó Mihály (1909) egyszerűbben érvelt: – Rákosinak nemcsak a külseje, a viselkedése is feltűnő volt. Ha kiment az utcára, mindenki felismerte, így bukott le akkor az egész vezetőség. – Ne becsüljük le azért a rendőrséget. Fényképe szerint RM maszkja jó volt.

Még a letartóztatásnál is jelentősebb fordulópont lehetett, hogy a Tanácsköztársaság alatt nyakába hulló népbiztosi rang után hamarosan a KI titkára lett, hogy nyomban egyetemi szinten kezdte mozgalmi iskoláit. Ha végigjárja a számléltérít, talán ragad rá valami a közösségi élet, az egyenlőség, a szolidaritás és barátság értékeiből. Bár Moszkvában is voltak ilyen „idealista” tantárgyak, a lényeg a feltétel nélküli odaadás volt. A hívó kommunistákból kiirtották a gátlásokat, hogy minden feladat elvégzésére alkalmasak legyenek. Küldetésben nem az számított, hányan haltak meg, hanem a siker. A homo kominternikuszt mindenféle lelkipurdalás alól feloldotta, ha végrehajtott egy (KI-) megbízatást. Borsányi György nevezte nekem Gerő Ernőt homo kominternikusznak. Ehhez az embertípushoz sorolható RM, de Farkas Mihály, Walter Ulbricht vagy Thorez és Togliatti is. Ez az emberfajta nem szimpatikus, de nem is új kreatúra. Elődei azon szervezetek, amelyeknek ugyancsak az egész földkerekségre vonatkozó céljaik voltak (például jezsuiták). Nem tartottak igényt a szeretetre, ám képesek voltak akár szeretetre méltóvá is tenni maguk közül egy-egy kiválasztottat.

A homo kominternikusz – jelesül RM – kéréllhetetlen és kíméletlen volt önmagával szemben is, ha az Ügyről volt szó. És szüntelenül arról volt szó. Börtöntársa, Demény Pál mondta: – Őt is a sztálini „rövid gondolkodás” jellemezte, és nem a dialektikus gondolatmenet. Fantasztikusan ismerte a politikatörténetet. Tudta, ki az orosz vagy az angol miniszter, elsorolta húsz évre visszamenőleg az angol vagy az olasz kormányt, de elméletileg korántsem volt ilyen felkészült. Intelligens volt, mégis képzetlen. – A generációval fiatalabb Folkmayer

Tibor (1936) szinte tanítványként járt a bukott és száműzött Rákosihoz Krasznodarban: – Nem tagadom, világnézetem formálásában Rákosinak jelentős szerepe volt. Lexikális tudásával örületbe tudott kergetni. Ő mondta nekem, az élelmiszeripari egyetemistának, hogy hány perc kell egy tojás előállításához az USA-ban. Szédületes adatok hemzsegték a fejében, szellemi kapacitása fantasztikus volt. Önmagában az, hogy öt-hat nyelvet tudott, azt jelenti, hogy képes volt gondolkodási rendszereket váltani: ahány nyelv, annyi gondolkodási aspektus!

Nyelvtani rend szerint, de nem általában! Az üdvözlés egyetlen módját ismerte: a bolsevik materialisták idealisták. Ismeretanyaga börtönműveltség, síttkultúra, szénakazal-ismeret. A fogoly minden kezébe kerülő betűt felfal, tornáztatja az agyát. Tizenöt év alatt egy átlagosnál kicsivel jobb memóriájú emberre is többlexikonnyi ismeret ragad, hát még ha emlékezőtehetség. „Rákosinak általában olyan természete volt, hogy mindenre emlékezett, ami neki hasznos volt – mondta róla Bognár József akadémikus. – Mindent elfelejtett, ami neki kellemetlen volt; egy kicsit skizofrén volt, irányítottan skizofrén.” Csillag Miklós: „Egyszer megkérdeztem, hogy tud ennyi mindent a fejében tartani. Jellemző szerénységgel azt válaszolta: hallottad volna Wekerle Sándort, egy alkalommal kívülről mondta el a költségvetés összes számadatait egy parlamenti beszámolójában.”

Az általa öt évre lecsukott dr. Rosta Endre (1909) egyetemi hallgatóként elment több tárgyalására 1935-ben, és lenyűgözte RM bátorsága: – Intellektuális fölénye alapján is természetes volt, hogy 1945-ben ő lett a párt első embere. Óriási mágnesként vonzotta az értékeket, s mindezt egy többségre kiterjedő általános felemelkedéstől kísérve. Szerintem sorsa nem intellektusából vezethető le, hanem erkölcsi szubsztrátumából (alap, ősréteg – P. Á.), esetleg kisebbségi érzéséből.

Küldetéses ember volt.

Egy dimenziós.

Egy ügyű.

A Csillagban Rostás Istvánnak (1906) már 1932-ben arról beszélt, hogy a börtönben neki ugyanúgy kell söpörnie, ágyaznia, hordania a küblit, mint másnak. Ami nem baj, mert ő tud egyszerű emberként viselkedni. Ám van benne egy másik Rákosi is: „Többre becsülöm magam, mint akik nem tudják, mi volt a szerepem a Kominternben.”

Készült rá, hogy megmutatja, ki is ő valójában.

Volt fogolyarca, szabadember-arca, hivatalos arca; számos ábrázata. És egy sem. Fogolyarcáról maga mondta a bíróság előtt: ha valami baja van, akkor az angol „keep smiling” tréningjei alapján inkább derűs arcot vág. „Ez már egy rossz szokás.” A titkos iratokkal utazó bolsevik követ, a fogoly és a politikai vezér önvédelme az álarcépítés. Lennie kellett Tildy-arcának, Gerő-arcának, Rajk-arcának, 1945-ös, 1949-es és 1955-ös arcának; biankó arcának. Ezért nem látták rajta soha a zavar jelét. Talán nem is tudott elsápadni, elpirulni. Semleges vonások, semleges lélek. Arca nem lelkének tükre volt, hanem érzelmei szemfödője. Lefelé inkább volt zárkózott, felfelé ritkán. Még a bíróság sem beszédre nógatta, hanem hallgatásra intette. A képmutató hivatás és kor tette volna ilyenné? Ő mondta rendőrszpiclinek és ő íteltette halálra Marosán Györgyöt, börtönévei alatt mégis minden karácsonykor megjelent a küldönc a feleségénél egy csomaggal – benne banán, narancs, egyéb különlegességek – , hogy ezt Rákosi elvtárs küldte.

Jó színész volt. Gazdálkodó dédapja nemcsak szövetkezetet, hanem teátrumot is szervezett Topolyán, és maga is kitűnő színjátékos volt. A nem kevés színészi talentummal megáldott dédunoka már négyévesen a Talpra magyart szavalta, és „meghívták a falu összes

gyermekünnepére”. Felnőttként a kommunista vezérhez illő viselkedést játszotta. Nagystílusú volt kisstílusú is. Alig vették észre. Ha kellett, bohóckodott, vidámságot, humorérzékenységet színlelt – nehogy rajta csattanjon a poén. Pókerarc, gyors észjárás, félelmes memória. Nagy kártyás lehetett volna. Bankrobbantó.

Memóriája lehetett a leginkább szembeötlő, ezt említik a legtöbben. És társai többségének is jó emlékezőképessége volt. Sőt Sztálin is sokakat meghökkentett a memóriájával. Ez valami különös adottságuk lett volna? Önvédelemből volt szükségük a páratlan emlékezőtehetségre? A kiválasztódást csak azok tudták túlélni, akik nem felejtettek? Vagy a forradalom rendkívüli figurákat emel föl? Nem tudom a választ.

RM népes családjának megnyilatkozásai szerint tulajdonságai „javát” talán inkább szerezte, mint örökölte. Törpesége állandóan arra sarkallta, hogy nagyobbnak, többnek lássék. Áttételesen ezt maga is elismerte például ekképp: „annyi nyelvet tanultam, tudtam rosszul, hogy egy új érzék fejlődött ki, megérteni a szöveget az ismeretlen szavak dacára. Így kerültem abba a hírbe, hogy jó nyelvérzékem van”. Idomult a feladathoz. Hivatalos éneke beszivárgott soványka magánéletébe is. Moszkvában egy szép lány volt a titkárnője. A huszonhét évvel fiatalabb Signe (1919) nem szerette az „öreget”, talán azért sem, mert RM időről időre jókora csomagokat kapott: cukrot, narancsot, kekszet, csokoládét. E kincsek a háborús években is ritkák voltak Moszkvában. Nem tudható, hogy RM miért nem otthon tartotta őket, hogy egyáltalán vitt-e belőle haza a feleségének vagy sem. Signét sosem kínálta meg. Egyszer Révész Géza felesége két éves kisfiával együtt meglátogatta Rákosit. Ő fölemelte a gyermeket egy székre, és egy kockacukrot tett a szájába. Signében forrt a méreg. Bezzeg a hadseregnek tankot vett! (A vezetők körében ez volt a szokás a háború idején Moszkvában: tankot, repülőt stb. „vettek” a Vörös Hadseregnek, például cikkeik honoráriumából.) Amint elmentek Révészék, a titkárnő bekopogott: lesz, ami lesz, megkérdi, hogy volt szíve annak a gyereknek, aki sosem látott narancsot vagy csokoládét, egy szem kockacukrot adni! Főnöke az ablaknál állt, és Signét megelőzve megszólalt: – Tizenöt évig ültem börtönben, és tizenöt évig sosem láttam gyereket!

Vas Márton (1925) említette: – Amikor 1940-ben Moszkvába érkezett, gyakran kért, menjek vele sétálni. A Bulváron, ahol sok volt a gyerek, állandóan osztogatta a zsebében lévő cukrot. – De a karlsteini internálásban is a huszonhét éves RM játszott a gyerekekkel. Kun Ágnes fényképeinek a többségét ő csinálta. Azért ment a kicsik közé, mert azok fölnéztek rá?

És a kockacukor? Imádta és mégsem szerette a gyerekeket? Képmutató volt és fősvény, vagy inkább nyílt és adakozó? Mindegyik. A Csillagban Rostás Istvánnal megosztotta a „tüdőbajával” szerzett tejet. Sík Endrének mákos rétesével kívánt jobbulást a hadifogolytábor kórházában. Börtöntársai általában önzetlennek ismerték. Polyák János (1909) szerint RM szűk környezete – „az értelmiség” – fogkrémet és Rothbart pengét igényelhetett a „spájzolás”-ból, míg a munkások csak fogport és Huszár pengét. D. Kardos Éva (1923) úgy véli: – A szertelenség családunk egyik vonása. Ő is az volt. Nem jött úgy, hogy ne hozott volna valami ajándékot a gyerekeimnek. Bűbájos tudott lenni a közszereplésben is, és taszító a magánéletben. Közvetlen volt, néha meg nagyon zárkózott.

Kaleidoszkópember. Komintern-komisszári fellépései, meg néhány visszaemlékezés szerint, mint a mozgalom hű fia, 1919-től kezdve hajlott a hatalmaskodásra. Horváth Vera (1896): – Az ő gyöngéiről éppúgy tudtak, mint Sztálin fogyatékoságairól, ám a konzekvenciákat az ő esetében sem vonta le senki. – Mert nem ez volt a szempont, hanem az, hogy mit tud! Biztos ítéletű emberek állítják: derékmal kiemelkedett a háború utáni egész magyar vezetőgárdából. (Ezért is tudta közülük épp a legjobbakat, a számára legveszélyesebbeket kiszorítani, rászedni.) Gergely Sándor már Moszkvában összemérte Rákosit és Rákóczit. Illés Béla kicsit

árnyaltabban fogalmazott: „Sopronban a Fehér Ló Szálló udvarán álló kis házban kaptak lakást. A Fehér Ló Szállóban valamikor Rákóczi Ferenc lakott.” Örkény István salgótarjáni legendájába Rákóczi tölgyfája került be: ez alatt állt az autó, amelynek a lépcsőjéről RM beszélt. Darázs Endre különben tartotta Rákóczinál, sőt Kossuthnál, mert ő visszatért a száműzetésből. A Rákóczi-Rákosi párhuzam ősforrása nem a pártíró Gergely Sándor, hanem a véletlen. Paul Levi a Kunékat turkesztániaknak minősítő 1921-es brosúrájában Rákosi helyett Rákóczit írt. Gergely erről nem tudhatott. A többi író előtt viszont négy-öt évvel maga a párt énekelte meg a történelmi párhuzamot az 1947-es választási jelszavakban. Pl.: „Dózsával a földért, Petőfivel a szabadságért, Kossuthtal a függetlenségért, Rákosival magyar földön a boldog hazáért!”

Bognár József is mondott egy furcsa hasonlatot. Amikor a vagánykodni szerető RM megkérdezte tőle, nincsenek-e előítéletei a párttal, vele szemben, hisz Moszkvából jöttek, Bognár azt felelte, hogy Bethlen Gábort is a törökök hozták, mégis Bethlen Gábor lett belőle.

RM sem született zsarnoknak. Rejtve ugyan már hazatértek benne lehettek az utólag szemére vetett rossz tulajdonságok, ám virulenssé a hatalom tette a nem létezőket is. Az ún. szocialista rendszer kitermelte Sztálint, Pol Potot, Kim Ir Szent, Enver Hodzsát, Ceauscut és őt is. Lényeges különbség alig volt köztük. Sztálin kivégeztette a rokonait is. Talán Pol Pot sem volt szelídebb nála. Kim Ir Szen dinasztiát alapított, akár a Kárpátok géniusza. A sorból véletlenül a testmagasságukkal sem sokan emelkednek ki. Lehet, hogy RM volt a legkisebb, de nem a legrosszabb. Mindannyiuknak módjuk volt a despotikus cselekvésre. Bennük testesült meg e társadalmi modell hatalomgyakorlási metódusa. Nem szól mentségükre, hogy inkább a szerep választotta őket, mint ők a szerepet. Korlátait RM sem tudta átlépni. A történelem tette Rákosivá. És a történelem egy darabkáját ő tette Rákosi-korrá.

Nehezen lehet elképzelni is, hogy karmester nélkül képes egy zenekar összhangban játszani. Barcs Sándor (1912) is úgy gondolta, Rákosiék kész instrukciókkal érkeztek Moszkvából, ezért hatottak 1945-ben idegenül. A karmester létezése igaz is, nem is. Hajdu Tibor írta az É-sben: „Céltudatossága, csálhatatlanságot sugárzó viselkedése sokakban utólag is azt a benyomást kelti, hogy előre elkészített forgatókönyv alapján cselekedett. Nem volt ilyen forgatókönyv.” Milyen egyszerű is lett volna, ha Sztálin mindig megüzeni, mi a teendő! Ez hiányzott a leginkább. Júliusban már alig tudta elviselni a csöndet. „Utolsó találkozásunk alkalmával – írta Dimitrovnak – szó esett arról, hogy Ön is meglátogatna bennünket. Nagy támogatást adna nekünk, ha hallhatnánk véleményét és tanácsait. Be kell vallanom, kicsit zavarban vagyunk amiatt, hogy abszolút semmit sem hallunk arról, helyes-e a mi politikánk, vagy kellene-e rajta valamit változtatni. Ezt a bizalom egyik jelének tekintjük, de jobb lenne, ha mégis megismerhetnénk az Ön véleményét.” Decemberben már az MKP moszkvai képviselőjének, Szántó Rezsőnek könyörgött: „Nagyon szeretnők, ha a jövőben – esetleg nem hivatalos formában – közölnéd azokat a használható kritikákat, véleményeket és megjegyzéseket, amelyeket pártunkra vonatkozólag ott hallasz, mert bizony, amit eddig e téren kaptunk, az nagyon sovány. Sajnos Magyarország nem Bulgária vagy Jugoszlávia.”

Moszkvában az MKP Külföldi Bizottsága (KÜB) 1944. augusztus 31-én meghallgatta RM előadását az itthoni feladatokról, majd október 7-ig háromszor vitatkozott róla. Szocializmusról szó sem esett, inkább valami nemzeti koalícióra épülő „népi demokrácia” körvonalait vázolták, amelyben a társadalom egyetlen valamirevaló rétege sem talál kivétlnivalót. Révai demokratikus forradalomról, nemzeti jellegű átalakulásról beszélt, Gerő pedig egyenesen azt mondta, hogy bár Horthy jövője tisztázatlan, a régi rendszer várhatóan megmarad. Bizonytalanok voltak a jövő részletei felől. RM azt mondta: „Programot fogunk csinálni. Még nem ismerjük világosan, milyen lesz a beteg, akire a receptet szabjuk, de azért program jó lenne... Kezdetben könnyű dolgunk lesz, mindent a reakcióra tolhatunk.” Kiszólása arra



mutat, nem volt ínyükre a zsákban futás. Viszont már ekkor említette, hogy bizonytalan idejű megszállásra készülhetnek. A magyar népnek igyekeznie kell olyan népekhez csatlakoznia, amelyek a demokratikus fejlődésben megelőzték. Megmondta, hogy hemzsegni fognak a neofiták, komplikáltabb lesz a helyzet, mint 1919-ben, és sokkal mérsékeltebbnek kell lenniük.

A programkészítő őszi napokban Dimitrov és Molotov mellett kivételesen sokat foglalkozott a magyarokkal maga Sztálin is: ő adta a „zsákot” a futáshoz. Ajánlotta, programjuk nyugtassa meg a középrétegeket, hogy az államforma kérdését egyelőre ne vessék fel, hogy minden pozitív törekvést képviselő ideiglenes kormányt kell alakítani. Minimális céljukat maga RM ekképp összegezte két évvel később: „Nem keménykezű = 1. megnyugtanni a népet, hogy nem Tanácsköztársaság, 2. a Szálasi-hadsereget szétzilálni.” Ugyanakkor (vagyis két évvel később) följegyezte azt is: „keménység jobb lett volna”. Gerő 1944-es jegyzeteiben található egy feltehetően sztálini tanács is: „Nem kell dörgedelmes szavakat használni, ne riasszunk el senkit. Ám amint megerősödnek, teljes gözzel előre.” Nem kellett elveszíteniük az arcukat: ha megerősödnek, belevághatnak. Kérdés, hogy kinek mi volt a döntő: az, hogy a párt tíz-tizenöt éven át nem számíthat a hegemoniára, vagy az, hogy megerősödni és belevágni! Indulásként szovjet ellenőrzéssel olyan programot készítettek a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front (MNFF) részére, melyet a legtöbb európai párt vállalhatott volna, s amit a többi magyar párt el is fogadott. A demokratikus szabadságjogok maradéktalan érvényesítése mellett ez tartalmazta a földreformot, az újjáépítés, a bel- és külpolitika legsürgősebb teendőit.

Rákosiék már azzal előnybe kerültek minden hazai párttal szemben, hogy léteztek. Továbbá az emigráció „unalmában” is kommunista elkötelezettséggel készültek a háború utáni időkre. Még újságíró-tanfolyamuk is volt Moszkvában. A huszonhét esztendeig tartó álmodozás után akkora elánnal láttak munkához, hogy a front mögötti fél országban „választott” Ideiglenes Nemzetgyűlés harminckilenc százaléka kommunista lett. Arányszámukról Gerő bevallotta: „Ezt bizony egy kicsit túlméreteztük, de ennek részben a sietség, részben a helyi elvtársak túlbuzgósága az oka.” A centralizált szervezetek szereplői mind ilyen túlbuzgók.

Azt Sztálin eligazításától függetlenül tudták, hogy harcolni kell a reakció ellen. A negyvenes években nemigen volt olyan haladó politikai erő Európában, amely nem sorakozott fel a háború, a fasizmus ellen. Az MKP vezetése a földreformen és az újjáépítésen túl azt is tudta, hogy mihamarabb meg kell erősödniük. De minek annyit emlegetni ezt a minden párt számára természetes törekvést? Mert nekik úgy kellett erősödniük, hogy alapvető céljukat nem propagálták, hanem afféle túlvilági eseményként inkább hallgattak, mint beszéltek róla. Bezzeg 1924 reménytelenségében még nem volt takargatnivalójuk. Akkor az Új Március megírhatta: „A kommunisták nem titkolják szándékaikat. Célunk igenis a proletariátus forradalmi diktatúrája.” Nem így 1945-ben. Először is mit kezdjenek Sztálin kétélű tanácsaival? Attól nem ijedt meg, hogy ő lesz az első bolsevik, aki polgári demokráciát dajkál, sőt élvezte, hogy gentleman lehet, hogy polgári politikusokkal tárgyalásokat játszhat. Ha el-elkapta is a kétség, hogy meddig marad így, élvezte a hatalom kisdud játékait. Csak tudta volna, mikor ítélik őket elég erősnek. Sztálin hallgatott. Lehet, hogy ő sem tudta, mi lenne jobb a birodalomnak: új tagköztársaságok vagy szimpatizánsokból álló védőövezet? Amerika atommonopóliuma mérsékleltre intette. És RM igyekezett minden lehetséges válaszra készen állni. A sors arra nevelte, hogy beleélje magát mások lelkivilágába, európai kalandozásai is megtanították rá, hogy kitalálja mások – Lenin, Zinovjev, Sztálin – elképzeléseit. Tudott úgy cselekedni, hogy tetteit örökbe fogadhatták. Vagy azt mondhatták: így is jó. De legalább legyinthettek: egye fene! A despotizmusban ismert az efféle alattvalói magatartás. A kulcsa nem annyira a zseniális beleérzés, mint inkább a vezéreszme túlhajtása. A rátartás. RM is úgy okoskodott, ha kell, egy kommunistából lehet polgári politikus is (ami visszafelé kevésbé megy). A

katekizmusból hiányzó rend építése közben titokban az egypárti uralom felé csúsztotta a lábát. Joszif Visszarionovics pedig halogatott; várta, mit engednek a szövetségesek. RM létét ez nem fenyegette, de bizonytalanná tette. Úgy hiányzott neki Sztálin, hogy Tito után kapkodott – és írta a jelentéseit Dimitrovnak. A KI volt főtitkára lett ugyanis az SZKP KB mellett működő nemzetközi osztály vezetője, és ő tartotta a kapcsolatot az immár „önálló nemzeti szekciókkal”. Az önállóság határait érzékelteti, hogy ez a kapcsolat RM panaszai ellenére is egyirányú volt: Dimitrov válaszai nem elvesztek, hanem meg sem íródtak. Végül egy elszólás az 1945 májusi jelentésből: „Mostantól fogva rendszeresen beküldöm a Pártközpont és a Titkárság jegyzőkönyveit.” A moszkvai járomszalag hosszát ekkor sem lehetett kiszámolni. Dimitrov mellett – és az ő októberi távozása után is – az MKP ugyancsak tartott magyar összekötőt Moszkvában (Háy László, Szántó Rezső, Horváth Imre, Weisz Nándor), de olyan cselédkenyér volt ez, hogy nem győztek Rákosinak könyörögni: „hívjatok el erről a munkáról”.

Ha a bolygópartok főtitkárainak moszkvai kapcsolatában jócskán akadnak is fehér foltok, sok minden kikövetkeztethető Sztálin és a többi alvezér viszonyából. Miért lett volna más a kapcsolata egy titkárával, miniszterével, mint Gottwalddal vagy Rákosival? Embereinek pedig nem az volt a bajuk, hogy Ceausescu-módra szórta a rigorózus utasításokat. Sőt! Nem egy olyan miniszter akadt, akivel kétszer ha találkozott. Lehet, hogy üzent nekik – vagy valaki úgy tett, mintha ő üzent volna –, ám csak azzal törődött, akire valami miatt ráesett a fény. Nem parancsai, inkább léte szülte a félelmet. A legenda, hogy mindenről tud – vagy ami ezzel egyenértékű: „ha ő tudná!” –, elég volt, hogy milliók a neki tulajdonított parancsok szerint éljenek-haljanak. Jellemző, hogy az akkori magyar vezetés tagjai is esküsznek rá, hogy Sztálin rendkívül sok részletkérdésbe is beleavatkozott. Holott épp az volt az egészben a zseniális, hogy ő a legritkább esetben utasított. Nem azért, mert azzal átvállalta volna a felelősséget, hanem fizikailag is képtelen lett volna tizenöt köztársaság mellett ugyanennyi „független” országnak is parancsolgatni. Ugráltak azok maguktól. Sőt: elnyomták magukat! Ha utasít magabiztossá váltak volna a helytartói, talán el is lustulnak, így viszont állandó stresszben éltek. Nem tudták, palatábla lelkükre milyen házi feladatot írjanak. S kialakult a marxizmus-leninizmus-sztálinizmus „alkotó alkalmazásának” gyakorlata: a sztálini gondolatok kitalálásának művészete. Nem véletlen, hogy a csatlós országok életre-halálra versengtek. Mivel a szocializmus grádicsainak buzgó bevételét – államosítás, szövetkezetesítés, iparosítás, életszínvonal stb. – nem igazolta vissza a központ, Sztálin legjobb magyar, lengyel vagy román tanítványai nagy igyekezetükben még a szovjet-orosz élet szokásait, külső jegyeit is lemásolták. És egyszer csak egyformák voltak a katonaruhák, egyaránt kínlódtak a gumipitypang-„ültetvényeken”, és népi együtteseik ugyanazokat az orosz népdalokat fújták. Sztálint a legkevésbé sem érdekelte, hogy miként halad a birodalom bolygóországaiban a szocializmus építése, milyen ott a gazdasági vagy szociális helyzet. Jó támaszpont legyen és kész – fogalmazta meg Hajdu Tibor. Ezen országok különbségei sem foglalkoztatták. Hogy fejlettebbek voltak, mint a szovjet társadalom? A moszkvai egyenruhát nem ő szabatta rájuk, és nem is ő vágatta az ujjához a karjukat. Csupán a szabászok voltak az ő szakmunkásai.

Sztálin azon kevesek egyike volt, aki előtt RM őszintén fejet hajtott, aki nagy ember, a rend(párt) megtestesítője maradt neki a halála, sőt leleplezése után is. S az első generáció sokra tartotta a rendet. Folkmayer Tibor (1936) több alkalommal volt RM vacsoravendége Krasznodarban 1958-59-ben: – Sztálin makulátlan volt a szemében, róla csak magasztosan beszélt, de félve. Ez nem volt meglepő, pedig az áldozatok millióiról akkor még nem is tudtunk. – RM vajon mitől félt, mit féltett, amikor már hatalma sem volt? Vagy ebben a körben, korban a tisztelet félelemből táplálkozott? Egyik rokonának olyasmit mondott, hogy egy köbcenti vér az agyban egy sztálini koponyát is tönkre tud tenni. Mégis, ha meggyőzték

volna, hogy a párt érdeke rávallani a mesterre, valószínű, hogy nem hallgat. De addig pártszerű volt, még önvédelemből sem szólt ellene. Hiába számúzték, hiába zárták ki a pártból, nem hivatkozott rá. Hruscsov XX. kongresszusi szólója után sem alakult ki a Sztálint bírálók kórusa. A bukott Rákosinak hallgatnia kellett.

Ebbe a rendbe nem illik bele az a legenda, hogy Sztálin jobb kapcsolatban lett volna Gerővel, hogy Rákosit kézben tartsa. Ilyesmire semmi szükség nem volt. Nem igaz, hogy Sztálin többször fogadta Gerőt, többször beszélt vele telefonon, mint Rákosival, még ha Gerő jóban volt is a legendás titkárral, Posztrebisevvel. Sztálin halála után – 1953-ban és '54-ben – azért is bírálta a szovjet vezérkar Rákosit, hogy kisajátította a kapcsolattartást, hogy rendre egyedül utazott Moszkvába. 1945-ben Sztálinnak már a szűk szovjet hatalmi elitben sem volt szüksége ilyesfajta hatalmi praktikákra, nemhogy a gyepükön. Szinte biztos, hogy a „Rákosik” évente sem találkoztak négy szemközt Jozsif Visszarionovicsal. Ő saját kongresszusaik megtartásával sem törődött, a főtitkári találkozókkal még kevésbé. Nem voltak divatban. Ha elkerülhetetlen volt valami eszmecsere, elküldte a helyetteseit, néha pedig raportra hívott. RM Moszkvában többnyire csak az osztályvezetőig jutott el, vagy az összekötőig. Ha sokáig kellett görgetnie valami gondot visszatérően emlegette, hogy Jozsif Visszarionovicshoz kelle-ne fordulni, sőt fenyegetőzött is vele. Ságvári Ágnes közlése szerint a nem protokolláris levelezés (a sürgős ügyek, a rádiótáviratok) paksamétáját egy kolleganőjével együtt 1956-ban megsemmisítették, nehogy „az ellenség kezébe kerüljön”, így ma Budapesten alig tudni többet erről a kapcsolatról.

Így tudott a találkozások ritka pillanataiban Sztálin mindig megszívlelendő tanácsot vagy gyilkos bírálatot mondani. Sokan ezt mégis bornírt rendszernek tekintik. Pedig ha embertelen volt is vagy hosszú távon nem volt elég hatékony, kegyetlenül működött. „Sztálinban megtalálható az összes korábbi zsarnok egy-egy jellemvonása Nérótól Caliguláig, Rettegett Ivánig, Robespierre-ig és Hitlerig – írja Milovan Gyilas. – De Sztálin is új, eredeti jelenség, mint mindegyikük. A legtökéletesebb és legsikeresebb zsarnok. Bár a legálnokabb és a legtotálisabb erőszakot gyakorolta, azt hiszem, nemcsak leegyszerűsítés, hanem pontatlanság is lenne szadistának vagy bűnözőnek tekinteni.” Ne ítéljük meg szigorúbban legjobb magyar tanítványát sem. A shakespeare-i történetek hatására se kiáltunk gyilkost. Inkább figyeljük a társadalmi körülményeket, amelyek kihozták belőlük a farkast.

#### **4. Lobogjon jobban!**

Érkezésekor talán semennyi félelem sem volt Rákosiban. A feladat szabaddá tette. Két-három éven át akadt nem egy túlzása, meg bizonytalanságot titkolandó engedménye, de tetteit – többek véleményével ellentétben – nem a félelem szülte, ha mutatványához a Szövetséges Ellenőrző Bizottság (SZEB) feszítette is ki a hálót. Bár először volt a kupolában, s nem érezte a trapézt, a marxizmus-leninizmus-sztálinizmus csálhatatlan iránytűje miatt eszébe sem jutott, hogy súlyosan hibázhat. Felelősséggel tölthette el, hogy neki Sztálin szemével kellett körülnéznie, Sztálin fülével figyelnie, és Sztálin szavával szólania. Azért óvatos volt. Magyarországra érkezése után eltűnt. Figyelőállásba vonult a Csekaként emlegetett debreceni pártközpontban. (Micsoda „fülbótlás”! A központot nem a hajdani szovjet állambiztonsági szervről nevezték el, hanem moszkvai társához hasonlóan ez is Ceka, CK – Centralnij Komitjet, Központi Bizottság – volt.) Negyedéven át, amíg Pestre nem költöztek, ez az Arany János utca 3 sz. alatti épület – a hajdani Osztrák-Magyar Bank – volt a munkahelye, étkezdéje és a szállása. Kezdetben Vas Zoltán mellett RM sógora, a „sánta Csillag” intézte a párt gazdasági ügyeit, ő volt a szálláscsináló is. Inkább óvatosságból, mint félelemből az első pillanattól kezdve vigyáztak rá: néhány napig szovjet őrszemélyzet (is), aztán a főképp

magyar partizánokból szervezett pártórség. (Egy ideig Maléter Pál, a majdan kivégzett 1956-os honvédelmi miniszter volt az őrség vezetője.) Amikor RM először utazott a fővárosba, a Tisza Kálmán téri pártházban rendeztek be neki szállást. Fogadtatása szerint a két pártközpont között az oroszok összeköttetést teremthettek. A biztonsági intézkedéseket is ők írhatták elő, meg a moszkvai szokások.

RM először levélben lépett a KV zártkörű nyilvánossága elé. Megérkezése harmadnapján az útravalónak megfelelően azt írta Budapestre az elvtársaknak: „A Magyar Kommunista Párt mindenkivel együtt halad, aki részt vesz a német rablók elleni harcban és híve az új, demokratikus Magyarországnak. Egyetlen kezét sem szabad ellökni, mely becsületesen nyúl a nemzet újjáépítésének munkájához.” A hazai közönséggel először a tizedik napi össztaggyűlésen találkozott a Víg színházmozgóban. A Víg nem óriásmozi; de akkor elfért benne az MKP egész debreceni tagsága. (Kádár szerint 1942-ben négyszázötvenen voltak, ám később csak tízen, végül hetvenen – vagyis száznál kevesebben – maradtak kapcsolatban egymással.) Megjött a titkárság, meg itthon is volt egy titkárság, az itthoniaknak KB-jük volt Budapesten, a moszkvaiaknak KV-jük Debrecenben csak tagság nem nagyon volt. Amikor Vas Zoltán megérkezett Pestre, a jövőn vitázva az itthoniakkal szemben ő azt állította, hogy nem három, hanem tízezer tagja is lehet még egyszer Budapesten a pártnak. Utólag is úgy tűnik, az lehetett a kérdések kérdése, hogy negyedszázados üldözés után képesek-e gyökeret eresztetni. De magabiztosan nyúltak mindenhez, és mesterei voltak a szervezésnek. Januárra megalakultak a kerületi titkárságok, és februárban harmincezer, májusban pedig már százötvenezernél is több tagja volt az MKP-nak. A pártot fölülről lefelé építették, és így is működtették. Induláskor öt-tíz ember – a titkárság, a KV, a KB – szervezett magának politikai bizottságot – ami a májusi konferencián állt fel – és központi vezetőséget, sőt tagságot is. A négyes fogaton túl az RM által dicsért, és kevésbé ismert szürke eminenciásnak, Kovács István szervezési osztály vezetőnek volt még oroszlánrésze a pártszervezetek és az apparátus kiépítésében, a pártbürokrácia falának megalapozásában, majd felhúzásában.

RM pénteken a vagongyárban, szombaton a dohánygyárban találkozott először a hazai közönséggel. A vasárnapi premiert a helyi lapban akkor még hirdetésként közölték: „Az Arany Bika nagytermében Debrecen dolgozó népe fogadja Rákosi Mátyást.” A Néplap öt oldalon át írt arról, hogy ujjongó közönség előtt tizenöt évi fegyház és öt évi emigráció után először szól RM szabadon és közvetlenül. (Budapestre hat nap alatt ért fel a tudósítás.)

Ekkor talán senkinek sem volt alapos áttekintése a háborúvert ország politikai színekéről. RM mégis bátran állította – talán az oroszok negligáló véleményét átvéve – , hogy „népünkben sokkal több a reakciós elem, mint ahogyan azt eredetileg gondolták”. (Vajon ez a harmadik személy csupán nyomdahiba?) 1935-ös perében még a magyar nép forradalmi szelleméről beszélt, de ez épp annyira lehetett igaz, mint ez a megállapítás. Tény, hogy szinte minden környező náció ügyesebb volt a reakciós-forradalmi magyar népnél, és többet is tett – tehetett? – a fasizmus ellen. Az oroszok tudták ezt, ami Rákosiban csak élesztette a „majd én megmutatom” elszántságát. Első szónoklatában kijelentette, annak alapján, hogy melyik párt tesz a legtöbbet a fasizmus ellen, a nemzeti hadsereg létrehozásáért és a földreformért „a magyar nemzet változásokat eszközöl” – az amúgy is túl baloldali – Nemzetgyűlésen.

Ugyanekkor Dimitrovnak már azt írja, hogy hamarosan felvetik „a kormány rekonstrukciójának kérdését is”. Pedig néhány hónapja intette őket türelemre maga Sztálin. Nem értette, vagy nem hitte, hogy megtagadva reflexeiket, nem kell minden lehetséges pillanatban legalább a hatalom „jobbítására” törni? A kérdés felvetése is arra mutat, hogy szó sem volt rigorózus sztálini parancsról és végrehajtásról, legfeljebb a fontosabb ügyekben tanácsot kellett kérni, a szándékolt lépést be kellett jelenteni. Sztálin aztán – fél szemét háborús szövetségeseire függesztve – meghúzta a gyeplőt: Vorosilov, a SZEB elnöke nem engedte a

kormány balra tolását. A hatalomhoz vezető egyenes út eltorlaszolására kétkulacsosságra és taktikázásra készítette Rákosit. Hisz a cél Sztálin pillanatnyi tanácsa ellenére is csak a vezető szerep lehetett. Márciusi levelében Dimitrov szemére vetette: „Munkánk megsínyli azt is, hogy azt a tanácsot kaptuk, ne lépünk fel a reakciós és szabotáló miniszterek ellen. Ezáltal sok olyan harci lehetőséget mulasztunk el, amelyek növelnék a párt népszerűségét és befolyását.” Április elején tovább bombázta Dimitrovot: „A kormány rekonstrukciójánál legalábbis Faragho vezérezredest, a csendőrség volt parancsnokát, Teleki grófot, aki a reakciós üzelmek központja, valamint Vásáry pénzügyminisztert, akiről megállapítottuk, hogy két évvel ezelőtt még Imrédy fasiszta pártjának tagja volt, el akarjuk távolítani.”

Májusban sem adta fel: „Már két ízben próbálkoztunk a szabotáló kormánytagok eltávolításával, de ebben külpolitikai szempontok megakadályoztak bennünket, és nem akarunk harmadszor is hasonló helyzetbe kerülni.” Júliusi (?) levelében alkudozik: „Nem akarunk zajos változtatást, hanem a nem megfelelő embereket egyenként akarjuk eltávolítani a kormányból. Most a pénzügyminiszter eltávolítását követeljük. Azután Faragho tábornokot távolítjuk el, helyébe egy szociáldemokrata kerül. Azután a szociáldemokrata igazságügyminisztert akarjuk eltávolítani, aki pártjának szélsőjobb szárnyán áll, és helyébe olyat ültetünk, aki a kommunistákkal való együttműködés mellett van. Ezek után kerítünk sort a következőkre.” Érdekes volt kitartania: még a választás előtt meneszthették a nem tetsző minisztereket – elérte célját. Mert „ilyen szomszédok között (Jugoszlávia, Románia, Csehszlovákia) nem lehet, hogy a magyar demokrácia megelégedjen a négy hónap előtti helyzettel”.

Visszatérve debreceni beszédéhez: ebben is oly könnyedén példálózott kitalált esetekkel, mint a moszkvai Kossuth rádió adásaiban. A demokrácia fattyúhajtásának minősítette például, hogy a korábban nyilas ezüst kalászos gazdák „egy helyütt” szakszervezetet akartak alakítani. Miért!? Nem baj, ütött a reakción és gyanúba keverte az „ingadozó középparaszto” is. Ha valóban a kisnyilasok miatt aggódott, munkáspéldát kellett volna említenie, köztük több volt a nyilas. (RM ez idő tájt mondta Győrffy Antalnak, hogy munkásnál, parasztnál el lehet tekinteni attól is, ha kisnyilas volt, és fel lehet venni a pártba. Vezető nem lehet, de inkább a kommunisták „felügyelete alatt” legyen, mint a Szociáldemokrata vagy a Kisgazdapártban.)

A szemtanú vezéravatásként ír a gyűlésről, ahol ki volt számítva minden: „Amint a kulisszák mögül a színpadra lépett, a terem különböző helyein máris felcsattant a taps és a skandált jelszó, éljen Rákosi. A pártiskola első tanfolyamának hallgatói voltak erre szervezve, de a tetszésnyilvánításnak ez a módja nem volt tökéletes. Olyan volt, mint a félszárnyú madár. Nem tudott felröppenni csak tehetetlenül vergődött a sűrű tömegben. Szegény pártiskolások hiába verték vörösre tenyerüket, s hiába kiabálták torkuk szakadtából a jelszavakat, a lelkesedés mégsem tudta a résztvevőket magával sodorni s az egész terem lángba borítani.” Kállai Gyulával némileg polemizálva említette Nemes Dezsőné Szabó Piroska (1909): – 1945 februárjában nyitott teherautóval mentünk Debrecenbe az első pártiskolára. (Gáspár Sándor, Hazai Jenő, Komócsin Zoltán stb.) Az iskola komoly politikai tényező volt akkor a városban. Mi ott ordítoztunk a népbíróságon példás ítéletet sürgetve, de a népgyűléseknek is lelkes résztvevői voltunk. Minket nem kellett tapsra biztatni, a boldogságtól a fellegekben jártunk. – Tényleg annyira lelkesek voltak, hogy a következő pártiskola hallgatói már meglincseltek egy munkaszolgálatos parancsnokot a bíróságon. Az „ítéletet” Hegedüs András szerint annak a Szalai Andrásnak a vezetésével hajtották végre, aki a Rajk-perben halt kíméletlen halált – de ártatlanul.

RM programadó beszéde „Föld, kenyér, szabadság!” címmel került kötetbe. Ő ugyan nem említette e szárnyas szavakat, de mivel a terem falát ez a jelszó díszítette, és ez volt a mondandó, ez lett a cím. Ha nem is ő volt a kiötlője, nem méltatlanul kapcsolódik a nevéhez.

Sosem felejtette, hogy a Tanácsköztársaság többek között az elmaradt földosztás miatt bukott meg. Moszkvai írásaiban is sürgette a földet a parasztnak, és itthoni teendőiknek is ez volt az egyik biztos pontja. Farkas Mihály mégis azt mondta a fiának, Vladimírnak (1925), ha Sztálin nem szól közbe, baj lett volna.

Szinte hihetetlen, hogy a Gazda intelme nélkül elbotlottak volna. (A bennfentesek csak így emlegették Sztálint: Hozjain, Gazda, Wirt, kedélyesebb beszélgetés során nemcsak egymás közt, hanem a PB előtt is.) Azért is hihetetlen a bizonytalanság a föld körül, mert RM 1944 végén is azt írta Gerőnek, hogy szövetségeseik előrekergetésére nem elég a fasiszták elleni harc felvetése, azt „feltétlenül egybe kell kapcsolni a földkérdéssel, ahol ugyancsak hamar ki fog bújni a szög a zsákból”. Gerő pedig arról értesítette őt Debrecenből, hogy titokban megegyeztek a Parasztpárttal: „nyilvánosságra hozzák földreformprogramjukat, mely lényegileg megfelel a miénknek”, és közösen megindítják a kampányt a földreform megvalósítására.

Ebből úgy látszik, mintha a harcias MKP épp a földosztásban egy másik párt mögé bújt volna. Gerő azt is közölte – csak nem RM megnyugtatására? –, hogy a Parasztpárt vezetője, Erdei Ferenc kérte a felvételét az MKP-ba, amit ők természetesen elfogadtak, de megegyeztek, hogy titokban tartják a dolgot. Ám kisebb volt az összeesküvés a sejtettnél. Egy korabeli jelentés elismeri, hogy „a földreform végrehajtásában kezdetben nem volt elég határozott és erélyes pártunk vonala”.

A földosztásnak természetesen a Kisgazdapárt és az SZDP is részese akart lenni, hisz régen megvolt nekik is a programjuk erre. Folyt köztük a vita a hogyanról, a birtoknagyságról stb. Eredetileg október 1-jéig akarták befejezni a reformot: „Pártunk azonban gyorsan megváltoztatta ezt a helytelen álláspontot”, és huszárosan 6 hét alatt végrehajtotta. De miért ez a nagy sietség? Emiatt járt – ha tényleg járt – RM márciusban Moszkvában? Lehet. Bár ha találkozott volna Sztálinnal, ha nem marad is nyoma, talán „elkottyantja”.

Vannak, akik azt mondják, azért kellett sietni, hogy a vetésről le ne maradjanak, hogy a többi párt ne hagyja elszabotálni a reformot. Ám az igazi okot Vas Zoltántól tudjuk: az oroszok azt hitték, ha kiosztják a földet, akkor a magyar bakák már harcolnak ellenük. Vorosilov „rendkívül haragosan kifakadt”, amiért RM és Nagy Imre nem lépett fel a „taktikázgatás” ellen. Pestre rendelte a kormányt, s közölte: a földügyben nem játszhatnak parlamentesdit. Így a földreformot nem is törvény, hanem kormányrendelet indította útjára. A földosztókat orosz menlevelekkel zavarták szét a Tiszántúlon, nehogy „málenkij robot”-ra, fogságba hurcolják őket. És RM nyomban jelentette Moszkvának: „Tevékenységünk központjában most a földreform áll”. Áprilisban is elismételte: „Március 17-e óta, amikor a földreformról szóló törvény (rendelet – P. Á.) nyilvánosságra került, Magyarország központi kérdése a földosztás”. Megírta, hogy a többi párt enyhe pánikba esett: „...amikor látták a mozgósítást és azt az energiát, amellyel mi munkához láttunk. Ez a középparasztokban nagy aggodalmat keltett, attól féltek, hogy nem kormányakcióról, hanem kizárólag kommunista tevékenységről van szó. Közeledtek a kulákokhoz. Ezt idejében felismertük, és aláhúztuk a rendeletek kormányjellegét, és követeltük, hogy a sokgyermekes, 15-18 holdas középparasztok, valamint a falusi papok is részesüljenek földjuttatásban.”

A sztálini, vorosilovi biztatás az oka tehát a hamar munkának, a többi párt ezért nem tudott lépést tartani az MKP-val. Évtizedekkel később Hegedüs András azt írta: „a saját pártja, sőt vezető csoportja számára akarta megszerezni a történelmi jelentőségű földreform végrehajtásának a dicsőségét”. Kivételesen nem erről volt szó. RM az áprilisi KV-ülésen szinte sajnálkozott, hogy a többi párt bevonása „nem sok sikerrel járt”. Mások nem bírták ezt a tempót. Még az agrárpolitikus, ám megfontolt, sőt óvatos Erdei is kimaradt a reformból;

kinevezték belügyminiszternek. Helyette Nagy Imre és ugyancsak MKP-s államtitkára, Donáth Ferenc lettek a földosztók. A kapkodás átka, hogy bár a radikális reform szétrombolta a nagybirtokokat, a szegényparaszti gazdaságok kínja szinte kényszerűvé tette a szövetkezést. Az egy tömbből faragott párt építgetésén, meg a rendőrség kézhez kaparintásán túl a földreform is döntő lépés volt a monolitikus hatalomhoz vezető úton.

Mindenre hajlandók voltak az emberek megnyeréséért. A Csokonai Színházban rendezett sportünnepélyen a proscéniumpáholyban megjelent maga RM is. A főrendező Ménes János (1905) említette: – A szünetben Rákosi megkérdezte, hogy az a tűzoltó, miért néz be állandóan a kulisszák mögül. Bajban voltam. Mivel zongoristát sehol nem találtunk, a letartóztatott nyilasok közül kértünk kölcsön egyet. A fegyőr nézett be mindig, ha leállt a zene, nem a tűzoltó.

A pártok többsége még nem is eszmélt, amikor az MKP már sillabuszt adott ki március 15-e ünnepelésére. Ebben a jelszóparádé mellett (Föld, kenyér, szabadság! Azonnali földreformot! Új jobbágyfelszabadítást! stb.) vezérfonalat ajánlottak a szónokoknak: „befejezni, amit Kossuth, Petőfi, Táncsics megkezdett. Legyőzött ország vagyunk, Hitler zsoldosai voltunk, eddig keveset tettünk saját szabadságunk kivívásáért. Végre elszakadtunk Hitlertől, de ezzel még nem mostuk le magunkról a gyalázatot”. Talán ez az első, büntudatra ébresztő hazai dokumentum. Intelligens szövegét nem RM, hanem inkább Révai fogalmazhatta. Neki volt a legjobb stílusa, a határozatok, előterjesztések első számú fogalmazója mégis a szürke eminenciás Gerő, illetve hosszú időn át ők ketten. A komolyabb szövegek tőlük származnak. RM csak az irányelvek megfogalmazásában vett részt, akárcsak a leggyengébb stílusú Farkas.

Első hazai beszéde szerint népünkben „több a reakciós elem”. Feri Sándor úgy emlékezett: „magunk között azt mondta, olyan Pest, mintha kukacos mezőn járnánk, itt minden második ember, vagy minden ember fasiszta”. (Vagy többször használta RM ezt a hasonlatot, vagy Feri becsapta az idő. RM 1947. május 11-én, a budapesti aktívaülésem a kisgazdáról szólva mondta: „itt nyüzsögnek az összeesküvők, és egy ilyen öreg forradalmár, mint én, érzem, hogy mint a kukacok nyüzsögnek a lábam alatt”.)

Fekete Sándor tovább ment: „Rákosi azt szerette mondani, hogy ő 'tízmillió fasisztával kénytelen építeni a szocializmust'. (Ebben a formában Darvas Józseftől értesültem Rákosi vélekedéséről, de más fogalmazásokban igen gyakran lehetett hallani Rákosi környezetéből ugyanezt a rágalmat. Ennek az ideológiának volt a jelszava a 'bűnös nép', az 'utolsó csatlós' s az is, hogy a felszabadulás 'ingyen ajándék'.)” Hajdu Tibor azt írta: „Nem tudok olyan kijelentésről, hogy RM fasiszta magyar nemzetéről beszélt volna.” 1947-ben, a választások után reakciós országról beszélt a KV-nak. Aztán családi körben, majd egy KV-ülésem (talán 1949-ben) azon tréfálkozott, hogy mégiscsak ő a legnagyobb ember, mert az a vicc járja, hogy kilencmillió fasisztával és egy csomó kapitalista ügynökkel „szocializmust” épít – és közben rámutatott a KV-tagságra, mint ügynökökre. (Bő évtizeddel később erre úgy emlékezett a KB küldöttei – Aczél György és Nógrádi Sándor – előtt, hogy hülye vicc volt.) De nem egy tréfa miatt maradt rajta a bűnös nép atyjának vádja: politikájának a reakció elleni csatározás volt a sarkköve. Egyébként Sztálin Ehrenburg „Öld meg, öld meg” című németellenes cikkére válaszul azt írta a Pravdában, hogy egyetlen népet sem lehet bűnősként kezelni és büntetni, vezetői bűnei miatt. Ugyanakkor ennek a teóriának ő volt az első számú alkalmazója a magyarokkal szemben is. Varga Bélának azt mondta Varga Jenő: Sztálin azzal küldte Vorosilovot Magyarországra, hogy húszezer embert kell likvidálni, amit neki többé-kevésbé a marsall is megerősített. „Rákosi, ha nem mondta is, de nem osztotta ezt a véleményt.” Azt viszont tudjuk, hogy húszezernél sokkal több magyar állampolgárt szállítottak szovjet lágerekbe.

Az el sem hangzott „bűnös nép” kijelentés sokak számára RM hazafiatlanságát bizonyítja. Ezt a vádat gyakorta olvassák a moszkvai kommunisták fejére. „A célzások mögött – írta Hajdu – nyilvánvaló a feltételezés, hogy RM nem szerette a magyar népet. Ez képtelenség, egyáltalán valószínűtlen, hogy politikájában szeretet, gyűlölet és egyéb emberi érzelmek különösebb szerepet játszottak volna.”

Több testvérének volt orosz felesége, és ha néha találkoztak, hol az egyik, hol a másik nyelven beszéltek. Ebben a körben RM mindig szentimentálisan védte a magyar dalt, a magyar kosztot: a magyarságot. Családjukban együtt élt a „nagy orosz sovinizmus” és a „magyar nacionalizmus”. Amikor valaki leszólta Magyarországot, RM azzal cáfolta: ha itt semmi se nő, akkor is bőven van minden! Politikája – vagyis a sztálinizmus – mégis nemzetietlen volt. Magyarországon is egyre inkább azzá lett. Nemcsak azért, mert ő is azt hitte, hogy a magyar érdekeket leginkább az együtt menetelés, sőt a teljes alárendeltség szolgálja, hanem azért, mert például még a nemzeti jegyekről is politikai szempontok alapján ítélte, s pártja jelvényén csupán egy M betű mutatta, melyik ország kommunistáinak jelképe. Igaz, a KV még távollétében határozott arról, hogy a pártköszönés Szabadság, a pártjelvény pedig hullámos vörös zászló MKP felírással. Negyedévvvel később az ő jelenlétében is csak azzal bízták meg a pártjelvény pályázat nyertesét, hogy „rajzolja meg a tervet úgy, hogy a zászló – a vörös – lobogjon jobban”. Ez volt a természetes nemcsak a világforradalommal jegyes idősebbeknek, hanem a fényes szellők szárnyán röpködő ifjaknak is. (Bár a pártjelvény többször volt vitatéma, csak a választási vereség s a többi párt nemzeti vonásokat hangsúlyozó politikájának hatására kaptak észbe, és az 1947-es választás előtt a becsavarodott vörös zászlót nemzeti trikolorra cserélték.)

Nagy Ferenc a kiscgazdák 1946. őszi nagygyűléséről azt írta, hogy amikor a tömeg a Himnuszt énekelte, „többen észrevették, hogy Rákosi az egyik kezét a zsebébe teszi, a másikkal pedig égő cigarettáját tartja. A közelében álló egyik legény meglegyintette a kaszáját és rákiáltott: – Dobja el a cigarettáját! – Rákosi elvörösödött és kínos zavarban taposta el a cigarettáját az emelvényen”. Aki a jelenetet a hazafiatlanság megnyilvánulásának tekinti, nem ismeri sem a kommunistákat, sem Rákosit. Ha a történet a keveset cigarettázó Rákosival tényleg megesett, viselkedése a Himnuszt első szavának, az Istennek szólt. Nem véletlen, hogy később új himnuszt akart. Az ő értékmérője is a forradalmi szemlélet volt: meggyőződése szerint magyarsága csak ebben testesülhetett meg.

RM ugyan a Kommunista Kiáltvány szellemében („A munkásoknak nincs hazájuk.”) nem verte a mellét azért, mert magyar, de büszke volt rá. Beszéde idegen akcentusa ellenére is zamatos volt. Gúnyosan azt is lehet rá mondani, egész a megszólalásig ízesen beszélt: á-val mondta az izmusokat – kapitalizmus, szocializmus (akárcsak nemzedékéből mások is) –, sőt így is írta őket. És bár legtöbbször magyar környezetben élt, szomszédunkat mégis oroszosan Csehszlovákiának nevezte. Egy párttörténész szerint: – Rákosi már Moszkvában rossz viszonyban volt a csehszlovák vezetőkkel, ezzel magyarázom, hogy beszédeiben 1947-48-ig Csehszlovákiát mond; hangsúlyozva, hogy ez két független állam. Tudatosabb volt ő annál, hogy egy ilyen súlyos beszédhibának ne tulajdonítsunk politikai tartalmat: a kapcsolatok normalizálódása után már nem mond többet Csehszlovákiát. – Meghallgattam az MDP II. kongresszusán, 1951-ben mondott beszámolóját, s abban is Csehszlovákiáról beszélt.

Gyöngybetűin látszik, hogy a századfordulón még tantárgy volt a kalligráfia, és a gyöngy rajzos RM is megtanulta a szépírást. De a kulcsin még írásban sem járt együtt a belbecsel. Beszédeire ma tartalmuk és érvrendszerük miatt is legyintenek. A maga idején másként volt. Király István (1921) mondta: – Hozzászoktunk az érzelmes, patetikus beszédstílushoz. A teljesen racionális, logikus, érvelő, intellektuális stílussal nála találkoztam először. A Kossuthtól eredő, hagyományos, magyar szónoklatfajtajával szemben az ő tényszerű, érvelő



beszéde szuggesztív volt, hatott rám. – Vásárhelyi Miklós (1917): – Ő nem szónokolt, hanem előadott. Hiányoztak belőle a néptribuni képességek – nem úgy, mint Rajkból vagy Marosánból – , de oldott, derűs léggörte tudott teremteni maga körül. Sztálintól megtanulta, hogy minden beszédbe kellenek humoros fordulatok és néhány népi közmondás – ezeket nyilván kikerestette, mert kevésbé ismertek voltak, és ügyesen alkalmazta. Akkori fejemmel abszolút sikeresnek gondoltam őt, dacára megjelenésének, nem kiváló szónoki képességének és egészen különös akcentusának. Nem orosz akcentusa volt, mint néhány hazatértné; ő úgy beszélt, mint egy magyar politikus, olyasvalami hanglejtéssel, amit a falusi zsidó kisemberektől hallottam. – Dénes István (1923): – Túl előnytelen külsején, rövidlátó is volt. Jegyzeteit a szemem elé tartva olvasta. Viszont szerencsés orgánuma, igen erős, zengő hangja révén beszéde széles körben érthető volt erősítő nélkül. Józan észhez szóló, szenvedélymentes stílusa tetszett: hozzá ez illett, intellektuális fölénye lenyűgöző. Ha valaki például a '45-ös választásokra kiadott lemezen meghallgatja az újságíró Szakasits érzelmileg túlfűtött, párosszal telített szavait, utána még szembetűnőbbek Rákosi rövid, világos tömondatai: „Választások előtt áll az ország.”

Már 1918-ban ügyes szónoknak titulálta a kecskeméti újság, 1945-ös első csepeli föllépéséről viszont az idős szakik azt mondták: – Csak beszél! Hogy jön ez Bokányihoz? Amikor ő szónokolt, feltéptük az ingünket: ide löjjetek, bitangok! – A '45-ös választások előtt az impulzív Marosán György együtt lépett fel vele a MÁVAG-ban vele: – Kérdezte, hol a szövegem, mire a fejemre böktem. Ő papírról beszélt, én meg elmondtam, hogy ebben a teremben ismerkedtem meg egy művezető lányával. Megszerettük egymást, de a szülei elleneztek, hogy egy jöttment péklegényhez menjen. Most olyan idők előtt állunk, amikor egy péklegény... Nagy volt a taps, s többet nem szerepeltünk együtt. – Ám a társadalmi változás hívei – főképp az intellektuelek! – fogékonyak voltak RM szónoki mássága iránt, később pedig egyszerűen megszokták. Ma úgy tűnik, beszédeinek híveit hitük szedte rá, mint a bölcs véneket, akik egy csinos lány csacskaságaira azt mondják: zseniális! Illés Béla azt mesélte, RM olyan szépen beszélt a foglyoknak, hogy azok akáccillatot éreztek a Volgánál. Csakhogy Rákosit épp az érvelő és nem az érzelmekre ható stílus jellemezte, másrészt a fogolytáborban keményen beszélt a foglyok bűneiről. (P. Zsuzsa beugrott Illésnek, és a Világosságban tárcát írt „Akáccillat a Volga-parti fogolytáborban” címmel.)

Moszkvai rádióagitkái egyszerűen üresek, „nincs konkrét tartalmuk és mondanivalójuk” – írja Kállai Gyula, aki moszkvai írásaiból az 1945-ös könyvnap „szenzációját” szerkesztette. Ám ha annyira tárgyyszerű volt, miért hallgatott a hazai ellenállási mozgalom akcióiról: a Történelmi Emlékbizottságról, az 1942. március 15-ei tüntetésről, a Magyar Frontról, a karácsonyi Népszaváról, sőt Rózsa Ferenc és Schönherz mártírhaláláról? Lakatos Éva első kézből ismerte Moszkvában ezeket az irományokat: – Hihetetlenül kezdetleges cikkeket írt a Kossuth rádió részére azokról a magyar tisztokról, akik a szovjet fronton harisnyákat lopnak. Gábor Andorral jókat mulattunk rajtuk. Ezek olyan primitívek voltak, hogy nem is lehetett őket javítani.

Ha a mélyponttól eltekintünk is, beszédeiben – inkább beszélt, nem pedig írt – zavaró a szerepjátszás. A magyarkodás. Kedvenc dalát bizonyára szívből választotta, stílusát viszont eszével is pallérozhatta, beszédét magyarosra fűszerezte. 1944 hazakészülő karácsonján nem csupán újságokat, magyar könyveket, hanem magyar nyelvtant is kért Gerőtől.

Nem paraszti családban született, és nyelvileg kevésbé romlott falusi környezetben is mindössze hatéves koráig élt, szónoki fogásként meg népi gyökerének hirdetésére mégis magyaros fordulatokkal beszélt. Többek szerint nemcsak életteli példákat, hanem szólásokat is gyűjtötte neki, ám ezt nem sikerült bizonyítani. Példái sokszor életidegenek voltak, gyakran használt mesterkéltséget vagy rosszul magyarított szófordulatot. „Nyelvjárását” a magyartanár

Gallyas Ferenc képtelen volt felismerni. Botlásai itthon, a forrás közelében is megmaradtak, de magyaros fordulatai így is kitennének egy könyvecskét. Szerepjátszását sejteti, hogy a Rákosi-perben még nem így beszélt, nyelvének zamatát nem a szülői házban szerezte. 1935-ös tárgyalásán például azt mondta: „tizedik éve nem hasogathatok szörszálakat”. „Föld, kenyér, szabadság” című beszédében (1945) említette: „az emberek várják, hogy a sült galamb a szájukba repüljön”. 1945, levél Dimitrovnak: „a szektás-balos szellem mint vastagon folyó enyv akadályoz bennünket”. 1946-os KV-ülés: „Nem lehet egyszerre több nyulat kergetni.” 1947-es választási aktíva: „A pokolhoz vezető út is jó szándékkal van kikövezve.” „A 70 éves Sztálin” című cikkében (1949) viszont lelkesedése túlhabzott, és azt írta, hogy Sztálin, a kőszáli sas „meghallja a fű növést”. Nem volt annyira szuverén szónok, hogy a nyelvet formálni tudta volna. Egy 1945-ös KV-ülésen mondta: „az első tyúkszemre lépés csak azoknak volna víz a malmára...”. Különösen beszédeinek gyorsírási jegyzőkönyvei hemzsegnék a képzavartól, a magyartalanságtól, sőt a nyelvtani hibától. (Például: „exportunk zöme a kapitálista országok felé ment; az exportáruk elhúzásával; nem viszi köztük a felvilágosító munkát”. Másutt: „Kétségkívül balra fejlődnek az események.” Hibái a többnyelvűségből is fakadhattak. Például az orosz: „egyszeműek vagyunk a vakok között” – félszemű helyett. Vagy az, hogy a mennyiségjelzős szavakat többes számban használta akár az oroszban: „az összes pártok, sok ezer emberek”. És a mulatságosan zavarosak: „A reakció mérge megpróbálja tönkretenni a demokrácia fennállásának ügyét.” Vagy: „A Magyar Kommunista Párt szeme mindenütt ott van, ahol a szegény embereket nyomja a cipő.”)

Hát mire tanították az önképzőkör jeles bizalmiját a költők, az írók? Nyoma sem maradt, az idegen nyelvi környezet mindent lefarigcsált róla. Meg szép szavakkal mire menni? Bár egy alkalommal Sztálin vagy Lenin helyett Shakespeare-t idézte, azt hiszem, küldetése nem engedte, hogy létfontosságú dolgokon kívül másra pazarolja az idejét, akár a börtönben is, hisz csak életfogytiglanra ítélték. Panaszolta is Landler Jenőnek 1926-ban, hogy nem gondolhat hiányos ismeretei „pótlására, illetve a rendszeres és lehetséges pótlására. (Főként beszédét jellemezte a kettőzés, amit itt, nyomatékositásul, írásban is elkövet – P . Á.) Biz' ez súlyos szellemi vegetálás, s az sem vigasztal, hogy a többieknek még ez sincs meg... Természetesen szépirodalmat nem írtam föl, de nagyon örülnék, ha néhány francia, angol, főleg azonban orosz regényt is kaphatnék, természetesen az eredeti nyelven”. Egyik börtöntársa szerint gyakran elolvastak egy este egy regényt. De az idézett levélen túl más nyomát nem találtam annak, hogy szépirodalmat kért volna a börtönbe. Igaz, azt ott is kaphatott, közgazdasági, statisztikai, társadalomtudományi könyveket viszont nem.

Vajon volt-e kedvenc írója, regénye? Azzal tisztában lehetett, hogy neki az irodalomban is tájékozottnak kell lennie, ezért irodalomtörténetet olvasott! Demény Pál (1901) mondta: – Tájékozott volt, de nem csalhatatlan értékítéletű. Biztos, hogy Móricznak nem a legjobb művei közé tartoznak a „Rózsa Sándor”-könyvek, talán még az „Erdély” trilógia sem. Amikor az elsőt kivettem a könyvtárból, megkérdezte, minek olvas ilyesmit? Amikor pedig az „Erdély”-t kértem, megjegyezte: Móriczot már nem olvassák! – Barcs Sándor (1912): – '47-ben egy alkalommal rántott csirke vacsorára hívott, és akkor, ott, a Szabó József utcai lakásban levett a lábamról. Épp Major Tamástól, testvéri jó barátomtól jöttem, aki a „Hamlet”-et akarta bemutatni. Amikor ezt Rákosi megtudta, hosszasan kifejtette, hogy a „Hamlet”-előadások világhírű kritikái közül miért Alexander Bernátét tartja a legjobbnak. Igaz, a börtönben volt ideje mindent összeolvasni, felkészültsége mégis meglepő volt.

Nem zárható ki, hogy valóban olvasott erről valamit, de az is lehet, hogy épp Majortól hallott a kritikákról; vele jó viszonyban volt. Benjámin László látogatása előtt Újhelyi Szilárdot kérte, írjon le neki egy Benjámin-verset, s ebből idézett a költőnek.

Mintha a többnyelvűség gyönyöreit sem igazán élvezte volna. Szépirodalmat eredetiben inkább nyelvgyakorlásként olvashatott. Az általa feltehetően legjobban ismert orosz nyelvről is azt írta sógorának – igaz, még 1934-ben –, hogy: „az orosz szépirodalmat én is nehezebben olvastam, mint pl. az újságot”.

Ha Seneca megállapítása igaz, és a beszéd a lélek tükre, akkor egy nyelvész Rákosi-tanulmánya kideríthetné például, hogy amúgy gazdag szókincse tényleg hatalma delelésekor volt-e a legszegényebb, netán azt is, hogy esetenként valóban oroszul beszélt-e a magyart, hogy stílusa néha – vagy egyre inkább? – olyan, mint egy nyersfordítás oroszról? Beszédeit olvasgatva úgy éreztem, hogy 1950 után még gyakrabban esett át a szófordulatokat a sutaságoktól, sőt közhelyektől elválasztó küszöbön. Szólásai gyűjteményénél csak fráziskollekciója lenne vaskosabb.

A szólásokon vagy szólásficamokon túl a militáns pártzsargon jellemezte írásait is. (Egy háborús cím: „Jelentős győzelmek a földosztás frontján”.) Nem is annyira a nyelvhasználatra, mint (politikai) gondolkodására jellemző, hogy amikor figyelmeztették, hogy falun a reakciós szó annyi, mintha azt mondanák, kéjgáz, javasolta, hogy a reakciót helyettesítsék „olyan találó kifejezésekkel, hogy frakkos, monoklis, aszfalton szántó kiscigány stb.”. A hatalommal együtt elterpeszkedett a nyelvben is, végül cikkein már egy vesszőt sem lehetett javítani a Szabad Népnél. Helyesírása jeles volt akkor is, ha igekötői olykor elcsellengtek, vagy leírta, hogy „múlt”. Fogalmazását viszont egyre inkább előntötte a szürke bürokratikus zsargon. Anyanyelvének nem volt hamva, politikájának nem lehetett.

Gosztonyi Péter Moszkva magyar helytartóiról szólva azt mondta: „Nem volt hazájuk, csak működési területük.” Nemcsak szellemes, hanem pontosnak is látszó megállapítás. Ám csupán a halálra készülődő RM hazavágyódásának ismeretében is állítható: ennél bonyolultabb volt a helyzetük.

A Sztálin vezette Állami Honvédelmi Bizottság utasítására a 2. Ukrán Front haditanácsa már 1944-ben felhívással fordult a magyar néphez, hogy csupán a hadi helyzet tette elkerülhetetlenné a bevonulást; nem hódítóként, hanem felszabadítóként érkeztek; nem szándékoznak az ország társadalmi rendjén erőszakosan változtatni, a polgárok magántulajdona érintetlen marad, a szovjet katonai hatóságok védelme alatt áll stb. Vagyis oroszra „fordítva” mondták el mindazt, amit Rákosiéknak ajánlottak. Katonáik mégis „Budapest elfoglalásáért” és nem felszabadításáért elnevezésű kitüntetést kaptak (Prágával, Bukaresttel ellentétben), Vas Zoltán pedig azt írta a front mögül: „Kedves Rákosi elvtárs, kedves Gerő és Révai! Az excesszusok (túlkapások – P. Á.) igen komolyak, és a katonai hatóságok minden akarata ellenére is nagyon nehezen csökkenthetők, pedig történt elég jelentős számban még kivégzés is. (Vajon pontosan érti mindenki, hogy itt Vas feltehetően az önkényeskedő orosz katonák kivégzéséről ír? – P. Á.) De meg kell hogy mondjam, hogy a kilengéseknél is nagyobb baj az a szörnyű pánikhangulat, amely elfogja a lakosságot. Nem mernek kijönni házaikból, rettegnak a katonáktól.” Rákosihoz már Moszkvába is mentek a panaszok, s ő tudhatta, hogy Sztálin elnéző a katonáival szemben. A jugoszlávok panaszára „könnyezve felkiáltott: – És egy hadsereget sérteget Gyilas! ...író létére nem tudja, nem érti meg, hogy a katona, aki vértócsákon, tűzön-vízen át több ezer kilométert tett meg, elcicázik egy fehérréppel, vagy elvesz valami apróságot?”

1944 karácsonyi levelében maga RM is úgy fogalmaz Gerőnek: „Meglépő, hogy a Vörös Hadsereg magatartása tekintetében (Molnár Erik) elszontyolódottabb, mint a lelkész, aki erről szintén ír. Én itt a kérdést G. M.-ig vittem, tovább csak akkor vihetem, ha a helyzet nem javulna, és ti kifejezetten kériitek, hogy felsőbb helyen szóvá tegyem.” És Gerőék kérték: „Az állatállomány további kímélése érdekében mi küldtünk direkt egy dokladnaja zapszkat ki,

egész csomó konkrét javaslattal. Ha a Vörös Hadsereg tovább csinálja az állatállománnyal való rablógazdálkodást (ezt kihúzta, és fölé egy olvashatatlan orosz szót írt tintával – P. Á.), akkor nemcsak éhség lesz, nemcsak nem lesz mivel elvégezni a tavaszi munkákat, de a földreformot sem tudjuk megcsinálni. Mindez ránk, kommunistákra fog visszahullni.”

Szegény Rákosi, szegény Dimitrov! A G. M. jelzés mögött ugyanis ő húzódott – Georgi Mihajlovics –, a KI volt főtitkára, a külföldi „kompártok” gazdája, majd miután 1945 novemberében hazatérhetett, bolgár pártfőtitkár és miniszterelnök. A két szerencsétlen akár szóvá tette a katonák viselt dolgait, akár hallgatott, legalább magukban arra a következtetésre juthattak volna: kommunisták lehetnek, hazafiak kevésbé.

Aztán a hazuról G. M.-nek küldött írásos jelentésében RM már szinte sztálini mentséget talált az oroszok viselkedésére: „Fiatal, tapasztalatlan parancsnokaik reakciós falusi jegyzőknél és jómódú embereknél lagnak, akik értenek hozzá, hogyan kell őket asszonyokkal, ajándékokkal stb. behálózni. A tolmácsok között sok a fehérgárdista emigráns vagy Magyarországra szökött ukrán sovinizta, a hivatalos kém stb. Ezek érvényesíteni tudják befolyásukat a kommunisták ellen.” Nem tudni, Dimitrovot akarta-e óvni, vagy hivatkozási alapot teremteni, amikor leírta: „E bajok megszüntetése végett ne forduljunk-e közvetlenül Sztálin elvtárhoz?” Második levelében már nem köntörfalazott, megírta, hogy az utcán összefogdossák és elhurcolják az embereket. Gondolkodásuk annyira eltért a szokásostól, hogy nem hasonlottak meg ilyesmi miatt. Úgy vélekedhettek, csekély ár ez azért, hogy Európa megszabadult a fasizmustól. Igaz, a szovjetek bajtársai sem voltak biztonságban: az Uszta Gyula vezette, be sem vetett magyar partizáncsapatot meg a partizániskolát végzett közel négyszáz embert hadifogolytáborba akarták vinni, amit RM is alig tudott megakadályozni. A kívülálló számára egyértelműbbek az olyasféle jelek, hogy az ideiglenes kormány RM, Gerő és Nagy Imre által írott nyilatkozatát is csak Molotov külügyminiszter jóváhagyása után közölhették. De az 1945-höz kapcsolódó eseményeknél nem árt emlékezni rá, hogy Magyarország azért elveszítette a háborút. Ez volt a tény akkor is, ha a politikai szkizofrénia a vereséget győzelemnek próbálta föltüntetni.

A fegyverszüneti szerződés értelmében a SZEB magyar missziójában szovjet elnök alatt hétszázötven szovjet, nyolcvan amerikai, hatvan cseh és húsz angol szolgált Budapesten. Bár a nyugatiak nyomására a szovjet fél tájékoztatást adott lépéseiről, de vétőjoga senkinek sem volt. A megszállók hadizsákmányként lefoglalták a katonai anyagok mellett az élelmiszer- és ruházati készleteket és a bankok vagyonát is. Márciusban ugyan visszaadták a szénbányákat és augusztusig még félezernyi ipari céget, de a jóvátétel fejében le is szereltek rengeteget. Kényszermunkára mintegy negyvennégyezer német nevű embert hurcoltak el és még legalább kétszer ennyi civil polgárt. 1945-46-ban a nemzeti jövedelemnek körülbelül a harmadát emésztette fel a szovjet csapatok és a SZEB ellátása.

A Szovjetunió a diplomáciai kapcsolatok felvétele (1945 szeptember) után is ellenőrizte a magyar külkapcsolatokat. Öröködték a jóvátétel-fizetés, minden német tulajdon átadása, majd a németek kitelepítése fölött. Cenzúráztak (újság, film, rádió), vagyis megszállóként viselkedtek. Viszonzásul baráti gesztusokat vártak. Vas Zoltán írta: „Sztálin azt vallotta, hogy a vitatott kérdésekben a Szovjetuniót illeti a vezető szerep és a döntés joga a testvérpártokkal szemben. A szovjet követség képviselői betekintheztek a gazdasági főtanács szigorúan titkos jelzésű irataiba, és a politikai bizottság engedélyével ugyanez történt a pártközpontban hozott bárminemű határozattal. Ezzel olykor elviselhetetlen helyzetbe jutottunk fontos szovjet-magyar államközi kérdésekben. Hisz átadtuk azoknak a titkos iratoknak a másolatát is, amelyek utasításokat adtak a magyar küldötteknek, hogy milyen álláspontot képviseljenek a magyar-szovjet tárgyalásokon. 'Egy a jövőnk, az érdekünk!' – mondogatták ilyenkor.” Vas Zoltán sok emlékét cáfolta már. Ez az idézet igazolja ugyan a közvélekedést, a pártközponti

iratok szabad olvasgatását mégis kétlem. Nem azért, mert semmi nyomára nem akadtam. Nem illik a képbe. Kérdéseikre úgyszólván válaszoltak. A vezérek annyira nem tarthattak az olvasástól, hogy a PB szűkszavú jegyzőkönyveiben maga RM is szabadon használta például az újságokból is kitiltott „oroszok” titulust.

Rákosinak meg sem fordulhatott a fejében, hogy ő csak egy helytartó. Minden porcikájával hitte, hogy a magyar nép érdekét senki sem képviseli jobban, mint Sztálin, vagy ami ugyanaz: a győztes Szovjetunió, a bolsevizmus. Értelmetlen hát a kérdés, hogy eladta-e az országot vagy sem. Ha eladta, esküszik, jól tette. Az ő bánatuk a mi bánatunk, az ő jólétük a mi jólétünk: ami használ a kommunizmus ügyének, az hasznos a magyar népnek is. Ily egyszerű. Sztálin bárkinél jobban tudta, mi kell a dolgozó milliiónak, így a magyarságnak. És RM kizárólag a kommunizmus, az internacionalizmus szemszögéből szemlélte a világot. Könnyedén túllépett azon, hogy valami „közvetlenül” magyar ügy-e vagy sem. (Vagyis minden ügy magyar, és semmi sem az, ha szovjet érdeket keresztez.) Szemlélete nem volt egyedi. Ugyanígy azonosult a szovjet politikával Duclos vagy Togliatti, vagy uralmon lévő kollégái és a kommunisták milliói. Az imaginárius nemzetköziség a világforradalom ábrándjából sarjadt, és mindnyájan magasabb rendű hazafisággént élték meg.

Vas Zoltán szerint RM „nagyon nem szerette, ha magyar és szovjet vitás gazdasági kérdésekkel kellett foglalkoznia”. Ezért a partnerek inkább „Gerehez” fordultak, és RM „megbízható tovaris” maradt. Vas Márton (1925) Zamercev tábornoktól hallotta, Malinovszkij és RM 1945-ös találkozásán a főtitkár könyörögve emlékeztette a marsallt, hogy Magyarország szovjet befolyási zónába kerül, minél kevesebbet kellene hát pusztítani, hogy jó szomszéd lehessen, és ne nehezítsék a kommunisták dolgát.

Csak a fanatizmus ragadtathatta őket arra, hogy áldásukat adják hatvan-hetvenezer magyar állampolgár deportálásához szovjet munkatáborba. Gerő idézett levelének szégyellős – orosz szófüzéses – folytatása szerint: „A munkabíró német lakosság elszállítására vonatkozó jó sajnós nem járt azzal a hatással, amivel kellett volna járnia. Ugyanis a végrehajtásban megint olyan szerencsétlen peregibek (túlhajtás – P. Á.) voltak, hogy az eredmény: pánik a magyarok között is. Még a hozzánk közel álló elemek is (mint pl. Sántha th. alelnök, sőt maga Erdei is) megvadultak, arról beszélnek, hogy ez ugyanaz, amit Hitler csinált a zsidókkal stb. Az történt ugyanis, hogy a parancsnokságok a legtöbb helyen úgy hajtották végre a dolgot, hogy a családnevekből indultak ki, és fix kontingensekből. Ha nem volt elég német, vettek magyarokat. Vettek olyanokat, akik egy szót sem tudtak németül, bebizonyítottan antifasiszták, ülte, internálva voltak. Mindegy, vitték őket. Előfordult, hogy kommunista párttitkárokat, vezetőségi tagokat, sőt nemzetgyűlési képviselőket vittek.” A fogolyszedésnek állítólag egyszerű oka volt. A szovjet tábornokok azzal magyarázták Sztálinnak a nagy ellenállást, hogy Budapest védőinek a számát a valóságnál nagyobbra tették. De kevesebb lett a hadifogoly meg a halott, s félve a számonkéréstől, a „holt lelkek” helyett vitték a civileket. RM Dimitrovnak panaszkolt, hogy „sok jó elvtársat mint németet elvittek, akiket csak ritkán tudunk kiszabadítani... Nagy nehézségeket okoz nekünk, hogy a razziák Budapest utcáin újra nagyobb méreteket öltenek. Némely napokon a gyárba menő vagy onnan jövő munkások ezreit fogják össze az utcákon, és mint hadifoglyokat, különböző táborokba viszik őket. A Központi Bizottság házáat naponta valósággal megszállják az izgatott hozzátartozók.” Ám az oroszok a fülük botját sem mozdították. És a svábok deportását, finomkodva, ő is csak evakuálásnak – veszély előli kitelepítésnek – nevezte.

Észbontó körök. 1940-ben Moszkvába érve RM megdöbben, hogy nem is megtizedelték, hanem megharmadolták a pártot: kivégezték, becsukták a magyar emigráció színe-javát. Lengyel Gyuláért, Madzsar Józsefért tűzbe tette volna a kezét, de Kunért talán már nem. Ő holtában is veszélyesen nagy volt neki. Eltűntetett elvtársai periratairól egy alkalommal azt

mondta: „A hajam az égnek állt, amikor ezeket az iratokat elolvastam.” Fodor Zoltán szerint az ő közbelépése szabadította ki Szántó Bélát, Czóbel Ernőt. Más források szerint a KI vezetőivel bocsátatta szabadon Lukács Györgyöt, Rudas Lászlót, Kun Béla vejét, Hidas Antalt. Végül Dimitrov és Manuilszkij mégis „golovomojkában” (fejmosás) részesítette. Mire levelet írt L. P. Berijának, de a belügyminiszter kitérően válaszolt. RM megmakacsolta magát: írt Sztálinnak is. Ez nemcsak kapcsolatukra jellemző, hanem rá is, hogy éppoly naiv hitben élt Sztálinnal kapcsolatban, mint a muzsikok: „Ha ezt a mi atyuskánk tudná!” Nem mert felismerni a gépezet működését? Berija aztán fölvilágosította. Illetve mivel RM Berijáékról beszélt, valószínű, hogy ő is csak egy sekrestyésével üzent meg a Szovjetunió magyar hősenek: jobban teszi, ha nem üti az orrát a belbiztonsági ügyekbe. Kemény lecke lehetett ez a számára. Nem azért, mert tudomására juttatták, hogy nem rá tartozik magyar elvtársainak a sorsa sem. Tudomásul kellett vennie, hogy formálisan sem lehet Sztálin partnere, mert őt is éppúgy odaveti a szolgák hadának, mint akikért szót emelt. Nincs különleges bánásmód, csak szülőt is megtagadó hűség. Ennek az eseménynek is szerepe lehetett abban, hogy a magyar légió lepöckölése ellen már nem is tiltakozott. Ehhez képest semmiség, hogy amikor Sík Endre elpanaszolta kizárását a pártból, RM már fejből mondta: minden letartóztatott ártatlanul szenved, ha a feleségét, az apját, a fiát hallja az ember. Ezekben a dolgokban azonban az orosz párt, illetve a szovjet hatóságok véleménye a döntő. Csak ők tudják, ki veszélyes a szovjet államra. Ebbe senki sem szólhat bele, legkevésbé ő, aki ott sem volt, amikor ezek történtek. Később egy kicsit megbátorodott. Friss István úgy menekült meg az egyik letartóztatási hullám idején, hogy vagy két hétig RM dolgozószobájában élt és aludt, mivel a Kominternbe nem mentek be az NKVD-sek.

A lényeg, hogy a SZU kiirhatta az odamenekült kommunistákat és a hozzátartozók nem is panaszkodhattak. Talány, miért hallgattak a törvénysértésekről a volt rabok, az emigránsok. Miért kezelte a mozgalom nemi betegségként a kérdést? A legkézenfekvőbb, hogy tilos volt szót ejteni róla. De az emberek sok tilos dolgot tesznek. És a családtagokkal, a szomszédokkal nem közölték a tilalmat. Bebrits Anna (1920) említette: – Bár áldozatként is végigéltük a letartóztatásokat, azt hittem, mások bűnösök. – Tömpe István (1909) mondta: – Utólag megkérdeztem atyai jó barátomat, spanyolos harcostársamat, Münnich Ferencet, miért nem említette egy szóval sem a sztálini személyi kultuszt legalább a francia táborban, ahol igazán volt idő mindenre. Azt felelte: „Azért, mert akkor ti megbélyegezték, hogy trockista vagyok, és kizártok a magyar csoportból.” Igaza volt – folytatta Tömpe. – Hiába voltam együtt évekig Rajkkal, elhittem a képtelen vádak. Kevés ember tudta magát kivonni a tömegpszichózis alól. – Egy Lukács György is önvédelemből, félelemből volt néma? Vagy ő sem akart ártani a pártnak, a mozgalomnak? Mintha az őszinteség ártott volna! Ám ha ott hallgattak, az itthoni első szép években minek szóltak volna? RM is tisztában volt a Szovjetunióban történetekkel, képtelenség hát, hogy megismétlődnek.

Rákosit megviselte, hogy kivégezték a „párt-történetét”. Valóban: talán egyedül a magyarok nem tanulták pártjuk történetét Kusnarenkovóban, a KI káderképző iskoláján, mert nem tudtak mit mondani az ifjaknak elődeikről. S RM megígérte az özvegyeknek, majd társainak is: ha egyszer hazajönnek és hatalomra jutnak, nem ismétlődnek meg a törvénytelenések! Csakhogy elhatározásán már ekkor megjelentek az első hajszálrepedések. Például a németek deportálása. Vagy amit Gerőnek írt: „A Népbíróság felállítása helyes, de ne Szemenyei László, az áruló legyen az első, aki lóg, hanem megfelelő nyilas, különben kommunista bosszúnak fog az ítélet kinézni.” Itt talán még mentség, hogy csak a kivégzés sorrendjébe szólt bele. Ám honnan tudta, mi lesz – az állítólag provokátor és áruló – Szemenyei ítélete? Fogadalmának már születése pillanatában voltak kibúvói.

És az iménti „ítéleten” túl kit tartóztattak le legelőször? Nem egy háborús bűnöst, hanem egy frakciós kommunistát. Demény Pált Budapest felszabadulásának napján vette Péter Gábor őrizetbe, méghozzá a hazai kommunisták biztatására. Gerő két nappal később azt írta Rákosinak: „Deményt végül sikerült lefogni. Ez Péter barátunk érdeme.” Vagyis ők megegyezhettek abban, Deményt le kell tartóztatni. Péter „barátunk” dicsérete meg azt jelentette, hogy Gerő is elfogadta, hogy a pártirányítás alatt álló politikai rendészeti osztályt (PRO) a hazai kommunisták elképzelésének megfelelően Péter vezesse.

Péter Gábort önmaga mellett hazai elvtársai indították útjára. (Akkor Horváth Márton és Kovács István, továbbá Kádár, Kiss Károly és Péter Gábor voltak a pesti vezérkar kulcsfigurái.) Péter már az illegalitásban sötét szemüvegben járt, és azt hajtogatta, ha megváltozik a rendszer, titkosrendőr lesz, mint Hain Péter vagy Schweinitzer. A cifra neve megvolt hozzá. Eisenberger Benő. Mosolyos név. Foglalkozása: szabó. Férfi? Női? Kis termetű tüdőbajos szabó. Szanatóriumi kezelésére a szabók szakszervezete gyűjtötte a pénzt. Ő meg endlizett, fércelt, tűzött. Eisenberger az illegalításban is precízen dolgozott. Abszolút megbízható volt és becsületes, a találkozókön percre pontosan megjelent, és mindent végrehajtott.

Lehet, hogy Gerő az oroszok javaslatára fogadta el hazai elvtársai jelölését. Ugyanis Péter 1932-ben Moszkvában járt a Vörös Segély világkongresszusán, s hazafelé olyan konspirációval készítették elő az útját (többszöri átszállás, papírcsere, hajó, vonat stb.), ami nagyobbaknak sem járt ki. Péter a nyolcvanas években is arra hivatkozott, hogy a Szovjetunió érdeke miatt hallgat. Lehet tehát, hogy ő kinevezését Rákosi előtt az illetékes szovjet szervek hagyták jóvá.

Pesten tehát Gerő megérkezése előtt Péter Gáborra bízták a politikai rendőrséget. Debrecenben RM hazatérése előtt pedig úgy döntött a zseb-párt-KV, hogy „Tömpe Bandi elvtársat a KV a Közlekedési Minisztériumba felelős munkára ajánlja”, valahogy mégis ő lett az első rendőrfőtanácsos, és ekkor már úgy gondolták, ő lesz a politikai rendőrség feje.

Tömpe februárban jelentette a debreceni pártvezetésnek, hogy Budapesten a PRO a párt-házban dolgozik. Ő szerezte meg az Andrássy út 60.-at – a volt nyilas Hűségházat –, ahová együtt költöztek be Péter Gáborékkal. Nem tudni, hogy az eszes és jó tartású Tömpe is vonzódott-e a rendőrködéshez, de szakszerű volt. Nyomban összekötő tisztet kért az orosz kémelhárítóktól: vele „biztonságosabban mozoghatunk”, magyarul éjszaka is kimehettek a városba. Márciusban már arról írt, hogy a két csoport (a vidéki és a pesti) létrehozása „hibás lépés volt, és a későbbi ellentétek egész sorát idézte elő... Amikor az összes ember bútort cipelt és takarított, Péter 6-8 embert tudott munkára állítani. Ő maga pedig a szervezést egyáltalán nem vette kézbe, hanem nyomozott vagy kihallgatott. Rossz néven vette és nekem tulajdonította, hogy az ő irodáját rosszabbul rendezték be, mint az enyémet... Hetekkel azután sem rendelkeztek saját épülettel, se élelmezés megoldva nem volt, sem megfelelő védelmet nyújtó orosz kapcsolata, sem egyetlen autója. Természetesen ennek megfelelően munkakép-telen volt”. Péter párthűségét, odaadását elismerte, ám: „...kicsinyes, személyeskedő magatartása bizonyos viszonylatban áll saját személyének túlbecsülésével. Nálam elkövette azt a hibát, hogy nem azt vizsgálta, amit csinállok, hanem lépten-nyomon előre lerögzített álláspontjához keresett igazolást.”

A hetvenes években öngyilkosságba menekülő vagy hajszolt Tömpe András kezdetben afféle belügyi komisszár volt tehát – vagy annak képzelte magát: „Az elvtársak nem rendelkeztek a legális tömegszervezés tapasztalataival és elég nehezen sajátítják el az új helyzet kívánta módszereket. Súlyom elvtárs még ezen túlmenően is nem szakadt el eléggé a polgári ideológiától, amit velem való levelezésével, kijelentéseivel is igazolni tudok.” A nem szeretett

Péterről azt is megírta, hogy „többször hivatkozott előttem az ő 15 éves pártmúltjára”, ami azért is nevetséges volt, mert véletlenül egyszerre lettek párttagok. Végül a spanyolos Tömpe, a Brnóban végzett mérnök legyőzetett: a szabó egyedül maradt a porondon. Tömpét talán miatta takarították el az útból: argentin gyárosnak álcázott szovjet mesterkém lett. (Csak Kádár kérésére került haza 1957-ben, hogy az ÁVH és Péter Gábor nyomait elplanírozza.)

A Péter-ügy egyik titka a Tömpe András fölötti győzelem. Enélkül hiába készült annyit e szerepre, hiába volt netán már a harmincas években vagy csak akkor kapcsolatban a szovjet titkosrendőrséggel. Ha nem Péter lesz a főnök, sosem testesülhetett volna meg benne a vegytiszta félelem. A Tömpével szemben Péter mellett kiálló hazai vezetők közül van, aki úgy véli, hogy épp azért ragaszkodtak Péterhez, mert Tömpét többre tartották. Bármilyen megbízható elvtársuk volt is Eisenberger, nem fért a fejükbe, hogy valakinek az minden vágya, hogy az ellenséggel – vagy „ellenséggel”? – foglalkozzon. Lehet, hogy tényleg így maradt rá ez a szerep. S még valami: Vas Zoltán és a hazai kommunisták első találkozásán, éjszakai beszélgetésén megegyeztek abban, olyan rendőrségre van szükség, amelyik soha többet nem tartóztatja le a kommunistákat, ami érthető törekvés volt egy minden más pártnál több börtönévet lehúzott pártvezetés részéről. Péter Gábor erre nézve is biztonságot jelentett.

Áprilisi beszámolója szerint (Az első oldal tetejére írva: Rákosi elvtársnak készítette Péter) őt 1945 január 15-én bízták meg a PRO szervezésével, két héttel azelőtt, hogy a titkárság fölfogadott egy borbélyt a pártközpontbeliek nyírására, borotválására. Péter megfogalmazásában a PRO feladata: „a nyilasok, fasiszták lefogása, néptörvényszék elé állítása, a demokratikus Magyarországgal szemben álló mindennemű szervezkedés és mozgalom likvidálása. Anyagának 60 százalékát (a) társadalom közreműködése (feljelentések, besúgások), 40 százalékát saját kezdeményezés (nyomozás) útján kapja meg. Kezdetben 60 tagú, ma a taglétszám kb. 410 fő. A felvételeket tovább folytatjuk”. A nyomozó főcsoportokat az ábécé betűivel jelölték. A sajtóosztálynak és a közvélemény-kutatóknak minden csoportban volt egy tagja. Ők kétnaponként hangulatképet állítottak össze a budapesti közvéleményről. Két hét múlva: „A központban és a kerületekben együttvéve a jelen pillanatban 523 politikai nyomozó dolgozik.” (Pirossal aláhúzva és mellé írva nem RM írásával: „Túl sok!”) Április 12-ig „összesen 5722 fasiszta és más reakciós elemet vont ki a társadalomból”.

RM mégsem volt elragadtatva tőlük. Márciusban azt írta a magyar összekötőnek Moszkvába, hogy „bár Budapest és a nagyvárosok rendőrkapitányai párttagok, de valamennyi kivétel nélkül kezdő és amateur. Nem tudom a helyzetet jobban jellemezni, mint azzal, hogy a budapesti politikai rendőrség vezetőit én próbáltam kioktatni a nyomozás és vallatás kezdő alapelemeinek halvány segédfogalmaira”. Mégis ideális partnerre lelt Péter Gáborban. Reggelenként ő vitte Rákosinak az előző napi jelentést, esetleg küldte a feleségével – a Rákosi-titkárságot vezető Simon Jolánnal – , néha futárral. Hiúságát legyezte, hogy találkozhat a főtitkárral, hogy várja a jelentését, hogy hívatja.

Péter Gábor ügyetlen indulása ellenére negyedév alatt egy nagyüzem élén állt, s megtöltötte a börtönöket és az internálótáborokat. 1945 április 30-ig – három hét alatt – újabb hatezer „fasiszta és más reakciós elemet vont ki a társadalomból,” összesen tehát tizenkétezer embert. Ezek töredékét adták csak át bíróságnak vagy az internálótábornak. Akkor viszont hol tartották őket? Épp emiatt erősen túlzónak látszanak ezek az adatok. Péter Gábor azzal is büszkélkedett, hogy „a munka menete az indulás óta nagymértékben meggyorsult”, ám nagy halakkal nem dicsekedhetett: „Az őrizetbe vett, illetve elítélt foglyok között a jelentősebbek például Király Pál nyilas újságíró és Gestapo-ügynök, vitéz Bély Alajos, báró Podmaniczky Félix.”



Ekkor még kétezernél több embert szabadon is bocsátottak. Régi elvtársa és barátja, Kovács István talán 1947-ben megkérdezte Pétertől, hogy lehet, hogy ők nem fognak mellé soha, amikor a legjobbak közé sorolt Horthy-rendőrség is követett el baklövéseket, miként lehet az, hogy tőlük szinte senki nem jön ki? Más módszerrel dolgozunk – felelte ő – , amíg tárgyi bizonyíték nincs, addig senkit nem tartóztatunk le!

Demény ellen nem kellett bizonyíték. Péter Gábor is tudta róla, hogy az első letartóztatott csoportja Moszkvától elkülönült, hisz 1944-ben mindketten részt vettek a párt és a nyájhoz megtért frakció egyesülésén. Ráadásul Péter Gábor Deménytől kapta történelmi nevét az Eisenberger Benő helyett. De semmi érzélgősség: Demény bűnös volt, mert frakciózott, mert kérdéseivel kimerítette a moszkvai katekizmust. Ezért töltötte börtönben RM regnálásának mind a tizenegy esztendejét. Az ő pöre volt a háború után az első koncepció eljárás, és csak 1989-ben, nyolcvannyolc esztendőskorában rehabilitálták, s az MSZP-be vették vissza. Az ő parlamenti padsoraikban halt meg. A hasonló sorsú Weiss Haus nem ült sokkal kevesebbet mint Demény, de ő már nem élte meg az elégtételt.

RM az ostrom befejezése után egy héttel Budapesten volt. A párt moszkvai és hazai vezetőinek első találkozásán főtitkárrá választották, ő pedig pártaktívát tartott. Már a formások is sokatmondók voltak. RM kihívta a teremben ülő Kádárt, hogy a vezetőség együtt vonuljon be. Akkor még dorgálás járt azért, mert nem volt csengő az asztalon, aztán soha többé nem volt szükség rá; e pártban a közbeszólókat nem csengővel regulázták. Megnyitójában Gerő már messzire tekintő, harcedzett, bölcs vezérnek titulálta Rákosit. Egy régi elvtársa megkérdezte tőle, minek ez a „Heil Mein Führer!”, mire Gerő azt felelte: épp Hitlerrel szemben kell Sztálin szerepét kiemelni, és minden pártban szükség van olyan vezetőre, akire felnéznek. És három nap múlva a kérdező már hetvenezer ember előtt mondott hasonló tirádákat Rákosira. Két nappal korábban a Csepeli Sportsarnokban a kerületi titkár Rákosit és Vas elvtársat üdvözölte, mire Gerő leszidta, hogy RM mellett nem lehet senkit említeni. A kötelek-hunyadfalvi titkárra nem kellett rászólni, a „nagy vezérnek” küldött júniusi levelében magától írta: „Úgy vártuk Önt, mint betlehemiek várták a Megváltót.”

Az aktíván RM azzal kezdte a beszédet, hogy a KP „a magyar nemzet vezető pártja”. Mivel Debrecenben még a reakció ördögét festette a falra, ez akár könyörtelen célként is felfogható. Elmondta: korábban örömmel közölték velem, hogy a MÉMOSZ két szobája lesz a párthelyiség. Most eljött az idő, hogy megrója mindazokat, akik ennyire „szűken, kis keretek között látták azt a munkát, aminek kontúrjai már valamennyiünk előtt teljes nagyságában mutatkoznak”. A szöveg meggyőző volt, ám igaztalan. A front mögött araszoló hazai pártvezetés a Hungária körút után választotta a MÉMOSZ két szobáját, de már kinézték a Tisza Kálmán téri székházat is.

RM hüvös volt és kimért. Pedig örülhetett volna, hogy élnek, hogy találkoztak. De ő ítéletet hozott. Keményen ostromozta az illegális párt 1943-as feloszlatoit, a legális Békepárt szervezőit. Dicséret, de legalábbis árnyalt elemzés helyett ledorongolást kaptak (majd pártfegyelmet). Kirohanását Kádárék „árulásán” túl az is fűthette, hogy rájuk hárította a felelősséget, amiért hívó szavára nem vonultak magyar hadtestek, de még szakaszok sem a németek ellen. Azzal, hogy RM megbélyegezte a párt feloszlatoit, föloldozta magát és az emigrációt minden vétek alól. (Sőt Sztálint is fölmentette, pedig csak ő akadályozhatta meg a magyar légió szervezését.)

Beszédében sort kerített a bolsevik pártok nagy mítoszára, az egységre is. Mivel a pártélet örökös ellenségteremtésből és – felszámolásból állt, az „egység” leplezte a hatalmi harcokat. RM megérkezése pillanatától viszályt szított: „Az, hogy valaki illegális munkában volt, vagy börtönt járt, nem százszázalékos biztosíték. Láttam 15 esztendőn keresztül a pártnak igen

jelentékeny, börtönjárt rétegét, és sajnos akadt ott is épp elég, aki a rendőrségen nem állta meg a helyét, vagy a börtönben nem viselkedett megfelelően. Budapesten a párttagság ma több, mint ötezer. Ha feltételezem, hogy az elvtársak 99 százalékban jól választottak, és csak egy százalékban sikerült az ellenség ügynökeinek hozzánk bejutniuk, akkor is már 50 gyanús vagy provokátor vagy fasiszta garázdálkodik sorainkban.” Már a Keleti Akadémián megkedvelte a valószínűség-számítást, és a mozgalom örökéggő gyanúja csak fellobbantotta ismereteit. Nem véletlen, hogy az öt főtítkárrá választó első KV-ülés megbízta a káderosztály vezetőjét, Kiss Károlyt, hogy vizsgálja felül a központi pártapparátusnak még a technikai személyzetét is.

Szóba hozta a bolsevik pártélet ördögét, az ellenséget is. E nélkül nincs szüntelen készültség, nem lehet harci feladatokra mozgósítani a tagságot: nem párt a párt. Jellemző apróság, hogy jegyzeteiben RM a kisebb-nagyobb jelét, azaz az oldalán fekvő V betűt, az ellenség jelzésére használta ekképp: „háború és nép > megbüntetése”. „Ördöggépe” egyszerű. Itthon szerinte is tele volt spiclivel a mozgalom, emiatt tartóztatták le újból és újból az amúgy tökéletes kommunistákat. 1919 bukása azt sulykolta bele, hogy a szociáldemokrácia munkásáruló. A fehérterrorral, a reakcióval szembeni óvatosságra egy ellenük elkövetett mérgezési kísérlet tanította meg.

1920. április 4-én, húsvét vasárnapján a steinhofi kórházba internált tanácsköztársasági vezérkar (Kun Béla, Pór Ernő, Vágó Béla, RM stb.) csomagot kapott a magukat bécsi elvtársaknak álcázó Prónay-különítményesektől. Vágó Béla félt a mérgezéstől, és nem evett a tortából, a narancsból. Feleségének már hazafelé fájt a feje, és az orvos megállapította az atropinmérgezést. A steinhofi kórházban gyomormosást kaptak Kunék is. Másnap még rossz állapotban voltak, különösen Pór Ernő, aki folyton nevetett. Sokáig attól tartottak, hogy a mérgezés az agyára ment. RM negyedszázaddal később így emlékezett: „Soha nem felejttem el azt a szörnyű érzést, amikor bezárva, orvosi segítség nélkül (egy kórházban! – P. Á.) – azzal a tudattal, hogy meg vagyok mérgezve – kezdett elhomályosulni az öntudatom. Már agonizáltam, amikor végre felfeszítették összeszorított fogaimat. Alapos gyomormosás mentett meg az életnek.”

Ha nem volt is ilyen súlyos az eset, maradandó emlék lehetett a mindenre kész ellenségről. A KI-szereplés – különösen a Mussolini Olaszországában szerzett tapasztalatok – pedig megismertették a faszizmussal. (1921-22-ben Olaszországba küldték pártmunkára, és RM álcázásul megalapította az első olasz nyelvű munkássportlapot. Amikor Mussolini megüzente Kun oda menekülő családjának, hogy tűnjenek el Olaszországból, az utazáshoz felajánlotta a saját autóját. 1945-ben a rádióban RM így emlékezett ezekre az időkre: „A legizgalmasabb hónapokat Olaszországban töltöttem. Mussolini rendőrsége heteken keresztül olyan izgalmas hajszát folytatott utánam, amely detektívregényben is megállná a helyét.”) A magyar igazságszolgáltatáson, rendőrségen kívül ennyi említésre érdemes találkozása volt az ellenséggel.

Itthon szinte még ki sem csomagolt, máris jelentette Moszkvába: „Egyre világosabbá válik, hogy a Szociáldemokrata Párt titkos megállapodást kötött ellenünk a Kisgazdapárttal.” Mi volt ez a február közepén még nem is nagyon létező pártokkal szembeni gyanú: bizalmatlanság vagy bizonytalanság? És a következő beszámolójában is folytatta a harcot a fantomok ellen, belekombinálva már a reakciót is: „Sok jel mutat arra, hogy a reakció fegyveres harcra törekszik. Vannak olyan értesüléseink, hogy a hadseregbe elsősorban fasiszta altiszteket vonultatnak be, tudunk titkos utasításokról, amelyek szerint kommunistákat és antifasisztákat nem szabad felvenni a hadseregbe.”

RM testvére, Ferenc, kérdésemre, hogy bizalmatlan-e velem, s azért nem beszél a bátyjáról, azt mondta: – Mint régi kommunista és marxista azt az ógörög filozófiát vallom: kételkedj mindenben! – Kommunisták esetében ez a parancsolat inkább úgy szólt: a pártban nem kételkedhetsz semmiben, illetve: kételkedj mindenkiben.

RM nem úgy érkezett, hogy közösségbe forr hazai elvtársaival: bántón gyanakodott rájuk. Első (debreceni) találkozásai alkalmával Zöld Sándortól, Darvas Józseftől és Kállai Gyulától is rögtön afelől érdeklődött, ki milyen ember. És a legalitásban az illegalitás örökös ellenségkeresése már-már mániává vált: „A legveszedelmesebb fegyver, ami most pártunkat az ellenfél részéről fenyegeti, a korrupció. Nagyon sok elvtársunk hirtelen felelős állásba kerül, ahol nagy összegekkel, javakkal diszponál, vagyonok, értékek fölött rendelkezik. Az ellenség, az alkalom kísértésbe hozza.” Vagyis az ellenség tesz korrupttá?

Kállai Gyula leírta, esküvője után RM azt mondta neki: „Nézzé, én megértem, hogy maguknak az illegalitás idején nem volt módjuk családot alapítani, ám ennek megvannak a maga veszélyei. Az ellenség ravasz és agyafűrt. Könnyen kihasználhatja a helyzetet, és megkörmölyékezhetsz az elvtársakat.” Ennyiből már kitetszik, miért nyilatkozta októberben a rádióknak, hogy szabadidejében is politizálni szeret. Idomult a zsigereire, agyának rejtett zugaira is igényt tartó politikához. Kicsinyessége miatt is oly átéléssel áldozta magát a karriernek, hogy más nem érdekelte. Szenvedélye nem volt. Nem ivott. Nem volt igazi dohányos. Vas Zoltán szerint letartóztatásakor RM szenvedélyes dohányos volt. (Hároméves hadifogság, öt év illegális munka után?) Egyik kihallgatáson Schweinitzer cigarettával kínálta, mire RM kijelentette: „Ettől a pillanattól kezdve nem dohányzom!” És ahogy illik: „Szabadulása után az első alkalommal egy szovjet cigarettát szívott el.” Szóval nem volt kiszolgáltatottsággal járó szórakozása, az ellenség nehezen tudta volna megkörmölyékezni. Néha kártyázott, sőt a KV-üdülőben vasárnaponként huszonegyezett, és amikor bankot ütött, mindig bemondta: „Már Marx megmondotta: a pénzügyekben nem ismerünk tréfát!” Néha sakkozott is, aztán rákapatták a vadászatra, de szenvedélyét, a politikát sosem csalta meg. Nem volt igazi emberi élete. Talán egyedül a nők után vágyott, de legszebb éveit nélkülük élte. Gyors, ám így is megkésett nősülésében talán szerepet játszott, hogy félt – féltették? – ettől a vágytól.

Csak a karrier hajtotta, csak a politika, csak a pártot mindenek fölé és mindenek elé helyező dogma. A politikai karrier.

Az aktíván természetesen szó esett a frakciós ármányról. És másnap Demény Pált levitték ablakos zárkájából a pincébe. (Ez is sejteti, hogy mikortól irányította RM a politikai rendőrséget.) Demény mellé került a zárkába RM hatalomszerzését dicsérő elvtársa, Skolnyik József, majd Cseh János ceglédi kommunista titkár. És nem tudtak mit kezdeni velük: hiányzott a koncepciós perek bűvészcilindere, a honi gyakorlat! Kínjukban kinyitották Demény zárkaajtáját: menjen haza, és ha megszökik, bűnös! A naiv lélek visszatért, sőt Péter Gábornál kéredzkedett be a fogdájába. Tragikomikus történeteit Demény rég megírta, és végre megjelentek. Az érte kiállókkal szemben a titkárság a szokásos jezsuitizmussal lépett föl: húsz embert kell kizárni, „a kizárási javaslattal a csepeli pártszervezetnek kell kijönni”. Nekik kellett szembefordulniuk a deményistákkal, mert ott volt a fészkük; húztak hozzájuk, ismerték őket. (Demény lejárását a pártot és a Demény-frakciót egyesítő Rajk Lászlóval hajtották végre.) Ez volt a gerincroppantás bolsevik gyakorlata: a nyilvánosság előtt annak kellett képviselnie egy határozatot, aki ellene volt vagy besározódott. A pissenések elfojtása nem a polgárokkal szemben és nem 1948-ban kezdődött, hanem a pártban és rögtön 1945-ben. Így alapozták a vasfegyelem első szigetét. Schiffer Pál szerint céljukat gyorsan elérték: – Megdöböntő volt számomra, hogy 1945 után kommunista ismerőseim másként reagáló, másként érző emberré váltak; mintha valami varázspálca érintette volna őket. Amikor

májusban hazatértem a lágerből, nem azt az embert találtam, akivel évekig együtt voltam: bekövetkezett a gondolkodás korlátozása. Hogy ez a változás tényleg egyik pillanatról a másikra történt-e vagy hónapok alatt, nem tudom, de akkor már tartották a három lépés távolságot velünk szemben, mert a Moszkvából hazatért elvtársak nem vették jó néven a barátkozást. A Kommunista Párt rendkívül céltudatos, szervezett erő volt, ahol a fegyelem alakította az embereket; nálunk (SZDP) mindenki megőrizte az egyéniségét. – Mindezek ellenére a szocdemek többsége (Schiffer is) abszolút természetesnek tartotta az együttműködést. De ez későbbi téma.

A sztalinizmus – így, kemény a-val – fegyverzetét először a párton belül vetették be. Amíg csak a kommunistákat idomították vele, ezekre az inzultusokra még azt lehetett mondani: nem érdekes, a párt belügye. Csak később derült ki, ez a góc fertőzte el a társadalmat. De amikor szárnyalhat az ember, nem figyel a baljós jelekre, és csak később döbben rá, mi mindent láthatott volna. A háború befejeztével kitörő életöröm; az újjáépítés, a földecske, a félelem nélküli lét ígérete földerítette a szíveket. Enni nem volt mit, de lehetett sétálni, tervezgetni. Még a forradalmi rombolásnak is van romantikája, hát még az újjáépítésnek! Milliók érezték: végre szükség van rájuk. Sokan állítják, ma tíz diplomával nem lehet úgy átlátni a szitán, ahogy akkor egy suszter képes volt eligazodni a társadalmi sematizmusban. Jobbító szándéktól, ötletektől pezsgett az élet. Gobbi Hilda egyenesen azt javasolta Rákosinak: dohányozzanak a nők, mert neki színésznőként módjában állt megismerni azok lélektanát, „akiknek a tömegeire pillanatnyilag szükségünk lesz, hogy később szelektálhassunk belőlük. A középosztálynál, az értelmiségnél, a fasisztáknál, és a 'mártíroknál' pártunk gyenge lábbon áll”, majd hosszan kifejti az általa legfontosabbnak ítélt teendőket. Például „...a nők jogainak aktív megvédése (a dem. nőkön keresztül). Jelszavak: nőket az egyetemre, a technológiára, a Parlamentre. Dohányozzanak a nők! ..azonnali élelmiszer beszerzés – vagonokról és villamosokról osszanak dinnyét, hagymát, paprikát, szilvát, hatalmas feliratokkal: Kommunista Párt (lásd Vas-trükk a krumplival.) A magyar hadifoglyok azonnali hazahozatala”. stb.

## 5. Az utolsó csatlós daróca

Bár február 25-én még nem jártak a villamosok, és Buda meg Pest között csak csónakokkal volt összeköttetés, meg hideg is lehetett, RM fellépésére a legfeljebb háromezer férőhelyes Nemzeti Sportcsarnokban és környékén a lapok szerint hetvenezres tömeg gyűlt össze. „Mi ma a nemzetnek legfelelősebb pártja vagyunk!” – mondta, és megígérte a kisipar és kiskereskedelem támogatását, mivel minden munkáskézre szükség van. Debrecennel ellentétben a hallgatók már „tudták, kit és hogyan kell ünnepelni”. Szovjet szokás szerint RM maga vezette a tapsvihart. A közönség nézte: önmagát tapsolja vagy őket? Vásárhelyi Miklós mondta: – A siker a legálissá vált kommunistáknak is szólt. Rákosi látványát ellensúlyozta beszéde; szájunk íze szerint szólt. Nem pártzsargonban beszélt, mint később. Hangsúlyozta a nemzeti szempontot, ami nekünk, hazaiaknak ismerős hangvétel volt. Nagyvonalúság volt benne, és koalíciós, demokratikus gondolkodás járta át, ami nemcsak szimpatikus, hanem kedvünkre való is volt. Arról szólt, hogy mindenkivel együtt akarjuk építeni az országot, aki a fasizmus, a háború ellen van, és bízik a demokratikus jövőben. – Kállai szerint inkább mondanivalójával hatott, mint „a szónoki hatáskeltés ismert eszközeivel”.

Pesti látogatása során RM megnézte Zuglóban, a Keleti közelében nekik kiszemelt Szabó József utca 25. szám alatti villát, majd visszatért Debrecenbe. Csak a kormányhivatalokkal együtt, április végén költözött a fővárosba. Március 15-én díszpolgárává választotta Szeged, 17-én lépett életbe a földreform, 25-én jelent meg a kétlapos Szabad Nép első legális száma RM, Gerő és Kállai Gyula cikkével. Az újság fontosabb egy kommunista párt életében annál,

hogy csak úgy kiadják. Itt ilyesmi történhetett. A jegyzőkönyvek szerint nem tárgyaltak róla, nem jelölték ki a szerkesztőbizottságot. Hová tűnt az MKP minden részletre kiterjedő figyelme? És ha március 25., akkor már miért nem 15.? E két dátum között, 20-án Háy László azt írta Rákosinak Moszkvából: „Helytelenítik, hogy a párt központi lapja még nem jelenik meg.” A levelet a futár akár aznap RM kezébe adhatta. De inkább a koalíciós huzakodás miatt alakult így a dolog. Megegyeztek, hogy egyszerre lesz lapja minden pártnak, ami azért nem akadályozta a színpalak mögötti versengést. Révait jó előre kijelölték főszerkesztőnek, és amikor a Népszava váratlanul megjelent, kijöttek ők is a Szabad Néppel. Azért a moszkvai helytelenítés is segíthette az elhatározást.

RM egyetlen „érettségi találkozója” Szeged díszpolgárává avatásakor volt. Egyik osztálytársa – Úr György könyves – írt is egy gyér brosrát a közös iskolaévekről („Mai sorok”, évszám nélkül). A szegedi főreálba a kis Mátyás cikcakkos úton jutott. A szegénység elől menekülő család hat évig tartó soproni kitérővel költözött vissza a szülőfaluval, Adával szomszédos Topolyára. Sopronban évente új helyen laktak, de az adóvégrehajtó még így is lefoglalt náluk két almáriumot, egy díványt és egy tükröt. Mátyás Sopronban járt három elemet, és mint szegény, tehetséges gyerek tandíjmentesen került be az állami főreáliskolába. Itt azonban a harmadik osztályt (ma hetedik általános) már csak elégséges előmenetellel és jó magaviselettel zárta. Azért tandíjmentesen folytathatta Szegeden a IV. osztályt is (Szabadkán nem volt főreál). Nővére, Bella feljegyzéseiben az szerepel: „Nyolc éven át tiszta jeles tanuló volt, vígkedvű fiatalember.” Kevésbé érthető, hogy Úr György is meghamisította a többnyire jeles rendű bizonyítványt akképp, hogy a Rákosinak nem fekvő tárgyakat (ének, rajz, testnevelés – amiből talán egészségi ok miatt két éven át felmentették) – említetlenül hagyta. 1952-ben már azt írták róla: „Ünnepnapja az önképzőkörnek, amikor előadást tart. Ilyenkor a tanári kar több tagja megjelent. Nem egyszer előttük is új gondolatokat fejtegetett.” Egyetlen osztálytársa – Szolcsányi István – emlékezett rá hízelgés nélkül, ami 1951-ben dicséretes volt, sőt talán veszélyes is. Erdemes ebből hosszabban idézni, mert a messziről érkező RM igyekvésének, becs- és dicsvágyának itt a forrásvidéke. (Saját megjegyzéseimet zárójelbe tettem, kiemelések tőlem – P. Á.):

„Amikor Rákosi Mátyás hozzánk került meglepődve néztünk rá. Alacsony termetű, csendes fiú volt, kissé bizalmatlanok voltunk vele szemben. Egy-két hét múlva kiderült, hogy nagyon is éles eszű, azonkívül igen gyorsan illeszkedett bele az osztály közösségébe. Hallatlanul gyors felfogása volt, és könnyen került az első tanulók közé. Nagyon szegény volt, talán a legszegényebb az osztályban. Csodálkoztunk rajta, hogy egy ilyen szegény gyerek a főreáliskolába jár, amely csak jómódú diákok részére volt elérhető. Olyan szegény volt, hogy az iskolai segítő egylet látta el könyvekkel, ruhával. Tandíjmentességet kapott, s talán ösztöndíjat is. Eleinte nem beszélt arról, hogy milyen pályát választ, de azután csodálatos nyelvtelhetsége a Keleti Akadémiára vitte. (Kiemelkedése Szegeden kezdődött. A húszfős V. osztályba – tizenöt évesek – négy izraelita, öt német anyanyelvű járt, és társainak csak a harmada nem beszélt a magyaron kívül más nyelvet.)

A főreáliskolában a latin nem volt kötelező, de Rákosi Mátyás ezt a nyelvet is tanulta, talán Babits Mihály kedvéért is, aki tanította. (Babits Mihály akkor került az iskolába, amikor RM. A tanítvány büszkén említette, hogy híres tanárukhoz különlatinra csak ő és Stern Lajos járt; de rosszul emlékezett, többen voltak.) Igen takarékos volt. Az egyik gazdag bácskai fiú mesélte, hogy hazuról kapott pénzét mindig Rákosi Mátyásra bízta, nehogy feleslegesen elköltse. Rákosi Mátyás lelkiismeretes, szigorú pénztáros volt. Igen kedves, jó pajtása volt társainak, közszeretnek örvendett. Minden ifjúsági megmozdulásból kivette részét, jelenléte különösen az önképzőkörben biztosította a magas színvonalat, rendszeren ő bírálta meg a benyújtott irodalmi műveket, de részt vett a játékokban, a hancúrozásban is. Érettségire

tizenhárman maradtunk, és ez a kis társaság nagyon összeforrott, áruló sohasem akadt közöttünk. Ha valaki nem készítette el a dolgozatát, Rákosi Mátyás maga kérdezte meg tőle, nincs-e szüksége az övére, és készséggel adta oda lemásolásra.”

Később ez is az ellenkezőjére fordult. Tóth János azt írta róla: „igazságszeretete oly erős, hogy nem engedi füzetéből kimásolni a leckét, mert ez derék tanáraik félrevezetését jelentené”. Egyébként a szegedi Magyar Királyi Állami Főreáliskola Értesítői (1905-10) szerint RM jegyei:

OSZTÁLY	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.
<b>TANTÁRGY</b>					
<b>vallástan</b>	1	1	1	2	1
<b>magyar nyelv</b>	1	1	1	2	1
<b>német</b>	1	1	1	1	1
<b>francia</b>	1	1	1	1	1
<b>történet</b>	1	1	1	1	1
<b>fizika</b>	1				
<b>term. rajz</b>		1	1	2	1
<b>matematika</b>	1	1			
<b>algebra</b>			2	2	1
<b>ábrázoló geometria</b>	2				
<b>kém. ásv.</b>	1				
<b>ének</b>	2	–	–		–
<b>szabadkézi rajz</b>	3	3	3	3	3
<b>testgyakorlás</b>	3	fm.	fm.	3	3
<b>magaviselet</b>	2	1	1	2	1

(Annak idején négy jegy volt: jeles (1), jó (2), közepes (3), elégséges (4) – és az ötös helyett azt írták: nem felelt meg.)

A tanrend nyelvközpontú volt: a IV. osztályban hetente három magyar-, három német- és öt franciaórát tartottak. Az iskolában engedélyezték a használt könyveket. RM az osztály fiatalabbjai közé tartozott, és ő volt a legalacsonyabb. Úr György szerint Reitter Mihály mellett „az osztály legkisebbje” volt a másik legjobb tanuló. Általában a tanulók negyede-ötöde jeles volt minden tárgyból, kivéve az V. osztályos „mathematikát”, ebből minden második gyerek csak 4-est kapott vagy bukott. Bár a „legkisebbnek” ekkor is jelese volt, bizonyítványa szerint nem lehetett matematikazseni. Nővére, Bella, és a férje, Csillag Miklós is úgy emlékezett, hogy a kis Mátyás (nekik: Rákosi elvtárs) már négyéves korában határozott matematikatehetség: fejszámoló csodagyerek volt. Egy adai fűszeresnél éppen cukorkát vásárolt – mi lehetett a papa boltjával? –, amikor a szomszéd gazda eladott a boltosnak egy zsák búzát. Amint a terményt lemérték, és hosszas számolgatás után végre megegyeztek az árban, megszólalt a kis Mátyás: János bátyámnak 6 forint 20 rajcárral több – a nővére szerint: két forinttal (valójában koronával – P. Á.) – több jár. „Hamarosan híre ment kivételes számtani tudásának, és pesti menedzser is akadt, aki szerződést ajánlott a gyermek szüleinek,

hogy a kisleány európai körútra viszi. De az adai orvos azt tanácsolta, ne tegyék, az csak ártalmára lenne a későbbi fejlődésének.” Ha fejben kitűnően számolt is, az algebra (hatványozás, logaritmus) nem ment neki.

Termete miatt az első padban ült. 1907-ben ő ismertette társainak Ady legújabb verseskötetét („Új versek”), majd hetedikben – már az Eötvös önképzőkör bizalmijaként – ő beszélt a Galilei-körről (1908). Szegeden az Oskola u. 18.-ban lakott. A házban lévő varrodából és kalapüzletből vasárnap a Bruckner-kertbe vitte táncolni a lányokat. 1910. június 15-én a jeles érettségi mellé „az önképzőkör legbuzgóbb tagja” bejegyzéssel megkapta Szittyai „Levelek egy tanuló ifjúhoz” című munkáját. Könyvész osztálytársa szerint a hajdani szegedi diák és rab 1945. március 15-én húszezer ember előtt tartott nagygyűlést a Kossuth téren – ha a kicsiny helyen elfértek ennyien.

Sík Endre szerint márciusban RM Moszkvában járt. Ha az időpont igaz, akkor is inkább hívták (talán a földosztás miatt), és nem a feleségéhez utazott. Találkozott Síkkal is, és ajánlotta a történész költőnek: ha hazajön, legyen rendőrtiszt. Háy László méltatlankodására főispánságot javasolt. Végül abban maradt „barátjával”: majd elválik, mi lesz. (New York-i attasé, majd követ.)

Vajon Rákosinak tényleg ily intelligens rendőrség kellett, És Sík komolyan gondolta, hogy ott dolgozik, ahol a „pártnak” szüksége lesz rá? Igen. Akkor ilyen szellemű volt a párttagság. És ilyenné lett Kelet-Európában a fiatalság többsége. Erről sikk hallgatni, legalábbis elfeledkezni, és úgy beszélni a korról, hogy akkor az emberek cselekedeteinek az érdek, a vakhit, netán a tájékozatlanság volt a mozgatórugója. Hát a hamistudat? A tisztességes célokkal mélységesen egyetértve (építsük újjá a hidakat, a vasutat, az országot, szűnjék meg a kizsákmányolás, a szegénység stb.) sokan akartak hasznosak lenni. Ez korparancs volt. Sokáig nem az ÁVO-tól, hanem attól féltek az emberek, hogy nem tudnak annyit tenni, mint szeretnének, mint amennyit az ország vár tőlük.

Fodor Zoltán spanyolos, kominternes múlttal ugyanazt kérdezte, amit Sík: „Van-e a pártnak valami elképzelése velem?” És megkapta a „kezelőséget”, amit bizalmas irattárnak nevez, de valójában a magyar és a szovjet pártközpontokat – ha úgy tetszik: a Rákosit Sztálinnal – összekötő rádió adó-vevőt kezelte. Hiába kapálózott a csak titoktartást igénylő minimális munka ellen, RM azt felelte: a pártnak erre van szüksége. Választását igazolta, hogy munkáját Fodor még 1982-ben megjelent könyvében sem merte megnevezni. A tapasztalt mozgalmár helyett kézenfekvőbb lett volna egy rádiózásra kiképzett partizánra, teszem azt Farkas Vladimírra bízni a „kezelőséget”, hisz a területi pártszervek mellett jutott volna ideje arra, hogy Sztálinnal is tartsa a kapcsolatot. Nem tudni, miért választotta RM a többre képes Fodort, mi tette oly alkalmassá a titoknokságra. Bár azt mondják, csak a megbízhatatlanok igazán megbízhatók, Fodorra ez nem érvényes. Odaadó volt. Hozzátörpült a feladathoz; rengeteg szabad idejében RM körül fontoskodott. Mondják, Fodor Zoltán könyvének eredeti kéziratában említi a pártközpontba, majd a Szabó József utcai villa padlására telepített rádióadót. Nekem ez nem került a kezembe. Maga a helyszín, a Rákosi-villa is eloszlatja az agyonkonspirált rádiókapcsolat körül keringő legendák egy részét. Amíg RM nem jött haza, néhány hétig Gerő tartotta a kapcsolatot az MKP és az SZKP között, de amint RM megérkezett, ez többé nem az ő feladata volt. Fodor csak RM utasításait teljesítette, s nemhogy másnak, de még a feleségének sem beszélt a munkájáról. 1947-ben a rádió helyett kiépült a telefon-összeköttetés RM és Sztálin között (ami elsősorban az SZKP magyar referensét, netán Sztálin titkárárt jelentette). Gerő és Sztálin gyakori telefonálgatása tehát csak feltételezés.

De miért volt a pártnak, Rákosinak, a rendszernek annyi oda nem illő, rendszerint kisebb képességű emberre szüksége? Mert az alkalmasságnál és képzettségénél fontosabb volt a származásból kiókumlálható megbízhatóság. Amikor unokahúga, D. Kardos Éva célzott rá, mennyi korlátolt ember van magas beosztásban, nagybátyja azt mondta félig komolyan, félig mosolyogva: „egyet tanulj meg: nem jó, ha az ember körül sok az okos alak. Az okos emberek veszélyesek”. A kérdésre, hogy ezt komolyan mondta-e, nem válaszolt. Ám ha valahol butákra van szükség, ott szaporodni kezdenek az eszközeink.

RM nemcsak a két pártközpont egyesítését várta az április végi költözéstől, hanem azt is, hogy a kormány „a radikális budapesti tömegek ellenőrzése alá kerül”. Pesten végigjárta a szobákat, kezét fogott, szót váltott mindenkivel: levette a lábukról az embereket. A Tisza Kálmán téren a hevenyészett őrség ellenére sem volt nyoma annak a bizalmatlanságnak, ami a Szovjetuniót jellemezte. A főtitkári ajtót nem őrizte Cerberus, RM élvezte a szabadságot, közvetlen, sőt bizalmas volt szinte mindenkivel.

Magáról cselesen így írt ekkortájt Moszkvába: „Egy bizalmas információ a következőket mondja: 'A Függetlenségi Fronttal való együttműködésnek őszinte híve Tildy Zoltán. Tildy véleménye szerint Rákosi rendkívüli politikus és a legkeményebb ellenfél.'”,

Az ekkor „egybeforrt” moszkvai és hazai vezérkar még együtt mutatkozott, együtt ebédelt. Nemesné Szabó Piroska (1909) lett a nőtitkár. Fogalma sem volt, mi a teendője, de a munkásotthoni hangulatban RM őszinte érdeklődése bátorította a munkára: – Körlevelet írtam az MNDSZ-ről a pártszervezeteknek, és ahogy kellett, bemutattam neki. Ahelyett, hogy visszaadta volna, azt mondta, javít rajta egy kicsit, és szép betűivel átírta az egészet.

Minden rendű-rangú politikai testület tárgyalásainak visszatérő témája volt a politikai helyzet. A KV áprilisi ülésén RM főként a „veszélyekről” beszélt. Arról, hogy sok a vezetőségekben a volt szociáldemokrata, kevésbé veszélyes viszont szerinte a szektariánusok diktatúrára való hajlama. „Új veszélyt jelentenek az 1919-esek; közülük kerülnek ki az apró diktátorok. Azok a károk, amelyet a párt népszerűségének ezek az elemek okoznak, kezdik felülmúlni azokat, amelyeket az orosz hadsereg kilengései miatt a párt rovására írnak – ismételte el, amit Dimitrovnak megírt. – Szokatlan jelenség vidéken a munkaszolgálatos zsidók beszivárgása a pártba. Nagy részük karrierista, a pártot állásszerzésre vagy hatalmi pozíció megszerzésére használják fel. A rendőrség is nagyon tele van vidéken ilyen elemekkel. Sok kárt okoznak. – De a lényeg: – A többi párt el van maradva mögöttünk, különösen vidéken. Mi tulajdonképpen egyszeműek vagyunk a vakok között.”

Talán júniusban a pártközpont továbbköltözött az Akadémia utcába, ahol megszűnt a szabad bejárás a vezetőkhöz. Egyesek szerint ekkor kezdett átütni RM mosolyán az a bizalmatlanság, aminek egyébként már érkezésekor jelét adta. A pártórség első parancsnoka azért még egy hajdani spanyolos, Kovács István volt. Itt szegődött RM mellé a nagyszerű gyorsíró, szervező és abszolút megbízható titkárnő, az illegalitás idején félholtra vert Simon Jolán. A Vörös Segély megbízásából ő segítette a börtönben Rákosit. Többen azt hiszik, hogy ő is egyengette férje, Péter Gábor útját. De sem az egyiknek, sem a másiknak nem volt szüksége protekcióra, mert alkalmasak voltak a pozíciójukra. Egyébként RM a legkevésbé sem volt hálás típus. Simon Jolán pártfeladatát látta el, amikor „rokonként” látogatta, ahogy ő is pártfeladat teljesítése miatt került a börtönbe. Ki kinek lehet itt hálás?

Április végére RM villája még nem készült el. Négy pártört beköltöztetett, hogy buzdítsák a munkásokat. (RM azt mondta nekik, hogy a fegyvert nem kell fitogtatni.) A magasföldszintes, négyszobás, központi fűtéses ház állítólag egy Nyugatra menekült újpesti bőrgyárosé volt. Vadgalambfészkes, öt-hatszáz négyzetméteres elhanyagolt kertjéből a Szent Domokos utcára nyílt a garázs – nekik csak lomkamra. Az utca másik oldalán még az apácáké volt a



pártiskola, és a villa közelében csillogott a Candlelight (Gyertyafény) bár, ahol a szövetséges ellenőrző bizottság (SZEB) amerikai és angol katonái oly hevesen cicáztak a lányokkal, hogy az örök néha a levegőbe eresztettek egy sorozatot. A stílszerű környezet helyett RM átmenetileg a Sváb-hegyen (Szabadság-hegy), a Béla király út 26. szám alatt húzta meg magát a központi vezetőség üdülőjének lefoglalt hatalmas parkban elterülő grófi villában. Megkérték Ádám Manónét – aki Rákosit még a Galilei-körből ismerte – , hogy főzzön ebédet neki és az öröknek. A sokat dolgozó RM ebéd után szunyókált egyet, amire az irodájában nem lett volna lehetőség. A főtitkár a saját útját járta. De meddig lehetett akár tiszta szándékkal is másolni a szovjet pártéletet az attól idegen többpárti környezetben? Meddig beszélhetett RM a demokráciáról, miközben már nem ebédelt egy asztalnál elvtársaival? Persze nem a közös ebéd a lényeg, hanem a másféle norma beszivárgása.

A Szovjetunióból szinte csak közelharcra lehetett kiszabadítani még az emigránsokat is. RM levelekkel bombázta Dimitrovot, Háyt, hogy legalább a titkárnőjét engedjék haza, mert nincs akinek egy bizalmas levelet diktáljon, de kért tolmácsokat, közgazdászokat, munkabíró embereket. Névsoraiban szerepelt például Hont Ferenc, Háy László, Gábor Andor, de Lukács György, Szántó Zoltán, és a saját öccse, Zoltán is. Március elején Háy leintette: „A moszkvai káderek állandó sürgetéséről az a véleményük, hogy ez helytelen vonal. Az itteni intézmények ragaszkodnak az embereikhez, és ez megértésre talál.” RM nem tágitott, csak rafináltabban tált: „Nagyon felelős posztokon gyakran rossz, meg nem vizsgált elemekkel dolgozunk, és most egy súlyos esetünk van: kecskeméti területi titkárunk valószínűleg rendőrspicli. Mellékesen a Nemzetgyűlés tagja és a Politikai Bizottság négy tagjának egyike.” (A Nemzetgyűlés Politikai Bizottságának letartóztatott tagjáról Dobó Istvánról, kiderült, hogy mégsem a „régis rendőrség ügynöke”, így 1945-ben még kiengedték, sőt újból képviselő is lett.) És RM hiába ravaszkodott, zsarolgatott, még a saját felesége sem utazhatott Moszkvából csak úgy a férje után. Háy kérvényt írt, és ígérte, hogy néhány hét múlva indulni fog, amiből két hónap lett, pedig az asszony már nem dolgozott, hanem Barvihán üdült és várt.

A hazatérés engedélyezésénél hátrány volt az emigránsok szovjet állampolgársága. Háy azt tanácsolta Rákosinak, hogy törvényesen rendezzék a két ország között az állampolgárság ügyét, hogy felesége kiutazására kérjen soron kívüli engedélyt Molotovtól. Valószínű, hogy ez elmaradt, mert Háy levele szerint Fenyá Fjodorovná a „repülőgépről szállította le a legfőbb nacsalsztvója”. Hiába írja RM keményen Dimitrovnak: „teljesen érthetetlen előttünk, miért nem jönnek azok az elvtársak, akiket már novemberben és decemberben kértünk” – a Szovjetunió Hőse csak ekkora tekintély volt Moszkvában. Mégiscsak más, ha Háy Lászlót vagy Gyulát nem engedik haza, vagy a főtitkár feleségét lerángatja valami kisleány a repülőre. Aki ismerte a szovjet bürokrácia bugyrait, annak ezek talán nem voltak arcpirító megszegésért. Április 18-án végre közölte Háy, hogy a következő csoportban benne lesz Fenyá, RM felesége és a kis Vologya, RM unokaöccse, örökbe fogadott fia, s reméli, hogy május elseje előtt Budapesten lesznek. Mivel épp egy hónap múlva üdvözlését küldte az asszonynak, akkor tényleg megérkezhetnek Magyarországra. Ám a többiekért RM szinte már kiabált: „Felelős elvtársak elégedetlenségének állandó oka, hogy családtagjaikat már egy fél éve, sőt több mint fél éve visszatartják. Ez a dolog annál is érthetlenebb, mert hiszen utazásuk elvileg el van intézve.” Dimitrov már Szófiából írhatta hasonló leveleit Moszkvába, amikor RM arra kérte Szántót: télen csak azokat engedjék haza, akiket ők kérnek – és legyen télikabátjuk, cipőjük: „Itt még a Minisztertanács is nem egyszer télikabátban ülészik.”

Szigeti Ferenc (1920) pártór szerint RM 1946 elejéig kora reggel elment, és este kilenc előtt nemigen tért haza. Ebédelni, szieszta a Szabadság-hegyre járt, amíg felesége az egész napos magány miatt nem kezdett panaszkodni. Attól kezdve vele ebédelt.

Bár az MKP moszkvai és hazai vezetőinek a politikai célja azonos volt, a két csapat igazából sosem egyesült. Az illegalitás óvatosságát a hatalomban is megőrző kommunisták ha kifelé egységesnek mutatkoztak is, mindig némi fenntartással viseltek egymás iránt. Például a moszkoviták nemigen vettek maguk közé senkit. Csak látszólag keveredett közjük valaki. Számbeli fölényükre ügyeltek, szellemi fölényüket állandóan éreztették. Ők voltak a bírák, a központ törvényeinek ismerői. Az RM-féle vezetés végig háromszintű volt. A csúcs egymaga volt. Rajta kívül ki ismerte Lenint és Sztálint is? A tényt ápolgatták: „Moszkvában a közoktatásügyi népbiztosság értekezletén Krupszkaja azt mondta: Lenin, mikor először találkozott Rákosival, ezt mondotta róla: Az ilyen elvtársak győzelemre viszik a nép ügyét az egész világon. Lenin nagyon szerette és igen nagyra becsülte Rákosi Mátyás elvtársat.” Családi körben pedig egyenesen arról beszélt, hogy gyakran tolmácsolt Leninnek németül és angolul (pedig Lenin folyékonyan beszélte ezeket a nyelveket). Állította, hogy halála előtt is őt kérte, hogy tolmácsoljon egy bécsi orvosnak, ami Sztálin biztonsági szabálya mellett kizárt, és végzetes is lett volna.

A rangsorban utána következett a moszkoviták kettes, hármas, négyes fogata, végül a maradék, a ki tudja, mennyire megbízható hazaiak. Az ő eredendő vétkük, hogy dolguk akadt a Horthy-rendőrséggel, vagy nem volt dolguk – tehát futni hagyták őket, és nem mentek át a moszkvai tisztító tűzön sem. Gyanús! Rivalizálás is színezte a kapcsolatukat. Egy vállalati párttitkár azzal fogadta RM egyik nagygyűlésének a szervezőjét: – Itt van Rajk, ez a szép szál magyar ember, te meg ezt a kopasz zsidót hozod ide! – Nemcsak politikai, hanem hatalmi megfontolások is vezethették tehát Rákosiékat, amikor „szinthez” tartás végett nyomban fegyelmet adtak a pártfelosztató titkárság tagjainak (Kádár János, Péter Gábor, Szirmai István).

Elkülönülésük abban is megnyilvánult, hogy a moszkvaiak kezdetben vacsorákon találkoztak Vas Zoltán lakásán. De talán emberi kötődés híján néhány hónap múlva megszűnt ez is. Legalább az eszmei barátság összetarthatta volna őket, de ilyesmi nem szokás más vezérkarokban sem. Tudták ugyan, hogy Moszkvában Sztálin véget nem érő éjszakai vacsoráin dőlnek el a fontos kérdések, ám ez több okból utánozhatatlan volt. Mindenekelőtt a zárkózott, önmagát titkoló RM miatt, aki inkább viselte magát, nem élt. Az evésben mértékletes volt (diétázott), az ivásban még inkább. Más öröme volt. Sőt örömtelen. Kedélyeskedéssel leplezte, hogy csupa görcs, magánélet nélküli ember.

(Csillag Miklós szerint RM nem volt mindig önmegtartóztató: „Rákosi elvtárs erős fizikumú ember volt, kitűnő étvágyal. Egyszer a frontról jövet tizenhárom tojásból készített rántottát evett meg. Hamburgban egyszer értesítést kapott, hogy édesanyja csomagot küldött neki. Rákosi elvtárs kiment a kikötőbe, mi meg nagy izgalommal és éhesen vártuk. Végre megérkezik Rákosi elvtárs egy üres faládával. Kiderült, vámot vagy illetéket kellett volna fizetnie, pénze nem volt, ezért nem akarták kiadni a csomagot a kikötőből, de azt megengedték, hogy a tartalmát ott elfogyassza. Rákosi elvtárs nekilátott, és két kiló szalámit és jó nagy adag süteményt evett meg a vámhivatalnokok előtt.” Bár később rendszerint elmúlik az ifjúkori falánság, a hízásra hajlamosoknál néha megmarad. A személyzet szerint az önmegtartóztatás nehezebbre esett, és néha – elnézést – zabált.)

RM posztjához a gondoktól redőzött homlok illett. És az örök bizonytalanság mély ráncokat húzott. Enélkül sem merte volna a Gazdát utánozni, nehogy azt gondolhassa bárki, hogy összeméri magát vele. Külsőségekben csak Mao másolta Sztálint. Lényeges dolgokban viszont minden „európai” főtitkárral együtt RM is a Gazdát utánozta. RM jakut felesége sem rajongott az elvtársi találkozóért, bár az asztaltársaság minden tagja tudott oroszul. Hamar elmaradtak hát e vacsorákról, RM nélkül pedig nem volt ajánlatos találkozni a többieknek.

Rákosiéknál évente egyszer jártak: szilveszterkor hivatalos volt hozzájuk az egész PB – asszonyostul.

Rá fölnéztek. Kállai Gyula azt írta az első találkozásukról: „Tehetetlen voltam vele szemben, nemcsak személyes tekintélye, csalhatatlannak kikiáltott politikai bölcsessége befolyásolt, hanem az is, hogy háta mögött olyan erkölcsi és politikai hatalom állt, mint Sztálin és a győztes Szovjetunió.” Kéthly Anna szerint: „Politikai sikere főleg kiváltságos helyzetéből eredt. Mint Marosánnak mondta még 1945-ben: 'Magának is tudnia kell, hogy a szovjet elvtársakhoz is csak rajtunk keresztül vezet az út!' Ezt a mieink is, a polgári pártok is tudták. Politikai jelentőségét ez alapozta meg... Ez Rákosinál kisebb kaliberű politikus számára is olyan kivételes helyzetet teremtett, amit más is kihasználtna volna.” Bár kezdettől fogva a KP kezében volt a politikai rendőrség és a katonai hírszerzés, mégis közvetlen besúgásra kérte a politikai élet „jeleseit”, az állami tisztségviselőket... Többek között a kommunistákat bíráló Polgári Demokrata Párt elnöke is maga tájékoztatta őt üléseikről. Közvetlenül neki jelentett több követ, de az egyik magyar intézet vezetője is. Ők sem tudtak efféle kérésének ellenállni.

Haraszti Sándor a mélyáramlatokat is érzékelteti: „Létezett feszültség a kommunisták között részben a régi tanácsköztársasági veteránokkal, akik rögtön proletárdiktatúrát akartak. Számunkra pedig a koalíció volt a fontos és az, hogy a népfrontpolitikát továbbvigyük. Az emigrációból hazatértek nem ismerték, milyenek itt a politikai erőviszonyok, nem érzékelték, hogy a kommün a magyar nép nagy részét kiábrándította a kommunizusból, a népfrontot csak átmeneti és taktikai lépésnek tekintették.” Úgy tartják számon, hogy Haraszti Sándor használta először a pejoratív csengésű moszkovita elnevezést. Ha könyvében nem tett is említést erről, az iménti idézet is arra mutat, hogy Harasztiéknak a moszkvaiak nem voltak istenek, csak hát nem sok Haraszti volt. A vezető körökben jártasabb Kovács István vitatkozik vele: – Hamis a vád, hogy Rákosiék nem ismerték a magyar viszonyokat. A függetlenségi front programja és az első pártprogram lényegileg azonos. Csak azért jobb és szebben fogalmazott a moszkvai, mert több idejük volt rá, mint nekünk az illegalitásban, és képzetebbek voltak nálunk. Ők nem erőszakolták rá magukat a pártra: úgy vártunk rájuk, mintha mind maga lett volna a Messiás. Természetesnek tartottuk, hogy ők foglalták el a legfontosabb posztokat, annál inkább, mert annyi dolga volt mindenkinek, hogy beleszakadt.

A pártvezetés csúcsára mindig került „magyaros dísz” – Rajk, Kádár és Marosán is volt főtitkárhelyettes – , többnyire mégis a moszkvai hármast, négyes fogat döntött. Kezdetben még Nagy Imrével együtt találkoztak rendszeresen (például Vasék vacsoráján), és összehangolt javaslatokat vittek a PB elé. Megállapodásaikat „elnökségük” tagjai felváltva terjesztették elő. Egy alkalommal Gerő el is szólta magát: „ebben mi már határoztunk!” Ki és mikor!? Mire mentegetőzni kezdett, hogy csak beszéltek róla. (Vas posztumusz kötete szerint reggelenként Gerő írásban tájékoztatta Rákosit a napi ügyekről, amiről más nem tesz említést, és ami legfeljebb a kezdeti időszakra érvényes.)

Legalább egy csoport – rendszerint a négyes vagy hármast fogat – mindig elkülönült. RM ha a maga módján jóban volt is Rajkkal, Kádárral, Kovács Istvánnal, Kállaival, alig-alig kérdezte tőlük, miként látnak egy kérdést, az pedig csak „rendkívüli állapot” idején érdekelte, hogy mit csináltak a háború alatt, milyen volt az ellenállás stb.

Helyes-e moszkvaiakra és itthoniakra osztani a vezetést? Hisz a moszkvaiak közé tartozott Lukács, Szántó Zoltán, Vas, Nagy Imre vagy Révai is, és az itthoni csapat sem volt egységes (például a Márciusi Front értelmisége és mondjuk Péter Gábor). Csakhogy az említettek másod-, sőt sokadrangú szerepet játszottak a politikai életben. Érvényes ez többé-kevésbé a hű szolga Péter Gáborra, sőt valamennyire Révaira is. Első szabadsága idejére (júniusban) RM mégis Révait bízta meg a helyettesítéssel. Ám ez nem csupán neki szólt. Hogy még

előbbre szaladjak: később Farkas vagy Gerő helyettesítette, és véletlenül sem a hazai főtitkárhelyettes.

A II. világháborúban Magyarország ez az idegen test a szláv és német ütközők közé került. Albánia és Jugoszlávia saját magát szabadította fel, ami lehetővé tette Titónak, hogy önszántából vezesse hazáját ugyanarra az útra, amelyre a többiek a szovjet befolyás vitte. A győztesek közé tartozott még a németek által lerohant és a szovjetek által felszabadított Lengyelország és Csehszlovákia. Mindnyájan jobb pozícióban voltak a háborúvesztes magyaroknál. A lengyelek létrehozhatták hadseregüket a Szovjetunióban, s első emberük a nem moszkovita Gomulka lett, aki erős ellenállási mozgalomra és antifasiszta érzelmekre is támaszkodhatott. Csehszlovákiában korábban is jelentős erő volt a Kommunista Párt. A felkelések és a partizánmozgalom növelték a Benes-kormány tekintélyét. Rosszabb helyzetben volt a náciszövetséges Bulgária, Románia és Magyarország. De Bulgáriában tradíciói voltak a kommunista mozgalomnak, a partizánok a baráti szovjet csapatokkal együtt vonultak be Szófiába. Az utolsó pillanatban Románia is kiugrott. A legkevesebbet a németek mellett végig kitartó Magyarország tudta fölmutatni: a SZU-ban lévő foglyok tízezreiből még egy önálló németellenes ezredre sem futotta. Ráadásul Magyarország a harmincas-negyvenes években szinte minden környező állammal ellentétbe, sőt háborús viszonyba került. Részt vett Csehszlovákia feldarabolásában és Románia, Jugoszlávia megcsonkításában. Moszkvában azt is számon tartották, hogy frakciói és árulói miatt 1936-ban fel kellett oszlatni a magyar párt vezetését. Nem beszélve arról, hogy az ellenállás Németországban is erősebb volt, mint Magyarországon; ahol véres ütközetek, házról házra folyó kézicsaták várták a szovjet és az átállt országok csapatait. Márpedig a győztesnek hivatalosan is fájnak a veszteségei. Néhány szomszéd önérdékből negatívabbra is festette Magyarország szerepét. Még a magyar ifjúsági küldöttségeket is ellenszenvvel fogadták. Ebben a helyzetben előny volt, hogy az MKP élén ismert ember áll. Azért az ország sorsában neki, sőt társainak is osztoznia kellett. Az országgal együtt, akarva-akaratlan elmarasztalták a nemzetközi mozgalom hősét (RM), a KI szürke eminenciását (Gerő), a KI VB-póttagját (Farkas), és oda került a mi „Zsdanovunk” (Révai) is. A legkedvezőtlenebb helyzetű ország élén a KI-glória helyett az utolsó német csatlós darócát kellett viselniük. De talán ők is ludasak voltak abban, hogy a helyzet így alakult. Saját ázsiójuk, megbízhatóságuk, nélkülözhetetlenségük bizonygatása közben Moszkvában – mivel nem is nagyon tehetett mást – hallgatólagosan maga RM is elfogadta Magyarországot, a magyarok lebecsülését.

Szinte eszelősen gyűlölte Horthyt. Pontosán nem tudni, hogy a magyar légió felállítása min bukott meg, milyen szerepe volt benne a szomszéd országok vezetőinek, akik legalább a Trianonban szerzett területeket szerették volna megtartani. Romániának, Csehszlovákiának érdeke volt, hogy ne legyen magyar légió. A szervezést végző Gerő 1943 elején egy hadifogolytáborból azt írta Rákosinak Moszkvába: „Ha csak nincs az ottani körökben határozott politikai ellenindikáció, úgy most meglesz a magyar légió.” Farkas a részletet sorolta: „34 tiszt 1200 magyar katona, egy alezredes is beadvánnyal fordultak Sztálinhoz, melyben kérik egy magyar katonai alakulat felállítását a SZU területén. Mint már a múltkor is írtam, a Horthy-legenda még igen erősen tartja magát.” Gerő még júliusban is bízott abban, hogy felállítják a légiót. Nem tudni, mi történt a következő másfél hónapban, de szeptember 7-én RM megtartotta híres „Ki a felelős?” – mondandója szerint inkább: „Horthy a felelős!” – című beszédét a 27-es hadifogolytáborban, és ez volt a légió sírba eresztő kötele. A tisztek nem tagadták meg a katonai esküt, RM pedig úgy tett, mintha enélkül nem lődözhetek volna igazán jól a németekre.

Nem a saját szakállára ostorozhatta a katonákat, tisztjeiket és Horthyt. Az történhetett, hogy az „előbb érkezők” kérésére Sztálin már nem tartotta aktuálisnak a magyarok hadba lépését?

Gerő 1972-ben azt felelte írásban Korom Mihály történésznek: „Magyar katonai egységeket elsősorban azért nem sikerült szervezni, mert ezt a szovjet vezetés ellenezte ekkor. Indoklást nem kaptunk.” Akárhogy volt, RM apolitikusan viselkedett, amikor agitáció gyanánt a hadifoglyoknak a magyar katonák rémtetteiről beszélt. Tartott tőle, hogy Horthy a helyén marad, s vele kell birkóznia? Lehet. Ahogy Bethlent kapacitálták az oroszok, hogy legyen újból miniszterelnök, Sztálin a fegyverszünetet kérő Horthyt is elfogadta volna. Rákosinak volt hát mitől tartania. Bár tőle szokatlanul alapos volt az ominózus beszéd helyzetelemzése, olyasmire ragadtatta magát, hogy „a 24 éves Horthy-rezsim alaposan felér a tízéves Hitleruralommal”, Később is az ördöggel együtt emlegette a „Horthy-reakciót”. Sztálin viszont azt mondta Nagy Ferencnek 1946 áprilisában: „kérem, ne ítéljék el Horthyt – mire a társaság elképedt – , először is öregember már, azután pedig nem szabad elfelejteni, hogy mégiscsak fegyverszüneti ajánlatot tett”. És RM gyilkos szövegei ellenére sem fogadta el a SZU a szövetségesektől Horthy Miklós kormányzót, és Sztálin elutasító válasza miatt Magyarország sem merte őt kikérni – Jugoszláviának viszont nem adták.

RM sosem beszélt arról, hogy miért nem tudták megszervezni a magyar légiót. Később kitalálta, hogy többek között azért nem volt Magyarországon népi ellenállás, mert „az emberek azt hitték, hogy az angolszászok meg fogják bocsátani, hogy a Szovjetunió ellen háborúzik”. És a folytatás (úgy, mintha ezt valaki mondta volna neki): „Ha az angolszászok 1942-ben ledobták volna Budapestre egytizedét az 1944 júniusi bombáknak, az a magyar nemzeti ellenállásra úgy hatott volna, mint a májusi eső.”

RM az első pillanattól kezdve próbálta pártja és saját legitimitását bizonyítani. Amikor az április 13-i KV-ülésen kijelentette, hogy még a reakciós szociáldemokrata minisztereket (Valentinyt) is el kell távolítani, és követelik a miniszterelnökségi államtitkári állást, akkor már arra hivatkozott: „A körülöttünk lévő három ország – sorrendben: Jugoszlávia, Románia, Csehszlovákia – komoly lépéseket tett előre. Ilyen szomszédok között nem lehet, hogy a magyar demokrácia megelégedjen a négy hónap előtti helyzettel.” A reakció elleni harcot is azzal indokolta, hogy lemaradtunk a szomszédainktól. Ez nyomasztotta az önképzőkör legbuzgóbb tagját. Egy kézírásos jegyzetéből kisír a mondat: „Bebizonyítani a Szu. stb. előtt, hogy mások vagyunk.” Mások, nem olyanok, mint hiszik, mint mondják, hanem olyanok, mint a többiek. A jók. Talán legfontosabb tulajdonsága ez volt: kiemelkedni, megmutatni magát, érvényesülni. Emigránsok mondták, hogy a háború alatt, amikor a saját ellátására mindenki kertészkedett, RM képes volt éjszaka kiszökni kapálni és gyomlálni, hogy neki legyen a legszebb répája, krumplija.

De főtitkárként már nem a répa volt a tét. A Gazda intelme ellenére állandó hivatkozási alapja volt, hogy bezzeg itt, bezzeg ott, hogy Magyarország is mutassa meg! Azt hitte, hogy ez érdekli, netán meghatja Sztálint. Így kívánta elfogadtatni magát nem csak vele, hanem a magyar néppel is. Az elgondolást eltérő formában – „senkinél se legyünk alávalóbbak” – nemcsak Széchenyi, hanem mások is megfogalmazták. RM tőle eltérően már nem is – vagy nemcsak – Európához akarta igazítani az ország lépteit, hanem egyenesen a világ élvonalához azzal, hogy példának az akkor ígéretes szovjet modernizációs programot tekintette. Akik ezt ma abszurd vagy értelmetlen vállalkozásnak tartják, sosem fogják megérteni azt a lelkesedést, ami RM személyét övezte, amit a Kommunista Párt hívó szava képes volt kiváltani. Értelmetlenség Rákosiékat ezért hóbortos ábrándozóknak nevezni. A korábbi évtizedek rendszeres riasztásai közül csak a CIA 1960-as jelentését említem, miszerint nőtt a szovjetek esélye, hogy nem egy tekintetben utolérjék és túlszárnyalják az USA-t. Ettől tartottak 1960-ban is. Mi azonban még 1945-öt írunk.

Májusban Európában véget ért a háború. A „fasiszta kannibálok” megsemmisítésekor írott Rákosi-levél több kérdésre ad feleletet: „Mindenki tudja, hogy a Szovjetunió és a Vörös

Hadsereg, melyet az ön lángesze, az acélnál is keményebb akarata, a győzelembe vetett törhetetlen hite hatott át, mentette meg a világ szabadságszerető népeit a fasiszta rabság és szolgaság gyalázatától. De mi magyarok tudjuk igazán, mit köszönhet önnek a mi népünk, amelyet ön atyailag felemelt, mikor az egész világon nem volt se barátunk, se támaszunk. Nem szavakkal, tetteikkel akarja és fogja népünk bebizonyítani, hogy méltó a bizalomra, melyet ön előlegezett neki.”

RM úgy gondolta, mivel az oroszok Kárpát-Ukrajnát amúgy is a csehektől vették el, semmit sem jelentene, ha a magyarok részét átadnák Magyarországnak, és ez megfordíthatná a két ország kapcsolatát, sokat lendítene a párt és az ő presztízsén is. A Minisztertanács kérését Molotov állítólag továbbította Sztálinnak, de ő ellenezte minden határkorrekciót. RM a csehektől meg a románoktól is számított efféle hozományra. Kérte Gottwaldékat, adják vissza Kassát, de ők is nemet mondtak. Ugyanígy járt Anna Paukerrel Temesvár ügyében. Ezért sem voltak egymással valami jó viszonyban az utódállamok vezetői. Kezdetben a hármás legitimációnak ez az ága is inkább kudarcot vallott, pedig Dimitrov, Tito, Groza vámunios, föderációs elképzelései mellett mindig ott álltak – feltehetően a SZEB beleegyezésével – Rákosiék is, mint a kossuthi gondolat örökösei.

A Rákosi-kor kulcsszavai közül a „reakció” pattintja föl a legtöbb zárat. Gondolkodásuk a tengelye a reakció volt: ekörül forgott a világ. Számukra e fogalomnak nem csupán haladásellenes jelentése volt. Először a fasizmus, majd a jobboldal szinonimájaként használták, végül minden övéktől eltérő vélemény és annak képviselője reakciós lett: ellenfeleiket és ellenségeiket is ezzel bélyegezték meg. Ami nem tetszett, az reakciós. Az volt, aki 1945 előtt egyszerű polgárként rendesen dolgozott, aki tisztviselő létére pártatlan kívánt maradni, akinek volt valami tulajdona, és kifogásolta a buta párttitkár visszaéléseit, akinek ugyan nem volt tulajdona, de bírált... Veszélyes reakciós volt, aki nem vigyázzállásban gondolt a SZU-ra, aki kritizálta katonáik magatartását, aki szeretett volna tőlük is független lenni. Reakciós volt a párizsi divat, és az anyagigényes estélyi ruha is: minden nemszeretem dolog. Ha az aszályt nem a reakció csinálta is, biztos, megpróbálja kihasználni. 1945-ben például az aratás utáni kenyérgondokról RM kijelentette: „Kétségkívül, itt már a reakció keze érezhető.” A reakció feléledése jeleként említette 1945. július 7-én, hogy egy kapitalista, aki négy hónapja még egy döglődő kutya volt, ma egy virgonc sakál. Gondolati rendszerében mindenki reakciósnak számított, aki másképp gondolkozott. Valóságglátását ez egyre inkább eltorzította. Hisz az amúgy sem jellemző rugalmasságát később fokról fokra elvesztő politikai, hatalmi renddel szemben nem a reakció állt. RM ezt nem érzékelte, számára minden rossz az osztályellenség műve volt.

Hiába volt ő a „fasiszta reakció” feltalálója, találmánya néha őt magát is meglepte. Statisztikát készíttetett Péter Gábor reakciódarálójáról, és kiderült, hogy az internáltak több mint hetvenöt százaléka ipari munkás. Javasolta, hogy csökkentsék a munkásszármazású fasiszta internáltaknál az üldözést, és erősítsék a polgári származású reakciósok esetében. Mert a pokolban nemcsak az úr, hanem a munkás is. Gascoigne brit követnek azt állította, hogy „legalább száz reakciós szervezet van jelenleg Magyarországon, de a rendőrség impotens”. A választásokon a reakció a nőkre spekulált, ezért meg kell mondani: a reakció miatt hurcolták Németországba a gyárat, „emiatt került hadifogságba férjük, fiuk”. RM ugyan titkolta, hogy ő dönti el, ki a reakciós, ki nem, a gyakorlatban ez történt. J. Antal csendőrnnyomozó 1945. júliusában kegyelmi kérvényt írt neki: „Azzal a tiszteletteljes kéréssel fordulok magas személyiségedhez, mint a Magyar Kommunista Párt legmagasabb vezére, és egyben a magyar dolgozók igazi atyja elé...” Levelére Farkas Mihály ráírta: „Véleményem szerint J. Antalt ki kell bocsátani és fel kell használni.” Mellette: „Egyetértek. R.”

Öncélú és közveszélyes volt ez a játék a reakcióval. A munkáspártok közös osztályvezetői értekezletén azt mondta, hogy a magyar reakció „négy száz esztendő óta nem ismerte a vereséget, és most sem hiszi el, hogy meg van verve”. De hogy folytatódik a darab, ha a főszereplő halott? Még ebben a beszédben kijelentette, hogy Európában sehol sem olyan virulens az ellenforradalmi reakció, mint Magyarországon. A reakció fölnagyításával megtalálta a megoldást a baloldali fordulatot, kormányátalakítást fékező Sztálinnal szemben – ugyanakkor kegyei elnyerésére. A „legnagyobb reakció a magyar reakció” tétel talán RM egyetlen elméleti alkotása. E mű igazolta a Szovjetunió és a környező államok rosszálló véleményét, és sikerautomataként működött. A „reakció elleni harc fokozása” szent dolognak számított a szövetségesek előtt is. Ezért sem tudták abbahagyni. RM főtitkárságának első nyolc esztendeje a „reakció” elleni diadalok története lett. Így tudta „rehabilitálni” a magyar népet, „amelyet 25 éven keresztül a világ csak a Horthy-reakció tetteiből ismert”. A politika madárnyelvének akkoriban ezek voltak a friss exótái. RM szokatlan lexikális tudása ellenére a legnagyobb nyugalommal állított egészen vad dolgokat. Révai többször mondta nevetve: „Mit mondott megint ez a Mátyás!”

A Moszkvában jóváhagyott magyaros pártprogramnak megfelelően RM javasolta: mindenütt hívják életre a nemzeti bizottságokat, így formálják át a közigazgatást. Ám ezek a túlságosan is népi testületek nem sokáig éltek. Pedig kiötlötte, hogy a függetlenségi frontban és a nemzeti bizottságokban a pártok mellett vegyenek részt a szakszervezetek is, amivel a koalíciós arány a munkáspártok, majd a szakszervezeti térnyerés következtében egyre inkább az MKP javára billent. Amíg a KP kizárólagos hatalommá nem vált, a szakszervezet volt Rákosiék trójai falova. Növelte a KP mozgásterét az is, hogy a Parasztpárt a befolyásuk alatt állt. Így kapta a belügyminiszteri tárcát a titkos kommunista Erdei Ferenc. Ő is elismerte: RM utasította például arra, hogy ne essék bántódása a húszszoros gyilkos gyömrői rendőröknek.

Steinmetz Miklós politikai tiszt már 1944 végén azt írta Rákosinak a gyömrői volt direktórium tagokról és vöröskatonákról: „Ténykedésük szerintem túl 'baloldali'. Például a községházán sarló és kalapácsos zászló leng. Falragaszra írva 'harcolj a kommunista társadalomért' stb.” De kit érdekelt az országos gondok közepette egy kis balosság? Gyömrőn a hatalom továbbra is Krupka Jakab volt direktórium elnök és bandája kezében maradt. Áprilisban összeszedtek a környékből mintegy húsz falusi vezetőt (főjegyző, irodatiszt, postamester, lelkész, gróf Révay József filozófus stb.), hogy kihallgatják és internálják őket, ám ismeretlen körülmények között agyonverték, – lőtték valamennyit. Májusban az egyik család rátalált négy áldozat sírjára. Hiába könyörögtek, Erdei elutasította az exhumálási kérelmet, amíg szeptemberben Valentiny közbe nem szólt. De a gyilkosok minden interpelláció ellenére büntetlenek maradtak. Erre is utalhat Nagy Ferenc, amikor könyvében a rendőrség garázdálkodásáról ír. Szekfü Gyula történész, moszkvai követ is kifogásolta a kommunisták túlkapásait, vallás- és értelmiségellenes beállítottságát, ami akadályozza közeledését az MKP-hoz. Horváth Imre követségi titkárnak elmondta, Szentgyörgyi, aki egész közel állt a párthoz, egyre inkább eltávolodik: „Olyan terrorcselekmények történnek, amelyeknek áldozatul esett gróf Révay József egyetemi magántanár is, s az esetet sem a Szabad Nép, sem a Szabadság nem említi egyetlen szóval sem, tehát azonosítja magát az esettel.”

Erdei mégis gyengekezűnek bizonyult. RM megírta Dimitrovnak, hogy vele, és államtitkárával, Zöld Sándorral is elégedetlenek: „Sajnálom azonban, hogy újra egy vezető elvtársat kell állami szolgálatba állítani, miután néhány héttel ezelőtt Gerő elvtársat átengedtük. Ez a pozíció túl fontos ahhoz, hogy ott új erővel kísérletezzünk, és így valószínűleg mégis kénytelenek leszünk Farkas elvtársat átengedni.” Hamarosan mellé is rakták Farkas Mihályt, akit csak úgy emlegettek, hogy ő a miniszter első felettese.

Magyarországon 1945 elejétől fogva a SZEB és az MKP volt a két közvetlen hatalmi tényező. A SZEB volt a nagyobb úr, de ebben a szövevényes rendszerben az MKP nem az ő szolgája volt. Bár a kommunisták messze arányukon felül képviseltették magukat a Nemzetgyűlésben és a kormányban, ezek a helyek mellékszinterei voltak működésüknek. Az ellenvélemények között nem tudtak igazán kecsesen mozogni. (Az első kormány – ahogy Haas György nevezte őket: a „debreceni 13” – sorsa a jövő summázata is. Zsedényi Béla jogtudós, a Nemzetgyűlés elnöke börtönben halt meg 1953-ban. Miklós Béla miniszterelnökkel szívroham végzett 1948-ban. Vörös János honvédelmi minisztert 1950-ben letartóztatták, mint amerikai kém, 1956-ban szabadult, '68-ban elborult elmével halt meg. Faragho Gábor 1945. júliusban visszavonult, és egy kecskeméti tanyán halt meg 1953-ban. Teleki Géza kultuszminiszter 1947-ben az USA-ba menekült, Vásáry István pénzügyminiszter 1945. júliusban visszalépett, tíz évvel később természetes halállal halt meg. Gyöngyösi János külügyminiszter 1947-től 1951-es haláláig a Pénzügyi Központ elnöke volt. A szocdem Valentiny Ágoston igazságügy- és Takács Ferenc iparügyi miniszter '56-os szabadulásuk után két, illetve hét évre haltak meg. A kommunista Erdei, Molnár Erik, Gábor József, Nagy Imre – az utóbbi kivételével – természetes halált halt. Bár eredetileg úgy volt, hogy az Ideiglenes Nemzetgyűlés fogja megválasztani, mégis Moszkva nevezte ki a kormányt. Ám ez sem mentette meg őket. A tizenháromból csak két kommunista és két társutas nem lett valami praktika áldozata.)



# MÁSODIK FEJEZET

## 1. Májusi káprázat

Egy korabeli fotográfus majálisi képén RM a tömeg első sorában ül a földön, és mellette Péter Gábor, akivel egyébként alig mutatkozott. Kovács Imrében is megmaradt ez a kép: „A hűvösvölgyi Nagyréten – ahová a májusi ünnepség szórakoztató részét koncentrálták – ült a fűben, körülvéve hűségese munkatársaitól, köztük Péter Gábor, aki elterülve a revolverével játszadozott, hogy demonstrálja hűségét és elszántságát az esetleges merénylővel szemben.” Ekkora tömegben nemigen lehetett pisztollyal játszadozni, de nem ez a lényeg. A május 1-jei tüntetés – későbbi elnevezés: az első szabad május elseje – fölcsigázta RM becsvágyát. Micsoda tömeg! Eszébe juthatott az a másik május, a '19-es; azt hitte, azzal a magyar néppel találkozik, amelyet 1919-ben itt kellett hagyniuk. Mivel alig-alig élt itthon, nem érzékelte, mit is jelent az országnak a veszített háború, a szovjet fölszabadítás és megszállás, mert az neki csak győzelem volt, a szovjet hadsereg csak fölszabadító. Mindenáron a vitorlájába akarta hát fogni e „kolosszális” lelkesedést.

A februári jaltai nyilatkozat fölszólította a volt csatlós államok népeit, hogy mihamarabb tartsanak szabad választásokat. Végre alkalma nyílt „bebizonyítani a Szu. stb. előtt, hogy mások vagyunk”: végre az úgynevezett utolsó csatlós legyen az első! Sztálinnak az a figyelmeztetése megmaradt a fejében, hogy szövetséges hatalmak viszonyát semmivel sem terhelheti. Ám a szabad választást ők tanácsolták! A szinte az első pillanattól dédelgetett tervet már április 7-én jelentette Dimitrovnak: „Felvetjük a választások kérdését is, és amellet vagyunk, hogy néhány hónappal a háború befejezése után, de nem a termés betakarítása előtt, választások legyenek. A reakció választásokat követel, részben abban a reményben, hogy a fasiszta és a konzervatív elemek ellenünk szavaznak. Mi természetesen követeljük, hogy a fasiszta és félfasiszta pártok összes tagjait öt vagy tíz évre fosszák meg politikai jogaiktól.” Mivel tervét nem fűjték le, és a sikeres demonstráció szinte elkábította, nagy óvatosan úgy gondolta, legyen is, meg ne is választás. Előzze meg a szekér a lovat: május 4-én fölvetette tartsanak Budapesten törvényhatósági választást. A jegyzőkönyv RM bizonytalanságának és tettvágyának dokumentuma. Szerényen kezdte: „A párt szervezeti ereje távolról sem akkora, mint tömegbefolyása. – Ám a kavalkád emléke gyorsan elkapta: – A párt óriási vonzóerejének a mutatója volt május 1. Óriási hatása volt a polgári körökre, óriási hatása volt az oroszokra is. A volt vazallus államok közül nálunk volt a legnagyobb tüntetés. – Belérészedett: – A moszkvai rádió már május 1-jén leadta, hogy kolosszális tüntetés volt. Annyira siker ez a Kommunista Pártnak, hogy felmerült, nem volna-e okos megtartani a budapesti városi választásokat és megmutatni, hogy semmi félnivalónk nincs. Ha jól megcsináljuk, az óriási kommunista, szociáldemokrata sikert fog mutatni.” Úgy áhította a sikert, hogy még a szocdemekkel is hajlandó volt osztozni rajta. Hogy ez mekkora áldozat, az kiderül a Moszkvába küldött jelentésből is: „A demonstráció lehetőséget nyújtott nekünk, hogy erőnket a szociáldemokratákéval összehasonlítsuk. Általában megállapították, hogy a kommunista gyülekezőhelyekre érkezett felvonulók száma általában kétszer-háromszor akkora volt, mint az SZDP gyülekezőhelyein. Előfordultak olyan esetek, hogy a szociáldemokraták arra kértek bennünket, engedjük át nekik a tömeg vagy a transzparensek egy részét, vagy hogy engedjük meg nekik, hogy a kommunista tömegek élén vonuljanak, hogy azt a benyomást kelthessék, hogy a tömeg őket követi. Elvtársaink naiv tanácstalanságukban néhány helyen eleget tettek az ilyen javaslatoknak. A májusi tüntetés

sikere nagyon megnövelte elvtársaink öntudatát. Csatolok a levélhez egy sor fényképet a májusi demonstrációról.”

A KV-ülésen Gerő, Horváth Márton, Révai egyetértett RM választási tervével, Széll Jenő azt mondta, hogy a Dunántúlon a kisgazdák elsöprik őket. De RM már nem a kudarctól, hanem a túlzott sikertől tartott: „Ha itt kolosszális kommunista, szociáldemokrata, szakszervezeti győzelem lenne, ebből pánik keletkezne az orosz elvtársak részéről. – És előkerültek a szokott agitatori hamisságok: – Ahogy az orosz elvtársak örültek, olyan riadt táviratok mentek Washingtonba és Londonba. – Ő már győzött! – Válasz Széll elvtársnak és másoknak: ismerjük a kisgazdák erejét, de ettől nem vagyok nagyon megijedve. Attól sem félek, ha felvetjük a budapesti választások kérdését, hogy ők felvetik a vidéki választásokat. Azt fogjuk mondani, jó, de előbb pucoljuk ki a Dunántúlt.” Ha elképzelni nehéz is, mire gondolt, később maga árulta el: „Könnyű volt a franciáknak, jugoszlávoknak, lengyeleknek általános választójogot adni, ők előbb kiirtottak néhány tízezer reakcióst. Például a franciák az utcán verték agyon az árulókat, utána hatezer halálos ítéletet hoztak. Miután előbb így megteremtették a demokrácia előfeltételeit, utána választottak.” A választás előtt ezt még nem merte kimondani, csak 1946-ban. 1945 tavaszán Rákosiék még politikai eszközökkel akarták megszerezni a hatalmat.

Az neki természetes volt, hogy Budapest egyelőre még kijelölt képviselőinek a fele kommunista és szocdem, ötöde pedig álcázva ugyanez: szakszervezeti küldött. Ha Sztálin fékezte is, a „kolosszális” választásra ő sem mondhatott nemet. Ódzkodott ugyan, hogy nem kellene sietni, hisz a hagyományos demokráciák sem rohannak, de RM leállíthatatlan volt. Magyarországon választást csinálni csinálni csak ősszel lehet. „A téli választások nálunk szokatlanok és klimatikus okokból nagyon nehezek” – mondta, s ő pedig nem akart még egy őszt várni. Azt hitte, a munkásság mellett a földhöz juttatottak is az MKP-ra fognak szavazni, és tudta, csak a választás csökkentheti Magyarország rossz hírét. Kivételesen Sztálin várakozó álláspontja is mintha arra ösztökélte volna, hogy vágjon bele, hisz a siker nemcsak neki szerez jó pontokat, hanem a Gazdának is. Tudta, hogy a koalíciós kormányzás megnöveli játékkerét. Hát még a kommunisták markánsabb jelenléte egy szabadon választott kormányban: végre bizonyíthat! Hajtotta a becsvágy, hogy mihamarabb diplomáciai kapcsolatra lépjenek a szövetséges hatalmakkal, hogy fátylat boríthassanak a múltra, hogy az ideiglenességet befejezhessék. Ha ehhez választás kell, hát legyen, csak szabaduljanak meg a stigmáktól. Nem véletlen, hogy 1956-os bukása után is azzal büszkélkedett, ha skandináv (angol?) típusú liberális demokráciát vártak volna tőle, akkor azt teremti meg. Hihetetlen gondolat. Márpedig 1945-ben Schoenfeldnek, az amerikai követnek beszélt róla, húsz évvel később meg Dallos Györgynek emlegette. Nem az elszakadás lehetőségére gondolt, még arra sem, hogy hosszabb pórázon is lehetne élni, hanem hogy ő európai Jolly Joker lehetne: egy polgári demokrácia kommunista miniszterelnöke.

RM és az angol demokrácia: emlékezetes duett. De vajon képes lett volna minden tapasztalat nélkül egy liberális demokrácia megteremtésére? Egyelőre felemás demokráciájuk is elég bajjal járt. A nagy akarásban több helyen az MKP szervezte az SZDP-t, néhol még a FKGP-t is, nem beszélve a Parasztpártról. RM csak abból tudott kiindulni, hogy Moszkvában hogyan csinálnák. Amúgy is szerette volna a győztes, a dinamikus fejlődő SZU példáját követni. Persze nem mindenben: bizonyos dolgok nálunk nem ismétlődhetnek. Mégis nyomban leköpirozta a szovjet mintát a pártban és a politikai rendőrségnél. (Adalék RM demokrácia-képéhez: 1944-ben kérte Gábor Józseftől, hogy küldje el mindazoknak a partizánoknak a névsorát, karakterisztikáját és az életrajzát, akik Kijevből Magyarországra kerültek, mert „Otthon ezekből a partizánokból fogjuk megalkotni a magyar demokrácia egyik legfontosabb rohamcsapatát”. Ehhez még csak annyit, hogy a karakterisztika a mozgalmi zsargonban a

feljelentés határait súroló, esetenként azzal egyenértékű „szig. biz.” káderjelentés.) Embere válogatja, hogy utólag RM militáns lépéseit tartja-e végzetesnek, vagy magát a hazatérésüket, vagy az ország felszabadítását-megszállását, netán Horthyék mindezeket lehetővé tevő politikáját.

A főtitkárt cselekvésre buzdíthatta az is, hogy talán az egész huszadik századnak ez volt a legígéretesebb májusa. Földet osztottak, kapituláltak a németek, híre jött, hogy Rajk él... Érkezését Kovács Imre emlékezetesen idézi föl: „A békekötést ünnepelték a Tisza Kálmán téren, amikor megérkezett a napbarnított Rajk. Rákosi apró lábával felé szaladt, félszegen megölelte, öreg parasztszanyok köszöntötték így a hadifogságból hazatért fiaikat; aztán a keze felszaladt Rajk fejéhez, lehúzta és kétoldalt megcsókolta. 'Csakhogy itt vagy, Laci!', mondotta örömteljesen.” Hazatérését a Szabad Nép ekképp jelentette: „Mikor Hegyeshalom állomáson megláttak egy Rákosi-plakátot, érezték, hogy más Magyarország fogadja őket, mint amelyet el kellett hagyniuk.”

Sehonnan sem menekültek el annyian, mint Magyarországról. Aztán a három-négyszázezer „fasiszta” közül is visszatértek néhányan, és RM állandó könyörgésére jövegettek az emigránsok is. A bombázások a budapesti lakások felét tették lakhatatlanná, s az orosz parancsnokság főleg a hazatért elvtársakon segített. Először Farkas Mihálynál kellett jelentkezniük: tőle kaptak munkát, esetleg lakást. RM csak a hadrafogható embereket várta, de azokra az oroszoknak is szükségük volt. Tiltakozott: „Ide érkezett egy csomó általunk nem kért és nem használható ember, akik a leírhatatlan budapesti lakáshiányban, a rendkívül nehéz élelmezési viszonyok között és inflációban a párt erőit szívják és ezzel működését gátolják. Ide semmi körülmények között ne küldjenek nem kért elvtársakat és embereket.”

A rangosabb elvtársaktól RM érdeklődte meg, hogy mit szeretnének csinálni, ám többnyire a „párt érdeke”, azaz saját elképzelései szerint ajánlott állást kinek-kinek. Signe nem kívánt újból a Rákosi-titkárságra kerülni. A nyugati emigránsoknak pedig ő nem akart munkát adni. A spanyolos Major István az FKP tagjaként részt vett a francia ellenállásban, és 1945 májusában Mező Imrével meg Duclos ajánlásával jelentkezett Rákosinál, aki megkérdezte: „Miért jöttek haza?” Mert a nyugati emigránsok különösen gyanúsak voltak. Különösen Károlyi Mihály, az első magyar köztársaság elnöke. Bár annak idején mozgósította az angol és francia politikusokat a bebörtönzött RM védelmére, ő annyira nem volt hálás fajta, hogy meg is bélyegezte: „sokat élt Angliában, s a kapitalista világ megfertőzhette a gondolkodását”. Miként Hajdu Tibor megírta: Károlyi jelezte Rákosinak, hogy hajlandó hazatérni, ha szükség van rá. Nem kellett. Akkor felajánlotta, elvállalja a londoni követség vezetését. RM féléves késéssel válaszolt neki bántó, nemtörődöm stílusban, s egyelőre nem tartottak igényt a szolgálataira. Pedig a 70 éves vörös grófnál nemzetközi tekintélye miatt sem találhattak volna jobb angliai követet. Mégis a horthysta diplomata Bede Istvánt választották, aki belépett az SZDP-be is, ám követként már az USA hírszerzésének dolgozott.

A különös sorsú Vas Mártonról (1925), Vas Zoltán fiáról Háy László már márciusban jelentette Moszkvából: „Mi legyen Marcival? Itt minden ellenőrzés nélkül züllik.” Talán emiatt, ő hamar hazajött: – A Lux Szálló kiürült, barátaim elmentek a szüleikhez. Én is elindultam az új hazába, aminek még a nyelvét sem ismertem. Gyerekkori vágyam, hogy magyar forradalmár legyek ugyan elvesztette az értelmét, de mivel a szüleim azt ígérték, hogy munkát kapok, elindultam utánuk. Miközben a győztesek gyógyíttatták sebeiket, az ellenséges magyarok négy hónap alatt eltakarították a romokat, és a kávéházak, mulatók tele voltak emberekkel. Amikor hallottam a május 1-jei felvonulásról, azt kérdeztem, hol volt ez a hatalmas erő, amikor a fasisztáknak kellett volna ellenállni. Bizalmatlan voltam a magyarokkal szemben. Két hét múlva vacsorára hívtak a Szabó József utcába.

Rákosi még nem volt otthon, de a felesége és fogadott fia, Vlagyimir szeretettel üdvözöltek, pedig még nem találkoztunk. Fenyá elpanaszolta, hogy unatkozik, mert Mátyás már reggel 7-kor elmegy hazulról, és általában csak 9-kor jön haza vacsorázni, majd elvonul a dolgozószobába. Fenyá is akkor tanult magyarul, komoly asszony volt, tábornoki rangban, főügyész helyettesként dolgozott Irkutszkban. (A tábornoki rang feltehetően tévedés, Irkutszk is legfeljebb korábban lehetett – P. Á.) Várakozás közben főleg a férjéről beszélt. Örült, hogy hozzá ment feleségül, mert jó férj és zseniális ember. Fenyá agyondicsérte anyámat, de apámról már nem beszélt olyan kedvesen. Meg is kérdeztem, mi ennek az oka. Mire azt mondta, ő kedveli apámat, de Mátyás kicsit haragszik rá, mert apám túlságosan népszerűsíti magát és nem a pártot, aminek ő csak az egyik vezetője. Akkor főpolgármester apám volt a legnépszerűbb ember Budapesten.

Hidegvacsora volt. Látszott, Fenyá vigyáz a kosztra, mert Rákosi elég kövér volt. Mivel érezte, hogy a felesége unatkozik, esténként elmesélte, kivel találkozott és miről beszéltek. Azon a napon szocdemekkel volt. A nevekre nem emlékszem – nekem mind ismeretlen volt –, de arra igen, hogy kijelentette: – Szaki (Szakasits) nem nagy dió, vele megbirkózunk. Nehezebb lesz a ravasz és okos Kéthly asszonnyal. – Körülbelül egy óra hosszat tartott a vacsora. Fenyá sosem szólt közbe, én pláne nem, de ha valami döntés került szóba, kijelentette, zseniális. Ilyenkor Rákosi úgy folytatta, mintha nem is hallott volna semmit. – Vacsora után a dolgozószobában mintha kicserélték volna. Látszott, hogy nagyon fáradt, és gyorsan akar tőlem szabadulni: – Vas elvtárs – egyébként Marcinak szólított –, ismerjük pozitív és negatív tulajdonságaid. Sajnos az utóbbi a több. De nekünk minden megbízható emberre szükségünk van, ezért két dolgot ajánlok: az egyik a politikai rendőrség. Az orosz tanácsadókkal (április végén! – P. Á.) dolgoznál, úgyse tudsz magyarul, később meg őrnagyként átveszed az egyik osztályt. A másik: légy a futárom, úgyszincs erre az oroszoknak is megfelelő ember. Téged szívesen fogadnának. Reggel nyolckor várlak, addig gondolkozz!

Bár csak öt percre laktak apámék, egy óráig tettem meg az utat, és udvariasságból bementem tanácsot kérni. Apám akkor ért haza, és én elmeséltem a vacsorát meg Fenyá nyílt dicshimnuszait, amitől ő elszomorodott: – Ma még ellenáll, de meddig? Épp most döntöttünk, hogy a jövőben csak a pártot és Rákosit lehet éltetni. A párt Rákosi, Rákosi a párt. Ő a nép vezére. – A PB úgy foglalt állást, hogy olyan vezér kell, mint Horthy, Lenin, Sztálin, aki után mennek az emberek. Olcsó, de eredményes módszer. (Írásos nyoma ugyan nincs ennek a döntésnek, de a gyakorlat ez volt – P. Á.) Reggel bekísértem apámat a Városházára, mert szerettem volna megtudni, hol volt ez a rengeteg párttag a felszabadulás előtt, és mi köze a párthoz a rokonainknak, a nagymamának? Apám azt mondta, a KP az egyetlen cselekvőképes erő; világos programja van, és a háborútól megcsömörlött emberek támogatásával át tudták volna venni a hatalmat, ha Sztálin nem ragaszkodik a demokratikus megoldáshoz. Apám szerint a fő feladat a népszerű szocdem baloldalának leválasztása a jobboldalról. – A parasztság körében már rosszabb a helyzet, ezért korai a választás – mondta –, de a PB-ben kisebbségben maradtam. (E megállapításhoz tudni kell, hogy Vas Zoltán nem volt a PB tagja, másrészt a csak a határozatok ismertetésére szorítkozó PB-jegyzőkönyvekben nincs nyoma semmiféle vitának a választásról, de a „politikai helyzet” című rituális napirend akkor nyilván ezt takarta. Mint egy résztvevő elmondta, Nagy Imre és Kádár is korainak tartotta a választást, mondván, hogy rossz az ellátás, rossz a hangulat, halasszák inkább tavaszra. RM azzal intette le őket, hogy tavaszra még rosszabb lesz a helyzet – P. Á.)

Nyolc órákor már Rákosi elvtársnál voltam, aki szerint helyesen döntöttem: most neki nagyobb szüksége van rám, mint a rendőrségnek. – Mégis gondolkozz rajta, hogy egy-két év múlva odamennél, mert sok az ellenség, de kevés a megbízható ember. – Rákosi ezután közölte, hogy az utazások között az apparátust napi dolgokkal ellátó Csillag Miklós helyettese

leszek. Harmadnap már írószert szereztem Zamercev tábornoktól, meg automata géppisztolyokat az őrségnek.

Nem helyes a munkámat futárszolgálatnak nevezni. Általában gazdasági segítséget kellett kérnem Bécsben, a szovjet katonai parancsnokságon. Azért kellett oda járni, mert Vorosilov vagy a SZEB nyíltan nem támogathatta a pártot. Bécsben a főparancsnok Konyev marsallal, de inkább Kirilenko tábornokkal, a politikai biztossal és helyettesével, Kalcsenko elvtárrsal találkoztam. Rákosi elvtárs tudta, mit hol lehet kérni.

Nemcsak Vas Márton, hanem a „Rákosi-titkárság Csillag-ügyvezetőség” munkája is jobbra bizalmas volt. A fennmaradt orosz nyelvű levelezés szerint az ügyvezetőség a hadifoglyok kiszabadításától kezdve, az orosz katonák atrocitásain, házassági ügyeken át élelembeszerzésig és lakáskiutalásig mindennel foglalkozott.

Például az MKP Központi Hadifogoly Iroda (Köves Lajos) jelentette nekik: Balmazújvárosból 1945. januárban 560 sváb férfit és nőt deportáltak. Közülük '46 őszén visszatért 114 gyengélkedő, majd 20-30 roncsemlő, akik elmondták, hogy a kinn maradtak harmada meghalt. A 6-os és a 16-os táborokban voltak, 8 km-t gyalogoltak a munkahelyükhöz, a bányához, ahol a nedves talajon csak oldalt fekvő helyzetben lehetett dolgozni. A lehulló kövek sok embert szétronsoltak. Az élelmezés rendszertelen és silány volt, haza rongyokban jöttek. „A helyi lakosság a szovjeteket és a kommunistákat okolja. Nem kell gyűlés elé vinni az esetet. Egyelőre lokalizálva van. Itt azonban a hangulat ténylegesen pártellenes.

A Szovjetunióban még büntetőtáborokban sem találkoztunk ilyen állapotokkal, amelynek az eredménye oly sok halott és ilyen élőhalottak. Ajánlottam a helyi elvtársaknak, mutassanak rá, minden más hadifogoly-, deportálttáborból visszatért kielégítően néz ki, kielégítően volt öltözve, és emberi bánásmódról számolt be. Itt csak arról lehet szó, hogy a nevezett táborban a parancsnok nem a szovjet kormány utasításai alapján működött, és állítólag vizsgálat is folyik ebben az ügyben. Az MKP Hadifogoly Iroda megbízottja lenn járt, és ajánlotta, foglalják névsorba a még kinn maradt deportáltakat, hogy lépést lehessen tenni hazahozataluk érdekében.”

Kondratov generálisnak azt írták, hogy a felsoroltakat Őri reakciós főispán vitette el a felszabadulás után demokratikus gondolkodásuk miatt. Néhányan nagyon betegen hazatértek. Kérték, hogy kissé feltáplálva, felöltözve mielőbb jöjjenek haza.

Kommunista pártkörökben terjedt az orwelli újbeszél nyelv. „A nemzetközi és a hazai reakció már '45-ben kezdte híresztelni, hogy a pártban nincs egység”. Nem lehetett tovább titkolni azt a törésvonalat, amiről talán maga a két főszereplő, RM és Rajk is csak annyit tudott, hogy az ellenség, a kiszagzók akarják összeugrasztani őket. A vezetők hazai csoportja megállapodott, hogy a pártkonferencián Rajk kiáll az egység mellett. És amikor a küldöttek megerősítették a beosztásában Rákosit, Rajk elmondta az előzetesen megbeszélt szöveget: „Jóakaróink arra számítottak, ha hazajön a moszkvai emigráció, akkor a Kommunista Pártban a két szárny agyon fogja bunkózni egymást, mert ők radikálisok, mi pedig opportunisták vagyunk. Rosszul számítottak. Nemcsak nem volt közöttünk ellentét, hanem a legnagyobb türelmetlenséggel, a legnagyobb örömmel és szeretettel vártuk az elvtársainkat, és meg kell mondanom, hogy ha pártunk ma tömegpárt, akkor elsősorban éppen önekik és legelsősorban a mi nagy vezetőnknek, Rákosi Mátyás elvtársnak köszönhető.” És nemcsak Rajknak osztották ki a szerepet, hanem mindenkinek. Az első nagyobb szabású legális párttalálkozó előtt kiosztották egymás között a témákat, a hozzászólásokat.

A pünkösdi pártértekezlet küldöttei már több mint százötvenezer tagot képviseltek. Kezdetben főképp az itthoniak egy kis elitpárról álmodoztak, amit többé-kevésbé RM is elfogadhatott,

hisz hazatérése után három héttel azt jelentette Dimitrovnak: „A párttagság tömege túlnyomó többségében érzelmi kommunistákból áll, akiket természetesen előbb még át kell gyúrni.” Március közepén pedig azt írta neki: „fékezni kell a párt növekedését, hogy megemészthessük az újonnan nyert elemeket”. Csak részletes kérdőív kitöltése után és két párttag ajánlása alapján vették fel az új tagokat. Az SZDP és a többi párt mindenkit felvett, s a választási versengés eldönthette, hogy nem ez a fékezés meg az átgyúrás ideje. A május végi értekezleten az újjáépítést „a magyar demokrácia tűzpróbájának” nevezte, és bár hallgatott a választásról, úgy határoztak, hogy meg kell duplázni a taglétszámot. (Csepelre nem soká olyan határozatot hoztak, hogy a dolgozók fele legyen párttag: zöldből így festették át vörösre.)

A választási készülődés jegyében vívmány lett a munkásegység: elásták a csatabárdot a szocdemekkel. Arcuk lágyabbra retusálására kihagyták a szervezeti szabályzat sarkkövét, hogy a párt a szocializmusért küzd. RM most szónokolt először a saját fényképe és az Éljen Rákosi Mátyás, a Magyar Kommunista Párt vezére! felirat alatt. Népszerűsítését Farkas Mihályra bízták, aki az arcából rögvést annyit rendelt, hogy jusson belőlük a pártirodákon kívül a lakásokba is. A PB-tagok arcképcsarnoka csak augusztusra készült el, és a főtitkár képe akkora volt, mint a többi együttvéve. Állítólag Rajk szóvá tette, hogy őt, a helyettest közepes kép illetné, de Vas Márton közölte: ez Farkas utasítása. Ha végiggondoljuk, hogy 1945-ben kinek milyen nagy képe lehetett, messzemenő következtetésekre juthatunk. Aztán egy nap RM arcképe bekerült a pártközpont üléstermébe, és ettől fogva ott is a saját portréja alatt szónokolt. Ha ez kellemes, akkor egyre több helyen érezhette jól magát. És a KV augusztusi ülésén már elhatárolódott a plebstól: „A Kisgazdapárt kongresszusán olyan tapsot kaptam, mintha kommunista népgyűlésen lettem volna. Mert rólam tudják, hogy az én vonalam más, mint amit a kommunisták a falvakban végrehajtanak. Úgy tekintik a párt vezetőségét és külön engem, mint akik meg akarják védeni őket a falusi kiskirályok kilengései ellen.” Egyébként az országos értekezleten megválasztott tizenegy tagú PB-ben kisebbségben voltak a Moszkvából hazatértek (Farkas, Gerő, Nagy, Rákosi, Révai). Az 1945-ben hazatértek, mert Kovács István is évekig élt kinn.

Mintha fordulat történt volna az MKP és az SZDP viszonyában. De kideríthetetlen, hogy Rákosiék ellenfeleinek vagy partnereinek volt-e jobb dolguk. Az ellenség csak azt kapta tőlük, amire számíthatott, viszont a „testvéri” SZDP-vel szemben mindenki másnál következetesebben érvényesítették a húzd meg ereszd meg politikáját. Az egyik pillanatban mintha kedvükben jártak volna, a másikban épp csak szociálfasisztáknak nem nevezték őket. Május elseje ünneplésére RM és Szakasits még közös kiáltványban szólított föl. Peyer Károly, az SZDP hajdani vezetője „a munkásmozgalom renegátja” volt, RM mégis utasította a Mauthausenbe tartó Péter Gábort, ha megtalálja, hozza haza őt is. Júliusban jelenti Dimitrovnak, hogy az SZDP „tulajdonképpen vezetője német fogságból visszatért. Peyer korábban pártja szélsőjobbszárnyán állt, és a jelenlegi vezetők, akik a centrumhoz vagy a baloldalhoz tartoznak, nem akarják átengedni neki a vezetést. Egyelőre szanatóriumban van, de jelenléte és más jobboldali szociáldemokraták visszatérése nem teszi egészségesebbé a helyzetet a párton belül”. Azt nem említette, hogy lemezre vetette tárgyalását Peyerral, s nyilván azért, hogy egészségesebbé tegye a helyzetet az SZDP-n belül, részleteket játszott le belőle a rivális Szakasits Árpádnak. Érezte velük, hogy egyik is, másik is lehet a főtitkár. És az MKP-titkárság e machinációk közben, nem tudni, miért, utasította Rajkot és Nonnt, hogy foglalják jegyzőkönyvbe információikat Justus Pálról, az „SZDP eszéről”. És Justusról az a Rajk László írta le „információit”, akinek a perében aztán Justust is elítélték.

A választás jegyében július elején úgy döntött a PB, hogy a Szociáldemokrata Párttal szorosabb együttműködésre van szükség. Kivételesen nem határolták el magukat a jobbszárnytól.

Augusztus elején javasolták az SZDP-nek, hogy szeptember közepén tartsák a budapesti községi választásokat, és felajánlották nekik a közös listát. Két hét múlva a PB már utasítja a szakszervezetekben dolgozó elvtársakat, hogy a szakszervezeti tanáccsal együtt szorítsák rá az SZDP-t a közös listára. Ám ez nem sikerült, a nagy-budapesti SZDP-titkárok többsége leszavazta a közös listát. Másnap RM kezdeményezésére együttes ülést tartott a két párt politikai bizottsága, és elfogadta a közös listát, amiben döntő szerepe volt Szakasitsnak, aki előzőleg – nem kizárt, hogy Vorosilov segítségével – megegyezett Rákosival. Lehetett bármily szabályos ez a szavazás, a KP diktátumának érvényesítése volt. RM azért részletesen beszámolt róla Dimitrovnak, és Moszkvából nem figyelmeztették tovaris-goszpogyin Rákosit, hogy húzása kicsit messze esett a demokráciától.

Miután az ellenszegülő Peyert az SZDP tagsága is ejtette, a KV előtt RM azon örvendezett, hogy az SZDP kongresszusán „a szociáldemokraták 25 év óta koronázatlan királya, diktátora nem kapott elegendő szavazatot”. A vasmunkáskongresszus előtt pedig azt az útravalót adta Szabó Piroskának: „A fejével felel, hogy a vasmunkásoknál kommunista többség lesz, és Kisházi Ödön nem kerül be a vezetésbe!” A hajdani vasmunkás Kisházi nagy vétke SZDP-s múltja volt. A KV ülésén egyenesen megmondta: gondoskodni kell arról, hogy a vasmunkásoknál impozáns kommunista többség mutakozzon, majd tapintatosan hozzátette: „Nem 90 százalékos, mert az elkéséríténé a szociáldemokratákat.” És mintha nem is öleltek volna össze már vagy tízszer, szeptemberben kijelentette: „Itt az ideje, hogy elássuk a csatabárdot a szociáldemokratákkal szemben.” Viszont a titkárság úgy határoz: „az összekötő bizottság ülésén megtárgyalandó: 1. harc a szociáldemokrata jobboldal ellen.” RM pedig azt mondta az SZDP aktivistáinak: „mindennapos jelenség, hogy az elvtársak hoznak valami sérelmet, ami szerintük akkora, mint egy elefánt, s amikor megnézzük, minél precízebben megyünk a mélyére, annál kisebb szúnyogot találunk benne.” Nehezen tűrte a szociáldemokraták vonakodó behódolását és a kompromisszumokat. Megjegyezhetette, hogy bele kellett törődnie például Kisházi megválasztásába. Az angol ügyvivőnek meg is mondta, hogy a barátság a két munkáspárt között nem szerelmi házasság, hanem egyféle szűkszerűség. A már idézett kommunista nőaktíván viszont azt mondta: „Ez a választás elsősorban a kommunisták és a szociáldemokraták közötti harcot jelenti.” A rádióban meg arról beszélt, hogy az összefogás „egyik tényezője az a személyes jóviszony és megbecsülés, amely az SZDP főtitkárával és vezetőjével, Szakasits Árpáddal összeköt. Ha már a viharfelhők túlságosan sűrűn gomolyognak, akkor Tildy Zoltán barátomhoz fordulok, és az ő higgadt, józan demokratikus módján legtöbbször meg is találjuk a lehetőséget, hogy járható utat dolgozzunk ki. Ha már minden kötél szakad, akkor a két párt vezetői összeülnek, kölcsönösen jól odamondogatnak egymásnak, és a végén megtalálják a helyes megoldást”.

Ám a munkáspárti kutya-macska barátság békesség volt az MKP és az FKGP viszonyához képest. A PB szerint a Kiszgazdapártban „a centrumra és a baloldalra kell venni a fő irányt, a jobboldalt el kell szigetelni, és így a reakciót lehetetlenné tenni”. Ez a beavatkozásos politika hatalmi villongásokhoz vezetett, s kis híján megbénította a kormányzást. A kiszgazdák szájízét rontotta a két munkáspárt természetellenes kívánsága, hogy a nemzetgyűlési választások előtt tartsák meg a budapesti választást. Ennyire rá lennének szorulva a reklámra? RM sem tagadta – persze csak a választás előtt – , hogy a pesti fordulót példának szánják: „Az országos választással kapcsolatban a mi véleményünk az, hogy, ami jó Pesten, az az országban is jó.”

Mielőtt június második felében RM szabadságra utazott volna, a PB előtt azt mondta: a legjobb esetben is csak novemberben lehet választás. Az országos választás ötlete meglepte a kiszgazdákat. Fölrémlett bennük: veszíteni fognak Budapesten. De nem miattuk fogalmazhatott RM ily bizonytalanul, hanem inkább azért, mert nagy a valószínűsége, hogy Moszkvába készült szabadságra. Indulása előtti héten összeállítottak egy ismeretlen eredetű

és célú jelentést az MKP felszabadulás utáni működéséről: afféle leltárt a dicséretes tettekről, amit a kommunista pártok és vezeték a Kremlnek szánnak. És a szabadságról visszatérve RM előadást tartott „A Kommunista Párt és a magyar demokrácia” címmel a Pázmány Péter Tudományegyetemen. A Szabad Nép a bíboros író nevét nem írta le. Egyetemi hallgatóságának Cromwellt, Jeffersont, Shakespeare-t idézte. Először – és utoljára – ekkor jelentette ki, hogy a szovjet idea (és az angolszász) nem ültethető át más talajba. Kifejtette azt is, mit ért ő a demokrácián. Szerinte a munkásoknak, akik negyedszázadon át csak túrtak, szenvedtek, demokrácia van. És a földhöz juttatott hátszáz ezer ember, családtagjaival és a hárommillió koldussal együtt kétségkívül demokráciának tekinti, ami van. Más viszont a helyzet az intelligenciánál, a nemzet legértékesebb rétegénél – mondta. Aki tehát egy kicsit is biztatóbb körülmények között él, annak demokrácia, aki nem, annak nem. Máskor arról beszélt: „a demokratizálás azt jelenti, hogy a közhivatalokba olyanokat teszünk, akik a népből valók, akik ismerik a nép baját, gondját, akik nem durvák, nem bürokraták, emberileg lehet velük beszélni”. Állította: „Én a demokráciát saját tapasztalatomból ismerem” – ám ezt a mondatot kihúzta a jegyzőkönyvből. A „legnagyobb reakció a magyar reakció” tételt variálgatva mondta: „A fiatal magyar demokrácia ellenségei szívósabbak, tapasztaltabbak és veszedelmesebbek, mint bárhol Európában. Nincs Európában még egy ország, melyben egy emberöltőn belül kétszer tizedelték volna meg a demokratikus erőket. Az első ilyen 1919-ben, a második 1944-ben volt.” Szavaiból kiviláglik, hogy az idealizáló és egyszerűsítő gondolkodás következtében a baloldalt azonosította a demokráciával. A történész Hajnal István dékán azt nyilatkozta, hogy a beszéd: „csupa őszinte megnyilatkozása egy államférfinak, akinek nincsenek mellékgondolatai”. Gerevich professzor azt mondta, hogy a nagy erudícióval felépített előadás révén az egyetem „a tárgyilagos tudományosság kisugárzó forrásává” vált.

Ezen az előadáson kívül a Valentiny-ügyben összegezte – feltehetően nem tudatosan – demokráciáról vallott nézeteit: „A mi reakcióink naivak, nem vették észre, hogy nem egy szavazás dönti el a fontos kérdéseket.” Visszatérő gondolat ez nála (és társainál), és végső formájában így hangzik: a kérdéseket nem szavazások döntenek el, hanem a munkásosztály érdeke. Ennek a „demokráciának” nincs szüksége szavazásra: jóváhagyását maga az eszme adja. Legitimitása ebből származik. A parlamenti demokrácia Marx és Lenin számára is akadály volt: a kitűzött cél és a hozzá vezető út felesleges kritizálgatása idő- és energia-vesztés. RM korabeli fejtegetéseiből kihámozható, hogy ő úgy fogja építeni és ápolni a demokráciát, hogy közben állandóan csorbítja. Kénytelen ezt tenni, mert csökkent értékű demokráciájától idegen a pluralizmus. Világnézetük és helyzetük miatt képtelenek annyira együtt élni vele, hogy a fogalmat még az 1973-as Idegen Szavak Szótára is revizionista irányzatnak nevezi, anélkül hogy a lényegét meghatározná. A pluralizmusról tehát szó se essék; a rendszert pedig népi demokráciának nevezik.

RM nem a hatalom átvételétől kezdve próbálta érvényesíteni „demokratikus elképzeléseit”, hanem az odáig vezető úton is, ezért látszik némileg önkényesnek az 1948-as korszakhatár. 1945 után Magyarországon inkább szembekötődsi folyt. Háy László személyét kár lenne túlértékelni, de mégiscsak Moszkvából írta: „Mint az újságból látom, rengeteg új egyesület és szervezet alakul az országban a régiéik mellé. Ezt valahogy korlátozni kellene, mert különben az ellenőrzés nem lehetséges.” Az efféle reflexeken is megbukik a demokrácia, ha egyáltalán fölnőhetett volna. RM Dimitrovnak írt sorai erre felelnek: „A közlekedési viszonyok a szakszervezeteket is akadályozzák abban, hogy valóban centralizált szervezetet alakítsanak.” Központi népi demokrácia.

A Valentiny-ügyben azt mondta, nem egy szavazás dönti el a fontos kérdéseket. A fontos kérdés a rendőrség volt, amit a szemük fényénél jobban óvtak. Valentiny Ágoston szocdem



igazság-ügyminiszter a Pálffy, Péter, Tömpe vezette cégek ellensúlyozására politikai rendőrségfelét akart szervezni. Ezért RM ítélete: „a szociáldemokrata akkor is ingadozik, ha balszárnny – Valentinyt vissza fogják hívni”. A miniszter sorsával is foglalkozó július eleji előadásában kemény volt a pártbeli kilengésekkel szemben is: „Az elvtársak, amikor szabad kezük adunk nekik, túllőnek a célon. Például nagy rendőrkielégtség ment a minisztériumba. Ez része volt a reakció elleni küzdelemnek. Mikor elvtársaink százával látták önmagukat a delegációban, elkezdtek énekelni az Internacionálét, ami programon kívül állott, és módot adott a reakciónak, hogy a delegációt tüntetésnek minősítse.”

Történetünk szempontjából mindegy, hogy Valentinyt tényleg visszahívták-e, vagy tiltakozásul lemondott: az eredmény, hogy RM győzött. Az ő demokráciájában az volt a népuralom, amit a párt annak tartott – természetesen a munkásosztály (majd a dolgozó nép) érdekében. És mivel az érintettek nem ismerték úgy az érdeküket, mint ők, felesleges lett volna szavazni felőle. Ez az „osztálydemokrácia” fából vaskarika.

Ma már pontosabban tudunk felelni az olyasfajta kérdésekre, vajon az 1945 utáni demokratikusabb szakasz csupán álcázás volt-e. Rögtön egyeduralomra törekedett-e a Kommunista Párt, vagy egy ideig tényleg népi demokráciát akart? Ez a kérdés foglalkoztatta Rákosit is, aki talán túlbuzgóságból, talán a korábbi „botlást” szégyellve az MDP III. kongresszusa referátumának tervezetében (1954) deklarálta, hogy az 1944-48-as időszak a munkásság és parasztság demokratikus diktatúrája volt. (Révait meglepte az érvelés és indoklás nélküli kitétel, s szerinte se nem szükséges, se nem helyes megváltoztatni a párt korábbi álláspontját.)

1945-46-ban Sztálinnak a szövetségesek, Rákosinak Sztálin miatt nem volt teljesen szabad keze a döntésben. Ma már tudjuk, hogy Sztálin és Churchill alkudozása ötven-ötven százalékos brit és szovjet befolyással kezdődött Magyarország esetében, és Molotov ügyeskedése következtében nyolcvan százalékos szovjet befolyás elfogadásával zárult. Ha ez nem igényelt is túl sok taktikázást, a bolgár, a jugoszláv helyzet annál inkább. Zavaró lehetett az is, hogy a népi demokrácia, vagyis a népi népuralom önmagában nemigen értelmezhető. (Szekfü Gyula már 1945-ben a proletárdiktatúra változatának tartotta.) Maga RM mondta Schoenfeldnek, a SZEB-nél dolgozó későbbi amerikai követnek, hogy azért kellene skandináv demokrácia, mert a jobboldaliságtól minden demokrata retteg. Máskor hat-nyolc esztendőben jelölte meg a koalíciós periódust az útravalóul adott tíz-tizenöt év helyett. De Moszkvából hazatért elvtársaival – Révai, Rudas, Lukács, Gerő, Nagy Imre – ellentétben nem bonyolódott elvi fejtegetésbe. A lényeg: tudomásul vette a házi feladatot, komolyan gondolta, akarta is a hupikék demokráciát, de véges valaminek tartotta, és jó kommunistaként igyekezett mihamarabb túljutni rajta.

Kállai Gyula idézi szavait, amivel őt 1945-ben az államtitkári székbe küldte: „Meg kell szerezni a sajtó irányítását. A harc most a sajtó területére terelődött át. Rengeteg lap jelenik meg, s ezek nem mind a népi demokrácia élharcosai. Hasábjaikon a reakció széles frontokon sorakozik fel, s kezdi meg támadását ellenünk. Ezt kell nekünk visszavernünk. Jó fegyver a kezünkben a papírkiutalás. A reakciós lapokat ki kell éhezteni, a jövőben maga dönti el, melyik lap milyen kontingensben részesül.” Ha vannak is kételyeink az évtizedekkel későbbi szó szerinti idézet pontosságára, a katolikus sajtót papírmegvonással fojtották meg. Leírni talán csak 1947-ben merték e metódust, amikor a PB úgy döntött a Pesti íze című vicclapról (amit egyébként a Szabad Száj ellensúlyozására ők indítottak): „nem kell beszüntetni, hanem a papír mennyiségét kell 50 százalékkal csökkenteni”.

Persze a demokráciával kapcsolatban idézhetjük közvetlenül Rákosit is. Márciusban azt panasolta Háy Lászlónak, a párt moszkvai képviselőjének, hogy a rendőrség „amateur”, „és az a mód, hogy a többi pártok viszonyairól beszerezzük az információt, szintén csak kontár

munkának nevezhető”. Elfogadható tehát Farkas Vladimír állítása, hogy a politikai rendőrség szinte kezdettől fogva dolgozott a politikai partnerek ellen is. Nevezhető ez akkor demokráciának? Lehet persze azt mondani, hogy az effajta lépésekre a görcsös félelem ragadta őket. De mitől féltek? Talán attól, hogy a hatalom megszerzésének a lehetősége kicsúszik a kezükből. És a nyugati demokráciákban is kémkednek a pártok egymás ellen, csak általában nem állami szervekkel és eszközökkel. Magyarországon a legsötétebb időszakban sem sikerült Péter Gáboréknak kideríteniük, hogy mondjuk az FKGP beépítette embereit az MKP-ba. RM és az MKP első lépéseiből kiolvasható, hogy a koalíciós együttműködést, az ígért tizenöt-tíz-öt éves átalakulást ambivalens törekvések keresztelték. Ha nem szemfényvesztés volt is csupán az egész, nem a külföld becsapását szolgáló taktika, RM és pártja minden pillanatban és egyre inkább készen állt a hatalomátvételre. Anélkül, hogy bármi módon szervezték volna, cinkos egyetértés volt ebben a pártvezetés és a párttagság magja között. Miközben Rákosiék elutasították a '19-esek hamar-kommunizmusát, a feltehetően iskolázatlan kötelek-hunyadfalvi Gönszö(?) István ráérezett, hogy egyet akarnak. 1945. június 5-i levelében tudatta Rákosival: „Mint tizenkilences kommunista nem érzem magam azonosnak azokkal az elvtársakkal, akik esetleg nem értik meg a mai demokratikus alapot és hogy miért van szüksége a kommunizmusnak most jelenleg lassúbb tempóra. Én tudom, most az Országépítése az első. Igaz, ez egy 19-es kommunistának lassú ütem... Megfigyelésünk szerint az itteni Kisgazdapárt rövid idő óta kezdi reakciós munkáját kifejtteni. Ennek ellensúlyozására mi megszerveztünk egy tíz főből álló legmegbízhatóbb elvtársakat, mint titkos őrséget, mely a szomszédos pártokat figyeli, hogy meglepetés ne érjen bennünket, és így készen vagyunk minden eshetőségre. A hunyadfalvi KP és mint 19-es kommunisták lábhoz tett fegyverrel figyeljük nagy vezérünk parancsát a jövőre vonatkozólag.” Mégis igaza volt hát Sztálinnak: a kommunisták különös emberek.

A nagyhatalmi erőterek háború utáni átformálására a kétpólusúvá váló világ vezető birodalmi átmeneti demokrácia-korcsokat nemzettek. Az USA jártasabb volt e játékban, ügyesebben takargatta szülőttei fogyatékoságait. A SZU ezzel kevésbé törődött, viszont elvárta, hogy torzszülőttei tiszteljék és szeressék.

Júliusban Budapesten tartották a spanyol polgárháború résztvevőinek első nemzetközi összejövetelét. Ezen a spanyolos Rajk Lászlóval együtt RM is ünnepi szónok volt, és a világ legtermészetesebb módján beszélt a róla elnevezett zászlóalj sikereiről. Különös nyár volt. Budapesten rendőrök tüntettek. RM közölte velük: nem szereti a kilengéseket. A megszólításuk még „Hölgyeim és uraim, magyar rendőrök!” És a folytatás: „Talán kevesen tudják, hogy 26 évvel ezelőtt az akkori rend őreinek én voltam a parancsnoka, és megmondhatom, hogy azóta sem szüntem meg ezzel a kérdéssel foglalkozni.” RM beszédeiben gyakoriak az ilyen elszólások. S bár a Tanácsköztársaság idején kereskedelmi népbiztos is volt meg sok minden más, maradandó nyomot egyedül az a Vörös Őrség hagyott benne, melynek csak az utolsó tizenegy nap alatt volt a főparancsnoka.

És két visszhangos mondat még a rendőrtalálkozóról beszámoló Szabad Nép-cikkből: „Hadjáratot indítottunk a saját sorainkban a diktátorok és a túlkapások ellen. Mi nem diktátorokat akarunk, hanem rendet tartó, pontos, fegyelmezett köztisztviselőket, a Kommunista Párt fegyelmezett, mintaszerű rendőrséget akar.”

Az oroszok néha már egész otthonosan érezték magukat Magyarországon. Az ide száműzött szovjet PB-tag, Vorosilov sürgette az aratást. A pártközi tárgyaláson részt vevő Kovács Imre azt mondta: bízzák ezt a parasztra, és azzal törődjenek, hogy az oroszok ne rabolják ki őket. Vorosilov leintette: ez a kérdés nem tartozik ide. Amint a marsall kiment, Rákosi fojtott hangon rászólt: – Látja, Kovács komám, csak nem hallgat rám, mikor érti már meg egyszer,

hogyan az oroszokkal nem lehet kukoricázni. Vorosilov marsall a Szovjetuniót képviseli, magának fogalma sincs erejéről és képességéről.

– Én csak azt szeretném, ha az oroszok megértenék, hogyan kell a magyar néppel és velünk bánni – felelte Kovács.

– Maga nagyon naiv: nem akarja megérteni, a feltételeket az oroszok diktálják, mi csak egyet tehetünk: engedelmességedünk.

– Magukat ez kielégítheti, de... – Ekkor Vorosilov magához kérette Kovács Imrét, és nevetve azt mondta neki: – Maga bátor ember, megmondja az igazat, de azt tudnia kellene, hogy más a győztesek és más a legyőzöttek igazsága.

Egy alkalommal pártközi értekezleten is téma volt az oroszok „viselkedése” (zabralás, erőszakoskodás, vetkőztetés stb.), és RM tiltakozott az ellen, hogy Vorosilov intézkedését kérjék. „Ilyen lényegtelen kéréssel ne zavarjuk a SZEB elnökét! Különben tud mindent, minek akkor bosszantani, ahelyett hogy a jóindulatát nyernénk el, amire sokkal nagyobb szükségünk van!” Ha Kovács Imre az emigráció keserűségében írta is ezeket a sorokat, RM vezérelve már 1945-ben is az volt: „a feltételeket az oroszok diktálják, mi csak egyet tehetünk: engedelmességedünk”.

A június 15-én aláírt jóvátételi egyezmény Szovjetuniót megillető kétszázmillió dolláros összege önmagában nem minősíthető. Az már inkább, hogy a szállított áruk értékét ők diktálták, és így későbbi engedményeik ellenére Magyarország a megállapított jóvátétel mintegy háromszorosát fizette ki nekik (és a vérszemet kapott jugoszlávoknak és cseheknek is).

Magyarország vesztes volt és csak (jel)szóban lett barát. A jóvátétel megtöbbszörözése nem szolgálta a megértést, és a felszabadító-megszálló csapatok eltartása vagy a negyedmilliónyi magyar kényszermunkára hurcolása, a hadifoglyok kinntartása sem. És a zabralás hadtestszinten is folyt. RM arról írt Dimitrovnak, hogy a Vörös Hadsereg hadizsákmánynak tekint minden vasúti járművet, a vagongyárból kijövő vagonokat is. „A Szovjetunióba vagy Bulgáriába és Jugoszláviába visszatérő csapatok természetesen úgy viselkednek, mintha ellenséges földön lennének, igen tekintélyes károkat okoznak, és dezorganizálják az élelmiszerek begyűjtését. Az ipari termelés is megsínyli azt, hogy az üzemek egy tekintélyes részét a Vörös Hadsereg lefoglalja. A második ukrán front pl. a mai napig is több mint 400 üzemet, köztük sokat a legnagyobb teljesítményűek közül tart parancsnoksága alatt.” Ugyancsak ő, hogy mentse a nemzetközi egyezményeket el nem fogadó, a foglyokat kizsákmányoló és hazaengedni nemigen kívánó SZU-t, épp egy nőaktíván jelentette ki: „A hadifoglyok egy jelentékeny része fasiszta... Ha ezeket most kieresztenénk, hát az egyszerűen a fasiszmus komoly erősítését jelentené.” Ha bántja is az önérzetet RM több mondata, ez volt a helyzet, változtatni ő sem tudott rajta. Legfeljebb a hamis felszabadítási propagandát foghatta volna halkabbra, s nem kellett volna gőzerővel bizonygatni, hogy Magyarország épp olyan, mint Jugoszlávia és Csehszlovákia – amikor nem volt olyan. Ennyi múltott Rákosin.

Sokszíniú, sokféle volt már ekkor is a kapcsolat a szovjetekkel. Vas Márton azért több alkalommal vitt lepecsételt borítékot Petrov vezérezredesnek Moszkvába. Sejtette, milyen kérések voltak benne, mert Petrovhoz tartoztak a börtönök és a fogolytáborok. Egyszer Moszkvába indulóban Rajk megkérte, érdeklődjön a bátyja után, hogy él-e vagy nem: – Mivel tudtam, hogy a bátyja nyilas volt, szóltam a dolgról Rákosinak is. Ő nem válaszolt, csak elgondolkodott a dolgon.

Károlyi Mihály úgy vélte, Rákosiék jó helyzetfelismerése lehetővé tette a szovjeteknek „a be nem avatkozási politika gyakorlását”. Azért a magyar kormány készen kapta tőlük az első

árucsere-egyezmény és az öt évre szóló gazdasági megállapodás szövegét, és csak az aláírással kellett fáradniuk. Az egyezmény miatt Anglia meg az USA javasolta, hívják össze a SZEB ülését, de Sztálin csak legyintett. A szövetségesek pedig hallgattak. Fölöttünk így bomladozott a szövetség, így kapott Sztálin egyre szabadabb kezet. Már ekkor véget érhetett volna RM demokratikus ábrándja is – ha volt ilyen –, de lefoglalta a választás. Neki nem lehetett szeme azokra a jelekre, amelyek azt mutatták, hogy Magyarországot túsul ejti az egyik háborúnyertes birodalom. Pedig az 1945. augusztus 23-ai KV ülésen elmondta, hogy a japán háborúval megszűnt a szövetségeseket összetartó erő és „éleződni fog a helyzet”.

A megszállóknak nem volt szent magyar elvtársaik látszatönállósága. A szovjet elhárítás az MKP Akadémia utcai épületéből is előállította a pártközpont munkatársait: Máté Györgyöt és Réti Lászlót. Réti több napig benntartották az NKVD-sek, Mátét pedig arról faggatták, ha Schönherz Zoltánt halálra ítélték, ő hogy menekült meg. Bizalmatlanságuk természetes volt Rákosiéknak. A gyanú pestise az eminens magyar pártot is tizedelte, de a fertőző góc egyelőre a párt kebelén belül maradt.

A háború után két illúzió élt az emberekben. Az egyik szovjetbarátsággal, de az övékétől eltérő módon építette volna fel az új társadalmat. A másik azt várta, hogy a békekötés után kimennek a szovjet csapatok, és akkor szabadon cselekedhetnek. Az első illúziót a vitalitás hitelesítette, és az, hogy 1945-ben a társadalmi alvág gondjaira egyedül a kommunisták programja adott következetes feleletet. Tudták, mit akarnak. RM magabiztosan fogalmazta meg a KV júliusi ülésén a pillanatnyi célt: „a Kommunista és a Szociáldemokrata Párt együttvéve többséget kapjon; a parasztpárttal együtt még inkább”. Bár maga Miklós Béla miniszterelnök meg Zsedényi Béla, az Ideiglenes Nemzetgyűlés elnöke is próbálta fékezni a készülődést, hátha elhalaszthatnák a választást a szovjet csapatok távozásáig, Anglia és Amerika nem látott okot arra, hogy a magyarokéhoz hasonló holmi kis „eladott” országok miatt súrlódjon a szovjetekkel. Augusztus 15-én Vorosilov tájékoztatást kért Miklós Bélától és Zsedényitől a választás előkészületeiről: RM terve zöld utat kapott. Ezt ő már tudta, és két héttel korábban megalakították a háromtagú választási bizottságot.

Az oroszok látszólag semlegesek voltak. De amikor Farkas Mihály szólt Vas Mártonnak, hogy a pártnak a választási agitációhoz állítólag 300 kocsira van szüksége, tőlük kaptak ezer roncot. Vas megegyezett a pesti autószerelőkkel, hogy három rosszért egyet kijavítva visszaadnak. A háromszázon fölül megmaradt harmincnégy kocsit meg elcserélte plakátpapírrá – említette Vas, ám számai hihetetlenek. Farkas Mihály az augusztusi KV-ülésen arról beszélt, hogy minden megye kap egy teherautót (hogy feldíszítsék és Rákosi-népgyűléseket rendezzenek). Az MKP-nak tehát nemhogy 1945-ben, hanem talán 1949-ben sem volt száz működő autója.

Kezdetben a párt kapott a szovjet „állami zabrálásból” származó ékszerekből, és „nekik dolgozott” a gazdasági rendőrség, de még a párttagok is sok mindent beszolgáltattak az elhagyott javakból. A helyzet normalizálódásával a pártok nyomdákat foglaltak le, meg mozikat (az MKP-nak százötven „jutott”), hogy a választásra előteremtsék a pénzt. Az első filmes céget (MAFIRT) a kommunisták alapították, továbbá a Dunavölgyi Bankot, de volt külkereskedelmi vállalatuk is, s együttműködtek a testvérpártok – osztrákok, olaszok stb. – vállalataival is. Az osztozkodás idején a többi párt is élt a lehetőségekkel. Az MKP tőkéstársa kikötötte, dolgozik velük, de ha kéri, útlevelet kap. (Így lett aztán ausztrál milliomos.) Egy ideig állítólag Vas Zoltán árusította az útleveleket, majd ÁVO-s üzletág lett. Beépültek más pártokba. A kiscsászár államtitkár, Balogh (István) páter szerette a festményeket, az italt és a nőket. Ha pénzre volt szüksége, kapott a KP kasszájából: valamit valamiért.

A „gazdálkodás” efféle iratai titkosak, ám a gazdasági osztály akkori munkatársai néhány dolgot elmondtak. Szavaikból kiderül, hogy gazdasági ügyekben is kétarcú volt a párt. És például Schöpflin Gyula is ír róla, hogy Vas Zoltán áldásával megszületett a West-Orient cég, és orosz autókkal milliószám csempészték a cigarettát Bécsbe valutáért. (Mesélték, Gerő ezer liter pálinkáért rávette a komáromi hidat építő orosz katonákat, hogy cseh oldalról toljanak át több vagon és néhány mozdonyt a magyar oldalra, és ez állítólag meg is történt.)

A párt első gazdasági vezetője Csillag Miklós volt, de néhány hónap múlva Sebes Sándor (1902) váltotta föl: – 1948-ig nekünk kellett előteremteni a párt működéséhez a pénzt; egy választás nagy költséggel járt. Kényesen vigyáztam rá, hogy bármit csinálunk is, egy szemernyi piszok se ragadjon a pártra. Személyekre ragadhat, rám is, de a pártra semmi. – Marosán György, azt állította: – A legszervezettebb és a legkorruptabb párt az MKP volt. Az SZDP velem intéztette a szennyes dolgát, tudtam, hogy lehet pénzhez jutni. A kommunisták voltak a leggazdagabbak: a gazdasági rendőrség mellett a szovjet hadseregtől is támogatást kaptak. (A KP vezetői ugyanennyi érvvel, ugyanígy vélekedtek az olajipart megszerző SZDP-ről. Nagy Ferenc szerint az SZDP lett a magyar közélet legkorruptabb pártja, mivel manipulációikat a KP fedezte, hogy kézben tudja tartani őket.) A korrupció a politikába is beszivárgott.

Külön-külön minden párt szigorúbb választójogi törvénnyel számolt, mint ami megvalósult. RM minden különösebb vívódás nélkül letett arról a tervéről, hogy „a fasiszta és félfasiszta pártok összes tagjait öt vagy tíz évre fosszák meg politikai jogaiktól”. Így aztán a '45-ös választáson másfélszer-kétszer annyian szavazhattak, mint korábban. A talán túlságosan is liberális törvényről RM azt mondta a KV választási ülésén: „Nem zárhatjuk ki az összes volt fasisztát a választójogból, mert ezek száma sok tízezerre rúg. Ezeknek a fasisztáknak jelentékeny része ipari munkás vagy föld nélküli paraszt. Gondoljunk a Böszörményi-féle kaszárkeresztesekre, akik jelentékeny része föld nélküli paraszt volt, és most pártunk tagja. Ez a körülmény megengedi nekünk, hogy egy demokratikus gesztust csináljunk.” Utólag RM és Nagy Ferenc is megállapította, a másik azért érhetett el olyan eredményt, amelyet elért, mert a liberális törvény lehetővé tette, hogy a volt nyilasok rájuk szavazzanak.

Schiffer Pál (1911) elmondta, hogy a pártközi tárgyalások vitái során RM lándzsát tört a demokratikus választás mellett: – Teljesen együtt haladt a kispap Tildyvel. A közös listát, azt hiszem, először Szakasitscal kettesben beszéltek meg, és ezt Szaki el is fogadta azzal, hogy a KP-nak nincs gyökere, és ha a választás erős Szociáldemokrata Pártot eredményez, mi lesz a szovjetek véleménye rólunk, hogy a tegnap még ellene harcoló ország úgy szavaz a kommunisták ellen, hogy előretolja a szocdemeket. Viselhetjük ennek a konzekvenciáit? – (Az ismerős észjárás óhatatlanul felidézi Nagy Ferenc szavait: „Szakasits önálló politikai véleménye megszűnt, mióta Rákosi Magyarországra tette a lábát. Minden lépését és gondolatát ez a nagyvezír moszkvai ügynök irányítja.”) – Végül a vezetőség nagy dühösen elfogadta a közös listát, de felháborodott Szakasits hozzájárulásán, hogy a listát Rákosi, ne pedig ő vezesse; ez már azt jelenti, hogy alárendeljük magunkat a kommunistáknak! Megbízta, tárgyaljak Rákosival. Négyszemközti beszélgetésünk során csak azt tudtam elérni, hogy a Pestkörnyéki községek eldönthették, kit állítanak listavezetőnek. És ők az esetek nyolcvan százalékában szociáldemokratát szerepeltettek. Rákosit a hiuság vezette, amikor nem engedett, másrészt az optimista információk. Amikor kifejtettem, hogy nem szerencsés a volt fasisztáknak is megadni a szavazati jogot, leintett, hogy ne legyen kishitű, a közös listán az eredmény meg fogja haladni az ötven százalékot! Nem mondanék igazat, ha tagadnám, tekintélynek tartottam őt, akinek az ítélete súlyosabb az enyémnél.

Rákosiék a jobbra MKP-tag budapesti ház- és tömbmegbízottakkal írták össze azokat a lakókat, akik várhatóan rájuk fognak szavazni. Ahogy Rajk mondta az augusztusi KV-ülésen,

„feldolgozzák” a házakat, összeírják, kik a kommunisták, a szocdemek és a reakciósok. Hogy csak ez a három kategória volt-e, nem tudni, és azt sem, hogy milyen módszerrel történt a besorolás. A „feldolgozók” elmentek minden lakásba és egyúttal az MKP röpcéduláit is osztogatták. A PB pedig úgy határozott, hogy a jelöltlistán „lehetőleg ne legyen sok a munkaszolgálatos”. Zsidókat nem mertek írni. A házfelügyelők megbízatása botrányt kavart, de Rákosiék rá se hederítettek. A jelentések – ha elkészültek – kárt csináltak, mert a vicék meg kellett hogy szépítsék a valót, amivel csak növelték a KP várakozásait.

Bár Rákosiék vad ateisták voltak, az MKP mégis harangokat vett, falujárói toronyórákat, templomokat javítottak, és a főtitkár harangszentelést „celebrált”! Úgy támogatták az egyházat, hogy a párt már a földosztás során is ellentétet próbált szítani az alsópapság és a püspökök között, s erről RM Dimitrovnak is beszámolt. Két éven át folyt az akció a templomokért, a harangokért, a „lelkekért”, aminek az vetett véget, hogy a katolikus papok kezdték visszautasítani a segítséget: „Mivel azt nem vallásos buzgóságból, hanem propaganda céljából ajánlotta fel egy politikai párt, az ajándékot elfogadni semmilyen körülmények között nem szabad.”

De szenteskedésük csak kis része volt annak a „tömegmunkának” – micsoda szó! –, amit RM lelkesen folytatott nemcsak a választás előtt, hanem később is, éveken át. „Én nagy figyelemmel kísérem a falut. Minden héten kint vagyok valahol” – mondta egy pártközi tárgyaláson. Bejelentés nélkül látogatott el mindegyik budapesti kerületbe; ekkor kezdett piacra járni, a tömegbe vegyülni. Mátyást játszott. Lakásőre, G. (1926) a szokásos esti kerti sétára emlékezik: – Megkérdezte, hogy hívnak, kik a szüleim. Akkor mindig éhes voltam. Megnyugtató, hogy jobb lesz. Ettől ugyan nem laktam jól, de hittem! Figyelmeztetett, ne sündörögjek körötte, mert gondolkodni akar, mégis roppant boldog voltam, hogy beszélhettem vele. Amikor elmeséltem apámnak, hogy milyen ember, azt mondta, vigyázzak rá nagyon, és én megvédtem volna az életem árán is.

István királykor négylovas hintóval vonult be Kecskemétre. A nagygyűlésen hetvenezres tömeg hallhatta: a svábok kitelepítése után sor kerül még egy földosztásra. Azt is mondta, hogy a tél beállta előtt százötvenezer hadifoglyot segítenek haza. Ám Vorosilov csak azt ígérte, hogy minden foglyot hazaengednek, de arról hallgatott, hogy mikor. (Mint kiderült, csak azok a foglyok kerültek akkor haza, akiket a nyugatiak átadtak nekik, meg akik még itthon voltak hadifogolytáborban). RM ezzel is dicsekedett a KV-ülésen. Még óvatos volt, de bizakodó: „A (nagygyűlési) tömeget nem lehet mechanikusan azonosítani a Kommunista Párt befolyásával. – De hozzátette: – Óriási jelentősége volna pesti győzelemmel indulni az országos választásokon, mert hideg zuhany lenne a Kisgazdapárt vérmes reményeire. – És a befejezés: – Az elalélt és utat vesztett nemzetnek a Kommunista Párt adta vissza a bátorságot az élethez.”

Ettől kezdve minden augusztus 20-án Kecskemétre látogatott. A lipthói kenyérrel meg hagymával terített asztalnál ott kerülgette Rákosit Vadász Ferenc (1916). Furdalta az oldalát, hogy mi lehet Horváth Imrével, aki a Csillag börtönben úgy beszélt a már kiszabadult „Mátyásról”, mint a tanítványok Jézusról. RM előbb lekáderezte Vadászt, aztán felelt neki: Horváth nem jött haza Dachauból, beteg, valahol kórházban van. Közben látszott rajta, türtözteti magát, amiért ifjú elvtársának nincs jobb dolga, mint elvonni a figyelmet róla, akit épp most rajonganak körül. Vadász Ferencnek csalódást okozott a találkozás. Pedig 1935-ben Pesten még elsétált a Markó utcába Rákosi börtöne elé, hogy rágondolhasson. 1945-ben viszont azon töprengett, miként lehet, hogy Horváth, aki tíz évet töltött a Csillagban, augusztusban még nincs itthon, és ez nem nyugtalanítja Rákosit? Mindez még kevésbé érthető, ha tudjuk, hogy e kapcsolat nem volt egyoldalú. Egy év múlva, már Moszkvából, Horváth Imre azt írta Rákosinak. „Nemrégem megkaptam elhalt édesanyám visszamaradt

levelezését. Őszinte köszönettel és hálával emlékezem meg azokról a lelkes, derűlátó és biztató levelekről, amelyeket édesanyámnak írtál. Nagyon jólehetek ezek a levelek, mert édesanyám nagy becsben őrizte őket.” Ám a hatalom birtokában RM a legkevésbé sem volt szentimentális. Horváth Imre hiába vonzódott hozzá. Csak RM 1956-os leváltásakor lett KV-tag és külügyminiszter.

Bár a Központi Titkárság (KT) – így, nagybetűvel – helytelenítette, hogy Nagy Imre nem ment le a kecskeméti nagygyűlésre, ennek semmi köze ahhoz, hogy bő két hét múlva ugyancsak a KT úgy dönt, hogy Nagy Imre „ügyét” a PB elé viszi, és javasolja szigorú megrovását. Nagy Imre és négy beosztottja még ezen a napon meg is kapta a büntetést. A „kellemetlen esetről” RM jelentette Dimitrovnak, hogy Nagy Imre a minisztérium „régibürokratái befolyása alá került, és jegyzéket intézett a SZEB-hez, amelyben tekintélyes mennyiségű élelmiszert és vetőmagot kért a Vörös Hadseregtől. Ez a jegyzék joggal keltett méltatlankodást és felháborodást. Szigorú megrovásban részesítjük, mert ebben az ügyben nem kérdezt meg bennünket”. Fegyelmijét állítólag a SZEB szorgalmazta.

Az augusztusi KV-ülés úgy határozott: a párt választási programjának sarkköve a feltétlen szolidaritás a Szovjetunióval, és a kampány során a főváros élelmezésének megszervezésétől a földreformig minden eredményt felhasználnak. Azt hirdették (amit az össze nem hasonlítható helyzetű Kádárék sosem tettek): a választási eredményen múlik, „milyen lesz a határon túl élő magyarság sorsa” – sőt az is, hogy hol fognak húzódni a határok. Ám a perdöntő kérdésnek sokan azt gondolták, hogy mekkora lesz Magyarországon a szovjet befolyás. Ezért az angol és az amerikai küldöttség irodája búcsújáróhely volt. Misszióik „üzenőfalára” fölkerült: Balogh István fölajánlotta, a kisgazdák hatvan százalékot hoznak, ha az angolok támogatják őket. Hitt az FKGP győzelmében Tildy pártelnök is, de a vereséggyanús pesti választást hajlandó lett volna szabotálni. Megjelent az angoloknál a „kis termetű és ellenszenves külsejű” kopasz pártvezér is, hogy meggyőzze Gascoigne-t: a rendszer nem totalitáriánus. A sztálini utasítást betartva megígérte: ha a kommunisták nyernek, többé-kevésbé az addigi politikát követik. Kijelentette: „nem kívánja elfogadni a Szovjet Köztársaság világát, és nem kedveli a drasztikus mértékű államosítást”. Gascoigne mégis azt közölte Mr. Rákossal: „nem győzött meg, hogy a jelenlegi magyar rezsim demokratikus lenne”; az országot a Kommunista Párt ellenőrzi.

Ne higgyük, hogy mindenki más bizonytalankodott, csupán RM nem. Csak ő „kifelé” titkolta. Feltehetően júliusban azt írta Dimitrovnak, hogy a súlyos élelmiszerhelyzet miatt lemondtak a budapesti községi választásokról. Sőt: „Ha kedvezőbb alkalmat látunk, akkor nem várunk novemberig, és fordítva, ha novemberben a helyzet nem lesz számunkra kedvező, akkor elhalasztjuk a választásokat.” Másutt nincs nyoma, hogy megingott volna. Rájöhetett, már nem visszakozhatnak. Augusztus 2-án már úgy dönt a PB, javasolja az SZDP-nek, hogy a budapesti községi választásokat szeptember közepén tartsák, s felajánlja nekik a közös listát.

Szeptember 3-án RM jelentette Moszkvába, hogy a fővárosi választásokat október 7-én, az általánost pedig valószínűleg egy hónappal később tartják. „Nagyon jó lenne az is, ha szovjet sportolókat, és ha csak egy lehetőség van rá, egy nagyon jó futballcsapatot is küldenének ide.” És hogy ez a beszámolósi nem volt azért teljesen egyoldalú, arra mutat az örömteli nyugta: „Gerő elvtárs kimerítő jelentést tett nekünk. Minden megjegyzést és javaslatot minden vonatkozásban figyelembe veszünk.” (Egyben ez volt az utolsó levél: Sztálin Dimitrovot is hazaengedte. RM: „Örömmel értesültünk róla, hogy Bulgáriában jelölteti magát. Örülünk, hogy közelebb került hozzánk. Reméljük, hogy mielőbb, jól együttműködhetünk.”)

Az agitátoroknak dicsérte magukat – de nem mindenkit: „új, népszerű vezetőket tulajdonképpen csak a Kommunista Párt produkált. Hivatkozni lehet Vas elvtársra, Gerő elvtársra,

Nagy Imre elvtársra (Réti László: És elsősorban Rákosi elvtársra!) és Rákosi Mátyásra. (Derűtség, hosszan tartó lelkes taps.)” Ezt elhagyhatta volna, bár a külföldiek is elismerték: a legjobb vezetőgárdája a kommunistáknak van. Gazdagok voltak káderekben, szegényebbek követőkben. Pedig „élen jártak” a földosztástól kezdve a harangjavításig mindenben. Hittek a látszatnak, hogy a kezükben fut össze minden szál, ám az ország egy része rejtve maradt előttük. A biztató célok, a szuggesztív szónokok és a népes hallgatóság mintha kölcsönösen megtévesztették volna egymást. Óvakodtak ugyan tőle, mégis elkábította őket az érdeklődők tömege, tapsa, és egyre euforikusabb állapotba kerültek. Becsapta őket a „reakció”.

A Nemzetgyűlés választójogi vitájában Révai megfenyegette a kiszáradtakat: „Mindenki, akit illet, vegye tudomásul, hogy ütésre ütessel fogunk válaszolni! (Közbeszólás: Mi is!)” Tildy Zoltán a választási harc kiéleződése ellen – az orosz csapatok kivonulásáig – egyezséget ajánlott: „jelentsük ki mindnyájan, hogy a jövő kormányzást is koalíciós kormányzásnak akarjuk”. De kifogásolta a rendőrség, az internálás (várható) túlkapásait, és bejelentette: pártja igényt tart – nem a belügyi tárcára, hanem csak – az államtitkárságra.

Az MKP és az SZDP véletlenül e parlamenti vita idején tartott közös aktíválást a Sportcsarnokban. Már Szakasits Árpádra is átragadt RM magabiztossága: „mi nemcsak többséget akarunk szerezni, hanem döntő, lehengerlő többséghez akarunk jutni”. RM meg is mondta: „Nem elég az, hogy megkapjuk a szavazatok 53-55 százalékát, nekünk hetvenen felül kell kapnunk.” Vas Mártonnal még azt üzenté Kirilenko tábornoknak Bécsbe, hogy nagy győzelem várható: ha a szocdemekkel közös listával indulnak, akkor 65-70 százalékot kapnak, ha külön listával úgy ők 35-40 százalékot, a szocdemek pedig 25-30-at. Ám a napok továbbcsúszottak a reményeket. A választás előtt már maga Vorosilov is 25 százalékot ígért Kovács Imrének, a Parasztpártnak. Így a kiszáradtakkal már nem maradt egyetlen szavazat sem.

A választási csatában az MKP megengedhette magának, hogy a falragaszok és röplapok harmada őket népszerűsítse. Minimum ennyi választót reméltek, de csak feleennyi lett belőle. Ha a magyarok nem voltak is bigottan vallásosak, az olyasféle kiszáradtásként, mint „Isten vagy nem Isten – válassz!” is hatásos lehetett. RM már szeptember elején figyelmeztetett: nem engedhető meg, hogy „egyik-másik túlbuzgó elvtársunk a templomokat fesse be, nem szólva a szociáldemokrata pártházról, amire szintén volt már példa”. Szavait derűsen fogadták, aztán a pártaktivisták a Hajdúságban, de Budapesten is összeverekedtek a gyűlésező kiszáradtakkal. Ez nem lett volna baj, ha RM nem tart attól, hogy a szövetséges hatalmakat vitába keverik. A PB utasította a Szabad Népet: „figyelmeztessék az elvtársakat, hogy ne zavarják más pártok gyűléseit”. A viszály oldására egy alkalommal még közös PB-ülést is tartott a KP és az FKGP. Pedig RM ambivalensen vélekedett a választási verekedésekről, mert miközben PB és a Szabad Nép ellene szólt, ő a rádióban azt mondta: „Mostanában, hogy nálunk is sokat vitáznak a demokrácia jellegéről, és egy-egy megzavart népgyűlés miatt egetverő lárma keletkezik, visszagondolok azokra a népgyűlésekre, melyek akkor – 1913-ban – , az angol demokrácia virágkorában a Hyde Parkban vagy a Trafalgar Square-en zajlottak. Erős fiatalember voltam, szívesen vettem részt a nem egyszer tumultuózus népgyűléseken, melyek gyakran egészséges verekedésekkel végződtek. Egyik ilyen viharos gyűlésen Miss Silvia Pankhurstöt, a női választójog előharcosát, akkor 20 év körüli bájos szőke lányt, nagy verekedésben és dulakodásban szinte meztelenre vetkőztették, és hat markos rendőr a tömeg feje fölött ráncigálta ki a térről. Meg kell mondanom, hogy az angolok nem féltették az ilyen jelenetektől a demokráciát. És mint az elmúlt három évtized mutatja, igazuk is volt. Biztos vagyok benne, hogy a mi demokráciánk sem megy tönkre, ha egy-egy népgyűlés hallgatósága fegyelmezetlenebb, mint ahogyan azt mi szeretnénk.”



A választási csatározás elszabadította RM „tárgyilagos elfogultságát”, és fényes logikával az eseményektől függetlenül képes volt eljutni bármilyen célhoz. Például a szocdem újságírónak, Horváth Zoltánnak Párizsba írott RM-levélben így kezdődött a mutatvány: „A reakció minden erejét megfeszíti, hogy a választásokat megghiúsítsa vagy legalábbis elodázza.” A magyarázat: „Bevin angol külügyminiszter és Attlee, a miniszterelnök kijelentése arról, hogy Magyarországon nincs demokrácia.” És az ellenség torkon ragadása: „Az angol ellenőrző bizottság tagjai szinte kivétel nélkül olyanokból állnak, akik 1940-ig a budapesti angol követség szolgálatában álltak, és minden erővel támogatták Horthy kormányzó reakciós vonalát.” Sok esetben nem ilyen világos a gondolatmenete. Például a rendre visszatérő érvelés: „Ki hiszi el, hogy véletlen van abban, hogy éppen most, október első napjaiban, a fővárosi választások előestéjén tűnt el az élelmiszer a piacokról. Véletlenség, hogy épp most nőtt meg annyira a sorbaállás a pékműhelyek előtt, hogy most kezdenek az árak ilyen szédítő iramban emelkedni? Nincsenek ilyen véletlenek, ez a reakció bűne!” De vajon az éhes emberek miért szavaznak a kommunisták ellen?

RM csak egy év múlva ismerte el: „A legutóbbi választáson tudatosan háttérbe szorítottuk a szocialista arculatunkat.” A politikusok többségével ellentétben ő nem jólétet ígért, nem azt, hogy lesz mit enni, hanem: „Adjatok nekünk nagy, döntő többséget, és akkor teljes erővel ugorhatunk a reakció torkának.” Dicsekedett: „az MKP közbelépésére több, mint 50 ezer hadifogoly szabadult ki, elsősorban civil foglyok”. Vajon mit mondott volna, ha valaki megkérdi, hogy a „civil foglyok” mit kerestek a SZU-ban?

Állítólag amerikai és angol újságírók a nyugalom, a biztonságérzet hiányáról faggatták, és ő választási beszédben felelt nekik: „Bizonytalanul érzi itt magát az a sok ezer ember, akinek vaj van a fején, aki tíz hónappal ezelőtt még Szálasi szekerét tolta, akinek valahol úszik egy-egy kompromittáló levele, akinek véres a keze, és még nem ismerték fel az utcán. Mindezek az elemek nyugalom és biztonság után kiáltanak, és keresik azt a reakciót, amely fátylat borítana a bűneikre, és megvédené őket még attól a kis veszélytől is, amit a mi gyengén működő igazolóbizottságaink vagy népbíróságaink jelentenek.” Csupán a választási beszédeiből is kihallani, hány húron tudott játszani. Íme egy: „A beszolgáltatás fontos, hogy gyorsan menjen, mert helyenként olyan nagy volt a szárazság, a búza nem alkalmas vetőmagnak. A földművelésügyi miniszter, Nagy Imre elvtárs érintkezésbe lépett az oroszokkal, hogy minden mázsa idei silány búzáért az oroszok egy mázsa vetőmagot fognak adni.” Így akart egyszerre beszolgáltatásra buzdítani és az oroszok önzetlenségét is bemutatni. Mivel további reklámot nem kapott az ügy, aligha lett a cseréből valami. Annak sincs nyoma, hogy felvetették, kérték volna.

Az MKP választási programja az újjáépítés hároméves terve volt. És újjáépítésben a kommunisták verhetetlenek. A háborúból

mindenkinek elege volt, az emberek békére, nyugodt körülményekre vágytak. Jelszavaik ezeket az óhajokat fogalmazták meg, és egy idő után nem lehetett tudni, vajon az emberek akarata vagy a jelszavak mozgatják-e az újjáépítést. Egy-egy ház, mozdony vagy híd helyreállítására már a szovjet propaganda és rohamunka módszereit alkalmazták. Ehezve túlóráztak, hogy lehetetlen határidőket produkáljanak, és a sikerekről azt írták például, hogy „így dolgozik egy kommunista miniszter”, vagyis „Gerő, a hídverő”. Beszámoltak a rohamunkásokkal együtt rohamozó szovjet utászokról. Ám azt titkolták, hogy a győztesek hány helyreállított vasúti kocsit és mozdonyt zabláltak el. A végeredmény mégis páratlanul gyors talpra állás.

Hajdan az a mondás járta: egy pár csizma, egy mázsa búza. A hároméves tervben – az MKP választás programjában – a csizmát a háború után divatosabb (és olcsóbb) bakancsra

cserélték, és azt írták: egy pár bakancs, egy mázsa búza. (Így kezdődött az ipari munka felértékelése.) Az infláció ellen még a külföldi kölcsön felvételét is elképzelhetőnek tartották, és bírálták a szlovákiai magyarok kitelepítését. A külpolitika „legfőbb célja: a dunai népek békéjének és egyetértésének biztosítása, a kossuthi ideál, a Duna-föderáció útjának egyengetése”, a román-jugoszláv-magyar vámunió. A szocializmusról csak az SZDP munkatervében esett szó. Az ő agitációjuk baloldali volt, mint a kommunistáké. A jó favágó a legkisebb ékkel kezd.

A kisgazdák a magántulajdon védelmét, a vállalkozás szabadságát ígérték, és azt gondolták, hogy „a választás dönt a jövő magyar életformáról”. Erre válaszul írhatta Révai a Szabad Népből: nem arra kell szavazni, hogy „szocializmus legyen-e Magyarországon vagy kapitalizmus, hanem a magyar demokrácia jobbszárnya és balszárnya között kell döntenet”. Választási listájukat az árdrágítók, árurejtegetők, feketézők elleni fegyvernek nevezték. „A MKP emelt fővel és a győzelembe vetett hittel néz a nagy budapesti választások elé” – írta RM. Nagy Ferenc utólag azt állította: „mi arra számítottunk, ha Budapesten, ebben a nagy munkástengerben elnyerjük a szavazatok 30-35 százalékát, akkor nyugodtan állhatunk a választásokon az ország népe elé”.

A választás estéjén RM a főhadiszállásokat látogatta. A szocdem székházban ragyogó arccal mondta: „Látjátok, megvan az abszolút többségünk!” Magyarázták neki, hogy az előzetes adatok alapján erre nem lehet számítani, de RM – nem a kombinatív-képesség hiánya miatt – nem hitte, mert nem ismerte az országot – mondta Erdődy János. Csak hát a szocdemek is ötven százalék körüli eredményt reméltek, pedig ők nem Moszkvából jöttek.

Vas Zoltánék lakása szinte választási központtá alakult, és a vezérkar már csak Rákosit várta. Amikor világossá vált, hogy a fővárosban a kisgazdák abszolút többséget (51%) szereztek, nyomban tárgyalni kezdték a tennivalókat. Vasné csendesen sírt, a fia, Márton pedig csodálta a nagy emberek önuralmát. Állítólag Vas Zoltán javasolta, halasszák el az országos választásokat, de RM ezt határozottan visszautasította.

## 2. Csúfos győzelem

Potsdami határozatukkal a győztes hatalmak lehetővé tették Európában a „népi németek” kitelepítését. A mából visszapillantva ez a döntés nem értékelhető, vagy legfeljebb olyan cinizmustól sem mentes módon, hogy vajon mi lenne, ha Bukovinában, Lengyelországban stb. ma is ott élnének a kitelepítettek? Mai fejjel nehezen érthető, miért hitték igazságosnak egy nép(töredék) száműzetését szülőföldjéről, hogy egy „fasiszta” kisebbséget csak úgy egy-két országnival odébb lökhetnek. Döntésük politikai jellegű volt, nem pedig nemzetiségi. Egyrészt a háború egyik ürügye a kisebbségek „megvédése” volt, lehetett tehát gondolni, hogy az áttelepítéssel elejét vehetik egy újabb háborúnak. Másrészt a „népi németek” számottevő része Hitlerék ötödik hadoszlopává vált, majd tényleges katonája is lett. A visszanémetesítés Magyarországon például oly sikeres volt, hogy sok sváb fiú egyenesen az SS-be került. Így aztán a nagyok döntése ellen Magyarország sem emelt szót, sőt az MKP választási programja üdvözölte is azt. A Szabad Népből címbetűk üvöltöttek: „Ki a svábokkal az országból!”, az utcákon virított a plakát: „Sváb nem szavaz a Nemzeti Parasztpártra!” Szinte örültek, hogy végre a magyarok is rúghatnak valakin: a németek okozta szenvedéseket rajtuk akarták megbosszulni, sőt forradalmi hevületüket is így kívánták igazolni. Ha magyarázhatók is az intézkedések, a tény attól még tény marad: Kelet-Európa a kisebbségek üldözésével kezdett beletanulni a szabadságba.

A döntés után két héttel a magyar kormány átiratot kapott Vorosilov marsalltól, hogy kötelesek kitelepíteni négyszázötvenezer német ajkú polgárt. RM egyetértett a tábornokkal, de Tildy csak Anglia, Franciaország, az USA és a Szovjetunió többszöri sürgetése után lépett. Nem azért, mert pap vagy kisgazda létére ellenezte volna a kitelepítést. Ebben a kérdésben leginkább még az SZDP volt ellenzéki állásponton, és a kommunistákat terhelte a végrehajtás – hisz a rendőrség hozzájuk tartozott –, és ők használták ki leginkább a maguk javára ezt a (kényszer)lépést is. RM (választási) ígéretére meg az újjáépítésre hivatkozva – az SZDP-vel egyetértésben – kollektíven mentesítették a kitelepítés alól például a bányászokat és a szakmunkásokat. Így aztán a politikailag aktívabb munkásság soraiban lehet, hogy épp a megcélzott volksbundisták és nyilasok egy része úszta meg a kollektív büntetést. A kisgazdapárti németekkel nem voltak ilyen elnézők, pedig a falvakban a munkáspártok vezetői mentesítést kaptak. Nagy Ferencet mindez a zsidóüldözésre emlékeztette. A „mintaszerű” rendőrség meg az ÁVO első közös akciója a svábok kitelepítése lett. Fél év alatt félmillió ember helyett mintegy százhuszszetret telepítettek át Németország amerikai megszállási övezetébe. Rákosiék magán kezdeményezésére ehhez jött még 1947-ben ötvenezer ember, akiknek már csak a keleti zóna jutott.

Csehszlovákia külön örült a kitelepítési döntésnek: végre ő is megszabadulhatott a felvidéki magyaroktól. A Benes vezette emigráns csehszlovák kormány már 1942 végén megfogalmazta épp Londonban a német és a magyar nemzetiségűek kitelepítését a kollektív felelősség jegyében. Tervük hosszú ideig nem talált patrónust. A Felvidék „visszacsatolása” után áttelepülteket gyorsan kizsuppolták (köztük anyámat és engem). Potsdamban Csehszlovákia a kitelepítés helyett a lakosságcserébe is belement volna, de a nagyhatalmak elutasították a tervet. Erre ők megfosztották állampolgárságuktól a magyarokat (és a németeket), amivel arra kényszerítették 1946 elején a Tildy-kormányt, hogy a vesztes Magyarország mégis aláírja a lakosságcsere-egyezményt a győztes Csehszlovákiával.

Az emlékező RM 1959-ben arról beszélt rokonainak, hogy segítséget kért Sztálintól a kitelepítés megakadályozására. Mivel a lakosságcserét nemzetközi jóváhagyással folytatják – mesélte – ő –, az legfeljebb Attlee angol miniszterelnök beleegyezésével állítható le, ezért elutazott Londonba, Sztálin pedig megkérte Gottwaldot, hogy RM tárgyalásai alatt függesszék fel a kitelepítéseket. RM megegyezett Attleével, ám közben háromszor annyi magyart raktak át a határon, mint korábban. RM panaszára Sztálin felhívta Gottwaldot, és RM elbeszélése szerint minősíthetetlenül leszidta, sőt leállította a kitelepítéseket, ami mögött – RM szerint – amúgy is a vad nacionalista Slánsky állt. (Figyelemre méltón természetes, hogy Sztálin leszidja akár a győztes Csehszlovákia pártvezérét is.)

Nincsenek dokumentumok erről az akcióról, legfeljebb egy papírfecni utalása. RM egy 1946. január 31-ei cédulán panaszkodott Szakasitsnak, hogy valami bántót mondott neki londoni útjával kapcsolatban. Tervezte tehát az utat, viszont – külön – nem járt ott. 1946 nyarán már az európai sajtó is foglalkozott a két ország elmérgesedett viszonyával és a magyar kormányküldöttség júniusi amerikai útja során Londonba is ellátogatott. RM és a küldöttség többi tagja együtt tárgyalt Attleével. A brit miniszterelnök hitetlenkedve hallgatta a beszámolót a szlovákiai magyar kisebbségről. Végül a párizsi békekonferencia sem adta áldását kétszázezer magyar kitelepítésére, ám a kisebbségek védelmére sem vállalkozott: megfoszthatták állampolgárságától, széttelepíthették, sőt deportálhatták őket. Az úgynevezett lakosságcsere csak 1948-ban állt le.

Rákosinak az volt a kitelepítés legkényesebb része, hogy Sztálin és Molotov valóban egyetért-e vele, mint azt a csehszlovák miniszterelnök nyilatkozta. Kételyét rögtön tudatta Dimitrovval, és bár fel volt háborodva a történetek miatt (az írta: „brutálisan kiutasított magyarok”), meg is nyugtatta Dimitrovot: „a kérdésben kissé mérsékelten állást foglaltunk,

mert már lehetetlen volt tovább hallgatni”. Amikor Prágában megerősítették neki a gazda kijelentését, azonnal levelet írt Sztálinnak, csak a vezetéknévén említve őt, s megszólítás nélkül:

„A Szovjetunió generalisszimuszának

Sztálin elvtársnak

Tudom, hogy Ön mennyire elfoglalt, de egy olyan fontos kérdés merült fel nálunk, amit nem tudunk megoldani az Ön közreműködése nélkül.

A csehszlovák kormány és párt úgy döntött, hogy kitelepíti az összes magyart Csehszlovákia területéről. Ezt azzal indokolják, hogy létre kell hozniuk a szilárd nagyszláv föderációt, amit zavar a 600 ezer magyar jelenléte Szlovákiában. A legfőbb érvük, hogy Ön egyetért ezzel a politikával, és amikor a csehszlovák delegáció június végén Önnél járt, és feltette a kérdést, hogy felléphetnek-e a magyarokkal szemben ugyanúgy, mint a németekkel szemben, Ön mintha pozitívan válaszolt volna, sőt azt mondta: 'Vádjátok szájba őket.'

A Csehszlovák Kommunista Párt KB-ból az elvtársak, akikkel két héttel ezelőtt Prágában beszéltem, mindehhez hozzátették, hogy a Kommunista Párt ebben a kérdésben már oly messzire ment, hogy presztizsvesztés nélkül nem tud visszafordulni.

Mi azt kérjük Csehszlovákiától, hogy a magyar kisebbséggel oly módon bánjanak, mint Jugoszláviában és Romániában. (Tito elvtárs, akivel beszéltem erről, támogatja a kérést). A szláv föderáció létrehozása érdekében célszerűbb lenne, ha nem rontanák meg a viszonyt a demokratikus Magyarországgal azzal, hogy a magyarokat kiűzik Szlovákiából. Véleményünk szerint a magyarok kitelepítése Szlovákiából megmérgezné a viszonyt Csehszlovákia és Magyarország között, és hatalmas csapás lenne a magyar demokráciára, rendkívül megerősítené a magyar sovíniszták tevékenységét. (A megmaradt piszkozatba még kézzel beszúrta a következő fenyegetést – P. Á.) Mindemellett egy ilyen lépés káros lenne a szovjet-magyar barátság szempontjából, és megerősítené az angol befolyást. A lakosságcsere itt keveset segítene, mert a szlovákok száma Magyarországon csak egyötöde a magyarok számának Szlovákiában.

Kérjük Öntől, hogy tanulmányozza ezt a kérdést, és hozza meg a döntését.

Forró kommunista üdvözléssel: Rákosi. (Kihúzza: a Magyar Kommunista Párt KV főtitkára). Budapest, 1945. augusztus 7.”

Így szól a Magyarországon maradt néhány bizalmas RM/Sztálin-levél egyike. Augusztusban Gerő Moszkvában volt, RM mégis Vorosilovot kérte meg a kézbesítésre, mert vagy ez volt a biztosabb kapcsolat, vagy nem akarta, hogy Gerő Sztálinnal találkozzon. (Kísérőlevelében RM meglepő módon csupán kedves elvtársnak szólította Vorosilovot, nem bizalmasabban. Pedig nem volt hüvös a viszonyuk.) RM tudatta Gerővel: „A mai postával megy egy levél J. W.-nek (Joszif Visszarionovics – németesen – P. Á.), amit a marsall fog átadni. Attól tartok, hogy a potsdami határozatok dacára a csehek tovább forszírozzák a magyarok kitelepítését. A szlovákiai dologban feltétlenül menj el a legmesszebbmenő instanciáig.” Ezek után mit lehetne mondani a családnak mesélt történetről? Nagy Ferencnek Sztálin azt mondta, ő a lakosságcsereét jónak tartja: „egy nemzet számára nincsen nagyobb kincs, mint az emberanyag”. Ez sem zárja ki azonban, hogy RM közbenjárására később mégis segített cserévé szelídíteni a kitelepítést.

A budapesti választás itt-ott átszakította a zsilipeket. A kommunista tüntetők vörös Budapestet és proletárdiktatúrát követeltek („amitől – korholt RM – a kispolgárnak borsózik a háta, még inkább a Kisgazdapártra szavaz”). Az ellentüntetők válasza: „Le a

kommunistákkal! Nem lesz többé vörös Budapest!” Ettől az MKP megsértődött, és harmadnap több tízezer munkáspárti kiabálta a fővárosban: „Munkásököl vasököl, oda sújt, ahová köll!” Szegeden fenyegető röplap készült: „Ne vágjátok ki a fákat, mire aggatjuk a kommunistákat!” Befellegzett az MKP-FKGP közötti fegyverszünetnek. Az MKP PB a vereség fölötti dühében – még a szélsőséges megnyilatkozások előtt – támadást hirdetett, mondván, a Kisgazdapárt „a legfelelősebb az ország nehéz helyzetéért. A választás eredménye azt mutatja, hogy a 25 éves Horthy- és Szálasi-reakció nevelésének hatását 8 hónap alatt nem lehet kitörölni”. Ide illik az ismeretlen Kunovics Imre egy Rákosinak írott mondata: „Amikor az MKP a kisnyilasokat soraiba fogadta, lovat adott a reakció alá; állandóan a reakció és a fasizmus elleni harcot hirdetjük, a fasiszták pedig éppen a mi sorainkban találhatók.”

A Rákosi-mítosz születését a nagyzolás, a porhintés is segítette. Teljes egészében annak hittem, amit például a választás másnapján a vidéki instruktoroknak odavetett, pedig csak a fele volt az: „Helyenként még az elvtársak felesége sem szavazott ránk.” Ezt honnan tudhatta volna? Szakmunkák is alig-alig említik, hogy 1945-ben úgy kapták meg a nők Magyarországon a szavazójogot, hogy külön szavazócédulájuk volt. Mivel várható volt, hogy a nők fogják eldönteni a szavazást, és mivel rájuk nagyobb az egyház, a papság hatása, ennek felmérésére vitte keresztül az MKP, hogy legyen külön férfi- és női szavazócédula. Azt azért így sem tudták, hogy melyik asszony szavazott mellettük vagy ellenük. A vidéki instruktorok feleségük szavazása miatti riadalmát mérsékelhették RM korántsem mindentudó intelmei:

„- A kommunista párttól ne féljenek az emberek, hanem vonzódjanak hozzá.

– A kommunisták mindig szimpatikus színben jelenjenek meg.

– Az elvtársak legyenek hazafiasak. A pártjelvénnel együtt nemzetiszínű szalagot is hordjanak.

– Legyünk szimpatikusak!

– A tréfát ne hanyagolják el.

– Legyenek a kommunisták rendesek.

– Szemüveges nőket nem lehet falura küldeni.

– Ne cigarettázzanak.

– Fontos, hogy a szemükből sugározzon a belső meggyőződés, a lelkesedés.” És bővebb okfejtései:

„- Itt van például az orosz kérdés. Nagy népgyűlésen erről nem lehet beszélni, de kisebb csoportokban meg kell mondani, hogy nagy részük nem orosz, hanem csavargó. A németek kieresztették a rablókat, gyilkosokat. (A SZU-ban a rablógyilkosokat nem a németek engedték ki, hanem a hatóságok sorozták be: így válhatták meg bűnüket. Három hét múlva Nyíregyházán így tódított: Kossa elvtárs kinn járt a szakszervezeti kongresszuson Párizsban, és a vele lévő elvtársak elmondták, hogy Párizsban este hét után nem tanácsos járnunk, mert az amerikai katonák részegségükben lövöldöznek, erőszakoskodnak és rabolnak is – P. Á.)

– Amikor együtt ültem a fasisztákkal, kifaggattam őket, hogy mit tanultak Göbbelséknél. Ha valakit meg akartak agitálni, először közömbös dolgokról beszélgettek velem, ha nem volt antiszemita, még a zsidókat is dicsérték. Ha alkoholista volt, velem együtt ittak. Amikor megbarátkoztak velem, beadták nekem a maszlagot. Tanuljunk az ellenségtől is.”

Szántó Rezső finomkodó moszkvai levele nem örvendeztethette meg Rákosit: „A választások első híre itt némi csodálkozást váltott ki, de a később beérkezett összbudapesti eredmények

már jobb benyomást keltettek. Az egyik itteni orosz rádiómagyarázó a nyugat-európai választásokról beszámolva, a budapesti eredményeket a demokrácia győzelmének tüntette fel.” A KV is elemezte, hogy vágyaiból miért nem lett semmi. RM szerint a döntő „kétség-telenül a rendkívül leromlott gazdasági helyzet volt. A további okok másodrendűek”. Kiderült, hogy a választást a reakció tolta szeptember 26-ról október 7-re, hogy még tíz napig súlyosbíthassa a helyzetet. A vereségben – nem ezzel a szóval! – szerepet játszott a Vörös Hadsereg „kilengése”. Továbbá: „nagy szerepet játszott” a szocdem jobbszárny, az egyház, a szabadjára engedett kisnyilasok, a népbűnösök és internáltak hozzátartozói, a Nyugatról visszatért hadifoglyok. Ők mind a dolgozók ellen szavaztak. „A választásokat Budapesten lényegében a nők döntötték el. A választók 62 százaléka nő, és 64 százalék a Kisgazdapártra szavazott.” És az adu ás: „Az elvtársak értsék meg, hogy az ország sorsa nem a választási cédulákon dől el. Magyarország sorsa sem.” Mert a végső szót a szovjet hadsereg mondja ki? Inkább arra gondolhatott, hogy demokráciájukban csakis a munkáspárt(ok) nyerhet(nek). Ha mégsem, az csak a reakció mesterkedése. Őket kell leleplezni, kiszorítani, megsemmisíteni!

Nem akartak józanodni. A területi titkárok egymásra lícitálva ígértek 35-40 százalékot az országos választásra, és RM sem figyelmeztette őket. Annyit tanácsolt csak: „Amikor az ellenfél állandóan nemzetiszínben játszik, ne kezdjünk mindig minden beszédet a dicső Vörös Hadsereggel!” Optimizmusuk annyit hűlt csak, hogy az országos választáson a két munkáspárttól már „csak” abszolút győzelmet, 50-52 százalékot vártak.

RM Vas Márton lelkére kötötte, mondja el Bécsben: a párt meg kívánja akadályozni, hogy a reakció a Kisgazdapárt zászlaja alatt gyülekezzen. Változtattak a jelszavakon, a propagandán, de rövid az idő, és a később felszabadult Dunántúlon még kicsi a befolyásuk. Rontja az esélyt, hogy a szovjetek javaslata ellenére az SZDP jobboldala elérte, hogy ne közös listán induljanak. „Elárulták a munkásosztály ügyét.” (Ha RM mérgében tényleg megjegyezte is, hogy nem szeretne a szocdemek bőrében lenni, ha majd hatalomhoz jutnak, Vas Márton rosszul emlékezhetett – vagy RM megrágalmazta a szocdemeket – , mert az MKP PB nyomban a budapesti választás után eldöntötte, hogy nem javasolja a közös listát. A csalódást okozó budapesti eredményért mindkét munkáspárt a másikat okolta.)

A Vas fiú vitte üzenetet Konyev marsall is végighallgatta. A búcsúzáskor Vas megkérdezte Kalcsenko tábornoktól, hogy tájékoztatása nagyon eltért-e a Grigorjevétől, akivel az előszobában találkozott. Kalcsenko megnyugtatta, hogy a budapesti szovjet követség tanácsosát is RM készítette föl. (Grigorjev és RM különös kapcsolatára utal, hogy Grigorjev hazatérésekor RM kérte Szántó közbenjárását, hogy a volt tanácsos Moszkvában megkaphassa valamelyik magyar politemigráns lakását.)

Sztálin kijelentette: érdekük, hogy Finnországnak, Romániának és Magyarországnak lojális kormánya legyen. Emberei prominens személyiségektől kértek tájékoztatást a politikai helyzetről, a választások kimeneteléről. A kisgazdapárti Oltványi Imre azt írta Vorosilovnak, hogy Budapesten a két munkáspárt a szavazatok 40-60 százalékára számíthat, ám az országos választásokon a KP „aligha érhet el többet 10-15 százaléknál”. Mindszenty József pásztorlevelében azt üzenté a híveknek: „Ne rettenjete meg a gonoszság fiainak fenyegetésétől.” És RM rábírta a Függetlenségi Front pártjait, hogy közös közleményben mondják ki: a pásztorlevél „példátlan és illetéktelen beavatkozás a napi politika és a választások menetébe”. Nyíregyházán azon is mert gúnyolódni, hogy a rémhírterjesztők csak ígérgetik, hogy az angolok és amerikaiak megszállják az országot. Fenyegetőzött: „Aki a plakátjainkat letépi, az ellen rendőri eljárást teszünk folyamatba!” Aztán két év múlva beismerte, hogy ők '45-ben „a plakátátragasztásra fektettük a fő súlyt”.

Szabolcstól Zaláig négy megyében volt listavezető. Kállai Gyula szerint cselekedeteik őszinteségén ez a csalétek-politika az első törés; hisz RM is csak egy helyen lehetett képviselő, a hoppon maradt körzetek szavazóit becsapták. Kállai tévedett, s nem csupán ennek a hamiskodásnak a sorrendjében, hogy első volt-e, vagy hányadik, hanem a megítélésében is: ugyanis ezzel a fogással minden párt vezetője élt. Tévesen emlékezett RM zalai megválasztásáról Bognár József is 1987-ben: „ha nem volt is köztudott, Zalában Rákosit csak úgy választották meg, hogy mi – a kisgazdapártiak – rá szavaztattunk a végén, mert különben nem jött volna ki a kellő eredmény. Az viszont közérdek volt, hogy ne bukják meg a kerületében”. Vajon hogy csinálták ezt? Választás közben felbontották az urnát, és számoltak, majd szavaztattak?

A párt választási propagandájához tartozott, hogy a népbírószági pereket nem a nyilaskeresztes vezér Szálasival, nem is az RM levelében fellógatásra ítélt Szemenyeivel, hanem a volt miniszterelnök (1941-42) Bárdossy Lászlóval kezdték. Ismét nem számoltak a közvéleménnyel, hogy a bitófa szinte hőst csinál belőle. Politikai felelőssége mellett azzal is vádolták, hogy 1941-ben az országgyűlés előzetes hozzájárulása nélkül üzent hadat a Szovjetunióknak. Ugyanakkor az Ideiglenes Nemzetgyűlés szeptember 11-én szentesítette a kormány hadüzenetét annak a Németországnak, amely májusban már megszűnt létezni! Gyöngye volt a pör rendezése is. Kivonultak a SZEB képviselői, a miniszter, a legfőbb államügyész, és a vádlott letromfolta Major Ákos tanácsvezető bírót. Mondták is: „Ez a Major egész jól védekezik Bárdossyval szemben!” RM megfeddte a párt jogászát, Feri Sándort: „Maga nem tudta, hogy Bárdossy közismerten jártas a politikában, és okos, nem úgy, mint Major Ákos!?” Ez volt az egyetlen tárgyalás, amelyre kivonult ő maga is, majd hívatta Majort, és figyelmeztette, hogy ne vitatkozzon Bárdossyval, rövid kérdésekre rövid válaszokat követeljen, vagy vonja meg tőle a szót: „Ön a bírói emelvényen a hatalom képviselője. Ennek megfelelően keményen viselkedjen.” Bárdossy kivégzése nem volt sikeres választási fogás. De legalább már kivégzés volt. Korábban épp azt panaszkolta a népbírószágokról Moszkvának, hogy „nyomásunkra valami élet került ugyan a munkájukba, de az egész intézmény úgy van felépítve, hogy a halálos ítéletek végrehajtása nagyon lassan megy”.

Rákosiéknak egyetlen választási jóslatuk vált be, amit gyorsan el is feledtek: hogy Budapest példáját az egész ország követi. A választás estéjén a Szabadság szerkesztőségében RM megkérdezte Haraszi Sándortól, mit gondol, hány százalékot kapnak. Bizonyos adatok ismeretében ő azt válaszolta, talán elérik a húszat. Erre ráordított, hogy ilyen pesszimista: „Mit húsz, fogadni mernék, sokkal több lesz.” Vesztett volna. A szovjet jelenlét ellenére a polgári életforma győzött az országos választáson is. A Kisgazdapárt abszolút többséget szerzett (57%), Rákosiék a várt szavazatoknak nagyjából a felét kapták (17%), hajszállal kevesebbet, mint a szocdemek (17,4%), amit aligha ellensúlyozott a Parasztpárt eredménye (7%). RM belekarolt a fiatal „Vörösbe”, börtöntársába, és azzal vigasztalta: „Lesz ez még másként is!”

A választás másnapján rendkívüli PB-ülést tartottak, amiről elvétele készült jegyzőkönyv. A néhány mondatos döntés győzelmesen határozott: „1. A koalíciót folytatjuk. 2. Amennyiben elkerülhetetlen, Rákosi elvtárs mint tárcanélküli miniszter belép a kormányba. 3. Gerő elvtárs a kormányban marad. 4. Rajk elvtárs személyére később határozunk.” Két évvel később (valószínű, a Kominform alakuló ülésére) RM a '45-ös választás utáni teendőket ekképp jegyezte fel: „1. megmutatni, hogy nem ijedtünk meg = helyettes min. eln. + belügy, 2. tovább erősít demokráciát = köztársaság létrehozása, 3. erősíteni a KP-t, 4. irányt venni a kisg. feldarab., 5. infláció megszüntetése.” Ha mutatták is, hogy nincs mitől megijedni, dühödten határozták el, hogy a „túlgyőztes” Kisgazdapártot szétverik. RM hitt a kényszerdemok-

ráciában. És egy lerombolt országban a munkáspárt vezetője csupán az ötödik helyre sorolta a gazdasági tennivalót. RM megnyilatkozásai, cselekedetei mögött a fertőző politikai, hatalmi harcok miatt is homályosan látszik az ország. Csak játszmáik figuráiként tűnnek föl a hadifoglyokat hazaváró anyák, a feleségek, és gyermekek; elmosódik az ínség, a világraszóló infláció, a hétköznapi keservek és az a különös remény, amit az igazság ígérete és a szegénység szétoztása keltett annyi emberben. Mindezt elfödte a hatalom megszerzése. A homo kominternikusz más dimenziókban él és gondolkodik, mint a többi földi halandó. Foglalkoztatták persze az imént felsorolt dolgok is, de hogyan? Felhívja Petrov altábornagy figyelmét, hogy a hetekig utazó hadifoglyok ellátását dézsmálják, és „fizikailag rendkívül leromolva érkeznek Magyarországra. A választások előtt Debrecenbe érkezett 3000 hadifogoly majdnem mindegyikét kórházba kellett szállítani”. S mindezt azért említi, mert: „A dolgot a kisgazdák nagy demagógiával kihasználták, és ez is rontott a választás esélyein.” A Kominternland egyetlen kincse a politika. RM igazi lételeme is ez volt. A rossz termésnél, éhezésnél jobban bántotta, hogy a „vezető fasiszták kivétel nélkül megszöktek. A fasiszta kormány egyetlen miniszterét vagy tábornokát sem fogtuk el”. Pedig akasztásukról beszélt volna a világ.

Ha eddig tényleg kételkedett (amit nem hiszek), hogy elfogadja-e „a Szovjet Köztársaság világát”, a választások után be kellett látnia: vagy beáll a SZU és Sztálin védernyője alá országostól, vagy vége. Csalódott volt és zavarodott. Állítólag Vorosilov megszidta a vereség miatt. De nem ez volt a baj, hanem hogy kiderült: ítélőképessége csapnivaló. A marsall az első pártközi értekezletre is benézett, hogy elmondja: micsoda ország ez, mindenki azt mondja, hogy éljen Rákosi, és erre szavaz – mutatott Tildyre, mert hirtelen nem jutott eszébe a neve. Szakasits és RM „felelt”: csupa fasiszta és nyilas szavazott a kisgazdákra, mire Bognár József felolvasta választás előtti nyilatkozataikat, hogy milyen demokratikus ez a választás. RM azzal védekezett, hogy a munkatársai megtévesztették, mert folyton azt jelentették, hogy ennyi meg annyi emberük van. Bognár József azzal idézte fel ezt az esetet, hogy „Már akkor is másra hárította a felelősséget”. Így született a tévedhetetlenség mítosza. Amikor ismét csak Vasék lakására telefonon beérkezett egy-egy részeredmény, RM bement, hogy párttitkáruk mit várt, ami sokszor kétszerese, háromszorosa volt a végeredménynek. Egy év kellett hozzá, hogy leírja: „beugrottunk a választásokba”, és kettő, hogy a vereséget vereségnek nevezze.

A SZEB elnöke – a szovjetek? Sztálin?? – óvatosabb volt. Vorosilov rögtön a budapesti választás után javasolta a pártoknak, hogy induljanak közös listával: állapodjanak meg már a választás előtt, hogy kinek hány hely jut a parlamentben, s „így a választási harc nem izgatná fel a népet”. Nagy Ferenc szerint Vorosilov először 40 százalékot ígért nekik, majd fölment 47,5 százalékig, de a kisgazdák hajthatatlanok voltak. A News Cronicle megírta: megparancsolták a pártoknak, hogy közös listán kell indulniuk, s az ultimátumban Vorosilov anarchiával és polgárháborúval fenyegetőzött. Nagy Ferenc határozott fellépésére ugyan elvetették az ötletet, ám a marsall felkérte a pártokat, hogy a választási eredménytől függetlenül tartsák fenn az antifasiszta koalíciót. És az antifasizmussal szemben nem volt apelláta. Le kellett nyelni, hogy a baloldali pártok nem juthatnak ellenzékbe. Nem tudni, kitől származott az alku ötlete, de két évvel később RM bevallotta, hogy a háttérben az MKP volt („választási blokkot javasoltunk”). Mindenáron meg akarták akadályozni, hogy a KGP Budapesthez hasonlóan abszolút többséget szerezzen az országgyűlésben is. Mindez ellentmondani látszik annak, hogy a magyar vezetés – személy szerint Gerő – hívta haza Vorosilovot, mert erőltetni akarta a közös listás választást. Tény, hogy a SZEB elnökét visszahívták Moszkvába, amiben inkább annak lehetett szerepe, hogy budapesti száműzetése lejárt (PB-tag volt), mint annak, hogy a „közös” lista miatt a szövetségesek felhördültek. Egyébként a választás után Vorosilov azzal gratulált a kisgazdáknak, hogy a szovjet kormány



rájuk kívánja alapozni a barátságot Magyarországgal. Ennyire kiszámíthatatlan lett volna Magyarország és RM, de még Vorosilov jövője is? Vagy a SZU csupán több vasat tartott a tűzben, amíg nem mert a tartós megszállásról dönteni?

A vacillálással együtt elkezdődött az MKP, sőt a magyar közélet egyfajta beillesztése a birodalmi rendszerbe. November 15-én Szántó Rezső közli Rákosival, hogy a kádercsoport pontos adatokat kért Donáth Ferenc KV-tagról és Ruzsinkó Mihályról. Kérik közölnék a pártvezetőség tagjainak összes fedőnevét, részletes anyagot kérnek Szabó Piroskáról, Bárd Ármiról. Kérik küldjék be a magyar kormány államtitkárainak jegyzékét és rövid életrajzi adatait s a politemigránsok karakterisztikáját, „szig. biz.” káderjelentéseit. Adatokat és politikai jellemzést kértek a többi párt, a szakszervezeti mozgalom vezetőiről, a magyar tudományos, irodalmi és művészeti élet vezető egyéniségeiről, újságok szerkesztőiről. És öt hét múlva RM már küldi az első részt, de hosszú és nehéz a munka: „nem egy vonatkozásban kívül esik a mi káderosztályunk munkakörén”.

November 6-án a Szabad Nép „Kiálltuk a próbát!” címmel közölt vezércikket. A Washington Post a magyar történelem legtisztább és legszabadabb választásáról írt. A szavazatok megszámlálásáig a demokrácia – ha lehet – még túlzó is volt. Nemigen volt rá példa Európában, hogy a lakosság hatvan százaléka kapjon választójogot. Ám a választás eredménye nem érvényesülhetett a kormányzásban, a nagy tisztaságnak nem volt értelme. A szabad választáson egyedül is kormányzóképesnek mutakozó kisgazdák egy árva szövetkezeti minisztériumot sem szervezhettek. A győztesnek be kellett várnia az utolsót is, hogy együtt szakítsák el a célszalagot. Az MKP elismerte: „Európának ezen a részén Magyarország volt az első, ahol a választásokon kisebbségbe került a baloldal” – mégsem került kisebbségbe. Sőt a pártközi tárgyaláson RM kikötötte: csak akkor vesznek részt a kormányban – amiben részt kellett venniük! –, ha megkapják a belügyminiszeri tárcát, mert a reakció ellen nekik kell vezetniük a harcot, s félő, hogy a kisgazdák terrorizálni fogják a kommunistákat. „A környező országokban van-e valahol nem kommunista belügyminiszter?” – kérdezte. Később állította: a KGP szívesen „teljesítette a követelést”, hogy a kormányban ne legyen többsége, mert nem volt ereje az egész felelősséget a vállára venni. Bizalmasabb körben – titkári értekezleten – kijelentette, hogy az összes kormányon lévő párt, különösen pedig a kisgazdák alkalmatlanok a kormányzásra, káderei messze elmaradnak az ötvenhét százaléktól. „50 holdas birtokot nagyszerűen el tudnának vezetni, de Magyarország 18 millió holdas birtok.” Azt állította, hogy csak a Vörös Hadsereg kivonulására várnak, s akkor elintézik a kommunistákat. S ekkor mondta azt is: „A Szovjetunió szomszédsága megváltoztathatatlan tény, ami a legközelebbi évszázadokra rá fogja nyomni bélyegét”.

A szocdemekkel sem egyezett. Vádolta Szakasitsékat, hogy az alapszervek terrorja alá kerültek, nincs pártfegyelem, nem úgy, mint az MKP-ban, ahol az elvi kérdésekben szigorú a centralizmus. (Erre mondta Szalai Sándor, hogy az SZDP tényleg kupleráj, az MKP viszont kaszárnya, és ő inkább a kuplerájt választja.) Szakasits szerint RM kihasználva a szovjetek jelenlétét felrúgta a megállapodásokat, nem hajlandó a tisztségek egyenlő elosztására, „szavaiban leplezetlenül megnyilvánult a bolsevikokat jellemző pártfegyelmi fanatizmus, a felső vezetés mindenhatóságának elve”.

Végül a kommunisták meg a szocdemek négy-négy tárcát kaptak, és a belügyi tárca mindenféle ellenőrzés nélkül a vesztes kezében maradt. (A miniszter Nagy Imre lett, majd négy hónap múlva a keményebb Rajk került a helyére. Az elhárítás és a politikai rendőrség is a kommunisták – Pálffy György, Péter Gábor, Tömpe András – kezében volt.) E furcsa demokráciában az első szabad választás következmény nélkül maradt: a szovjetek által mégiscsak támogatott MKP és RM meghatározó szerepe semmit sem csökkent.

RM mégis veszített. A „holnapra megforgatjuk az egész világot” mámorában égő KP azt hitte, hogy a választáson diadalt diadalra halmoz. Pedig az ország múltja, a háborús vereség, az előítéletek, az oroszok jelenlétével járó atrocitások után erre nem volt alapjuk. Hiba volt a németek kitelepítése mellett szólniuk, azt hinni, javukra szolgál, ha minél több svábot visznek el, annál több föld jut a nincsteléneknek. A más földjével nem nyertek szavazatokat. Léket kapott a mechanikus társadalomszemlélet. 1945-ben mégis tisztes eredmény volt Magyarországon a baloldal negyven százaléka és a gyökértelen KP eredménye. Már-már győzelem. A becsvágy úgy elvakította, hogy ezt sem tudta?

Számára a választás kudarc volt. Lelki kudarc, mert ha nem szenvedtek is vereséget, annak hitték. Nemcsak a párt, RM sem teljesítette amit ígért. Szántó Rezső megírta neki, hogy Moszkvában jóval többet vártak. „Hiába érvelt az ember azzal, hogy a több mint nyolcszázezer szavazat a fiatal Kommunista Párt számára nagy eredményt jelent. – Azt felelték: – Ha nem is vereség, de semmi esetre sem jelent győzelmet.” RM tudta, ezt nem felejtik, s az 1947-es választások előtt azt jelentette Moszkvába: remélik, hogy „ez alkalommal jóváteszik az 1945-ben elkövetett hibákat”.

Vajon ez az első kudarc torzított-e rajta? Az ambivalens tanú, Farkas Vladimír szerint fordulópont a '45-ös választás: – Tudtommal Rákosi félni kezdett. Május elsején még őrség nélkül mászkált az emberek között, és a választások után kísérőket kért Péter Gábortól. Apám is kétségbe volt esve. Rákosi már nem volt olyan közvetlen; visszahúzódott a pártközpontba, bezárkózott. A moszkvai mag megkeményedett, mert arra a következtetésre jutott, hogy a többséget demokratikusan nem lehet megnyerni, a hatalom csak erőszakkal szerezhető meg. – Véleményüket nem cáfolja, hogy a kiszáradt nem fegyverrel nyerték meg a választást.

Vas Zoltán fia szerint RM nagy önuralommal viselte a vereséget, Farkas Mihály fia viszont félni látta. Mi lehet az igazság? Rákosiékra sok veszély leselkedett a szovjet csapatok jelenléte és a politikai rendőrség léte ellenére is. Az igaz, hogy például a hatalmat nem lehetett elveszteni – mint azt '56 is mutatta –, de minden más megtörténhetett. Elkövetettek volna valami olyan baklövést, ami fölbosszantja Sztálint. Az ő idején különben sem volt szokás a főtitkári pozícióból gyalog távozni. Ami pedig a fizikai félelmet illeti: bár 1953-ban RM azt állította, hogy csak a jugoszláv „árulás” miatt kellett öröket állítani mellé, valóban, a választási készülődés alatt újabb kísérőket kapott (sofőrje is beavatott volt). És két hónappal a választás után elhangzott a javaslat a titkárság előtt, hogy kapjon minden PB-tag testőrt – amit azonban elvetettek, s csak évek múlva valósítottak meg.

A pártok közül egyedül a kommunistáknak volt – méghozzá az első pillanattól kezdve – komoly fegyveres őrségük. Partizánokból és ifjakkól szervezték RM körül részben Debrecenben, részben Budapesten. Nemcsak RM, hanem a pártórság is a sportcsarnoki nagygyűlésen debütált. Tóth Károly (1924) így emlékezett: – Miután a Tisza Kálmán téri pártházban Vas Zoltán kijelentette: „Megalakítom a Kommunista Párt őrségét!”, másnap mi még német foglyokat ejtettünk egy közeli pincében. Hogy az oroszok le ne lőjék a fegyveres strázsákat, az első pillanatban felírtuk egy táblára magyarul és oroszul is: „Ez a ház az MKP székháza”, és ha jöttek, ezt mutogattuk.

Bár 1945-ben még a Tisza Kálmán téren tanyázott a pesti alvilág, mégsem érte támadás a székházat. Debrecenben egy este belöttek a pártközpont kapuja alá, és egy őr megsebesült. A tettes részeg orosz katona is lehetett, emiatt nem kellett volna különhadsereget szervezni. Mert erről volt szó: karácsonyra már 85-88 köpenyt, öltönyt csináltattak a pártórságnak. Ismétlem: egyetlen más pártvezért sem őriztek fegyveresen, és azokat kivéve, akiket Péter Gáborék vagy az oroszok elvittek, Magyarországon más politikusként nem esett bántódása.

RM első „személyi biztosítóit” (Bukor Kálmán, Mészáros Sándor) a pártórség tagjai közül emelték ki, de ők kapcsolatban voltak a politikai rendőrséggel (a természetes Boda György már Péter Gábor emberei közül került ki). RM kedvence éveken át „a kis Mészáros” volt, az állítólag még nála is alacsonyabbra nőtt korábbi partizán. Ismét Tóth Károlyt (1924) idézem: – Ha a Köztársaság térre megérkezett, előbb kiszállt az egyik kísérő, és körülnézett, aztán a másik – de közben már mi is figyeltünk –, és csak akkor szállt ki Rákosi, és sietett be az épületbe.

A mezőhegyesi választási nagygyűlésre (már a budapesti választás után) egy egész csapat testőrt toboroztak. Útközben RM átszállt egy másik motorvonatra, ők pedig mentek tovább előtte. Hazafelé is vonatot váltott, az őrség egy része pedig az ő kocsijával jött haza: – Az a gyanúm, hogy Péter Gáborék készítették elő ezeket a manővereket, hisz az öreg testőrei sem közénk, hanem az Ávo-hoz tartoztak az első pillanattól kezdve – mondta Tóth. Szigeti Ferenc (1920) a lakásán őrizte a főtitkárt. A szemközti épületben a református egyháznak volt valami irodája, és annak a padlásán állt egy géppuska: – Mondták, ha megszólal, az a miénk. És a Rákosi-villa toronyszobájában volt még a rádió adó-vevő, ahol ketten adtak állandó szolgálatot. – Állítólag egy idő után ők tartották a kapcsolatot Moszkvával. A rádiósok a hátsó körlepcsőn jártak, az őrségnek is épp csak köszöntek. Ha ennek a rádiónak nem lettek volna védelmi feladatai, feleslegesen kockáztatták volna Rákosit és magát az adó-vevőt is azzal, hogy a főtitkári házba telepítették. A választás idején – legkésőbb utána – Magyarországon egyedül Rákosi Mátyást vette körül hármass védelmi gyűrű. Őrizte a pártórség, őrizte a PRO (Péter Gáborék), és rajta tartották a szemüket az oroszok is.

A nagygyűléseken és mindenféle pártrendezvényen jelen voltak a párthadsereg, az R-gárda tagjai is. 1946. május elsején az R-gárda énekkara szerenádot is adott Rákosiéknak, amivel rövid életű hagyományt teremtett. De visszakanyarodva a testőrséghez, a gorillákhoz: a választás után egy évvel Péter Gábor megszervezte RM „láthatatlan őrzését” is: négy géppisztolyos, autós civil távolról követte minden lépését. Éberségüket azzal piszkálták, hogy mindent lássanak, de őket maga RM se vegye észre. Pedig az ő tudta nélkül nem mert volna senki fegyveres őreket ráállítani. (Különben is ezt a „láthatatlan légiót” RM testőrei irányították: „az öreg már itthon marad, mehettek haza!”). A választások valóban fordulatot hoztak az őrzésben, bár az igazi szigor később következett. Vagyis RM bizalmatlansága nem egyik pillanatról a másikra lobbant fel, hanem fokról fokra nőtt, és őrzése ennek megfelelően szigorodott. Kezdetben el-elszököszt őreitől, de egyre inkább áhította a biztonságot. Ha valaki megkérdezte volna tőle, hogy az életét félti vagy a hatalmát, biztos azt feleli: – A reakció nem foghat fegyvert a munkásosztályra. Megvédjük a pártot!

Így cseperedett a gyanú. Maga RM is táplálta. Fölszólított rá, hogy a Horthy-reakció és nyilas métely választásokig lapuló neveltjeit „az eddiginél hasonlíthatatlanul nagyobb éberséggel és gyanakvással” figyeljék. Egy jegyzetében leírta: „mindenért, ami történik és nem történik a Kiszgazdapárt viseli elsősorban a felelősséget.” Majd elbizonytalanodott, és kihúzta.

A választással véget ért a tanulóidőszak. Ha az oroszok netán felültek RM ábrándjainak, akkor sem orrolhattak meg rá, hisz a történetek végül is az ő szövetségesi megbízhatóságukat dicsérték, az ő demokratikus gondolkodásukat. Mellékesen pedig igazolták a gyanút az egész ellenséges magyar bandával szemben. Sztálin büszkélkedett is Byrnes amerikai külügyminiszternek, hogy nem erőszakoskodtak: szabad folyást adtak a választásnak, holott a SZU „azt tehetné itt, amit akar”.

RM ezer új okot talált a vereségre. Sok mindent kimondott, kivéve, hogy politikájuknak, programjuknak egyelőre csak ennyi támogatójuk van. Kézírásos jegyzeteiben (feltehetően '46 tavasza) a „Bebizonyítani a Szu. stb. előtt, hogy mások vagyunk” kulcsmondat után a két

hosszú kutyanyelven 38 vázlatpontot sorolt ehhez: „16. Földreform = új gazda nem kommunista... 32. tévedtünk az újgazdák megítélésében.” Megint a parasztok! Hatszázezer újgazdából nem lett milliányi szavazat.

Az R. H. Marghamnek adott interjúbán a választási vereség okai között már arról is beszélt, hogy az egyházak, a politikai hagyományok, a nacionalizmus létrehozott bizonyos kommunistaellenességet. Bírálta a katolikus püspöki kart, különösen Mindszenty bíborost, mert elleneztek a földreformot és a svábok kitelepítését. Pártja mégsem szándékozik kampányt nyitni az egyházak, a hit és az egyházi oktatás ellen, mondta. Nem akarja megosztani a nemzetet, a hit mélyen be van ágyazódva a népbe. „Magyarország már ezer sebből vérzik. Nekünk inkább be kell gyógyítani őket, mint újakat csinálni. Legtöbb kijelentése a magyar reakció feléledésnek veszélyéről igaz és időszerű.”

RM bölcsen is tudott szólni a katolikus egyházzal. Magyar helytartója, Mindszenty József augusztus 16-án lett esztergomi érsek. Kinevezésekor a következő választáviratot küldte Miklós Béla miniszterelnöknek: „Meleg gratulációját hálásan köszönöm, az ország első közjogi méltósága hazája rendelkezésére áll.” Legitimista felfogása miatt is törvényszerű lett volna, hogy Rákosival nem férnek meg egy fedél alatt. És itt volt ez az „első méltóság” is. Ám ezt, sőt istenhitét, minden „bűnét” könnyebben elnézte volna neki RM, mint azt, hogy a választásokon a kommunisták ellen volt, hogy szerepet játszott a vereségben. Antikommunizmusát nem feledhette.

Margham azt írta még Rákosiról: „Ahelyett, hogy a nemzet nyakába varrná magát, támogatja a demokratikus magyar koalíciót. Jelenleg a magyar politikai gulyás előnyére válna Mr. Rákosi piros paprikája.” Kommunista lett volna ez az amerikai újságíró? RM irodájának leírása szerint Pesten találkoztak, ám a kijavított kéziratban január 5. szerepel, pedig RM a PB-ülésekről még 10-én is hiányzott. Moszkvában lett volna szabadságon? (Máshová nem járt.) Vagy beteg volt?

Egy moszkvai út azért különösen jelentős, mert a szovjetek maradása ekkortájt dőlhetett el. Vajon volt-e Rákosinak valamicske szerepe abban, hogy Sztálin nem adta fel Magyarországot? Találgatni azért sem érdemes, mert például az angolbarát Kéthly is a maradásuk mellett volt: úgy gondolta, ennek több az előnye, mint a hátránya. A választással az ország amúgy is csapdába esett. Ha a KP nyer, azért nem kell az oroszoknak kivonulniuk, ha veszít, akkor nem vonulhatnak ki (nehogy szovjetellenes irányzat üsse fel a fejét). Amikor a „világhírű szovjet közigazdász”, Varga Jenő azt írta a kedves Mátyásnak, hogy a Vörös Hadsereg kivonulása után a reakció fegyveres erővel is támadni fog, ő azt válaszolta, amivel Vorosilov is fenyegetőzött, hogy a „Vörös Hadsereg jelenléte nélkül már régen polgárháború volna Magyarország”.

A választás után nyugdíjba vonult miniszterelnök, Dálnoki Miklós Béla figyelmeztette Major Ákos népbíró: „Vigyázz, ne vigyétek túlzásba. Hónapokon belül itt lesznek az amerikaiak, akkor te is kerülhetsz még politikai bíróság elé.”

### 3. Családi kör

Kun Ágnes történetében nem a börtönből szabadult RM suta közeledési kísérlete a figyelemre méltó – kivel nem esik meg ilyesmi? – , hanem az alany: az a kislány, aki valamikor fölnezzett a felnőtt Rákosira. Őt nemcsak a börtön szikkasztó másfél évtizede kergette bele a politikailag pikáns próbálkozásba, hanem férfiúi bizonytalansága abban, szeretheti-e őt egyáltalán valaki. Ha igen, leginkább nem a régi kispajtása lehetne az?

Önértékelése, párkapcsolata, férfi-nő viszonya talán nem volt olyan kiegyensúlyozott, mint amilyennek láttatta. A nők vonzódtak, de mintha félt is volna tőlük. Lakásának egyik öre, Szigeti Ferenc mesélte, hogy társuk beemelte a kertbe a menyasszonyát. Aztán elaludtak. Fénya talált rájuk épp RM ablaka alatt, az orgonabokorban, és megbotránkozott. Amikor a történet RM fülébe jutott, elmesélte az öröknek, hogy egyszer bevitték Szegeden a börtönbe egy cigányt, aki elmondta, azért tudott olyan sokat lopni anélkül, hogy lebukott volna, mert nappal elment a gazda házához, és megnézte, milyen kutyája van. Ha kan kutyája volt, akkor nőtény kutyát vitt, ha nőténye, akkor kant. Aztán a két kutya szerelmeskedett, nem ugatott, és ő elvihette a szalonnát, a kolbászt.

Ez volt a példabeszéde.

Szokásához híven a nőkről is kifecsegett sok mindent, nem baráti, bizalmas csevegésben, hanem az előadói emelvényen például a munkáspártok aktivistái előtt 1945-ben. Először sajnálkozott, hogy a gyűlésen kevés a nő, majd egy nyelvtanilag hibás mondattal eltaszította őket magától: „A nők a magyar reakció egyik legnagyobb reménye!” Majd gondolatmenete így folytatódik: „A reakció nagyon jól tudja, hogy Budapesten a márciusi népszámlálásnál 100 férfire 148 nő esett, és ahogy most folyik az összeírás, kialakul az a kép, hogy a szavazatoknál körülbelül hasonló lesz az arány. És megtörténhetik, elvtársaim, hogy mi megdolgozzuk és megnyerjük a demokráciának és a munkásegységnek a férfiak többségét, és ezt a jó eredményünket lecsökkenti vagy épp megghiúsítja, hogy a nőket elhanyagoltuk. Az eddiginél sokkal nagyobb súlyt kell fektetni a nőkre! Tréfásan azt szoktam mondani, hogy minden fiatal kommunista vagy szociáldemokrata számára nemcsak hasznos, de kellemes munka is nők megdolgozása. Tréfásan hozzá szoktam tenni, csak azt sajnálom, hogy koromnál fogva ezen a téren nem fejthetek ki megfelelő aktivitást. Szerte az országban hallom az érvelést, hogy a férfiakat a kommunisták, szociáldemokraták úgy látszik mozgósították, de a nőkhöz igazán még nem fértek hozzá. Fel kell figyelnünk az ellenség szavára, és ha tényleg így van, akkor pótolnunk kell. Ha két párt céltudatosan belefekszik ebbe a kérdésbe, ezen téren is semmivé fogjuk tenni a reakció reménységeit.” Politikustól nemigen hallani nyilvánosan efféle – elnézést! – kisfiús önkielégítést.

RM minden bensőségebb viszonyában van valami zavar. Egy-egy pillanatra mintha gyermek maradt volna a gyermek-szülő, a férj-feleség és a testvér-testvér kapcsolatban is. Budapestre költözése után hazatértek a testvérei is a Szovjetunióból. És egy eléggé szokatlan lépés: '45 nyarán RM úgy döntött: egyedül őt hívják a családban Rákosinak, mert állítólag az öccse, Ferenc miatta nem kapott Pesten négy hónapig állást. Kívülállóak szerint épp ellenkezőleg: azért változtatta meg a család nevét, hogy a testvéreit feltűnés nélkül juttathassa állásba. Hajdu Tibor a személyi kultusz személytelenségét olvasta ki belőle. RM, Farkas, Gerő a legszívesebben talán sorszámot adott volna egymásnak egyéniségük nagy maszkírozásában. Végtére is kinek fontos, hogy négy-öt évtizeddel korábban vallásos vagy kispolgári szülei milyen névre keresztelték? E mentalitásról sok mindent elárul Szántó Rezső egy Rákosinak írt mondata: „Meghalt az öreg Klein bácsi, Kelen és Korvin Ottó apja.” Az 1945 után megismétlődő kisebb névváltoztatási hullámban volt németellenesség, illetve a zsidók részéről félelem, de sokan ekként is meg akarták mutatni: a nevüket is megváltoztatják, a lelküket is kicserelik, ha kell. A Rákosi familia érintettjei is azt mondták, a névváltoztatás nem volt személyiségellenes. Koordináta-rendszerükben a név már nem is áruvédjegy.

Beszélték, hogy a titkárság hozott határozatot az átkeresztelőre, ám ennek nincs nyoma. Viszont RM maga kérte dr. Feri Sándort, a párt jogászát, hogy segítsen a rokonoknak. A főtitkár börtönévei idején még a Szovjetunióban élő férjezett Rákosi lányok gyerekei is fölvtették nagybátyjuk (azaz az anyjuk) vezetéknevét (Kardos Éva, Bányai Endre stb.), mert

büszkék voltak rá, meg ez akkor és ott védelmet is jelentett. Ők ekkor csak visszakeresztelkedtek. A család új névváltoztatásában már nemigen lehetett szerepe a rejtőzésnek, a védekezésnek. Azt mondják, azért választották a Biró nevet, mert rövid és magyaros. Bár a Fa, az Ág is az, ők mégis rövid i-s Birók lettek. (És jó idők jöttek a többi Biróra és Bíróra. Sejtelmes aura vette körül őket: hátha RM rokonai! Aki eszes volt, nem kapálózott, nem zárta ki ennek a lehetőségét.) Az új átkeresztelkedés után RM a nyilvánosság előtt Biró elvtársnak szólította testvéreit, nekik pedig ő Rákosi elvtárs lett. Közülük akikkel még sikerült szót váltanom – úgy beszéltek a korról és Rákosiról, mintha nem is lettek volna családi viszonyban vele. Öccse, Biró Ferenc (1903) 1987-ben például azt mondta a telefonba: – Nem azért nem kívánok a munkájában részt venni, mert magamat vagy Rákosit védem, erre nem szorulunk rá. Én egy szektás kommunista vagyok, és az ügyet védem, amint azt Rákosi is tette egész életében. 1920-ban beléptem a pártba, és becsületes, egyszerű kommunista vagyok azóta is, és nem hiszem, hogy Rákosi papucsának, magánéletének bármi jelentősége lenne. Messzemenően nem értek egyet ennek a kiemelésével, mert Rákosinak kevés volt a személyes élete, és nem jelentős. Sokat mondok, ha azt állítom, hogy évente háromszor találkoztunk. Hát akkor mit tudnék én róla mondani, benne a nyolvanegyedik esztendőmben?

Bár a fiúk között sem Mátyás volt a legidősebb, gyerekként is ő volt a népes családban a hangadó. Vezéregyéniség. Először csak olyan egyszerű dolgokban, mint a kenyérsütés, a mesélgetés vagy a család támogatása, beleszólás a pénzügyekbe. A Keleti Akadémia elvégzése után Hamburgba és Londonba került, és 1913-14-ben havi százkoronás ösztöndíját a legendárium szerint teljes egészében hazaküldte, pedig maga is szegény volt, mint a templom egere. Csillag Miklóst azzal fogadta, hogy áldozza fel a barátság oltárán arany óraláncát. A zálogcédulát csak a csitai hadifogolytáborból küldte vissza neki Londonba.

A hosszú börtön erősítette tekintélyét, sőt pótcsaládfői szerepét is. Leveleit beosztotta három-négy családtag vagy barát között (mivel ő sem írogathatott korlátlanul). A kevés ismert családilevél-töredék tendenciózusan válogatott. Például a börtönben „a gyerekekről sem feledkezett meg: 'A sógor írja meg, hogy Bandi gyerek vizsgái hogyan sikerültek. Összeakasztjuk a bajuszt, ha nem tanul. Vladi bronhitiszéről és számárköhögéséről csak a tárgyalás után értesültem Hajnal leveléből...’”. És így tovább. Nem tudni, hogy a töretlen elviség, a testvéri érzés, a gyermekek iránti vonzalom összefért-e vagy sem a szülők iránti szeretettel, mert a család nem hozott nyilvánosságra egyetlen édesanyjának írt levélrészletet sem. RM korábban idézett „apaellenes” kiszólása („Ha engem nyolc éven át istállóba zárnak, akkor is sikerült volna oda jutnom, ahová jutottam.”) inkább nagykamaszi lázongás, és nem magyarázza, hogy az apjának vagy az apjáról nem írt a börtön ráérős éve alatt. Legalábbis nem idézték.

A családot ő emelte ki a szegénységből, ő vitte be testvérei többségét a mozgalomba, amikor a kommunizmus még haladó és divatos volt. Felívelő szakaszra kormányozta a családot, ami imponált a testvéreknek. Hallgattak a szavára.

Gondoskodó arcát Moszkvában besatírozta a politika. Mi mással lehetne magyarázni, hogy nem szólt: engedjék ki egyik sógorát a lágerből? Mentség volna, hogy RM talán nem is ismerte a bolgár férfiút? (1949-ben, RM delelőjén – amikor Sztálin is kedvelte – , szabadon engedték az illetőt, aztán megint lecsukták, és csak Sztálin halála után szabadult. Kideríthetetlen, tudták-e róla, hogy RM sógora.) A zsidók miatt is megbélyegzett mozgalomban a családi érzés és összetartás nem volt erény, pedig a zsidóközösségeket épp ez jellemzi. Csakhogy ez nem az a család! Itt minden egyéni vonást, sajátosságot, örökséget feladtak az Ügyért. Ha az Ügy megkívánta, akár néhány elvtárs porhüvelyére is tekintettel lehetett lenni. De az csak az egymás elleni perekben számított, hogy a vádlott ki fia-borja. (Ha Rákosit íteltette volna el Rajk – és nem fordítva – , bűnei közé róják, hogy „polgári családból

származott”.) Ebben a közegben természetes volt Varga Jenő feltehetően 1945-ös figyelmeztetése: „Engedje meg, hogy szidjam magát. A magyar asszonyok közt elterjedt a Landler néninek küldött ajándék híre. Ez nagy meggondolatlanság volt. Ha itt a híre eljut elég magasra, igen rossz hatást fog kelteni. Sírunk, hogy éhség van az országban, és egyidejűleg onnan küldenek Moszkvába csomagot. Ha ott valahogy híre kel, a legkellemetlenebb pártellenes, szovjetellenes, ellenforradalmi agitációra ad alkalmat. Tisztelet, becsület az öreg Landlernek, de politikai rizikót a családja kedvéért nem szabad magára vennie.” Pedig ekkor állítólag még a nagy nemzeti összefogás, a népfrontpolitika volt érvényben, aminek Kunnal ellentétben a 2. számú pártvezér, „Landler elvtárs” volt hajdan az egyik képviselője. 1946. júniusi pártiskolai előadásában RM is csak Landlert nevezte elvtársnak. Annyira azért nem volt elvtárs, hogy csomagot küldhetett volna az özvegyének.

„Megható gondoskodása, mindig másokra irányuló figyelme” megváltozott az idők során. Itthon a család ritkán találkozott; testvéreivel sem tartott élénk kapcsolatot, viszonyuk mégis aktív és bensőséges volt, bár néha talán zavarta, hogy oly sokan vannak. Mivel életben maradt fiútestvéreinél idősebb volt, és a többiek politikusként is respektálták, még inkább család-főként szerepelt közöttük. Ha nagy ritkán együtt voltak, az íratlan törvény szerint RM nem beszélt politikáról. Ha mégis szóba került, akkor sem bennfentesként, hanem szinte kívülállóként szólt a témához. Ez volt a családtagszerep abban a famíliában, ahol nem ünnepelték a névnapot – ahogy az Magyarországon szokás –, viszont a Szovjetunióban természetes szokás szerint családi ünnepnek számított november 7-e. RM a forradalom évfordulója vagy a nemzetközi nőnap alkalmával üdvözlőlappal árasztotta el rokonságát a második emigráció „sivatagi remeteségéből”. Az általa celebrált 1945-ös átkeresztelő alkalom a családi album fellapozására.

Bár a dédapák között még topolyai birtokos is volt, az adai ágacska dúsan termő volt és szegény. Nagypapa falusi kovács volt. Édesapja fűszeres. Réti László, a kéziratban maradt „Rövid életrajz” szerzője, a korabeli szokásoknak megfelelően így írt róla, róluk: „Születő dolgozó kisemberek voltak, atyja a legkülönbözőbb foglalkozásokat kipróbálta, hogy tizenkét gyermekét eltarthassa és felnevelhesse. Közben folyton találmányokon törte a fejét, de ezek megvalósításához sem ideje, sem pénze nem volt. Gyerekeit szigorúan nevelte, megkövetelte tőlük, hogy komolyan készüljenek fel az életre. Ugyanakkor minden erőfeszítést megtett, hogy tehetséges gyermekeit, különösen a legtehetségesebb Mátyást taníttatni tudja. Magas kort ért meg. 1944-ben, 82 éves korában a hitlerfasiszták elhurcolták és meggyilkolták.

Édesanyja csak a családjának és gyermekeinek élő egyszerű asszony volt. Gyermekeit féltő gonddal nevelte. Amikor felnőttek, és a család szétszóródott, figyelemmel kísérte mindegyikük sorsát. 1926-ban legkisebb lánya súlyos beteg lett. Önfeláldozó odaadással ápolta, és megmentette az életét, ő maga azonban a kimerültségtől megbetegedett és meghalt.” A kimerültség a népbetegségnek számító tüdőbaj volt, ami több testvérrel is végzett, a mama feltehetően 1926-ban halt meg. A legendárium szerint mivel testvérei tudták, hogy Mátyás milyen mélységesen szereti anyját, a börtönben egy ideig nem hozták tudomására a szomorú hírt. De nem beszéltek össze, mert 1927 januárjában RM így írt: „A mama haláláról a tárgyalás előtti napon Feri leveléből értesültem: a Gizi ugyanis úgy gondolta, hogy van elég bajom, s el akarta titkolni előlem, s nem szólt róla.” Majd érthetetlen fordulattal arról ír, hogy egy huszonnégy éves rabtársuk meghalt a rabkórházban: „napokig nem aludtam, s minden energiámat meg kellett feszítenem, hogy a tárgyalás a mi részünkről jól folyjon le, ami, úgy gondolom, sikerült is”.

Testvérei közül néhányan fiatal korukban meghaltak, a többség – az apához hasonlóan – hosszú életű volt. 1969-ben RM a száműzetés keserves kenyere mellett azt is megemlítette, hogy azért kívánczik haza, mert még öt testvére él itthon. És csaknem kivétel nélkül ők is „a

forradalmi munkásmozgalom aktív harcosai” voltak. Egyik húga, a szegedi direktórium tagja a Tanácsköztársaság bukása után menekülni kényszerült. Néhány év múlva meghalt. A legkedvesebb, a legkisebb hóg, Hajnal a jugoszláv illegális párt tagja volt, ezért a német megszállók halálra keresték Jugoszláviában, ám ő Magyarországon folytatta a pártmunkát. Elárulták, lebukott, és a bergen-belseni koncentrációs táborban pusztult el.

Rákosi Izabella ily távolságtartóan emlékezett Mátyás (és a saját) szüleire: „Adán szülei nagy szegénységben éltek. Nem egyszer történt meg, hogy szüleik távolléte alatt a hatéves Mátyás kora hajnalban, még az iskola kezdete előtt nyolcéves nővérével együtt kenyereket gyúrt a családnak, majd az udvaron álló banyakemencét befűtve szalmával, azokat kisütötte. Ennek ellenére az adai népiskola legjobb tanulója volt. Szegeden a reáliskolát csak úgy tudta folytatni, hogy magánórákat adott pénzesebb diákoknak. Szegedi tartózkodása alatt Gold Gruber szabónál élt teljes ellátásban. Szabadsága alkalmával mosolyogva mesélte szüleinek, hogy élelmezése bizony elég gyenge volt. Mikor gazdasszonya a kenyeret tartalmazó húzós fiókot söprögetni kezdte, már tudta, hogy férces morzsákból készült vagdalt húst adnak ebédre.” Még egy jellegzetes testvéri mondat: „Rákosi elvtárs édesanyja mindig emlegette, hogy Rákosi elvtárs hozzá hasonlít, és egész bizonyosan sokra viszi majd.” Amiről 1952-ben nem esett szó: a hetvenéves Rákosi József 1932-ben gyermekei tiltakozása ellenére megnősült másodszer is. (Vajon nem emiatt hallgatott róla Mátyás, a fia?) Az apa a dachau lágérbán halt meg, mielőtt veje, Csillag Miklós hazahozhatta volna.

1888-ban, vagyis RM előtt négy évvel született Béla, az első gyerek, aki Jánoshalmára nősült, ott nyitott szatócsüzletet, onnan deportálták, és feleségével együtt odaveszett. Jolán (1889?), a második gyerek már a harmincas évek elején kikerült a Szovjetunióba, és Szaratovban volt a Vörös kereszt vezetője. 1945-ös hazatérésük után ő adta el a megürült szabadkai családi házat. Férje korai halálát követően az éles eszű, olvasott asszony a közoktatási minisztériumban kapott névleges állást. Vecsésen lakott egy volt svábházban, amire végül eltartási szerződést kötött és eltartói állítólag meg is verték a majdnem vak asszonyt. 1959-ben RM azt írta, hogy Krasznodarból támogatja őt. Jolán úgy halt meg, hogy a család észre sem vette.

Margitnak volt a legnagyobb esélye rá, hogy házassága révén boldog lesz, de tüdőbaja miatt harmincéves korában öngyilkosságot követett el. A család olyan szegény volt, hogy lány korában Mária (Marcsa) egy ágyban aludt Margittal, és állítólag így kapta meg ő is a tüdőbajt. Feltehetően ő csempészett be leveleket Rákosinak a börtönbe egy lefizetett fegyőr segítségével, és lebukásuk után a párt segítette kiszökni a SZU-ba. Ott tüdőbetegsége ellenére csak fizikai munkát vállalt: higanygyári munkás volt, kimondottan rossz körülmények között. Korán meghalt. És hiába volt akkora a család, két lánya intézetekben nőtt fel. A többször idézett D. Kardos Éva partizánként ismerkedett meg férjével, Dékán Istvánnal, aki később ÁVH-vezérőrnagy, miniszterhelyettes is volt. Marcsa másik lányát, Tamarát 1944-ben vette ki a család a Komintern ivanovói gyerekvárosából, aztán itthon is intézetbe dugták, és felnőttként vétlen nagynénjét szidta, hogy miért nem hagyták „otthon”, a Szovjetunióban. Marcsának három unokája él Pesten.

Gizella (Bányai Zoltánné) Zaporozsjében és Szaratovban bölcsődét vezetett, a férje vendéglátós volt. Csak 1946-ban tértek haza, és a Pozsonyi úton kaptak a párttól két szoba hallos lakást, bútort. Bányai itthon is maradt a szakmájában. 1956-ban mégis letartóztatták a többi rokonnal együtt. Már csak fiuk, Endre él Moszkvában; a családban a történelmi Rákosi névnek ő az egyetlen – és csak a szovjet törvények szerint jogos – használója. (A Szovjetunióban szabadon választható az apai vagy az anyai név.) Katonai akadémiát végzett, és a SZEK-nél volt szovjet tiszt. Jól beszél németül is. A békekötés után a magyar hadseregben lett ezredes, és 1956-ban tért vissza a Szovjetunióba. Híres nagybátyja haláláig



tartotta vele a kapcsolatot. Nyugdíjasként a moszkvai Bukarest Hotelban dolgozott, érdeklődésemet elutasította.

Rákosi Izabella (Bella, Csillag Miklósné) a húszas években Párizsban bérelt egy kis éttermet a férjével; a magyar kommunisták és baloldaliak hozzájuk jártak hazai ízekre. A harmincas években a Szovjetunióba emigráltak. Bella a háború alatt kozmetikus volt, majd Moszkvában masszörként dolgozott, ezért néhány emigráns „röhögőgörcsöt kapott”, amikor itthon a Magyar Dohányjövedéknek lett az igazgatója. Pedig az ország mosoly nélkül fogadta, hogy egy szövönő egészségügyi miniszter lett, más példáról nem is beszélve. A Dohányjövedék főkönyvelője értett az ügyvezetéshez, így Bella az igazgatói székéből ment nyugdíjba. A férje, Csillag Miklós ugyancsak adai volt, akár a Rákosi család. Az érettségi után nyomban belépett a szocdemekhez. A Szovjetunióban egy szovhoz gépészeti vezetője lett. A focizó, nőket kedvelő, jó svádájú, ám kicsit bicegő férfi lett RM itthoni titkárságán a „Csillag-ügyvezetőség” (a pártközpont gondnoka). 1950-ben a Szálloda és Étellemezési Kereskedelmi Központ vezérigazgatójának, majd a földművelésügy gépesítési főosztályvezetőjének nevezték ki. Nemhiába szteppelt Rákosival a londoni munkásklubban, viszonyuk már-már cinkos volt; a ritka családi összejöveteleken egyszer-egyszer angolra váltották a szót. Csillag hivatalból járt Fordéknál is Amerikában. A pletyka szerint az egyik Ford lánynak – ha volt ilyen – megtetszett, és be akarták venni az üzletbe. Annak ellenére, hogy felesége, Bella híres fivérére, Mátyásra hasonlított, mégis inkább hazajött. 1956-ban mindkettőjüket végighurcolták, – gyalázták a városon. 1958 augusztusában az úti célként Moszkvát és Kijevet említő közös útlevelükbe ott kinn szerezhették meg az utazási különengedélyt, hogy Krasznodarban meglátogathassák Mátyásukat. Ez itthon üldözendő lépésnek számított, ezért ügyesen úgy intézték, hogy az útlevelben ne legyen nyoma, csak a családi fényképalbumban.

RM kedvenc testvére, Hajnal a nyilasok elől D. Kardos Éva apjánál bujkált a Németvölgyi úton, de valaki feladta, és lágerbe hurcolták őket. Hajnal túlélte, de Csillag Miklós hiába ment érte, pár nappal később meghalt. Életéről állítólag tanulmány készült (nyoma nincs), látgártársai szerint kemény volt, nem engedte, hogy a haldoklóknak odaadják az adagjukat: nekik már úgyis mindegy. Csak szerbül beszélő kisfiát, Vologyát még a mama letartóztatása előtt Moszkvába küldték Rákosihoz, aki örökbe fogadta, de mivel nem tudott vele mit kezdeni, beadta Ivanovóba, a KI gyermekvárosába. 1945-ben került Rákosiék zuglói villájába, és 1951-ig élt velük. A Szovjetunióban járt egyetemre, majd az NDK-ba ment dolgozni. Ő – a legközelebbi élő családtag – nem vette fel a Rákosi nevet. Bár munkával és protokollal terhelt nevelőszülei mellett nem lehetett rózsás a gyerekkora, sosem panaszkodott rájuk. Az utolsó pillanatig tartotta a kapcsolatot még RM feleségével, Fenyával, sőt annak fiával, Ljovával is. Nyugdíjazásáig a KGST egyik irodájában dolgozott Moszkvában. Második felesége magyar, Budapesten élnek.

Az ifjabb testvér, Jenő fiatalon meghalt, szinte csak a nevére emlékeznek. Dezső (Dusán, Dusi) 1938-ban emigrált, majd elvált, és a háború után Jugoszláviába tért vissza, abban bízva, hogy orosz felesége szerbül könnyebben megtanul, mint magyarul. De hiába akarta, a magyartól nem tudta megkímélni második asszonyát, mert Jugoszlávia kiátkozása után áttelepültek, nem úgy, mint Tito testvére, akinek állítólag volt mersze Magyarországon maradni. Dusán egy külkereskedő cég igazgatója lett, és 1959-ben meghalt. A csavaros eszű, vagány fickó kirítt az önmagukat talán túl komolyan vevő fiútestvérek közül. (Miközben Háy Moszkvából azt kérdezgette Rákositól, hogy felterjessze-e hazautazásra egyik vagy másik testvérét, Dezső saját maga elintézte hazatérését talán az egész magyar kolóniából egyedül.) Felesége orvos volt a pesti szovjet katonai kórházban, és sokat járt orosz szóra Fenyicskához. E sorok írásakor Pesten élt elhagyatottan.

Zoltán a monarchia tisztje volt, és bátyjával ellentétben hadifogolyként átállt a vörösökhöz, részt vett a harcokban Münnich Ferencsel és Szántó Rezsővel együtt. A húszas évek közepén Párizsban vezetőségi tagja volt az FKP magyar csoportjának. A harmincas években Moszkvába emigrált, ahol végül az egyetemen dolgozott (feltehető, hogy ott szerzett közgazdasági végzettséget). Néhány hónapra lecsukták, de a neve és bátyja, Ferenc is segített a kiszabadulásában.

Nem tudom, mi volt itthon az első állása, de 1945 őszén úgy döntött a titkárság (RM, Farkas, Révai – Zoltán jó ismerői – és Rajk), hogy „Biró Zoltán elvtársat felveszi a pártbírósgba”. (Úgy látszik, a Központi Ellenőrző Bizottság – a KEB – elődjébe akkor még – vagy már? – így vették fel a tagokat, legalábbis RM öccsét.) Virányos úti szomszédjuk szerint Zoltán vaskalapos volt: – Meghívott, játszani kezdtem kisfiával, mire megmutatta, hogy képes földrajzfüzetből tanítja a három-négyéves gyereket! – Lehet, csupán RM iránti haragból mondták még nekem is, hogy ő volt a pártközpont leggyöngébb (oktatási) osztályvezetője, ami már dicséret, mivel annyi a pályázó erre a címre. Később a pártfőiskola igazgatója lett. Aczél Tamás könyörtelenül írt róla: „a legbutább tanár a pártiskolán, következésképp az iskola igazgatója”. Végül a Közgazdaságtudományi Intézetben kötött ki. 1961 augusztusában kérte a KB-titkárságot, hogy kéthetes tanulmányútra a moszkvai közgazdasági kutatóintézetbe utazhasson, s hogy meglátogathassa bátyját, a Krasznodarban élő Mátyást. A testület az „alibi tanulmányút” miatt a hatvanhárom éves kérvényezőt nyugdíjba küldte. (Említettem, hogy a család nem kedvelte Kun Bélát. Kun születésének centenáriuma előtt Zoltán mégis felhívta Szerényi Sándort, hogy a Vérmező helyett inkább a Parlament mellett állítsák föl Kun szobrát.)

Zoltán felesége, Nyina Mickun történész kandidátus nyolevaneves korában halt meg anélkül, hogy a középkori Spanyolországról elkészült nagydoktoriját meg tudta volna védeni. A férje néhány hónap múlva követte. Mérnök fiuk, Szása – az édesanyja így szólította – családjával együtt Pesten él. (Harmadik születésnapjára a főtitkár nagybácsi egy tábla csokoládét vitt neki ajándékba; nem volt bőkezű.)

E sorok írásakor a kilencven felé tartó Ferenc az egyetlen élő testvér. Munkásként szerzett mérnöki diplomát, sőt feleséget is a Moszkvai Repülőgéptechnikai Egyetemen. 1938-ban megírta Sztálinnak és Molotovnak, nem hiszi, hogy öccse, Zoltán kezét emelt a Szovjetunióra, letartóztatása csak tévedés lehet. 1945-ben egyedül tért haza, és szerinte másfél – RM szerint négy – hónapig nem tudott elhelyezkedni. Felvetődött, hogy menjen a BM-be, de a pártviszonyok ezt akkor nem tették lehetővé, és nem is szívesen hagyott volna fel a mérnöki pályával. Végül Csepelen kapott állást. (RM örködött a család erkölcsén is. Amikor a felesége nélkül Pesten élő Ferenc összeköltözött egy hölgygel – aki aztán egy PB-tag felesége lett – , a bátyja közölte vele, hogy szakítania kell, és Ferenc szót fogadott.) Felesége csak 1946-ban jött Magyarországra. A korábbi katonatisztnő először rádióbemondó lett, utána a Lampart főmérnöke, végül a hajdani repülőgyárban szervezett Csepeli Autógyár első igazgatója.

A mérnök Ferenc vezérigazgató volt a Csepel – korábban Weiss Manfréd, később Rákosi Mátyás – Művekben. A volt kerületi titkár szerint olyan mozgékony és erőszakos, mint a bátyja, és megállta a helyét Csepelen. Onnan elkerülve közégépítési (hadiipari), aztán külkereskedelmi miniszterhelyettes lett, és egyetemi tanár. 1949-ben Kossuth-díjat kapott, ősszel pedig az Akadémia levelező tagjává választották. 1951-es székfoglalóját „A termelés néhány időszerű kérdése” címmel nyújtotta be. 1956. október 30-án Zoltánnal együtt Moszkvába vitték, és nem térhettek haza. Ferenc fia, Viktor kérte a KB-t, hogy apját mérnöki munkája, s ne bátyja alapján ítéljék meg. Miután hazatérhetett levelező tagsága miatt több akadémikus tiltakozott, mondván, hogy e címet kizárólag Rákosi öccseként kapta. Fock Jenő

KB-titkár Szerényi Sándor révén kérte, mondjon le az akadémiai tagságról. De ő kijelentette, több kára, mint haszna volt abból, hogy Rákosi a bátyja. Végül az MTA Elnöksége 84/1960-as határozatával megszüntette levelező tagságát. Amikor 1962-ben Rákosit kizárták a pártból, Ferencet elbocsátották egyetemi tanári állásából. Mérnökként ment nyugdíjba. – Dicsekvés nélkül állítom – mondta nekem – , hogy emberként és mérnökként is megálltam a helyem, olyasmit produkáltam, amit kevesen ebben az országban, mégis feketelistán vagyok harminc év óta.

Férje miniszterhelyettesi kinevezésekor a feleség feladta az igazgatói állást, és átment a Járműipari Fejlesztési Intézetbe. Több találmánnyal kandidátus, nyugdíjas. Viktor fiukat már 1946-ban szeretnék volna vakációra hazahozatni, de ezt a nagybácsi sem tudta elintézni. Végül csak 1948-ban tért haza tüdőbaja kezelésre. (Az a Kovács professzor gyógyította, aki a „tbc-s” RM életének megmentésére szervezett világtüntetések idején, 1938-ban azt mondta a „halálos betegnek” a börtönben: – Bár nekem lenne ilyen tüdőm!) Viktor nem tudott magyarul, mégis itt maradt, itt szerzett diplomát. Aspirantúrára már Moszkvába jelentkezett, és ő volt az egyetlen, akit nem engedtek ki, talán RM közbeszólására, hogy a rokon inkább itthon kandidáljon. Viktor a nagydoktori címet is megszerezte. Már ő is nyugdíjas, s pedagógus feleségével Pesten él. Gyerekeik (és unokáik) – részben a molesztálások miatt – a szocializmus skandináv változatát választották, ami annak idején nagy szó volt a kárörvendőknek: RM rokonai disszidáltak!

RM a bensőséges kapcsolatok hiányát úgy próbálta feledtetni, hogy cukorkát osztogatott az Arbaton vagy a Gorkij utcán a gyerekeknek. Gyöngédségét csak előttük nem titkolta. Felnőttnek nem szolgáltatta ki magát. Érzelmeivel soha senki nem tudta őt megfogni, zsarolni. Testilelki jó barátja sem volt. Vonzalma a nők iránt ott rekedt meg, hogy kedvelte, ha csinos nők társaságában fényképezik. Egy időben több képen szerepelt egy szemrevaló, szőke ifi-vezetővel, és főtitkárként a titkárság lánykáit kínálhatta cukorral.

És amitől félt, azt gyakorolta másokon: szerette botlásra, mulasztásra kapni az embereket. Érdekelték a zaftos fégyelmik, különösen a nőügyek, még ha egyiktől-másiktól sokan már jó érzésből is elfordították a fejüket. Ő lecsapott rájuk, csemegézett rajtuk. Vajon a puritánság, a hatalmi túltengés vagy valami más készítette Rákosit arra, hogy beleszóljon az emberek magánéletébe, hogy válásokat celebráljon, hogy testvérét elválassa a szeretőjétől (amikor pedig maga is egy férjes asszonyt szeretett el)?

Egy éjszaka elhívta magához Kovács Imrét, hogy megpuhítsa. Kovács magyarázta neki, hogy a Parasztpárt nem lehet az ő függvényük. És panaszkodott Rákosinak, hogy nem lehetnek önállóak, amíg egyik vezetőtársuk felesége „mindent kivisz a pártból, és az ágyban Révai József tudtára adja (a barátnője volt – P. Á.). Rákosi sápadtan jegyezte meg, „én sem szeretem a pinázó elvtársakat!”. Márpedig, ha nem szerette, tehetett volna róla. Ám a lényeg nem ez volt, hanem hogy inkább elfogadta az asszony és Révai meggyanúsítását, mint hogy azt mondta volna, más is fecseghet; ha egyszer arról nem beszélhetett, hogy a férj az MKP tagja! Volt titkárnője, Fehér Márta (1920) mondta: – Ő nem szerette, ha elváltak az emberek, és azt sem, ha szeretőt tartanak. Minden valamirevaló főnökömnek volt legalább egy szeretője, neki nem. Azért, mert csúnya volt, még lehetett volna! Egyszer Farkas kijelentette: – Jobb híján az ember a feleségével él! – Rákosi fel volt háborodva: – Márta előtt ilyet mondani! – mert tudta ő is, hogy prúd kislány vagyok.

A sok kétarcúság közepette nem meglepő, hogy Kéthly arról írt, mily udvarias volt: gentleman. Kardos Éva a családban hallotta, hogy RM egyszer Szabadkán meglátott egy felékszerezett dámát. Nézte, csak nézte, mire felvilágosították, hogy ő a város híres kurtizánja. Akkor is szép – mondta. – Annak a nőnek, aki ilyen briliánsokat és bundát tud szerezni, van

esze, és tiszteletet érdemel. – Tiszteletet? Nem találtam rá példát, hogy tisztelte volna a nőket. Arra inkább, hogy tiszteletet várt tőlük is. A hozzá hasonlóan körüludvarolt vezetőnek – és a környezetének – hamarosan szembe kell néznie olyan apró kérdésekkel, hogy ki köszönjön előre, ha Rákosi elvtárral találkozik, vagy ki menjen ki elsőnek az ajtón.

Élete vad kihívása volt a nő. Az önértékelés titkos mércéje. Kezdetben úgy oldott a tétova helyzeten, hogy atyáskodott a környezetében lévő hölgyekkel. Többször figyelmeztette például a titkárnőit, hogy a zokni nem női viselet. Amint a SZEB engedte a magyar küldöttség utazását a júniusi belgrádi antifasiszta nőkongresszusra (nyitott teherautóval), RM figyelmeztette Szabó Piroskát, hogy legyen mindenkinek rendes ruhája, harisnyája: ne zokniban menjenek! A küldöttség zoknis csoportképe szerint a gazdasági osztály mégsem tudott harisnyát szerezni. (Utólag RM persze nem a zokniról, hanem Tito felől érdeklődött.) A titkárságán dolgozó Katkics Ilona (1925) említette: – Sokat adott az egyszerűsége, a tisztaságra. Nyáron sem járhattunk harisnya nélkül, és elvárták, hogy keményített fehér blúz legyen rajtunk.

Nővére, Bella szerint: „Egyik tanítványának a húga és Rákosi között gyengéd szálak fűződtek mindaddig, míg a fiatal nő polgáris világnézete Rákosi vonzalmát semmivé nem tette. Ennek ellenére ezt a vonzalmat tekinthetjük egyetlen komoly fiatalkori szerelmének, amelynek emlékét csak 1940-ben (1942-ben – P. Á.) megkötött házassága tompította el.” Bella férje, Csillag Miklós is elvi állásfoglalásként emlékezik RM egy flörtjére: „Londonban a munkásklubban politikai és kultúréletet éltünk, tudományos előadásokat hallgattunk. A mulatságokon Rákosi elvtárs sokat táncolt; ebben is éppen úgy kitűnt, mint tudományos vonalon. A legjobb táncosa volt a klubnak; jóképű, fekete hajú, csillogó fekete szemű gyerek... A háziasszony lánya, gyönyörű hajú ír leány, bolondul beleszeretett Rákosi elvtársba. Rákosi elvtárs nem viszonzta érzelmeit, és a szép lány mindig nekem sírta el bánatát. Rákosi elvtársat már akkor az elnyomott népek érdekelték, természetesen az elnyomott népek lányai is. Legszívesebben néger lányokkal táncolt, hogy ezzel is kifejezze megvetését minden faji megkülönböztetés ellen.” Így is lehet fogalmazni, de úgy is, hogy a kitaláltak közül választott, akik fölnéztek rá.

Bella 1951-ben így adta elő a férjétől vagy magától az öccsétől hallott történetet: „A Communist Worksmen Clubban gyűltek össze a magyar munkások, abban a klubban, amelynek Marx is tagja volt. Rákosi igazi marxi elméleti felszólalásai nem voltak ínyére a klubot vezető lassalista német emigránsoknak, és mikor tudomásukra jutott, hogy Rákosi barátaival Bakunyin tanításait is hallgatja, kizárták. E klubban a politikai viták rendezése mellett gyakran jöttek össze baráti vacsorára a londoni magyar munkások. Víg magyar muzsika járta át a vén épület emeleiteit, és Rákosit nemegyszer a hosszú asztalra állították, ahol a poharak között járt el egy csárdást.” A szabadkai háziezred Anna-bálgján már-már elkötelezetten táncolt: „Rákosi hadnagy (legfeljebb alhadnagy – P. Á.) tisztársainak megbotránkozására kizárólag a be-betekintő postáskisasszonyokat és óvodavezetőnőt kérte táncra, míg a gazdag polgárlányokat pillantásra sem méltatta egész éjszaka.”

Dr. Konkoly Kálmán – aki magát Magyarország legkiválóbb riporterének nevezi – Münchenben megjelent könyvében egyenesen az ágyban járatta Rákosival a „tsárdást”. Szerinte RM igazi titka egy Zsembery János nevű törvénytelen gyermek. A szerző az 1956-os felkelés után Nyugaton találkozott Zsembery Károly és Somogyi Mária hetedik gyerekével (János, 1913. február 25., Szeged). Törvényes apjának negyvenholdas faiskolája és tizenhat holdas rózsakertje volt, az állítólagos törvénytelen apának, Rákosinak pedig egy szívtipró kalandja: – Anyám egy napon meggyőződött róla, hogy a férje trippert kapott – mesélte RM „fia”. (Vajon hogy lehet erről meggyőződni? – P. Á.) – Ez felháborította. Egy séta alkalmával megismerte Rákosi Mátyást, aki lelkiállapotát kihasználva teherbe ejtette. Megajándékozta

fényképével, hajfürtjével és egy aranylánccal, amit még ma is visel. – A fényképszöveg: „Máriára való emlékezésül, soha nem szűnő szeretettel: Kicsid, Szeged, 1912. március 13-a.” E történet idején RM még tényleg itthon élt, igaz, Szeged helyett Pesten. Ám a Keleti Akadémia diákja ezerféleképp ellóghatott szegedi találkáira. De hogyan szökött el a légyottra egy hatgyerekes nő? Vagy a tripper dülta lelkiállapot nem ismer akadályt? És hogyan fogadhatta RM a kegyeibe negyvenkét éves fiát, amikor az ismerkedésül merényletet tervezett anyja gaz csábítója ellen? És miként tudott a Rákosira rendkívül hasonlító férfiú 1955-ben titokban mozogni, akár az apja segítségével is, a főtitkár hermetikusan zárt környezetében? Éppoly kitaláció ez is, mint Horthy és más nagyok „gyerekei”. A minden részletében hamis kitalációt nem a szereplők adatai leplezik le. A feltehetően feltűnési vágytól viszkető főszereplő ugyanis élő személy: 1957-ben disszidált Zamárdiból. Így találkozhatott a legkiválóbban tájékozatlan riporterrel. Kár a „hercig” történetért: talán még egy ilyen viszony is elkelt volna RM kopár életében.

1945 tavaszán RM a következő levelet kapta: „Én az Ön boldogult feleségének, Kádár Böskének, és egész családjának gyerekkori barátja vagyok, s így adódott az a helyzet, hogy 1919-ben, a kommün megbukása után anyáméknál kapott Ön és családja két napon át menedéket.” A levél felső részén állnak az ekkor immár tényleg nős RM gyöngybetűi: „Szél et-nak! Kivizsgálni és jelentést kérek. R.” Ám ezt Szél (valójában Széll) Jenő talán meg sem kapta, mert nem emlékszik semmire. De vajon RM miért nem dobta, dugta el a levelet? Büszkélkedni akart, vagy volt valami igazság a történetben? Kunék és más emigránsok, de még a családtagok sem tudtak róla, hogy Rákosinak lett volna Fenyán kívül más felesége. Majdnem házassága azért lehetett, ami talán épp a hölgy halála miatt (is) kimaradt az életrajzból. Mások szerint 1918-19-ben egy Fenyára, a későbbi feleségre emlékeztető lány, Flamm Mária volt RM menyasszonya. Maga a hölgy azt állította, úgy tervezték, hogy összeházasodnak. Arról nem beszélt, hogy tervük RM menekülése vagy netán az ő „polgáris világnézete” miatt hiúsult-e meg. A lényeg, hogy a huszonhat esztendő fiatal életét 1919-ben a történelem úgy kapta derékba, hogy talán egyetlen sugárzó szerelme sem volt. Első emigrációja éveiben (1919-1924) annyit utazott titokban, hogy a tartós viszonyt maga a küldetés is kizárta. Aztán harminchárom évesen jött a börtön. Szabadulása után bevallotta Sík Endrének, hogy a zárkában tizenöt éven át mindenreggeli imája volt Sík „Asszonyok nélkül” című verse. És bizonyosságul szavalni kezdte:

## ASSZONYOK NÉLKÜL

Az asszonyok!... Könnyekbe fül szemünk,  
Ó vakok mi, kik nem ismertük őket!  
Kik embereknek gondoltuk a nőket!  
Most tudjuk csak, hogy mik voltak nekünk.  
Elvesztve őket – veszve mindenünk,  
zárva az út jelennek és jövőnek.  
Kútfeje ők életnek és erőnek:  
Őnélkülük nem élet életünk.  
Ők termik a jót, ők termik a szépet,  
Végtelen vágnak ők szabnak határt,  
Ők a napfény, mely éltet s mely éget.  
A dal, mely ujjong, öröm mely kiált.  
Az ő művük a mosoly és az élet.  
Mi férfiak; mi szüljük a halált.

(Vajon RM a magyar szerelmi lírának miért ezt a – szótaghibás – szonettjét választotta, amikor Adyt biztos ismerte?)

Vas Zoltánné Vadas Sárával Moszkvában alakult ki RM per Sára, per Mátyás viszonya. A csupa szív orvosasszony észrevette, hogy segíteni kell a kisebbségi érzéssel bajlódó Rákosin. Vendégségbe hívott egyedülálló hölgyeket, hátha nem utasítják vissza a Szovjetunió hősének közeledését. Kommendálására azután került sor, hogy RM már találkozott leendő feleségével. A helyszín a Moszkva közeli Szoszna pártüdülő volt, ahová a barvihai szanatóriumból kerültek át – kiszabadulásuk után itt vizsgálták ki Rákosit és Vas Zoltánt – , és utána még pihentek egyet. A folyosón különös keleti köntösben egyszer csak szembejött Fenyá Fjodorovna, aki előre köszönt a hírességeknek. Vas Zoltánnak nyomban megfordult a fejében, hogy jó lenne összeszűrni a levelet a titokzatos keleti hölgygel. Ő ismerkedett meg vele, ő mutatta be Rákosinak, de hiába volt Fenyával egykorú, mégis lemaradt évtizednyivel idősebb társa mögött, mert (Vas szerint) a nőtlen RM jobb partinak ígérkezett nála. De minek kellett volna az asszonynak bármilyen parti is, mikor férje volt (igaz, épp nem vele)? Rákosit Fenyá enyhén ferdevágású szeme és még inkább az alakja emlékeztette alacsony, kövérkés édesanyjára. De ez semmit sem jelentett. „Agglegény módra egyedül élt a lakásban, s komoly beszélgetésre is csak azután kerülhetett sor, amikor ő maga megfőzte az ebédet, amit aztán (Kilián Györggyel) hármásban elfogyasztottunk – írta Fodor Zoltán. – Rákosin Mátyás nem volt megrögzött agglegény, beszélgetésünk során gyakran előbukkanó téma volt a nő... Nem is bírta sokáig az agglegényéletet, egyik vasárnap nem egyedül fogadott bennünket, ott találtuk Fenyá Fjodorovna Kornilova jakut földről származó ügyésznőt, akit Rákosin már mint a feleségét mutatott be.”

De ez csak később történt. Feltehető, hogy az egygyermekes asszony hosszan ellenállt a csábításnak, legalábbis habozott, mit tegyen. 1941 februárjában az ötvenedik évébe lépő RM még a huszonhat éves Kun Ágnes ostromolta, sőt azzal büszkélkedett neki, hogy megismerte I. írónőt! – s elhült, amikor Kun Ágnes közölte vele, hogy a hölgy Trockij unokahúga.

A szikkadt erkölcsű rendszerben maga a szerelem skandalumnak számított, így aztán Fenyá és RM kapcsolata nem csekély bajjal járhatott. Szerencse, hogy a bolsevik normák sem voltak egyaránt érvényesek mindenkire. Talán a szemhunyas kedvéért a mozgalmi romantika kitalálta, hogy Fenyá Fjodorovna volt az RM kiszabadításáért küzdő bizottság elnöke; pedig az asszony legfeljebb olvasott leendő férjéről. (Itthon azért maga RM is terjesztette ezt a legendát). A hősiesség megosztása után könnyebben mehetett az ágymegosztás is. Kezdetben

RM titokban látogatta leendő arája Gum áruház közeli hivatalát, és ha kéznél volt a tizennyolc éves Kardos (akkor még Rákosi) Éva, ő vigyázott, nehogy megzavarják a bácsikáját és leendő nénikéjét. (Kardos Éva mondta: – Azt hiszem, becsaptak, ők már akkor együtt éltek, amikor Fenyá még nem vált el.)

Az asszony jakut értelmiségi családba született 1903-ban, Oljokminszkben. Tizenegy év volt tehát köztük a korkülönbség, de a távol-keletiek kortalansága miatt jóval fiatalabbnak gondolták. Fenyá vallásos nevelést kapott, megértőbb is volt a hittel, a hívőkkel szemben, mint környezete. Herenden mesélte Tar Sándor, hogy amikor Fenyá valakinek a retiküljében meglátta az olvasót, azt mondta a riadt hölgynek: az jó, ha valaki hisz! A gyárban javasolta, tervezzenek angyalokat, lakásdíszeket, de az ő szava ellenére sem lett a dologból semmi. A Jakutiában még a pogány hiedelmeket is megismerő asszony babonás volt. Tizenhárman nem ülhetek az asztalához; inkább odaültetett még egy engedetlen gyereket is. Öccse a jakut írószövetség elnöke, majd a Legfelsőbb Tanács tagja is, Fenyá pedig szakszervezeti vezető. Egyetemi éve alatt ismerte meg férjét, a katonatiszt Pahomovot. A Gosztonyi-archívum párttagkönyv-másolatai szerint Kornijlova Feodora csak huszonöt évesen, 1928-ban lépett be a pártba. (Az 1945. augusztus 28-ai tagkönyvnek 323 894 volt a sorszáma.) A tévesen Rákosi Feodor névre kiállított – vagyis férfiasított – második tagkönyvben (1948) már nemcsak ügyész, hanem bíró is, párttagságának kelte pedig egy évvel előbbre került, de még így sem igen volt módjában látnia Lenint.

Pahomov és felesége egyszobás moszkvai lakásban éltek Ljova nevű kamasz fiukkal. Pahomov nem akart válni. Az új pár ennek ellenére összeköltözött, bizonyára a párt áldásával. Fenyá elhurcolkodása után talán már győzködni sem kellett a férjet. Elváltak, és a házasságot 1942-ben már semmi sem akadályozta. Meglepő, hogy a magánéletében különösképp rejtőzködő RM egy alkalommal nyilatkozott a házasságáról: „Szabadulásom után Moszkvában megnősültem, feleségül vettem a Bírák és Ügyészek Országos Szakszervezetének elnöknőjét, aki maga is ügyész. Tehát még a feleségem is azok közül került ki, akiktől életemben a legtöbbet szenvedtem. Ez azonban nem zavarja családi életünket.” A gyermektelenségen kívül más talán nem is zavarta. Fenyá fiát a Szovjetunióban hagyták. Nem az apjánál, hanem feltehetően valamilyen katonai iskola kollégiumában. RM büszkélkedett vele, hogy a gyereket együtt nevelték, ami azt jelenthette, hogy Moszkvában egy-két évig a hétvégét velük tölthette a fiatalember.

A főtitkárnak nem sok ideje jutott a családra, a feleségére. Ritkaságszámba ment, hogy egyszer-kétszer elkísérte a feleségét a keramikusművész Kovács Margithoz. Száműzetésük idején viszont cipelte utána a cekkert a kirgiz bazárban. A nagyobb teher mégis az asszonynak jutott, aki mindig számkivetésben élt a rangos férj mellett. A first lady cím is inkább nyomasztotta az idegen és komor környezetben. Ennek ellenére kitartott „fehér báránkjá, nápocskája” mellett az emigráció nehéz éveiben is. (A perfekt orosz Kardos Éva nápocskának értette a megszólítást, de elképzeltetőnek tartja, hogy Fenyá lápocskának – nyuszika? – nevezte a férjét, amit az oroszok bizalmas viszonyban, sőt helyzetben szoktak leginkább használni.)

Vannak, akik hitetlenkednek: egyáltalán lehet egy ilyen embert szeretni? Fenyát nyilván nem RM külseje vonzotta, hanem inkább a nagyság. Aki kvalitást keresett, és nem tudott az árnyakról, netán nem is akart tudni róluk, szerelmes lehetett egy ilyen intellektusba. Bocsánat: de a több tekintetben átlagon fölüli RM lehet, hogy tehetséges volt a szerelmi életben. Ám egy negyvenéves asszony életében talán mégsem ez lehetett a lényeg. Fenyá mindkét alkalommal „felfelé” házasodott: a szokásnak megfelelően egyre nyugatabbra. Az orosz katonatiszt neki olyan parti volt, mint egy magyar lánynak egy német kereskedő, a magyar pártfőtitkár meg Oljokminszkbelől nézve maga volt a Rockefeller.

RM szerette a feleségét. Ami nem ok a házasságra – mondták, akik úgy vélték, hogy Berijáék kioktatása távolította el őt a magyaroktól, és üzte az idegen asszony karjába. Netán a félelem attól, hogy egy magyar nő kompromittált lehet. Ezek csak találgatások, ne higgyünk bennük. Inkább tudatos, megfontolt választásról lehetett szó, amit az is mutat, hogy tűrte a megjegyzéseket: „ejnye, Rákosi elvtárs, hát épp egy férjes asszonyt! Hát nem egy magyart!?” RM tudatosan alul-választott: olyan asszony kellett neki, aki biztos, hogy tiszteli. Fölnéz európaiságára, fölnéz rangjára, fölnéz az eszére. És a családtól, Vas Márton beszámolójából, az asszony becézéseiből tudjuk, Fénya fölnézett nápcskájára. Minden más mellékes volt. Ebben a kapcsolatban előny volt Fénya járatlansága Európában vagy a magyarban: ez mind menthetetlenül a férjére utalta őt, függővé tette tőle.

A Szakasits-Schiffer családban mesélik – és Klára meg is írta –, hogy Moszkvába menet, amikor kettesben maradtak, Fénya figyelmeztette Szakasitsnét, hogy vigyázzanak, a férje gonosz ember. Ez a mondat Schiffer Pál számára is meglepő: – Hisz az ő házasságuk ha nem is szerelemnek, de korrekt emberi kapcsolatnak látszott. – A történetet Szakasits Vadász Ferencnek is elmesélte kiszabadulása után. Ebben a változatban Fénya magát Szakasitsot figyelmeztette: „Árpád, ez egy nagyon rossz ember, valóságos csort (ördög)! Vigyázzon, Árpád, vigyázzon!”

Kovács István a fejét teszi rá, hogy ez nem igaz: – Nemcsak a kapcsolatuk miatt, hanem azért sem, mert Rákosi semmiféle tárgyalásra nem vitte magával a feleségét, akkor még nem volt divat, ez ellenőrizhető a protokollból is, s többnyire magam is ott voltam a búcsúztatásánál és az érkezésénél is, és nem emlékszem egyetlen alkalomra sem, hogy Fénya ott lett volna. – Az élet nem azt bizonyította, hogy a jakut asszony számára RM ördög volt. Ha majdnem három évtizedes házasságuk az ellenkezőjét tanúsítja is, RM sokáig nem volt valami jó férj – legalábbis amikor a hatalomba csöppent. Miért ebédelt például hónapokig inkább a Szabadság-hegyen s nem a magányos feleségével? Lehet, hogy voltak olyan pillanatok, amikor Fénya megbánta a házasságát. De egy kétséges kijelentés helyett mégiscsak az évek az igazi tanúk.

Kezdetben a moszkvai magyarok vádolták is, hogy házassága csapás a pártra, a jakut nő elszigeteli; mellette még kisebb az esélye, hogy megismeri a magyar valóságot, a börtönön kívüli világot. Szerettek volna találkozni vele, de a beszélgetés helyett RM Fényának tolmácsolt. Az áskálódók nem ismerhették az asszonyt, aki férje szavába talán sosem szólt bele. És fordítani sem kellett neki, hisz jelenlétében az emigránsok udvariasságból is oroszra válhattak. Vagyis Fénya semminek sem lehetett az oka. Ha tényleg ő volt az egyetlen, akit RM szeretett, akkor sem befolyásolta döntéseit. RM nem a pártnak és nem az országnak nősült. Nem monarchikus, hanem kandallóházasságot kötött. Ha jutott rá idő, estelente kettecskén meseként újraélték a történelmet. Az egyik csinálta, a másik hallgatta. (Herendi munkatársai szerint Fénya kijelentette: „En nem szeret politikázni. Mondtam uramnak is, ne politikázzon.”)

Utólag mondták azt is, lehet, hogy a KGB szervezte a házasságukat, hogy Fénya katonatiszt férje valójában KGB-tiszt volt. Bár ebben az elvárásolt világban minden megtörténhetett, kérdés, lehettek-e az oroszok ennyire előrelátók. De miről értesülhetett volna a titkosszolgálat RM másodrangú magánéletéből? Az apolitikus Fényánál ezerszer többet tudott Gerő, Farkas és mások. Ha házasságukat a KGB celebrálta volna, nincs válási bonyodalom. Az oroszoknak csak annyi szerepük lehetett e nászban, hogy RM igazodott a normához: egy vezérnek illik nősnek lennie; védettnek. (Amit Kállai Gyulának is említett.) A bolsevik vezéreknek nem annyira a házasságkötése, mint inkább a magánélete volt pártalárendelt.

Miután helyreállították a zuglói villát, hetekig vikszelték a parkettát, porolták a szőnyegeket, és májusban már ide érkezett Rákosiné. „Fénya helyzete egy cseppet sem volt irigylésre méltó Budapesten – írja RM rádiósa, Fodor Zoltán. – Magyarul még semmit nem beszélt, oroszul pedig a Moszkvából hazatért néhány magyaron kívül jóformán senki sem tudott. Matyusa – ahogy még



a férjét nevezte – mindig rendkívül figyelmes volt hozzá, de ezzel nem tudta ellensúlyozni állandó magárahagyatottságát.

Eleinte semmit sem engedélyezett, ami azt a látszatot kelthette volna, mintha felesége különleges elbánásban részesülne. Ennek következtében Fenya napokig otthon ült, s ha mégis el akart menni valahová ügyes-bajos dolgait intézni, én biztosítottam számára a gépkocsit, sőt ha csak lehetett, el is kísértem, hogy segítségére legyek. A Szovjetunióban élő kiterjedt rokonságát többször meglátogatta. Ilyenkor Rákosi kikísérte a repülőtérre, s, ha csak tehetette, érte is ment. Természetesen ezekre az utazásokra használhatta volna a Rákosi Mátyásné névre kiállított magyar diplomata-útlevelet, de ő nyilván szerénységből éveken át mindig a Kornyilova névre kiállított sima szovjet útlevelel utazott.” Ami persze előny is lehetett, mert a saját nevére kiállított útlevel kevésbé volt feltűnő s alkalomadtán kevésbé veszélyes.

– A dundi arcú, csupa szív Fenyicska hozta magával Volocskát. A gyerek sem tudott magyarul, Fenyicska is csak egy-két szót, de tanultak – mesélte a villa partizán-pártőre, Szigeti Ferenc. – Vasné Vadas Sára meg Rajkné volt az asszony partnere. Fodrász járt hozzá. Egyszer Vasné rábeszélte, hogy festesse szőkére a haját. Ahogy a tükörbe nézett, elkezdett kiabálni: „Jaj, olyan vagyok, mint egy bohóc, mit csináljak?” Vissza kellett festeni feketére. Este Rákosi megkérdezte tőlem, mi történt. Mondtam, mire megcsóválta a fejét. Eleinte az asszony félénk, tartózkodó volt velünk, örökkel szemben, de napról napra oldódott. Beszéltem oroszul, úgyhogy amikor beteg lett, megkért, kísérjem el az Üllői úti klinikára. A gyomorröntgenre Csöpi, a hosszú sofőr vitt bennünket. Fenya nem akart levetkőzni, de félt a gipszkásától is, mert „a forradalom idején sok kommunistát megmérgezték”. Előkóstoltam, és végül még ízlett is neki. Hazafelé Csöpi csak az utolsó pillanatban vette észre, hogy a Thököly úton leszakadt a villamosvezeték. Rálépett a fékre, mire Fenyicska az első ülés támlájának esett. Megijedt. Hiába mondtam, hogy nem kell félni, ő csak hajtogatta: bozse moj, bozse moj! Istenem, istenem!

Unokahúga, D. Kardos Éva (1923) megírta és el is mondta, Fenya szeretett volna gyereket szülni Rákosinak. Éva nemcsak vásárolni, hanem a nőgyógyászhoz is elkísérte, és emlékszik dr. Gellén István szavaira: negyvenhez közel már nehéz szülni. (1945-ben Fenya már negyvenkét éves volt – P. Á.) – Nem lett gyerekük. De arra kért, tudjam meg, vannak-e a nőgyógyászának nyugati rokonai: „Valami nincs rendben. Sok az ellenség nálatok. Sokan jöttek vissza Nyugatról. Nálam meg semmi eredmény, hiába járok az orvoshoz.” A kérés megdöbbenett, bár nem tartottam furcsának, mert számon tartották, kinek vannak nyugati rokonai. Fenyicska azt hitte, azért nem tud másodszor is gyereket szülni, mert elszabotálják a kezelését. – (A meggyanúsított nőorvos 1956-ban kijelentette: „Zsidó vagyok, ávos vagyok, kommunista vagyok, de néger nem, hátha megkímélnék!” Végül Izraelben kötött ki.) Dr. Hirschler Imréhez már a férjével együtt ment, s ő Rákosin kezdte a vizsgálatot, aki túrta. Hogy mégsem lett gyerekük, abba Hirschler szerint belejátszott RM életkora is – bár mindössze 53-54 esztendő volt akkor.

Schiffer Pál úgy emlékezik Rákosinéra, mint egyszerű, komplikációmentes, rokonszenves emberre, de hallgatagnak látszott, és keveset tudott magyarul: – Ha köztük hangosabb beszéd volt, az Rákositól származott. Hogy ő miért szólt rá, nem tudom, mert oroszul beszéltek, a kritikai tartalomra csak a hangsúlyból és a szituációból következtettem. – Katona Éva (1924) is zárkózottnak látta, aki szemlátomást nem érezte magát otthon: – Szinte senkivel nem beszélt, csak jelen volt, mosolygott, biccentett. Kéthly dicsérte: „egyetlenegyszer láttam, nagyon jó benyomást tett rám, bár nehezen értettük meg egymást, már nem emlékszem rá, milyen nyelven társalogtunk a régi Park klub egyik nyári helyiségében. Bolgár Eleket, az újonnan kinevezett londoni követet búcsúztattuk aznap, amikor Tito Budapestre látogatott”. (Kéthly Anna tévedett az időpontot illetően a Gosztonyi Péternek írott levelében, mert Tito látogatásakor Rákosiék nem voltak itthon.) Szabó Piroskát (1909) zavarta, hogy Rákosinak idegen felesége van: – Hívott, és lehet, hogy még tolmáccsal együtt meglátogattam a Szabó József utcában. Anyám úri lakásokban

takarított, így én is jártas voltam abban, hogy kiült borszékek és a pamlag hová való. Szóltam a gazdasági osztályon, hogy miért nem rendeznek be nekik egy jobb lakást. Véletlenül kapcsolatba kerültem Kernstok özvegyével. Mivel Fenyicska érdeklődött a képzőművészet iránt, meglátogattuk, és elidőztünk egypár órát a hagyaték és a népművészeti gyűjtemény darabjai között. Ha nőnap vagy más rendezvényeken találkoztunk, mindig mondta, menjek el hozzájuk, találkozzunk. Beszéljük meg, küldj kocsit – feleltem, mert nem állíthattam csak úgy oda. Mivel nem jelentkeztem soha, valami fogadáson – ahol ők általában karonfogva járkáltak – Rákosi úgy üdvözölt: itt a büszke Szabó Piroska, aki nem áll szóba Rákosiékkal!

Fodor Zoltán dicsérte, hogy nem nyugodott bele a kényszerű remeteségbe, hogy megtanult magyarul, hogy kitűnő elfoglaltságot talált barátnője, Kovács Margit művészetében, a keramikusságban. A „feszültebbé vált helyzetben a kormányórság ragaszkodott hozzá, hogy gépkocsit kapjon állandó gépkocsivezetővel”. Fodor Zoltán Fenyá barátnőjének nevezi Kovács Margitot, holott inkább mester és tanítvány kapcsolatáról volt szó, ahol azonban nem a mester választotta a tanítványt, hanem fordítva, de erről majd a maga idején. Rajkné rábeszélésére a még magyarul sem tudó asszonyt július 4-én a Magyar Nők Demokratikus Szövetsége (MNDSZ) díszelnökévé választották a VI. kerületben, de említhető közéleti tevékenységet sosem folytatott.

Schöpflin Gyula azt írja: „A külföldi küldöttségek fogadásain élményszerű látvány volt Rákosi, Gerő és elvtársaik szmoking-egyenruhás bevonulása, valamint hitveseik a Rothschild Szalon legújabb kreációiban... Az egyetlen kirívó jelenség ebben az elegáns tömegben az a néhány bőrkabátos rosszképű titkosrendőr volt pisztolytól duzzadó nadrágban, akik egyáltalán nem feltűnés nélkül, könyökölve sündörögtek a jelenlévők között.” Kovács Imre inkább tóditott: „Rákosi, Révai, Gerő, Farkas Mihály, a többiek pompás kertés villákban pihenték ki a moszkvai megpróbáltatásaik fáradalmait. Gyönyörű, legújabb nyugati autókat vásároltak, asszonyaik a legjobb divatszalonokban vásárolták ruháikat, a fogadásokon szmokingos férjeik társaságában már előkelő dámaként jelentek meg.” Bár ketten is állítják, ez így soha nem volt igaz. A nem épp szépségverseny nyertes feleségek többségéből egy divattervező sem tudott volna dámát csinálni. Köztük a jakut Rákosiné még szép volt. RM reggelente gyakran felhívta a lakásán Marosán Györgyöt (1908), s egy ilyen alkalommal megkérte Marosánnét, hogy tanítsa Fenyát öltözni. Ez azért is meglepő, mert Rákosinének művészi adottságai voltak. Igaz viszont, hogy Marosánné varrónőként gazdája, Rothschild Klára segítségét is megszerezte Fenyának. Nem véletlen viszont, hogy nincs egyetlen szmokingos fénykép sem Rákosiról, Gerőről vagy Farkasról. (Szakasitsról igen.) A frakk- és szmokingcsináltatást a sztálini öltözéket ismerő kommunista vezérkar egyöntetűen elutasította.

Az előkelő villanegyedek sem úgy cseréltek gazdát, ahogy főntebb olvashattuk. Arról még a szegénylegényekből toborzott órség is egyöntetűen úgy vélekedett, hogy RM második lakása sem volt fényűző, a Szabó József utcai meg egyenesen szerénynek volt mondható. 1949-ig a vezetők nem a pompás Rózsadombon, hanem a századforduló úri negyedében, Zuglóban laktak. Rákosin kívül önálló villája csak Farkas Mihályéknak és Vas Zoltánéknak volt a Pálma, illetve a Jávor (1990-ig Szántó Béla) utcában. Rákosiék szomszédja volt Révai, néhány lépésre lakott Péter Gábor is, velük szemben pedig Gerőék. Rajk az Ajtósi Dürer soron, Kádár pedig az édesanyjával és az öccsével a Hungária körúton élt. Ennek ellenére létezett a vád: az erkölcsi fertő oka, hogy az oroszok és a kommunisták betették a lábukat. De vajon ez ösztönözte a csempészt, a valutázást vagy a lányokat, hogy befeküdjenek a feketézők ágyába? A gyakori razziákon a miattuk kapták prostitúciót a 13-14 éves lánykákat? A pártpuritán moszkoviták „dözsölték” össze ezeket?

A pártvezetés kiváltságai azzal kezdődtek, hogy a titkárság a budai harcok közepette, 1945. február 2-án úgy döntött, hogy a pártközpontban borbélyt alkalmaz. Folytatódott azzal, hogy az Elhagyott javak kormánybizottsága házhoz, lakáshoz, de leginkább berendezésekhez (a

tájékozottabbakat – többnyire tehát nem a kommunistákat – értékes festményekhez, szőnyegekhez) juttatta a kormány- és pártpolitikusokat. Vagyon és kellő fizetés nélkül erre más módjuk nemigen lett volna, hacsak nem a párt veszi meg mindezt nekik. Nem vette. Épp csak elkezdődött az új kiváltságok építése. Beszüremlett viszont a talán lenininek nevezhető puritanizmus is. A kommunista képviselőknek például csak egy fizetés járt: vagy a munkahelyi, vagy a képviselői. (Ha valaki kérvényezte, néhány hónapig mindkettőt megkaphatta.) RM és más vezetők cikkeinek, könyveinek a honoráriumai is a pártkasszába kerültek. Ám a rossz ellátás és az infláció miatt a munkahelyek arra kényszerültek, hogy „kalóriát” osszanak. A pártalkalmazottak is kaptak ilyen csomagokat. Az MKP létrehozta a Vállalati Alkalmazottak Fogyasztási Szövetkezetét (VAFOSZ), ahol a fizetés aránya szerint olcsón vásárolhattak. Már augusztusban vizsgálatot kellett tartani, „mert szociáldemokratákat is felvettek, s nem elég udvariasan szolgálták ki az elvtársakat”. Novemberben dr. Répay Jenő, törvényszéki bíró jelentette, hogy internálása alatt a VAFOSZ-ban dolgoztatták, és látta, hogy Bécsbe szállítanak lisztet, hogy egész kenyereket kaptak az alkalmazottak, miközben 15 dkg a fejadag. Kiderült az is, hogy az elhagyott villákban „gyűjtött” ingóságokból a VAFOSZ vezetői is kivették részüket. (A vezető egy pianínót, némi lisztet és két pár cipőt „vett használatba”. Mentetgetőzése: „a párt által nyújtott természetbeni ellátás igen nagyon megkönnyítette az igen csekély fizetésből megélni tudás problémáját.”)

A kedvezményekben részesülők már ekkor sem csak élelmiszert kaptak. A textilosztályról karácsony előtt Farkas Mihály engedélyével Szántó Zoltán vett 3,10 méter férfiszövetet (az ár 50 százalékaért), Mészáros és Bukor (RM testőrei) két télikabátanyagot (grátis), Rajk 2,80 m férfiszövetet, 8,80 m flanelt, 1,90 m selymet (20%), Kovács István 5 m vászon (40%), Kiss Károly 12,90 m puplint (30%).

Gábor Andor Rákosinál tiltakozott (1946. február), hogy elvették VAFOSZ-könyvét, mert magyarul nem tudó felesége nem járhat a piacra cserélni, így milliárdos keresete dacára sem tudnak megélni. Levelét verssel fejezte be:

„József Attilánkat, mert nagyobb költő volt  
a pártból zárták ki;  
nekem, mint kisebbnek, a kizárásból is  
kisebb adag járt ki.  
De mivel a költőt mégis ki kell zárni  
a mennyei jussból  
engem is kizártak, de csupán a heti  
ötven deka húsból.  
S lám, mint szerény ember, én ez alkalommal  
őszintén bevallom, hogy a kizárásból mit nekem juttattak  
még ezt is sokallom!  
Szeretettel üdvözlé: Gábor Andor”

(Farkas visszaadta a VAFOSZ-könyvet.)

És a borbélyt se feledjük, hisz elég bizarr RM fodrászának lenni. Még könyvtervem születésekor, 1986 májusában hívtam föl Kígyós Eleket. Nem csoda, hogy „KV-szintű” öntudatossága érezhető volt a telefonon keresztül is: Rákositól kezdve végignyírta az összes kommunista vezetőt Kádárral, Grósszal bezárólag: – Engem a párt bízott meg ezzel a munkával, és úgy is beszéltek velem; ha hívtak, megcsináltam az egész titkárságot.

– Bízott magában?

– Feltétlenül.

– Akkor is, amikor a kezében volt a borotva?

- Ott volt a kísérő, és nézte, mit csinálok.
- És miről beszélgettek Rákosival borotválás közben?
- Bementem: szabadság! „Szabadság!” Ha kérdezett valamit, feleltem, ha nem, hallgattam, mint a süllő.
- És kérdezett?
- Egyszer azt, hogy megoldható-e a női fodrászat. Mondtam, hogy nem, mert egy nő kiszolgálása háromnegyed óra. Így aztán nem lett női fodrászat a pártközpontban.
- Azt mondta: bementem. A saját szobájukban nyírta őket?
- Abban az időben én mentem, most mindenki hozzám jár. Rákosinak saját gépe volt az irodájában.
- Hát nem borotválva volt a feje?
- Nem. Kéthetente dupla nullás géppel levágtam, de nem borotváltam.
- Meddig akarja csinálni, Kígyós elvtárs?
- Amíg nem reszket a kezem. Vigyázok magamra, nem iszom, nem dohányzom; már nem huszonöt éves az ember. – Javasolta, hogy a beszélgetés folytatására látogassam meg pártközpontbeli műhelyében, de nem akartam lebukni. Megegyeztünk, hogy elmegyek a lakására, de mire újból hívtam, bekövetkezett, amitől félttem.
- Nem tudok semmit, elvtárs – mondja, és elismétli: – Bementem, szabadság, kijöttem, szabadság, kész.
- Ilyen fejek között nem múlhatott el nyomtalanul ötven év!
- Higgye el az elvtárs, semmi értelme, hogy találkozzunk.
- Bízsa rám, én kérdezek, maga válaszol.
- Nem, elvtárs, meg akarom írni az emlékeimet! – mondta, mert akkor még a borbély száját is cenzúrázták.

Bár később lesz még szó Fenyáról, az biztos, hogy a Rákosi-titok sem fejthető meg a hálószoza körül forgolódva, pusztán a házasság, a szexualitás kulcsaival. Az, hogy évek múlva a koncepciók perke áldozataira kent szexuális aberrációk kicsiny töredéke visszaszállt az ő fejére is, nem méri a cselekedeteit. Nemes György utal rá a könyvében, hogy 1954-ben azt suttogták: RM homoszexuális. A rágalom akkor született, amikor RM leszállópályára került és kezdték bírálni. Őt az önfegyelem mindig szabályossá formálta. Nem a (párt)ellenőrzés miatt (ami olyan volt a börtönön kívül is, mint bent), hanem meggyőződésből. Ilyen aberrációt a mindentudó és farizeus Moszkva sem igen nézett volna el. Házaselete látható része szinte biblikusan szabályos volt. Nem volt szeretője. Bár egyik neves színésznőnkre „ráfogták” Rákosit, hat ór között semmi sem maradt volna titokban. Egyetlen „kalandjáról” hallottam. A Budapesti Pártbizottságon dolgozott egy Fenyához hasonló szemállású sánta lány. Egy PB-ülés után RM nem átallotta megkérdezni, ki ő. Ez volt a félrelépése.

Kardos Éva, a család fekete báránya mesélte a familiáról, magukról: – Egyszer Mátyás azt mondta, nézd meg, a családban mindenki vitte valamire! Megdöbbsentem, hisz őt leszámítva, a testvérei tudása csekély, nőtestvérei egyenesen primitívek voltak. Bella, ha megvetett valakit, azt mondta: „Az a cseléd!” Hiába voltak kommunisták, főleg a nők kispolgárok maradtak.

Bizonyára ebben a családban is voltak, akik bort ittak, s vizet prédikáltak. Akadtak köztük is jobbak, rosszabbak, okosabbak, kisebb képességűek, tisztességesek és kevésbé azok, de még partizánból lett kurtizán is. Ha a család történelemcsinálója kedvezően szólt is bele az életükbe, sorsuk aligha irigylésre méltó. A családi legendárium része volt RM szerencsés beavatkozása a papa üzletébe. Bella („a nép hangja”) szemrehányóan mondogatta is:

– Kellett neki a politika, ha nem ezzel foglalkozik, már milliomos lenne!

De milliomos sok volt, RM viszont csak egy.

#### 4. Amerikából jöttünk

Horthy Miklós kormányzó és lovas tengernagy országa őrizte abszurditását: egy füst alatt szabadították fel és szállták meg. A frissen kinevezett Mindszenty József esztergomi érsek első dolga volt hercegprímási hűségnyilatkozatot tenni „Magyarország örökös királya”, Habsburg Ottó mellett. Bár a választás kifejezte, hogy az ország nem akar kommunizmust, szürke eminenciása mégis a bolsevik RM, hogy nem akar királyságot, „első zászlósa” mégis a legitimista bíboros.

Amikor Bugyi Icát, a cselédlányt főtanácsos gazdája meg akarta ajándékozni, Ica kihúzta magát: „Nem fogadhatom el, mert én a Magyar Kommunista Párt székházában fogok takarítani!” Büszke remények, ábrándok éltettek sok szegény embert.

Sztálin játszmájában maga a birodalom volt a tét, nem egyik vagy másik kis ország. Jugoszlávia pesti SZEB-képviselője, Lazar Brankov Vorosilovtól hallotta: Magyarországnak úgy kell fejlődnie, hogy mintademokrácia legyen egész Közép-Európa számára. De miközben ezzel kacérokodtak, senkinek sem jutott eszébe, hogy meg kellene kérdezni ha nem is az angolokat, de legalább a svédeket, hogy mi a teendő. RM Stockholm helyett Szófiába, Dimitrovhoz küldte Farkas Mihályt és Kádár Jánost ugyanezzel a kérdéssel. Vajon küldetésük azt mutatja-e, hogy a lassan formálódó szovjet érdekszféra bolygóinak 1947-ig még volt némi önállóságuk? Ez is lehet. Ám a megkülönböztetett figyelem és tisztelet Dimitrov iránt nem annyira a forradalmárnak, nem is a főtitkár kollégának szólt, hanem annak, hogy korábban a KI főtitkáraként, majd az SZKP KB osztályvezetőjeként hozzá tartoztak a testvérpártok ügyei. Sztálin-pótlék volt, amíg Sztálin meg nem mutatta Dimitrovon is, hogy nem pótolhatatlan.

RM azt nyilatkozta, hogy a közhivatalnokok kilencvennyolc százaléka korábban is hivatalban volt, és közülük sok kifejezetten fasiszta; a Horthy által kinevezett tisztek kilencvenhét százaléka folytatja a szolgálatot, s a bírók száz százaléka a helyén maradt. Pedig a nevezettek harmada-ötöde Nyugatra menekült. Majd jött a B-listázás, a megbízhatatlan, kompromittálódott tisztviselők tízezreinek az elbocsátása. Ezek után a kar döntő része nem lehetett éppolyan reakciós, mint „amikor Horthyt kiszolgálta”. RM azt sem tudta megemésztetni, hogy a köztisztviselők nem vonzódtak egyik párthoz sem. Az ő credója úgy szólt: „annál jobb a tisztviselő, minél jobb a kapcsolata a párttal”. Természetesen az MKP-val. És a tisztviselő helyett bármilyen foglalkozást írhatunk.

A Parlament szakbizottságában a köztársaságról folyt a vita. Zsedényi Béla a honvédség fölötti rendelkezést is a köztársasági elnökre bízta volna. RM gyöngé elnököt akart: „Ha valamit tanulhatunk az utolsó két évtized történetéből, az az, hogy az egyes ember ítélete, még ha köztársasági elnök is vagy zseniális vezető, végeredményben a nemzetre romlást hoz.” Sulyok Dezső nem szerette volna, ha az elnök csak virágkiállításokat nyit meg. És RM nem szállt vitába vele: ő inkább a kulisszák mögötti alkudozások mestere volt. A Parlamentben Sulyok jóval többet szerepelt nála.

Barcs Sándornak (1912) azt mondta RM a Nemzetgyűlés elnökére, Zsedényire: – Ez a hülye ügy viselkedik, mintha nagy jövője lenne, pedig csakhamar elolvad, mint a tavalyi hó! – Sulyok keményebb dió volt. Rákosinak kellemetlen lett volna egy ilyen szókimondó miniszterelnök vagy egy hajlíthatatlan köztársasági elnök. Károlyi Mihály a másik tábornak sem tetszett: Mindszenty már 1945 végén kinyilvánította, hogy Károlyi elnöksége nem kívánatos; huszonöt éven át sikerült őt annyira lejáratni, hogy nem volt számottevő tábora. Bár RM hajlott a csak azért is lépésekre, az 1918-19-et idéző Károlyiról kivételesen nem jutott eszébe, hogy az ellenségem ellensége a barátom. És Károlyi Böhm Vilmos, Bölöni György biztatása ellenére sem szállt ringbe: csak a köztársasági elnök megválasztása után jött haza.

A Szabad Nép újról első száma RM nyilatkozatát közli: „1946 békét, kenyeret, jó pénzt, köztársaságot hoz a magyar népnek.” Az interjút Vásárhelyi Miklós készítette:

– 1946 áprilisában, a békéscsabai nagygyűlés alkalmával találkoztam vele kötetlenül. Itt vetette fel először erőteljesen és a nemzeti közvélemény szellemében a szlovákiai magyarok kitelepítését. Szobekéknél szállt meg (Szobek András akkor az MKP megyei titkára volt – P. Á.), és én is náluk laktam. Este együtt vacsoráztunk, és ott politikáról jóformán nem is esett szó, hanem csak anekdotázott; a társaság középpontja volt, és nem pusztán rangjánál fogva, hanem azért, mert tényleg olyan fordulatosan, érdekesen tudott mesélni gyerekkorról, diákkorról, az életéről, hogy élvezet volt hallgatni. Rendkívül joviális és barátságos volt. Felhívta a figyelmem, hogy mi az, amit a beszédből ki kell emelni, amit persze enélkül is tudtunk. Mindenesetre ez a találkozás csak növelte a rokonszenvem iránta. Úgy látszik, az újról interjú meg a csabai tudósítás után ő is felfigyelt rám, talán mert imponált neki, hogy a kommunista újságírók között is vannak, akik hozzá hasonlóan sok nyelven beszélnek. Ettől kezdve személyes ismeretség alakult ki közöttünk. Sokszor úgy is könyvelték el, hogy kedvence vagyok. Kiténtetés volt, hogy két vagy három alkalommal jelent meg egész oldalas újról nyilatkozata a Szabad Nép első oldalán, és ezeket én készítettem, mégpedig oly módon, hogy a nevem alá volt írva. A pártban ennek túlzott jelentőséget tulajdonítottak, azt hitték, hogy más alkalmakkor is találkozom vele. (Losonczy, Betlen, Mihályfi volt a lieblingje, sajnos, mind meghalt.)

Hogy miként készültek ezek a nyilatkozatok? Előtte leültünk egy félórára megbeszélni, miről fog nyilatkozni, mert kooperált, nem mondta azt, hogy erről akar beszélni, nem kért előre kérdéseket, én viszont felkészültem, és instrukciókat is kaptam. Beszélgettünk, hogy erről meg amarról hogyan kellene szót ejteni, és amikor nagyjából megállapodtunk, akkor behívta Simon Jolánt, és rögtön gépbe diktálta az egészet, sokszor a kérdéseimet is, amit előzőleg megbeszéltünk. Így én már készen vittem be az interjút a Szabad Néphez, és a nevemet a szerkesztőség vezetői írták oda, nyilván az ő hozzájárulásával. Ő akkor még nem volt autoritárius (önkényeskedő – P. Á.), egész oldott volt beszélgetés közben is: „No, akkor igyunk meg valamit! Mit kíván? Konyakot?”

Hogy ő maga ivott-e, erről nincs emlékem. Biztos, hogy nem volt sem szenvedélyes dohányos, sem italkedvelő.

Egyébként a koalíciós időkbeli Rákosira nem lehet ráismerni a későbbi kíméletlen, kegyetlen Rákosiban; a viselkedése, a modora is egészen más lett: fölényes, lekezelő; magát emberfölötti lénynek tekintette. Akkor viszont még olyan közvetlen volt, hogy nem éreztem nemhogy szorongást, de különös megilletődöttséget sem, amikor beszélnem kellett vele. Egy-egy ilyen interjú egy délelőtt elkészült.

RM – elvbarátaihoz hasonlóan –, az indokoltnál nagyobb fontosságot tulajdonított a sajtónak. Miközben Kállai Gyulának többek között az volt a feladata, hogy korlátozza „a reakciós”

lapokat, ő javasolta a titkárságnak, hogy milyen (kizárólag angol nyelvű) nyugati újságokra fizessenek elő. RM javított rajta (például a News Chronicle helyett ő írta be a Manchester Guardian), feltételezhetjük hát, hogy a neki járó lapokról volt szó. Ezek voltak: a The Times, a Manchester Guardian, a Daily Herald, a New Statesman, a Spectator, a The Economist, a Reynolds News és a Daily Worker. Bár nem volt televízió, mégis hihetetlen gazdag ez a lista.

Miközben titokban ilyen lapokat rendeltek, nyilvánosan pedig az államformaváltásról alkudoztak, és mintademokráciáról beszéltek, a PB megvizsgáltatta, hogy Kállai végrehajtotta-e a nemszeretem újságok papírkorlátozását. Ők mindent a politika szolgálatába állítottak. Önmagukat is, az igazságszolgáltatást is. A PB utasítására Farkas megbeszélte Nagy Imrével, hogy pár embert le kell fogni az áruzárolási rendeletre hivatkozva.

Említették, hogy RM szeretett cédulákon utasítani, kérni. Cédulákat írt a pártértekezleteken, a PB-üléseken, minden rendű-rangú megbeszélésen. „Matusek et!” – írta fel a megszólítást és akkor következett egy-két mondat, végül az aláírás: R. az ő jellegzetes és a papírhoz meg a szöveghez képest meglehetősen nagy betűjével. Matusek Tivadar szerint (1920) RM két példányban írta a cédulákat – nem indigóval –, és betette a mellényzsebébe. (Titkára, Szatmári István /1928/ úgy emlékszik, hogy a cédulák másolat nélkül íródtak, és többnyire az iratokkal együtt továbbították őket.) Talán a KI-ben üztek valami hasonlót, de gyökere lehet, hogy a börtönéletbe, netán az illegalitásba nyúlik. Ott volt szükség könnyen eltüntethető, vészhelyzetben akár meg is ehető üzenetekre. Az effajta cédulázást ő honosította meg a pártközpontban, többé-kevésbé az egész pártban. Szinte minden magára valamit adó főnök csináltatott, szerzett az övéhez hasonló cédulatartó dobozkat, ami ott állt az íróasztalokon. Vannak, akik úgy vélik, RM azért nem az eredeti iratra firkantotta javaslatát, utasítását, hogy ne maradjon nyoma. Bár többen mondták, hogy Péter Gábor is nagy cédulás volt, hogy RM sokszor cédulákon üzent neki, a pártiratok alapján nem hiszem, hogy valami álcázás, történelmi konspiráció vezette volna abban, hogy hová írta üzenetkét. Lehet, hogy a legkényesebb bűnügyi (ÁVH-s) akták amiatt nem mutatják pontosan RM szerepét, mert cédulákon közölte észrevételeit, de ez más forrásokból, sőt saját szavaiból amúgy is ismert. Az effajta rejtőzésben azért is kételkedem, mert ha személyes jövőjében bizonytalan volt, pártját és annak politikáját illetően nem élt benne kétség. Sejtette, hogy sorsa nem a cédulákon, talán nem is csupán cselekedetein múlik.

Bár nagy cédulatermelő volt, ezekből kevés maradt fenn. 1946 januárjában például a Minisztertanács ülésén Szakasits-csal váltott üzeneteket (golyóstollal). Az immár állandósuló MKP-SZDP ellentétre utalva írta Rákosinak Szakasits: „Ha az együttműködést sikerül teljesen őszinte alapon továbbfolytatni, és megszűnik – elsősorban rendőrségi vonalon – a birkózás és a vita közöttünk, garantálhatom a legteltesebb egyhangúságot minden kérdésben.” És a „mellékletben” felsorolja a SZDP vezetésének „pártállását”: B(aloldali), K(özép), J(obboldali) jelöléssel. (Szerinte mindössze a kevésbé ismert Kelemen, Szélig és Túri „J”.) Mintha őket ajánlotta volna az áldozati oltárra. Néhány nap múlva RM sértetten cédulázta Szakasitsnak: „Komoly elhidegülést érzek. Mi az oka? Megy ez így? Nem hiszem. Arról nem is beszélek, amit a legutóbbi összekötőn mondtál nekem londoni utammal kapcsolatban.” És egy ajándék Szakasitsnak január 31-ről: „Szóval Peyer (Szakasits egyik versenytársa – P. Á.) belga, holland vagy dán nagykövet lehetne. Ezt írásban közlöm. R. Láttam: Szakasits, Tildy.”

A köztársaságot február elsején kiáltották ki, és RM húzására a többi várományossal egy napon sem említhető Tildy Zoltán lett az elnök, a miniszterelnöki székbe pedig Nagy Ferenc került. RM, a királycsináló már 1945 karácsonyán felkereste őt, és felajánlotta a kisgazdáknak a köztársasági elnöki széket, mert így beleszólhatott a kiválasztásba. Meg is mondta, hogy Tildy vagy Nagy Ferenc jöhet számításba, hisz az elnöknek kereszténynek és lehetőleg katolikusnak kell lennie. (Tildy református lelkész volt – P. Á.)

Moszkvába RM a következőképpen jelentette a történeteket: a KGP jobbszárnya Nagy Ferenc jelöltségét támogatta, aki a párt centrumához tartozik, a KGP baloldala Tildy Zoltánt – és Nagy Ferencnek volt többsége. Ekkor jelezte Mindszenty hercegprímás, hogy „nem fogadja el Tildy Zoltánt köztársasági elnöknek. Nagy Ferenc maga is minden erővel elnök akart lenni. Nekem kijelentette, hogy a többség őt követeli. Tildy annyira reménytelennek látta a helyzetét, hogy már arról beszélt, hogy híveivel egyetemben 40-60-ad magával kivonul a Kisgazdapártból”.

Ekkor lépett közbe a KP. Megállapodtak a Szociáldemokrata és a Parasztpárttal, hogy „a demokrácia balszárnya” csak Tildyt fogadja el. „Közöltük Nagy Ferencsel, hogy bár személye ellen semmi kifogásunk nincs, de miután a reakció Tildy ellen foglalt állást, minden más jelölt a demokrácia vereségét jelentené. Mozgósítottuk a Kisgazdapárton belül lévő erőinket, a sajtót, és néhány nap alatt sikerült megfordítani a közhangulatot. A Kisgazdapárt jobbszárnya azzal a feltétellel ment bele Tildy jelölésébe, hogy a miniszterelnök Sulyok Dezső lesz, aki ismételten fellépett Tildyvel szemben. A másik két párttal összefogva elutasították Sulyok jelöltségét.”

Emlékiratában Nagy Ferenc nem szól Mindszenty szerepéről. Sulyok Dezsőt ő ajánlotta miniszterelnöknek. Ám parlamenti beszédében Sulyok többek között „Összehasonlításokat tett a fehérterror és a gyömrői rendőrgyilkosság között. Ezután RM és Szakasits kijelentették, semmi körülmények között nem vállalják miniszterelnöknek.” Nyilván nem csak ezen úszott el a miniszterelnöki szék. A beszéd ürügyül szolgált arra is, hogy az MKP PB követelje az FKGP-től, hogy szakítson az ellenzékieskedéssel. Meglepő, hogy egy erősen kisebbségi párt ellenzékinek nevezi a választás győztesét. Ám aki szentül meg van győződve a kommunista politikai vonal elsőbbségéről, annak ez természetes. Talán az sem abszurd, hogy ők – az MKP PB – úgy dönt: „Nagy Ferencnek kell lenni a miniszterelnöknek.” (Ezen a január 31-ei PB-ülésen Nagy Imre javaslatára „A Belügyminisztérium Közigazgatási Osztályára vezető hely betöltésére a PB átveszi dr. Vida Ferenc elvtársat, mint a vármegyei oszt. h. vezetőjét”. És 1958-ban dr. Vida Ferenc ítélte halálra Nagy Imrét.) Korábbi határozatuknak megfelelően úgy érezték, ekkor jött el annak az ideje, hogy Nagy Imre helyére Rajk László kerüljön a belügyminiszteri székbe. Ez nem látszott békés szándékú lépésnek. Rajk ellen nemcsak a kisgazdák tiltakoztak – persze hiába. RM Moszkvával nem az új ember érényeit tudatta, hanem a moszkovita Nagy Imre leváltását indokolta. Részletezte Nagy betegeskedését, de megemlítette azt is, hogy nem voltak vele teljesen megelégedve. Óvatosan írt róla, szinte elszámolt vele Moszkvának. Ígérte, hogy a PB-tag Nagy Imre a Központi Titkárság tagja lesz, „és később egyik fontos szomszéd ország követéül tesszük” – amit talán nem engedtek.

Rákosiék és a Vörös Hadsereg badeni vezetése között egyre praktikusabbá vált a kapcsolat. Január utolsó napjaiban Farkas fontos ügyben Bécsbe küldte Vas Mártont: – Olyasmit kellett hozni, aminek szigorúan titokban kellett maradnia, ha nem akartunk ártani a pártnak. Farkas, mint belügyminiszteri államtitkár megígérte, elintézi, hogy a kocsimat a határőrök szó nélkül átengedjék, nekem nem kell mást csinálni, mint dudálni a sorompónál. Kifelé menet kiderült, hogy a határőrök semmilyen utasítást nem kaptak. Ezért Bécsből felhívtam Farkast, aki megnyugtatót: induljak csak haza, személyesen fog intézkedni. A határ előtt dudáltam. Ahelyett, hogy a határőrök átengedtek volna, egy tiszt elindult a kocsihoz. Gázt adtam, és áttörtem a sorompót. Nem tudom, hány lövést eresztettek utánam, de két golyó átütötte a hátsó üveget. Sosem tartott hosszú ideig a haragom, de akkor még Budapesten is forrt bennem a méreg. Sötétedéskor érkeztem meg, és azonnal a pártházhoz mentem, mert a titkos küldeménynel Farkas Mihály rendelkezett. Pénzről volt szó. Tizedére devalválták a pengőt, de a szovjeteknek nem 10:1, hanem 2:1 arányban váltották át, ezért a párt velük váltatta be a pénzét. (Vas Márton rosszul emlékezett. 1945. december 19-én 75 százalékos bankjegy-



dezsma volt: 4000 pengőért 1000 felülbélyegzett pengő járt. A lényegét talán nem érinti a másféle arány – P. Á.) A Mercedesem pénzeszsákokkal volt megrakva. A lépcsőn fölfelé szaladva is számoltam tízig, mégis dühösen rontottam be Farkas szobájába, ahol épp ott volt Rákosi is. Farkas próbált megnyugtatni, hogy nem kapott összeköttetést a határőrséggel, amitől én még jobban begerjedtem, és ordítottam, hogy akkor is ilyen nyugodt lenne, ha lelőnek? Azt felelte: de hát élsz! Ez már sok volt, felemeltem a legközelebbi széket, hogy fejbe vágom, de sajnos kézzel megvédte a fejét. Kirohantam. Otthon apám azzal fogadott, hogy Rákosi telefonon utasította, küldjön Moszkvába egyetemre. Ez február 2-án történt, és másnap kiderült, hogy Vorosilov 4-én repül Moszkvába, és hajlandó magával vinni.

Rákosinak nem kerítették újabb személyi futárt. A pártőrségnek ugyan volt futárszolgálat, de nem ilyesmire.

Az újszülött párt rövid idő alatt átlátta az élet szinte minden területét, és rátette a kezét, amire csak tudta. A Központi Titkárság (KT) annyi káder-, segély-, útlevel- és egyéb üggyel foglalkozott, hogy várható volt, belefulladás csupán RM elfoglaltsága miatt is. Ezt tetézte, hogy a titkárság több tagja (legalább államtitkárként) bekerült a kormányba. Így aztán a párt szervezeti kérdéseit, a központi osztályok munkájának összehangolását, ellenőrzését és a pártszervezetek irányítását átadták az újonnan fölállított Szervező Bizottságnak (SZB). Mire a III. kongresszus jóváhagyta a bizottság létrehozását, már rájuk zúdultak a napi teendők. Néhány hónap múlva már ők hagyták jóvá nemcsak a járási, sőt körzeti titkárok, hanem a vidéki újságírók vagy RM titkárnőjének a felvételét, kinevezését is. 1946-ban fokozatosan az SZB vált az egyik legfontosabb fórummá. RM tagja volt ennek a bizottságnak is, de csak elvétve vett részt az üléseken, a munkát Farkas Mihály irányította, a jegyzőkönyveket ő írta alá. Ám a legfontosabb előterjesztések, témák Kovács István keze nyomát viselték magukon, valójában ő szervezte és tartotta kézben az apparátust, még ha úgy tudták a párton belül is, hogy ez Farkas asztala. Az SZB figyelme mindenre kiterjedt. Korbacsics Pál visszaemlékezése szerint 1946 tavaszán RM közölte, jó lenne, ha egy neves sportegyesület – mondjuk a Vasas – a párt égisze alatt működne. A diskurzus végén ott a Pártközpontban Korbacsicsot jelölték a Vasas leendő főtitkárának. Bár az egyesület bizonyos mértékig szocdem befolyás alatt állt, három hét múlva mégis így festett a Vasas vezérkara: díszelnök RM, elnök Kádár János, fővédnök Farkas Mihály és Vas Zoltán, és az elnökség tagja volt Rajk és Gerő is. Más példa: 1946-ban létrehozták a Rákosi Mátyás Gyermekeotthon. Ebbe a gyermekeotthonba – mondom, gyermekeotthonba – került Olt Károlyné politikai felelősnek. A vezetőnő megszervezte a dolgozók óvónőképzőjét, ahol munkás- és parasztszármazású fiatal lányokat képeztek „gyorstalpaló módon” gyermeknevelésre.

Nagy Ferencnek udvarolva RM demokratikus csoportnak nevezte a parasztságot, aztán márciusban a Kisgazdapárt gyöngítésére létrehozták a Baloldali Blokkot a szocdem, a Parasztpárt és a Szaktanács részvételével. Az MKP vezetői egyetlen hétvégén tizenhét bányászgyűlésen lázítottak a KGP jobbszárnya, a „reakció” ellen. A Szabad Nép vezércikkben mennydörögte, hogy „Ki az utcára!” – saját kormányuk ellen. A Blokk és az utca mellett az oroszok is sürgették a kisgazdákat, hogy „tisztítsák meg soraikat a reakciósoktól”: zárjanak ki hetven képviselőt. Cifra helyzet: a koalíciós kormányban részt vevő MKP a felszabadító csapatok „közbenjárásával” szorítja sarokba a koalíció vezető pártját. Közbelépésük szinte decens volt. Sulyok Dezső kemény hangú parlamenti beszéde után a SZEB figyelmeztette a kormányt, hogy nem teljesíti jóvátételi kötelezettségét. Aztán közölték: felmondják a fővárosnak nyújtott élelmiszerkölcsönt. Egy bátor hangú kisgazdacikkre megérkezett a harmadik levél, amiben egy 850 milliós kölcsön visszafizetését követelték. (A pénzt magyar bankokban foglalták le, majd kölcsönadták.) Végül bejelentették, hogy a Vörös Hadsereg saját kezébe veszi az ellátását, ha a kormány nem gondoskodik róluk.

Nagy Ferenc írja: „A levelek jogosak voltak, de csoportosításuk és időzítésük megmutatta, hogy politikáról van szó.” És ennek a politikának a szálait a „nagy eszű moszkvai ügynök” tartotta a kezében.

Elemében volt. Tudta, mi a cél, mi a teendő: lépésekre előre kiszámította a lehetséges húzásokat. Hasznára volt a vereség. Tiszta eszközökkel aligha szerezhette volna meg a győzelmet, a háború utáni kulisszák között viszont ő mozgott a legfürgébben. Kedvelte a bozótharcot. Mestere volt a titkos és a széplelkek számára tilos fegyvereknek. Már a vereség okainak leltára is sejteni engedte, hogy az MKP nem úgy készül a következő választásra, mint más párt. Nem a választókért versengett – az annyi bíbelődéssel jár és annyira bizonytalan –, hanem inkább a választási körülményeket akarta egyértelműen megváltoztatni. Kész helyzetet kívántak teremteni, hogy céljaikat ne kelljen újból kiszolgáltatniuk a tömeg kényének-kedvének, még a testvérpárt tagságának sem. Miközben RM minden idegszálával a kisgazdákra figyelt, nem felejtette el „elvtársai kezelését” sem. „Április 28-án a Sportcsarnokban Szakasitsnak felvettem az egységes párt gondolatát, amit ő minden félreértést kizárólag elutasított. Utána húsz perccel ettől függetlenül én még egyszer aláhúztam az egyesülés kérdését.”

RM és az MKP ebben a látszólag demokratikus időszakban is mind határozottabban figyelmen kívül hagyta a demokrácia nem tetsző szabályait. A rózsaszín ábrándok ellenére nemhogy ő, még a nagy SZU sem lett volna képes egy mintademokrácia világrahozatalára, de a népuralom eltűrésére sem. Jellemző demokratikus elszántságukra, Varga Jenő, a moszkvai Világgazdasági és Világpolitikai Intézet vezetője megírta Rákosinak, lehet, hogy a békekötés után kivonulnak az oroszok; készüljenek rá. „Különös súlyt kell helyezni a párt organizációs és szellemi befolyására, az állam fegyveres erejében, különösen a hadseregben”, mert „a rendőrség sohasem bocsátkozik harcba a hadsereggel”. RM a köztársaság kikiáltásának másnapján megnyugtatta Vargát, hogy a hadseregre akképp „helyeznek nagy súlyt”, hogy létszámát gazdasági okokra hivatkozva a minimálisra csökkentik: Budapesten nincs is helyőrség. Pillanatnyilag a „fő súlyt” inkább a rendőrségre „fektetik” (külső támadóktól nem kellett tartaniuk).

A kisgazdák ellen bevetette a Baloldali Blokkot és a SZEB-et meg a rendőrséget és a felajzott tömeget is. A kommunista térnyerés egyik módja a nyugtalanság szítása volt, a permanens készenlét a harcra. Nem a demokrácia szabályai szerint akarták legyőzni a nyertes pártot, hanem kard ki kard feldarabolni. Még inkább az FKGP és „a reakció” lett hát a bűnbak mindenért: így kívánták leválasztani róla az első szilánkot. Végül a Blokk kiadta a jelszót: „Ki a nép ellenségeivel a koalícióból!”, és háromszázezer embert vitt ki az utcára. Ezekben a hetekben valamiért mindig tüntettek az ellen a kormány ellen, amelyben ők nem ellenzékben voltak.

Ha RM nem hasonlítható is a galambfit a szegényektől irigylő merániakra, szokatlan kicsinyességgel vigyázott a „javaira”. Szigeti Ferenc (1920) pártőr – aki nem hajlandó Rákosiról rosszat mondani – mesélte, hogy egy alkalommal RM naposcsibéket is kapott vidéken, és az udvarban elkerítették nekik egy kis részt. Szombati sétáján RM megkérdezte, ha még nem vágthatók, hová tűnnek a csibék? Megfeddte az öröket: „Partizánok, és hagyják, hogy a macska elvigye a csirkét az orruk elől!” – No, fogadás volt Rákosiéknál, és látom, hogy egy hatalmas vörös macska beugrik a ketrecbe. Felhúztam a géppisztolyt, letérdeltem. A macska megfogta a csibét, felugrott a kerítésre, körülnézett, én meg ráeresztettem egy rövid sorozatot. A lövés a falak miatt nagyon hangos volt. Először Csillag jött ki, és rám szólt keményen, hogy mit csinálok. Lelőtem a macskát, mert hordta a csibét, feleltem. „Hülye! Maga itt szórakozik, amikor komoly dolgokról van szó!?” Utána Vas Zoltán hülyézett le. Már

csak a bilincs volt hátra, amikor kijött Rákosi. Ő megdicsért: „Na, látja, így kell csinálni! Többet nem viszi el a csibét!”

Szombaton már egy óra körül hazajött, és vagy másfél óra múlva lejött a kertbe. Ilyenkor beszélgetett velünk. Azután vagy Gerő, vagy Révai jött hozzá. 1945-ben Révai elég gyakran átjárt. Vele elmélyült beszélgetést folytatva sétált a kertben. De annyira elmélyülten, hogy szinte sugárzott, nagy dolgokról lehet szó. És jöhetett akkor macska, csirke, autó, szólhatott Vologya, semmi neszre nem figyeltek; lehajtott fejjel mentek, és mondták, csak mondták.

RM rendre elárulta, hogy a szovjetek képviselője, amikor ekként lépett fel nemcsak a többi párttal, hanem a kormánnyal szemben is, aminek elnökhelyettese volt. Állt a magyar és a szovjet kormány között, és közvetített, sőt zsarolt. A májusi KV-ülésen, szinte kívülállóként számolt be róla, hogy a béketárgyalások előkészítésére addig nem utazhatott Moszkvába kormánydelegáció, amíg: „az új rendszer nem adta a tanújelét annak, hogy komolyan harcol a demokráciáért”. Értsd úgy, hogy RM és a szovjet kormány Nagy Ferencék tudomására hozta, nincs tárgyalás, amíg öncsonkítást nem követnek el, amíg nemszeretem képviselőiket fel nem áldozzák a „demokrácia” oltárán. (Köztük volt a köztársaságról szóló törvényjavaslat előadója, Sulyok Dezső, vagy az 1918-19-es belügyminiszter, Nagy Vince és még húsz társuk.) „Március 12-én deferált (engedelmeskedett – P. Á.) a Kiszgazdapárt, és március végén én már Moszkvában voltam, hogy előkészítsem a kormány látogatását, és egy héttel visszatértem után ők már Moszkvában voltak.”

Abból az állítólagos tényből, hogy (Habsburg) „Ottó trónörökös” megjelent Innsbruckban, arra következtetett, hogy „hirtelen felütötte a fejét a gondolat, hogy a választásokat királypárti restaurációra lehet felhasználni”. De jöttek ők, és felvetették, sőt keresztül is vitték „a köztársaság kérdését”. (Főntebb említettem, hogy Sulyok volt a törvényjavaslat előadója, a „felvetője” pedig Szeder Ferenc, szocdem képviselő. A parlamenti vita során királypárti hozzászólás nem hangzott el.) A KV-ban, ahol minderről beszélt, bizonyára volt legalább tíz-tizenöt tájékozott ember, aki tudta, hogy RM kisajátító okfejtése nem igaz. Mégsem cáfolták. Jól esett hallani, hogy ők találták fel a röntgent is? Hallgattak, mert ha sántítottak is az érvek, abban egyetértettek, hogy a kiszgazdák nyakára kell hágni. RM efféle okfejtései hallatán jegyezhette meg Révai mosolyogva: „Mit beszél megint ez a Mátyás!” (Révai volt az egyetlen, aki nyilvánosan is merte őt figyelmeztetni: „Mátyás, ez hülyeség!” Gerő inkább négy szemközt szólhatott neki.)

RM szalámitaktikája megroppantotta a kiszgazdák ellenállását, és kizártak a pártból huszonhárom kommunistának nem tetsző képviselőt. Ahhoz, hogy a Parlamentből is kizárják őket, bevetették a bíróságot. Feri Sándor szerint Rajk szólt, hogy Major Ákos indítsa el „az úgynevezett koalíció-képviselők” petíciós pereit: vegyék el a mandátumukat. Major, a Népbíróság Országos Tanácsának (NOT) elnöke a bírói esküre hivatkozott. Feri Sándor figyelmeztette, hogy most „a Kommunista Pártnak és hitnek a tagja”. (RM előrelátása folytán valójában nem volt párttag – P. Á.) Feri megfenyegette Majort: „Ha nem bírod csinálni, alkalmatlan vagy, és találunk helyetted mást!”

RM mesterien a háttérben maradt, és Nagy Ferenc vakon, a törvényesség egyik őréről és megsértőjéről, a talán nála műveltebb belügyminiszterről fakadt ki: „Rajk László a félművelt értelmiség megtestesítője, elszánt, vad követője a legfélelmetesebb ideológiai akcióknak, és maga is a zavarkeltés embere. Ha gonosz tulajdonságai előbb kiütköztek volna, semmi körülmények között nem vállaltam volna belügyminiszternek.”

Még valami egész szokatlan dolog történt a KV-ülésen: RM felvetette, hogy új Internacionálét lehetne alakítani. Ilyesmit senki más nem kezdeményezhetett, csak Sztálin. Itthon alig-alig van nyoma annak, hogy RM kivel tárgyalt a Kremlben – ha egyáltalán eljutott

oda. A Hozjaint pedig veszett titkolózás övezte a legfelsőbb körökben is. Amikor RM panaszkodhatott, hogy nem kapott Sztálintól választ a táviratára, a nagy Varga Jenő is ekként tudatta Rákosival a késés okát: „Acél elvtárs Szocsiban (van).” Az ellenség félrevezetésére nemcsak lefordította Sztálin fölvevett nevét (acél) magyarra, hanem Szocsit is cirill betűkkel írta a külön futárral küldött levélben.

RM épp ezen az ülésen említette, hogy a kormánydelegáció útját előkészítendő Moszkvában járt. De találkozott-e a Gazdával? Igen. Vargának írott válaszában kifecsegte az új internacionális ötlet forrását: „Joszif Visszárionovicsal való beszélgetésem után több órával már repülőgépen ültem.” Egy ilyen súlyú kérdést Sztálin biztos, hogy nem csupán vele, a hatalmi rendben az utolsók közé sorolt főtitkárral vitatott meg. Sztálin fejében tehát már 1946 elején felvetődött a csak jó másfél évvel később megvalósult ötlet: a megreformált Internacionálé, a Kominform létrehozása. Márpedig a Kominform a hidegháborús kihívásra válaszul született. Sztálin készült erre a lépésre? (RM: „A szervezést zavarja, hogy Franciaország, Csehszlovákia, Románia választások előtt áll, mással van elfoglalva.”) Ha RM pontosan követte a Gazda okfejtését, akkor – és ez újdonság a sztálini gondolkodásban – a KI túlközpontosított volt, nem tette lehetővé az önálló politikát: ilyen Internacionálé többé nem kell. Vas Zoltán azt írja: „Sztálin azt vallotta, hogy a nemzetközileg vitatott kérdésekben a testvérpártokkal szemben a Szovjetuniót illeti a vezető szerep és a döntés joga.” Azt hiszem, mindkettő igaz a maga idején. Ekkor épp egy engedékenyebb szövetség volt a cél: „az Internacionálé olyan legyen, hogy ne gátolja egyes pártok fejlődését; nem intézkedő szerv lesz.” Vagyis a Kominform a kezdeti elképzelés szerint arra is jó lett volna, hogy a pártok közti vitákat „családi körben” el lehessen intézni.

Mintha illett volna ehhez a gondolatmenethez a magyar mintademokrácia. Csak a kezük nem állt rá. A szövetségesek együttműködése ugyan azt mutatta, hogy a SZU a béke idején is megfér a demokráciával. Ám a békés együttélés a nemzetközi helyzettől függetlenül is olyan illúzió volt, amit vagy a SZU, vagy a demokrácia nem élhetett túl. RM beszéde arra mutat, Sztálin kifejtette azt az ismerős és főként a halála után felbukkanó tételt, miszerint húsz-harminc esztendeig nem várható háború. „Fáradt a világ” – mondta, majd így folytatta érvelését: a háború ellen szól, hogy a két világháború utáni átalakulásból „mindenki tudja”, hogy a III. világháború azzal fejeződhet be, hogy Európában megsemmisül a kapitalizmus. (A tételt reális veszélyként elfogadta több nyugati elemző is. És a paradox, hogy a sztálinizmus viszont a béke áldozata lett.)

Sztálin mintha a magyar ügyekben is már-már engedékeny lett volna. A szlovákiai kitelepítésről írt RM-levélre sem a korábbi „Vágjátok szájba őket!” stílusában felelhetett, hanem RM szerint ekképp: „Biztosítékot kaptunk arra, hogy a béketárgyalásokon felvethetjük a cseh tervvel szemben, amely az önkéntes népcseré után fennmaradó lakosságot ki akarta telepíteni, s a Szovjetunió támogatni fogja azt a kérésünket, hogy az ott maradó magyarságnak minden demokratikus jogot biztosítsanak.” A mondat sejthető értelme után a tények: több százezer magyar Szlovákiában maradt, de állampolgári jogaiktól is megfosztották őket.

Ez a sztálini engedmény javíthatott kettőjük viszonyán is. Sokan gondolják, hogy az „utolsó csatlóssal” a SZU könyörtelenül bánt, nem segítette kikecmeregni a gödörből, a béketárgyalásokon pedig egyenesen visszalökte. Csakhogy Sztálinnál más volt a könyörtelen elbánás. Ahogy akkor mondták: „Szerencsére nincs elég vasúti kocsi.”

A SZU a béketárgyalásokon – saját szempontjai alapján logikusan – nem állt Magyarország mellé. A franciák ugyan felvetették, hogy a Trianonban kisemmmizett magyaroknak adják vissza Erdély egyötöd magyarországnyi részét, s ezt az angolok és az amerikaiak is

támogatták, Molotov viszont elutasította azzal, hogy a franciák nem teljes jogú tagok, ezért ők nem tehetnek javaslatot. A másik két nyugati külügyminiszter pedig hallgatott, ahelyett, hogy megismételte volna, amit a franciák mondtak. Cserébe a SZU utólag csatlakozott a trianoni békéhez, amit Lenintől fogva imperialista, azaz kényszerbékéeként emlegettek. Ám itt nem szavakról folyt a vita, hanem határokat húzgáltak – a győztes javára. RM már Moszkvában értesülhetett a békeszerződésről, május 7-én pedig Párizsban nyilvánosságra került a döntés. Az még csak valahogy megmagyarázható, hogy a szovjetek szerepéről hallgatott. Az is elfogadható, hogy a keserű pirulát ostyában próbálta beadni: „mindenki csalódott, hogy Románia megtarthatja a trianoni határokat, holott egy évvel ezelőtt megnyalta volna a tíz körmét (helyesen: ujját – P. Á.) ennek öröme”. Az viszont kevésbé természetes, hogy az angolbarátság elleni érvelésben azt állította az értelmiségi Fórum Klubban: „A párizsi békekonferencia előtt elterjedt a hiedelem, hogy Romániával vagy Csehszlovákiával szembeni követeléseinket az angolszászok szimpátiáialapon támogatni fogják.” A pártvezetés részére más arca, más véleménye volt. A KV előtt panaszkodott: mintha megváltozott volna valami a szovjet-magyar viszonyban: „a párizsi konferencia döntése az erdélyi kérdésben is erre mutatott”. Azt hiszem, nyilvánosan soha máskor nem sérelmezte, hogy az ország trianoni megcsonkítását utólag a szovjetek is jóváhagyták. Talán itt sem ezen volt a hangsúly, hanem a kritikán, hogy elvesztegetjük – azok ott a kormányban elvesztegetik – a szovjetek bizalmát. Viszont a Gazda buzdítására elhitte: a magyar kormány területi engedményt kérhet és kaphat Romániától. De ők győztesek voltak, nem bolondok. Egy falut sem adtak vissza, nemhogy „területeket”.

Azonban bárhogy „viselkedett” is a SZU Magyarországgal szemben, nem csupán a kitelepítési engedmény miatt hajlok rá, hogy egy aprócska kérdőjelet írjak a „Sztálin nem szerette Rákosit” közvélekedés mellé. Sztálin azért nem szerette őt – mondják –, mert zsidó volt, mert letartóztatásakor fecsegett, és mert az épp '46 nyarán esedékes amerikai látogatáson majd mosolyogva fog fényképezkedni Truman amerikai elnökkel. Ez a „szeret-nem szeret” le- és felértékeli Sztálint. Leértékeli azzal, hogy jelentéktelen ügyekbe ártotta magát, és felértékeli annak a feltételezésével, hogy szeretett vagy nem szeretett. Hisz kit szeretett ő, ha a lányát, a fiát és (öngyilkos) feleségét sem szerette? Jagodát szerette? Beriját? Dimitrovot? Célszerű kapcsolatban volt a környezetével, Rákosival is. Használta az embereket, ám nem sokra tartotta őket. Annyira engedelmesek voltak (mivel mások nem lehettek).

A Gazda „érzelmei” mellett vagy helyett fontosabb hatása volt nemcsak Magyarországra, hanem az egész kelet-európai térségre és maga a SZU sorsára is, hogy miként értékelte a nemzetközi helyzetet, hogy melléfogott-e vagy sem, hogy ennek következtében miféle intézkedések zúgtak Moszkvából Berlinig, Vlagyivosztokig.

Ezekhez képest lényegtelen mozzanat volt, hogy Sztálin esetleg szóvá tette Rákosiék verekedésbe és erőszakosságba torkolló tüntetéseit, s hogy RM majdhogynem önkritikát gyakorolt a korábbi „népmozgalom” túlkapásai miatt: „A nép nagyban és egészében fáradt, nyugalmat, békét akar.” Szokatlan ez a megértés attól, aki szerette permanens lázban tartani a tömegeket. Szokatlan, hogy szinte gondoskodón fordul a külvilág felé, hogy érzelmi húrokat penget két alkalommal is: fáradt a világ, fáradt a nép. Vajon nem maga a hatvanhét esztendő Sztálin volt inkább fáradt, legalábbis óvatos?

Ha az első pillanattól kezdve számos jele volt is a személyi kultusznak, még a legádázabb kritikusok sem szokták azt mondani, hogy az már 1946-ban is tombolt. Ezen a májusi KV-ülésen történt egy apróság, ami segít megérteni e jelenség ébredését. Kossa RM szemére vetette, hogy a beszámoló nem szólt a klerikalizmus elleni harcról. Ez bizony kimaradt. Pedig Mindszenty József hercegprímás Rákosihoz eljuttatott tizenkét pontos sérelemgyűjteménye szerint lett volna mit említeni. (Például: „2. A katolicizmusnak megtagadták a napilapot,

pedig előzőleg 10 napilapjuk volt. 4. Szent István támadása. 5. Az egyház tulajdonában lévő épületek lefoglalása főként ifjúsági célokra. 7. A pápai diplomácia megszüntetése. 8. Papok lefogása kivizsgálatlan vádak alapján.”) RM mégsem azt mondta, elnézést elvtársak, elfeledkeztünk róla, vagy fontosabb ennél ez vagy az, hanem odavetette: „Nem lehet egyszerre több nyulat kergetni.” Szellemes, csak épp nem igaz. Ő maga is mindig többet kergetett: csupán a pártok közül például a kisgazdákat meg a szocdemeket.

Igaz, hogy a főispáni állások többsége a kisgazdáké volt, de már a huszonhárom alispáni állásból tizenhat a munkáspártoknak jutott, a másfélszer annyi szavazatot szerző FKGP-nek kettő. A félszáznyi városi polgármesteri állásból mindössze három volt az ő kezükben. A minisztériumokban harmadannyi kisgazda volt kulcspozícióban, mint munkáspárti, a rendőrségeken pedig szinte egyetlen irányító pozíciójuk sem volt. Május végén átiratban kérték hát külön-külön mindegyik párttól az arányosítást, hogy tíz alispáni, tizenkilenc városi polgármesteri állást adjanak át nekik. Levelükre a Blokk közösen válaszolt: „A gazdasági és pénzügyi stabilizáció, valamint a küszöbönálló béketárgyalások miatt fölöttébb aggályos oly kérdések bevetése politikai életünkbe, amelyek a demokratikus koalíció egységét és a kormányzat eredményes munkáját veszélyeztetnék.”

Ez RM érvelése. És effajta argumentációit nemcsak a saját pártja fogadta el, hanem a pártközi tárgyalásokon a szocdemek és a parasztpárti vezetők is aláírták jóformán minden esetben. Sőt érveltek vele, mintha a saját gondolatuk volna. És többnyire a kisgazdák is beletörődtek, hogy ezt kell elfogadni. Nem arról van szó, hogy mellébeszél – bár ettől sem riadt vissza. A kerekék másként kapcsolódtak a fejében. Gondolatai könnyedén szökkentek át minden szakadékon, és a hallgató csak később vagy még akkor sem jött rá, hogy valami nincs rendben. Kövessük nyomon egy tipikus Rákosi-érvrendszer megformálását. Előbb kedvesen cseveg: „Ha kíméletlenül vagy túl szigorúan vesszük, még akkor is lehet mondani, hogy a Kisgazdapártnak legalábbis a fele demokratikus. Ami százalékokban kifejezve és a demokratikus balszárnyal egyesítve azt jelenti, hogy a magyar nép hetven százaléka demokratikus.” Majd csavar egyet: „A demokratikus erők többsége kétségkívül a Kisgazdapárton kívül álló pártokban van. Nekünk ezt szakadatlanul szem előtt kell tartanunk, és vigyáznunk kell rá, hogy ez a tény el ne mosódjék, mert különben a magyarság kétségkívül demokratikus többségére egy minden vitán felül álló kisebbség tudná ráerőszakolni az akarátát.” És végül: „Ebből, hogy úgy mondjam optikai csalódásból következnek az olyan követelések, amelyek mondjuk az államhatalmat százalékszerűen úgy szeretnék felparcellázni, hogy 50 vagy 57 százalék szőröstől, bőröstől jusson a Kisgazdapártnak, és a maradék a baloldali pártoknak. És rendkívül meg vannak az ilyen osztozók lepődve akkor, amikor éppen a demokrácia nevében az ilyen mechanikus és lényegében antidemokratikus módszerekkel szemben a demokrácia hívei a sarkukra állnak.” Kész, a mű forog! „Ez a tény magában véve mutatja, hogy milyen komplikáltak a mi demokráciánk problémái.” Lyukat tudott beszélni a hasakba, sőt az agyakba.

Volt az említett Fórum Klubban tartott előadásnak még egy ide kívánczó passzusa. Mi történjen a félfasiszta rezsim milliányi képviselőjével? – kérdezte RM. És ebben az esetben sem tetteik alapján húzott választóvonalat, hanem osztályszempontok szerint. Az egyik oldalra kerültek a munkásság kisnyilasai, a másikkra a falusi jegyzők, a megyei hivatalnokok és a fővárosi középréteg elemei. Ugyanígy húzott választóvonalat a januári, februári, márciusi verekedős „népi megmozdulások” és a Kunmadarason történt gyilkosságok között, mert „Kunmadaras a fasiszmus gyökereinek a fattyúhajtása”. A düh fogalomzavarba kergette, hisz a május 21-ei pogromnak két áldozata is volt. A minisztertanács ülésén kérte, hogy statáriális bíróság tárgyalja az ügyet. Amikor megtörtént, élesen kifakadt, hogy a vádlottak padján csupa szegény ember ül (akik mellesleg elvtársnak szólították egymást), a jómódú kisgazdapárti

felbujtóknak meg semmi bántódásuk nem esik. Kereste őket ez, kereste az, végül a kunmadarasi kisgazda párttitkárt és tanítót halálra ítélték, ám a NOT felmentette őket.

Karády Katalin hangja még a levegőben bűgött: „Muszka földön lassan jár a pósta.” És ha a „pósta” nem lett is gyorsabb, a béke hasogatóvá tette a honvágyat. RM: „Nagyon kérem, hogy a spanyol háború tüdőbajos és félkezű invalidusait legalább az aratásig ne küldjék haza, mert a legnagyobb nehézségeink vannak, hogy a minimális élelmezést biztosítani tudjuk, és kár volna, ha pusztá türelmetlenségből olyan viszonyok közé küldenék őket haza, ahol egészségük rohamosan meg fog romlani.” – A magyar kormányküldöttség megbolygatta a hadifogolyügyet, ám hazaengedésükre csak a békekötés után lehetett számítani. Májusban Szekfű Gyula moszkvai követ Vlaszovnak, a szovjet külügyminisztérium balkáni osztálya vezetőjének átnyújtott hat névsort: 1. a betegekről, 2. azokról, akikre az új ország újjáépítésének különösen szüksége van, és azért demokratikus szervezetek soron kívül kéri, 3. a volt munkaszolgálatosokról, 4. az elhurcolt polgári személyekről, 5. a fogságba vitt nőkről, 6. a gyermekekről, és kérte, hogy a fenti névsorban szereplőket méltányosságból soron kívül bocsássák szabadon. Vlaszov azt mondta, hogy a polgári személyeket talán németek hurcolták el. Szekfű kijelentette, hogy tévedésről szó nem lehet, majd – mondhatni bizonyosságul – átadta azt a Molotovnak címzett levelet, amiben Bethlen István volt miniszterelnök szabadon bocsátását kérte. Átnyújtotta Bethlenné kérvényét Sztálinnak, meg a férjének írt három levelét is. A Bethlen István részére küldött fehérneműcsomagot egyelőre nem vették át. Nincs nyoma, hogy Bethlenért RM szót emelt volna. A SZU-ban pusztult el 1946-ban vagy '47-ben.

És ki mindenki került még elő a távoli hómezőről! Szántó Rezső értesítette Rákosit, hogy azok a kommunisták, akik 1940-41-ben szöktek a SZU-ba, tiltott határátlépés miatt még mindig táborban vannak. RM azt felelte, hogy ezek az internáltak már hat éve ülnek: haza kell őket küldeni. „Felhívom a figyelmét saját unokahúgomra, Fein Líviára. Egy moldvai internálótáborba került. Azt hittük, meghalt, és most hírt kaptunk róla, hogy a Mordvin Köztársaságban ül. (Egész családját kiirtották a németek.) Őt is haza kell küldeni.” (Sikerült – jelentette Szántó.) Kérte, hogy a hadifoglyok közül küldjék haza Dobi István, a „hozzánk közelálló kisgazda miniszter fiát”. (Sikerült.) Ugyanígy járt közben például Hegyesi János képviselő fiáért („leköteleznénk, ha kiszabadulna”) és Sziklai Sándor kérésére „Örkényi” István hadifogolyért. (Nem tudni, Örkény Istvánról volt-e szó vagy sem.) Az ismeretlen Balogh Sándor hazatéréseivel kapcsolatban megjegyzi: „óriási szükségünk van nem zsidó jogászokra”. Küldi testvére, Biró Ferenc kérelmét, hogy fiát, Rákosi Viktort vakációra engedjék haza. S végül egy szigorú üzenet: „Ha nem kért embereket küldenek haza, kénytelen lesz a CK-hoz (Központi Bizottság – P. Á.) fordulni.”

Több alkalommal is használtam a Rákosiék kifejezést szinte RM szinonimájaként, mintha minden pofonért, minden simogatásért ő maga lenne a felelős. Ez akkor sem igaz, ha az egy vezérre fűzött pártokban nagy szokott lenni az odaadó szolgák holdudvara. Kéthly Anna írta: „Pártjában olyan 'causa finita' (az ügy be van fejezve – P. Á.) állapot volt. Politikai kérdésekben is ezt tapasztaltam, ha én valamely tárgyaló bizottságban ültem, és Rákosi véleményt nyilvánított a tárgyalt kérdéstről. Sosem tudtam, hogy ezt a 'bevégezett' jellegű véleményt pártjának nagyjával való tárgyalás alapján már készen hozta magával, azt azonban sejtettem – különféle jelek alapján –, hogy pártjának kisebb méretű tagjaival nem sokat tanácskozott. Diktatori formátuma már megmutatkozott, mielőtt még végleg hatalomra jutott volna. Ha a politikust keresném benne, semmi esetre sem európai politikushoz hasonlítanám, mintaképét Moszkvából hozta magával.”

A párizsi békekonferencia előtti utolsó pillanatban magyar kormányküldöttség utazott az USA-ba, Angliába és Franciaországba. A Nagy Ferenc miniszterelnök vezette delegáció tagja

volt a miniszterelnök-helyettes RM, továbbá két miniszter, Gyöngyösi János és Ries István. Rákosit a koalíció játékszabálya emelte közéjük. Nagy Ferenc úgy érezte az indulás előtt, hogy Puskin szovjet követ szívesen vette volna, ha nem utaznak el, Gyöngyösinek tanácsolta is, hogy kölcsönért ne adják el az ország függetlenségét, mire ő megjegyezte, enélkül nem tudják fizetni a jóvátételt. Nagy Ferenc szerint RM mintha csak komisszárként tartott volna velük: „Valami vasfüggönnyt szeretett volna húzni a delegáció tagjai köré, hogy amerikai tartózkodásuk alatt is a Szovjet által teremtett magyar hangulatban éljenek.” Bár az amerikaiak visszaadták az MNB aranykészletét, más elhurcolt javakat és légügyi egyezményt ajánlottak, RM jobban szeretne volna, ha eredmény nélkül térnek haza. Ha ő valóban ezt kívánja, nem megy velük.

De haladjunk sorban. Június 8-án szálltak repülőre. Pünkösdi szombatján érkeztek Párizsba, ahonnan hétfő helyett csak kedd éjszaka indultak tovább, és 12-én, szerdán érkeztek Washingtonba, ahol a külügyminiszter, majd Truman elnök fogadta őket. A moszkvai rádió közölte, RM New Yorkban kijelentette, hogy nem kölcsönért jöttek, csupán az elhurcolt magyar javak visszaadását kérik. Visszaúton 20-án, csütörtökön érkeztek Londonba, ahol Attlee miniszterelnök is fogadta őket. Mind az amerikaiak, mind az angolok közölték, ha a szovjetek nem vetik fel Észak-Erdély ügyét, ők már semmit sem tehetnek. Párizsban a béketárgyaláson résztvevő Molotovval is találkoztak, és gépük 26-án, kedden szállt le Budapesten.

Az együtt töltött két és fél hét Nagy Ferencre gyakorolt nagyobb hatást, emlékiratában állandóan kitér RM „viselkedésére”, ekként is magyarázva a bizonyítványt: két éves együttműködését Rákosival.

A kommunista politikus nyelvtudása feltűnést keltett. Nagy Ferenc ugyan nem beszélt egy idegen nyelvet sem, ám ügyesen képviselte a SZU-övezetet. Amikor az újságírók megkérdezték, kik raboltak többet, a náci vagy az oroszok, azt felelte, hogy a kettő között különbséget kell tenni: a németek raboltak, az oroszok pedig hadizsákmányt ejtettek.

RM amerikai „kalandjait” Nagy Ferenc elég hitelesen mutatja be. New York és Washington között a repülő viharba került. Mindenki félt, csak RM olvasott egykedvűen, viszont egyet sem lapozott. A tennessee-völgyi centrálé munkásainak önkiszolgáló éttermében akkora adagot kaptak, hogy senki nem tudta megenni, csak RM: „Van itt elég, miért kíméljük az amerikaiakat azzal, hogy meghagyjuk az ételt?” (Jóformán egész élete éhezésben telt, a vérévé válhatott a holnap bizonytalansága miatt is, hogy ételt nem szabad meghagyni – P. Á.) Az egyik farmon egy alkalmazott munkásnadrágja el volt szakadva. Állítólag ez volt az egyetlen szakadt ruha, amit láttak, RM mégis kapva kapott az alkalmon: – Na, nézzétek ezt a rongyos nadrágot! Hiába, Amerikában sem fenéki tejjel! – Mindent fitymált, amit lehetett. A Tennessee-völgyben állandóan a szovjet erőművekről beszélt, majd azt hajtogatta, hogy a magyar mezőgazdaság fejlettebb, mint az amerikai. Amikor gyönyörűen berendezett panelházakat mutattak nekik, ez az „enfant terrible” túltett önmagán is: – Ha a poloska egyszer befészkel magát ezekben a házakba, sose fogják többé kifüstölni. – Valaki megjegyezte, mintha Amerikában nem is lenne poloska! – Maga nem tudja, hogy a poloska Amerikából származik, és innen vitték át Európába és Oroszországba? – torkolta le az illetőt. (RM többször aratott sikert ilyen „szakmai jártasságra” utaló megjegyzéssel. Ez esetben melléfogott: a vérszívó poloskák az emberrel együtt minden földrészen előfordulnak – P. Á.) Viszont a magyar követségen jó érzékkel jelentette ki: ahogy a nemzetközi helyzetet látja, soha többé nem jön ebbe az országba.

A londoni magyar klubban nagygyűlést szerveztek Rákosinak, és Futó Erzsébeték kérték, segítse a hazatérésüket. Megígérte. De csak többszöri sürgetés után kapták meg a SZEB



engedélyét, és októberben értek haza. Párizsból börtöntársát, Rostás Istvánt (1906) már ő hívta haza, de addig is szervezte tovább a magyar bányászok hazatelepítését. Végül nemhogy lakást, még vonatjegyet sem tudtak nekik adni, azért sokan hazajöttek.

Talán ez az utazás volt azon kevés alkalmak egyike, amikor Rákosiban elvált a politikus és a magánember. Kardos Éva megírta, hogy nagybátyja „lelkesen mesélt az Egyesült Államokról. Családi összejövetelen számolt be sikereiről, arról, milyen sokat számított, hogy beszél angolul. Mindnyájunknak hozott ajándékot; a tőle kapott nejlonharisnya elnyűhetetlen volt, egy évig hordtam”. Az unokahúg szerint nagybátyja azt is mondta, hogy komoly anyagi segítséget ígértek, ám tudjuk, hogy erről – RM szerencséjére – szó sem volt. Az augusztusi KV-ülésen viszont már arról beszélt, hogy a nyugati út teljes fiaskóval végződött, s hogy a látogatást a moszkvai út ellensúlyozására szervezték a kisgazdák.

Vas Zoltán azt mesélte Mesterháziéknál, hogy Sztálin Moszkvába rendelte Rákosit, mert árulásra gyanakodott. Állítólag hellyel sem kínálta, és úgy beszélt vele, mint egy utolsó obkom (megyei) titkárral. Az anekdotázást írásban is kedvelő Vas ezt elfelejtette megírni. Amit viszont megírt: „Sztálin imperialista ügynöknek tartotta Rákosit, amiért '46 júniusában Trumanhoz utazott Washingtonba (kormányküldöttség tagja volt! – P. Á.), hogy visszaszerezze a stabilizációhoz nélkülözhetetlen harmincmillió dollárnyi nemzeti banki aranyat. Gerő tudott Sztálin nyelvén, Rákosi nem, mert Gerő tudott figyelmesen hallgatni, és ha mondott valamit Sztálinnak, azt röviden tette, csakis a tárgyra szorítkozott, és mindenben osztotta a Hozjain véleményét. Rákosi, ha találkozott vele, a maga sokrétű tudásával el akarta kápráztatni a kevés beszédű Sztálint. Később a maga kárán megtanulta, hogy Sztálin nem szerette a nála többet tudó szapora beszédűeket, különösen ha az illető egy kicsi, alárendelt ország pártjának a főtitkára.” A racionalizáló közvélekedés szerint RM azért tett meg ettől fogva mindent, hogy visszaszerezze a Gazda bizalmát (akár a Rajk-per révén is).

Bizonyíték nincs rá, hogy raportra rendelték, mert az, hogy júliusban Moszkvában járt (Vasné, Vadas Sára kérésére fiának, Vas Mártonnak libamáját vitt a „száműzetésbe”), csak azt mutatja, hogy ott volt. A Sztálin-Rákosi-Gerő háromszögről már leírtam, hogy a két magyar vezető kapcsolata a Hozjainnal nem említhető egy napon. S honnan vehetett Vas olyasmit, hogy RM általában többet tudott, mint Sztálin?

RM azért érezhette, hogy valami baj van. Negyednap beszámolót küldött Szántónak Moszkvába, és abban igyekezett bagatellizálni az amerikai utat: a „békecélok és a magyarság problémáinak ismertetésén kívül semmi néven nevezendő eredményt nem adott... Amerika a háború által nem sújtott gazdasága meglehetősen benyomást tett a kisgazdákra és szociáldemokratákra. Anglia háborús elszegényedettsége lépten-nyomon kiütöközött, s a hang velünk szemben lényegében az volt: tőlünk se politikailag se gazdaságilag segítséget ne várjanak”.

Moszkvába idézése előtt, de az iménti levél után két nappal nem állta meg, hogy a Zeneakadémián tartott beszámolóban ne büszkélkedjen: a modern magyar történelemben először fordult elő, hogy a kormány vezető férfiai két hónap leforgása alatt ellátogattak a négy nagyhatalom – elsőnek a Szovjetunió! – fővárosába. Kiemelte, hogy az MNB aranykészlete a stabilizáció egyik jelentős tényezője lesz. Sőt megemlítette, hogy az Európában maradt felesleges hadianyagból (nyersanyag, mozdony stb.) tízmillió dollár helyett tizenötért vásárolhatunk hitelbe. Eldicsekedett, hogy a New York-i rádióban negyedórás előadásban ismertette a magyar problémákat angolul, és hogy Európának ebből a részéből Angliában meg az USA-ban ő volt az első kommunista politikus. Londonban egy Bing nevű munkáspárti miniszter – aki a második Rákosi-per idején Budapestre utazott –, fogadást adott a tiszteletére, és meghívta azokat az emigránsokat, akik akkor a kiszabadításán fáradoztak. Csak ő említette,

hogy a kunmadarasi zavargásról – már nem pogrom – és a szovjet katonák Teréz körüti lelövéséről lépten-nyomon számot kellett adniuk. Nagy Ferenc viszont azt írja, hogy erről csak itthon értesült (ami valószínű, hisz 18-án történt az eset, amikor már indultak haza Amerikából). Befejezésül RM – mintha csak nyaralni lett volna – megígérte, hogy ledolgozza a külföldön töltött tizenhét napot.

Biztos, hogy Moszkvában fejmosást kapott valakitől az amerikai tündöklésért. Szekfű Gyula éves követi tájékoztatójában az áll: „a moszkvai utat követő washingtoni és londoni utat ugyanezen (moszkvai) körök – közte Puskin követ – előttem is a 'hintapolitika' bizonyosságának tekintették. Az, hogy Magyarország nem illeszkedik be őszintén a limotrof (határos – P. Á.) államok övezetébe, melyet a szovjet Finnországtól Bulgáriáig létesített minden új agresszió ellenében, hogy sokan titokban arra számítanak, hogy ebből az övezetből angolszász közbelépés vagy valami csoda mégiscsak ki fogja az országokat ragadni. Ennek a magatartásnak a fennállása vagy feltételezése akadályozta a magyar-szovjet viszony felmelegedését a kormánydelegáció moszkvai útjáig. Ez a moszkvai út úgy látszott, hogy többé-kevésbé eloszlatta a bizalmatlanságot, vagy legalábbis megvetette az alapját annak, hogy a szovjet részen bizalom fejlődjék ki, s közvetlenül utána bizalom helyett újból bizalmatlanságot keltettek a fent felsorolt események”.

RM ebbe nem törődött bele. Az aranyvonat 1946. augusztus 7-én este érkezett meg ötven amerikai katona kíséretében. A Szabad Nép egyhasábos híradása sem a mennyiséget, sem az értéket nem közli. RM viszont a szokásos kecskeméti nagygyűlésen elmondta: „Amerikából hazahoztunk 32 millió dollár értékű magyar aranyat.” Júliusban inkább a nyugati út előnyeiről beszélt, augusztusban már mindenáron bírált. „Az Egyesült Államok és Anglia a béketervezetben Magyarországgal szemben olyan óriási összegeket követelnek, amelyek messze túlhaladják az oroszoknak, jugoszlávoknak és cseheknek fizetendő jóvátételt. Azt is csak úgy tudjuk kifizetni, ha visszakapjuk Nyugatra hurcolt javainkat. Nem kaptuk vissza még hajóinkat sem, pedig vasútaink már alig bírják a forgalmat. Nem kaptuk vissza még gyárainkat sem, pedig talpra állásunkhoz feltétlen szükség van ezekre.” Ám Magyarország csak a három szomszéd országnak fizetett jóvátételt. A hajókat pedig az amerikaiak – mint RM is hallhatta – addig nem kívánták visszaadni, amíg a szovjetek nem garantálták, hogy azok magyar zászlók alatt fognak futni, vagyis nem veszik el, mint annyi minden más. RM nem először érvelt hamisan. A leleplezéstől a korlátozott demokrácia is védte.

Nem nyert rajta, hogy átröpülte az óceánt. A modern demokrácia otthonában nem annak intézményei felől érdeklődött, hanem börtönveire emlékezett. Az hogy vezető angol és amerikai államférfiaktól is hallhatta, hogy Európának ezen a részén a Szovjetunió szava a döntő csak eltökéltségét erősíthette.

Bár Nagy Ferenc sok jellemző eseményt elevenített fel tizenhét napos „összezártágukról”, kapcsolatukat nem elemezte. RM őt is megtévesztette. Hiába szemlélte kritikusan Rákosit, végső mérlege úgy kezdődhetett volna: azt azért mégsem gondoltam róla, hogy... Tegeződtek; nyilván a tizenegy évvel idősebb RM kezdeményezésére. A korkülönbség és a pertu posztjaikkal ellentétes – ám a valóságnak megfelelő – hierarchiát feszíthetett közékük. Kovács Imre mintha valamennyire átlátott volna RM te-tu kapcsolatain: „Szeretett cimborázni, akik közel férkőztek hozzá, tegezték. Engem is letegezett, én visszamagáztam (huszonegy évvel volt fiatalabb – P. Á.), s ez is maradt a viszony közöttünk, mert keményebben oda-mondogathattam neki.” Bognár József (huszonöt évvel fiatalabb) szerint a tegezés közvetlen stílusa jót tett politikai indítékú barátságuknak: így ellentétes véleményét is megmondhatta Rákosinak – egész a Rajk-ügyig. Barcs Sándor (1912): – Ő Barcs komámnak hívott, de én őt hosszú időn át sehogy sem szólítottam. Nem mertem Mátyásozni. Később Rákosi elvtársnak mondtam, mint mindenki más. Ortutayval is tegeződött, de ő sem Mátyásozta. Furcsa volt ez

a tegeződés, hisz a kommunista vezetők magázódtak egymással, ám Rákosi például a Kisgazdapárt vezetőivel pertuban volt. – Nemcsak ő, mások is említették a situációt, hogy RM a legközelebbi elvtársaival magázódott, de Tildyvel, Nagy Ferencsel, Barankovicsal és Károlyi Mihállyal is per Zoltán, per Feri stb. tárgyalt. Mondják, gyorsan igazodott a magyar uralkodó osztály szokásához, a te-tuhoz. Feri Sándornak sem tetszett, hogy Balogh páterrel, Riesszel, más képviselőkkel tegeződött, a pártban viszont megjárta a katonai fegyelmet. Vadász Ferenc (1916): – Ha dzsentrí szokás volt is, Rákosi befolyását erősítette, ha mondjuk egy nagygyűlésen ezekkel az emberekkel bratyizott. Például Seregélyi József nagy bajszos Pest megyei parasztemberrel szívesen mutatkozott; jó dekoráció volt. Vele is tegeződött, és azonnal képviselő lett belőle. Ugyanakkor a saját embereit mint valami feudális úr tartotta maga mellett. – Van, aki úgy véli, hogy fensőségét bizonyítandó kezdett itthon magázódni elvtársaival. Bognár Józsefnek is föltűnt, hogy őt az első alkalommal letegezte, holott Gerővel csak '47 decemberében tegeződött össze! Akad pártközponti osztályvezető is, aki úgy emlékszik, hogy Gerővel és Farkassal 1949 vagy '50 szilveszterén – vagyis a Rajk-per után – került csak pertuba.

Ezek a néha vádló állítások többnyire nem igazak. A félreértések abból adódhattak, hogy néha RM tényleg könnyebben tegeződött össze más pártbeliekkel, mint elvtársaival, meg abból, hogy pertu vezetőtársai is Rákosi elvtárszták – többnyire Gerő is –, és olyan tisztelettel övezték, ami az őt Mátyásnak szólító partnerekhez képest szinte magázódást jelentett.

RM tegeződési szokása éppoly ellentmondásos, mint minden más emberi kapcsolata. Néha talán még feminin is: képes „egy együtt töltött éjszaka után” visszatérni, ha nem is a magázáshoz, de egy távolságtartó stílushoz, és a hangütés melegségét az alkalomtól, a helyszíntől, a környezettől függően váltogatta. Lelke mélyén magázódás lehetett, hisz fiatalkorában még a gimnazisták sem tegeződtek mindenütt és a baloldali, majd a kommunista mozgalomban sem volt divatban. Az egyenlőséghívó kommunisták nem tegeződtek. Kun és Szamuely magázódott, és ez volt a szokás a Szovjetunióban is, a három évvel idősebb Varga Jenő sem tegezte Rákosit. Aztán jött a börtöntestvériség másfél évtizede. A rács mögött sértésnek számított a magázás, különösen az azonos nézeteket valló politikai foglyok körében, ami őt furcsa helyzetekbe hozta. Ennek ellenére a SZU-ban tegeződött a magyar partizánokkal, amiben már volt vezéri allűr is. A honi szokások meglephették. Itthon – a szélsőséges esetek kivételeitől eltekintve – a képviselőház tagjai 1867-től kezdve tegeződtek, akár a katonatisztek. Ehhez igyekezett alkalmazkodni, ám vigyázott a formalításokra is. Láthattuk, a testvérek sem voltak kivételek: a családban Zoltán, a PB előtt Biró elvtárs.

Megszólítási szokásai a börtönben és a főtitkári éve idején egyformán változtak: tegezésből magázásba váltottak. Kállai Gyula írja: „alkalmam volt megfigyelni: egy-egy gyűlésen, fogadáson úgy pattogott az emberek között, mint egy gumilabda. Mindenkivel parolázott, mindenkire volt egy-két kedves szava. S mindezt úgy csinálta, mintha mindenki régi ismerőse lett volna. A találkozás hivatalos jellegét azzal is igyekezett oldani, hogy nem kínált mindjárt hellyel, hanem állva, hosszas kézrázás, mosoly és fesztelen csevegés közepette igyekezett minél bensőségesebbé tenni a találkozást.”

A vele elsők között találkozó Kállai Gyulát rögtön letegezte, de ő illetlenségnek érezte, hogy viszonzza: „A jelentős korkülönbség s főleg Rákosi nagy politikai tekintélye okozta elfogódottságom ezt nem tette lehetővé. Egy ideig hol tegezett, hol magázott. Ám tisztelettudó következetességemet látva ő is rátért a Kállai elvtárs megszólításra.” Másokkal miért lett volna másként? Sebes Sándor (1902) említette, amikor RM kiszabadult, és megérkezett Moszkvába, Fodor Zoltán a magyar pártba börtönből átörökített szokás szerint letegezte: – Rákosi nem figyelmeztette, pedig a SZU-ban Kun Bélát is magázták.

Bár Réti László (1908) sokkal fiatalabb volt, nemcsak a börtönben, hanem utána is pertuban maradt Rákosival. Másokkal ellentétben ő visszategezte. A pártórságban voltak olyan ifjak (például Szigeti Ferenc), akikkel a szovjet partizánképző iskolán tegeződött össze. Miután Szigeti RM lakásórságába került – RM, arra hivatkozva, hogy más pártbeliek is járnak hozzá –, kérte, hogy ne tegeződjenek. Ez már megkülönböztetés volt, ahhoz képest, hogy korábban a partizánnak átállt foglyok százait tegezte. Itthon ilyesmit már nem engedett meg magának. „Halas, magáról már sok jót hallottam – mondta RM 1946 telén Halas Lajosnak, az R-gárda vezetőjének. – Úgy éreztem, mintha érdes kézzel simogatnának. És nem tette a nevem mellé, hogy elvtárs, később sem; csak Halas voltam. Tiszteltem, de a szót, hogy szerettem, mégsem tudom leírni. Az én esetemben a szeretet kialakulásához más is kellett volna, valami, ami emberi, ami közvetlen, ami nem a vezér és vezetett kapcsolata, hanem olyan érintkezési mód, ahol éppúgy természetes, hogy a Halas mellől nem lehet elhagyni az elvtárs szót, mint a Rákosi mellől.” Sofőrje, Szirmai Károly (1910) ellenkezőleg volt ezzel: – Nem zavart, hogy nemigen elvtársazott, sőt azt, hogy Szirmai, még bizalmasabbnak és emberibbnek is éreztem. – Egyébként RM közvetlen környezetét is jobbra vezetőknéven szólította: te, Révai, Kádár, Gerő stb., ők viszont általában Rákosi elvtárszták. Többekkel ilyen ötvenszázalékos, ahogy mondják, csendőrpertuban volt. Ha szellemi, intellektuális fölénye és rangja nyújt is némi magyarázatot, különös, hogy tudtommal a pártvezetésen kívüliek közül sem szólította őt senki Mátyás bátyámnak, Matyi bá'-nak.

Tamás Aladár feljegyezte, hogy a börtönben „Matyinak szólította a tizennyolc éves Schön Rezső is”. Normai Ernő szerint a Csillagban rosszul esett Rákosinak, hogy a börtön szokásokat követve mindannyian tegezték és keresztnéven szólították. Polyák János (1909) tudja a folytatást is: – Mikor odakerültem, őt is tegeztük, aztán egy év múlva kijelentette, szűnjön meg a tegezés. – „Vörös” (1916) szerint: – Rákosi megbízta Horváthot, hogy fél évig ellenőrizze, ki kicsoda, és ne tegeződjenek senkivel, nehogy spiclik kerüljenek közéjük. – Vadász Ferenc már csak RM szabadulása után került a Csillagba, és Horváth Imre, a későbbi külügyminiszter magyarázta meg neki, hogy azért magázódnak, mert egy izgága társuk a vita hevében elküldte Rákosit az anyja... Védekezni kívánva az efféle esetek ellen, azt mondta, magázódni fog mindenkivel. Magázódott is, kivéve két legrégebbi fegyenc társát, Horváthot és Baksát. '45 után aztán általános lett ez a magázás. – RM egyik titkárnője, Lőrinczi Augusztina (1920) mintha az ellenkezőjét mondaná: – Ebben a harcban, lelkes időszakban közvetlen viszony uralkodott az egész pártban, általános volt a tegeződés, különösen a hasonló korúak között. Rákosi csak a PB-tagok közül tegeződött néhányval, de a különféle üléseken azok sem szólították Mátyásnak, akik tegezték. – Másik titkárnője, E. Ibolya (1913): – Csak az átkozott moszkvai népség tegeződött. – A szűk vezetés egyik tagja nem így látta: – A mozgalomban először mindenkit tegeztünk, aztán figyelmeztettek, hogy tömegpárt lettünk, s ez nem megy. Az azonban száz százalék, hogy Rákosi valamennyiünket tegezett, Gerőt, Révait, Farkast, Péter Gábort, Rajkot és Kádárt is, az utóbbit biztos. Emlékszem, Gerőt, Farkast még a PB-üléseken is tegezte. – Farkas Vladimír: – Apámmal biztos tegeződtek, Péter Gáborral nem. – Kádár János: „Ő a börtönviselt embereknek felajánlotta a pertut, amit én visszautasítottam. Azt mondtam neki, ha akarja, tegezhet, de én, már csak az életkori különbség miatt sem tegezem vissza. (Húsz évvel volt fiatalabb – P. Á.) Így alakult ki, hogy ő tegezett, én pedig magáztam.”

Vásárhelyi Miklós: – Egyedül Révait hallottam Rákosival impulzívan beszélni. Egyik alkalommal valamiért felhívta őt Rákosi, s nem tudom, mit mondott, de Révai azt felelte: „Ugyan, Mátyás, hagyd már ezeket a hülyeségeket, amiket az apparátusod kitalál; itt a Szabad Népnél értelmes, okos emberek vannak, nem csupa hülye, mint nálad!” Ez döbbenetes volt, és biztos vagyok benne, hogy két év múlva már ő sem merne volna megengedni magának ezt a tónust. (Gerőt felhívta valami piszlicsáré ügyben: „Ide hallgasson, Gerő, maga szarházi!” – mert ő nemcsak az írókkal, művészekkel volt olyan goromba, mint a pokróc.) Másik alkalommal azt

mondta a jelenlétemben Révai a telefonba Károlyiról: „Mátyás, Mátyás, értsd meg, hogy ez egy tisztességes, becsületes ember, nem olyan szarházi, akikhez a koalícióban hozzá vagyunk szokva, akik egy miniszteri tárcáért eladják az apjukat, anyjukat!” Másnál nem tapasztaltam ilyen hangnemet. Farkas szervilis volt Rákosival szemben, Gerő rendkívül tisztelettudóan tárgyalt vele, például Párizsból a békekötés idején is. Mindig Rákosi elvtársnak szólította, és ugyanilyen tónusban beszélt róla nekünk is, de hasonlóan viselkedett vele szemben Rajk vagy Kádár is. Rákosi a moszkvaiakkal is magázódott – Révai börtöntársa is volt! –, Farkassal holtbiztos, hogy magázódott; tisztában volt vele, hogy egy kis végrehajtó. Jó minőségérzéke révén tudta, mit ér Révai, Gerő stb. Ellentétben azzal, amit most mesélnek, éles eszű és jó megfigyelőképességű ember volt, akinek később még a jó tulajdonságai is eltorzultak, de ezek már csak közvetve jutottak el hozzám, mert akkor már nem voltunk közvetlen kapcsolatban. (Anélkül, hogy előreszaladnánk a történetben, pontosabb úgy fogalmazni, hogy RM jobban bízott a kisebb képességű Farkasban, mint Révaiban – P. Á.)

A dokumentumok azt mutatják, hogy több egymással ellentétes állítás, visszaemlékezés is igaz, csak az egyik korábban, a másik későbbben vagy fordítva. Az 1944-es frontlevelekben Gerő Ernő tegezi, Farkas Mihály magázza őt. (Egyedül Farkas üdvözl minden levélben RM feleségét – kivéve, amikor Gerővel együtt ír.) Hónapokkal később RM „Kedves Gerő elvtárs!” – megszólítású és – „Mindannyiótokat melegen üdvözöl: Rákosi” befejezésű levelére Gerő „Kedves Mátyás!”-sal válaszol. Révai ugyanígy szólítja; az ő levele a legfesztelenebb. Nem tudni, hogy RM és Farkas mikor váltott tegezésre, de 1948 januárjában – tehát jóval a Rajk-per előtt – RM szokatlan meleg hangú levelet írt Farkasnak Moszkvába. A megszólítás (Kedves Farkas elvtárs!), majd az elmaradhatatlan politikai tájékoztató után (orosznak pontosan megfelelő stílusban): „Amint látod, a masina tovább döcög. Én egészségileg jól vagyok, a lábam, úgy látszik, teljesen rendbe jött, amiről kérlek, értesítsd Valetinszki professzort. A gyerekeid jól vannak. A Renátát, aki a kutyáival hancúrozott, egy kicsit megkarcolta az egyik kutya minden különösebb utókövetkezmény nélkül. Ezt csak azért közlöm veled, hogy lásd, mennyire pontosan akarlak informálni, remélem, hogy Käthe is jól érzi magát, és nem fogunk ráismerni, mire visszakerül. Hogy halad a te gyógyulásod? Mikor fogsz visszaérkezni? Az összes elvtársak melegen üdvözölnek, jó egészséget, teljes gyógyulást kívánnak meleg baráti üdvözléssel: Mátyás.”

Viszont a négy évvel fiatalabb Nagy Imrével nem tegeződött. Nagy '46. márciusi levelében magázódva közli, azért kell halasztani a lemondást a belügyminiszterségről – amit egészségi okokra hivatkozva írt meg Nagy Ferencnek –, mert „a kiscsapat jobbszárnyának kinyilatkoztatásával egyidejűleg nem történhet meg a lemondás”. És amikor 1954 decemberében RM a PB előtt nekiment, szintén magázódott. Ezután pedig már nemigen keríthettek sort a pertúra. Kovai Lőrincsel (aki húsz évvel volt fiatalabb – P. Á.) nem dolgozott együtt, nem töltött éveket Moszkvában, csak itthon találkoztak, Kovai mégis azt írja 1945 szeptemberében Rákosinak dedikált könyveihez kísérőül: „Most már természetesen téged kérlek, Rákosi elvtárs, tedd lehetővé, hogy a könyvem a dolgozókhöz eljusson. Mind a két könyvnek nagy harci értéke van a mai küzdelemünkben, azonban nem fogy, mert drága.” (RM ráírta: „Lássa Révai!”)

Cédulái szerint Szakasits-csal tegeződött. Marosánnal is. Nagy Imréhez hasonló kivétel még a más fajsúlyú Vas Zoltán, akivel pedig együtt (is) ültek, s évekig szinte apa-fiú viszonyban voltak. („Nem tegeződtem Rákosival. Valahogy így alakult köztünk kezdettől. Megmaradtunk emellett.”) Tamás Aladár azt írja, hogy „1952-53-ban áttért a magázódásra”. RM 1951-56 közötti személyi titkára, Szatmári István (1928) szerint: – Rákosi a négyesből mindenkivel tegeződött, az itthoniakkal nem. – Szavai már az új garnitúrára vonatkozhatnak, az ifjú

törökökre, akik majd később kerülnek a történetbe. Te-tu partnerei ekkor már börtönben voltak vagy külföldre menekültek előle.

## 5. Uszoversensztvovaty

A Teréz körúton, az Oktogonnál egy fiatal fiú lelőtt egy orosz tisztet, egy sorkatonát és egy fiatal lányt. A „tettesnek” már csak az elszenesedett hulláját találták meg. Péter Gáborék a felsőkabát alapján „megállapították, hogy a fiatalember kalotista (katolikus legényegyleti tag – P. Á.) vagy cserkész volt”. Rajk elmondta, hogy a tettes öngyilkos lett, és társai elégették (?), majd javasolta a Minisztertanácsnak, hogy az egyesületeket helyezték a BM felügyelete alá. Pfeiffer Zoltán és Tombor Jenő tiltakozott. Másnap hazatért nyugati útról a kormánydelegáció – köztük RM –, és tíz nap múlva Szviridov, a SZEB elnökhelyettese jegyzékben közölte: ötven áldozata volt már a tisztek és katonák elleni merényleteknek, és átiratában hét pontban követelte a kormánytól a fasiszta terrorcselekmények, a szovjetellenes agitáció megfékezését, a fasisztabarát ifjúsági szervezetek – a Kalot, a Cserkészszövetség stb. – feloszlását, a Független Ifjúsági Szövetség vezetésének leváltását, Pfeiffer Zoltán igazságügyi államtitkár lemondását, mert akadályozza a demokrácia elleni bűncselekmények kivizsgálását (ő jelentette azt is, hogy a kunmadarasi pogrom elkövetői kommunisták). Követelte három főispán eltávolítását, és hogy a belügyminiszter ellenőrizze az egyesületeket, és végül, hogy a reakciós papság hagyjon fel a Vörös Hadsereg és a SZU rágalmozásával.

Varga Béla, a Nemzetgyűlés elnöke szerint a vádak „megszövegezése mutatja, hogy a magyar kommunistáktól ered az egész akció”, másoknak pedig azt tűnt fel, hogy a jegyzék szövege mennyire egyezik Révai vezércikkével. Nagy Ferenc pártközi értekezleten megjegyezte: a jegyzék kívánságai nem szolgálják a szovjet-magyar barátságot, és az oroszok ugyanazt követelik, amit hónapok óta hajtogat a Baloldali Blokk. Rákosit „meglepte” a miniszterelnök álláspontja. Szakasits, sőt Balogh István is javasolta a kérések teljesítését. Kovács Béla kijelentette: megengedhetetlen, hogy a koalíció legnagyobb pártja csak báb a többi párt kezében, szűnjön meg, hogy a Kiszgazdapártot harmadrangúként kezelik. RM sem hagyta magát. Elmondta, Tildy januárban kifejtette, a Kiszgazdapárt többsége nem alkalmas a demokratikus építkezésre, és gondolkodik, hogy kiválik, és csinál egy demokratikus pártot. Sőt Nagy Ferencben és Kovács Bélában is felmerült ez a gondolat! „Nem a mi képzületünkben van a veszély, amely a demokráciát fenyegeti.” Ekkor mondta el az idézett kijelentést, hogy könnyű volt a franciáknak stb., akik az általános választójog előtt kiirtottak több ezer reakciót. „Mi nem ezt tettük, mi tapasztalatlanok voltunk.” Gerő megjegyezte: addig nincs arányosítás, amíg a Kiszgazdapárt meg nem tisztul.

Nagy Ferenc utólag volt okos: „lehetséges, hogy jobb lett volna már ezeket a szovjet követeléseket egytől egyig visszautasítani és a világ nyilvánossága elé vinni. Az én emberi és politikai szempontomból mindenesetre ez lett volna a helyes, mert népszerűbb ember lettem volna, mint valaha”. Rosszabbul nehezen végezhetné volna.

A szovjet átirat és a pártközi értekezlet szabad kezét adott Rajknak a nem tetsző egyesületek szétverésére. Közben folyt a régi és nem megbízható alkalmazottak B-listázása is. A PB azt az útmutatást adta, hogy „a rendőrségen leépítendő ötezer fő közé a nemkívánatos kommunistákat lehetőleg teljes számmal be kell venni még akkor is, ha ezzel számuk (arányuk – P. Á.) 25 százalék fölé emelkedik”. A főjegyzők válogatás nélküli elbocsátása felhördülést okozott; közülük sokat szerettek. Az FKGP júliusban nemcsak a B-listázások miatt fejezte ki bizalmatlanságát Rajkkal szemben, hanem mert „a szovjet hadsereg főparancsnoksága követeléseinek végrehajtásában is olyan lépésekre ragadtatta magát, mely a kultúrharc kezdetét jelenti. A belügyminiszter nemcsak a jegyzékben követelt vallások

egyesületeket oszlatta fel, hanem azon túlmenően több olyan katolikus egyesületet, amelyek vallási célokra, valláserkölcsei nevelésre alakultak”. És bár követelték Rajk lemondását, amikor egy interpellációs válasz elutasítása miatt megbuktathatták volna, visszakoztak. Az FKGP vezetősége – tartva valakiktől, valamitől – úgy döntött, nem élezi az ellentétet, és elhatárolta magát az interpellálótól.

A Baloldali Bloknak nem volt sürgős. Válasza több mint két hónapot késett, így még kevésbé lehetett visszafordítani 1513 katolikus egyesület megszüntetését. A tilalmak visszavonása, az újjászervezés engedélyezése „helyett” követelték, hogy az ipari árakat szállítsák le huszonöt százalékkal, az üzemi bizottságok jogkörét terjesszék ki... Mivel a PB már augusztus derekán úgy határozott, hogy alulról és felülről is be kell törni a kisgazdák soraiba, ajánlották, hogy az FKGP indítson a Baloldali Blokkal együtt közös harcot saját jobboldalának amputálására.

Érthetetlen, miért hagyta szinte mindenki, hogy az orránál fogva vezessék? A magyarázatért vissza kell térni a pártközi értekezletnek ahhoz a pillanatához, amikor Nagy Ferenc ismertette az MKP SZEB-sztaniolba rejtett követeléseit. Kovács Imre, aki könyve szerint még Vorosilovval is kakaskodott, ekkor azt mondta: „a Vörös Hadsereg a főhatalom birtokosa, kívánsága feltételek és alakoskodás nélkül feltétlenül teljesítendő”. Nagy Ferenc elismerte: „a magyar állam szuverenitása annyi, amennyit a szovjet hatóság adott”. Ries István: „az orosz parancsnokságnak egyszerűen joga van utasítást adni”. Nem behódolás, nem is geopolitikai megfontolások vezették többségüket, hanem a realitás és a remény. Maga Sztálin mondta Nagy Ferenc miniszterelnöknek április 11-én, hogy „a megszálló csapatokat rohamosan kivonják Magyarországról”. Márpedig akkor! Legalább az önkormányzati választásokat megtarthatták, hogy a falvak többségét ne néhány nagyhangú demagóg tartsa hatalmában.

„A Gazda, mikor arról volt szó, hogy pártunk erőit most gazdasági frontra vesse át, kérdezte, hogy mi a véleményem a maga hazajöveteléről” – írja RM április derekán Varga Jenőnek. „Megmondtam, hogy rendkívül örülnék, ha legalább a szanálás nehéz hónapjainak idejére hazajönne.” És válaszában Varga közli, hogy két hétre hazalátogat, és akkor megbeszélük, mikor jön hosszabb időre. Varga nem lelkesedik, a pénzügy nem az ő asztala. Különben sem fűzték szoros szálak Magyarországhoz – derül ki lánya, Mária visszaemlékezéséből –, de a tanácsadói szerepet levelei és lánya szerint is szívesen vállalta: „Apám a moszkvai klubba nem járt, a magyar újság sem érdekelte. A munkájával foglalkozott. Nagyon kevés olyan magyarra emlékszem, akivel barátkozott. Gábor Andort nagyon szerette. Nem emlékszem, hogy Kun Béla járt volna nálunk. Rákosi Mátyással jó viszonyban volt. Amíg Rákosi Moszkvában lakott, sokszor kért tanácsot apámtól. Több kérdésben konzultált velem.” Varga Mária úgy emlékezett, hogy '46 elején az apját hívták Magyarországra, de ő „úgy érezte, hogy a Szovjetunióban sokkal nagyobbak a lehetőségei”. Talán még Molotov is mondta neki, hogy „nem akarják elveszíteni közgazdasági konzultánsukat. De ha a magyaroknak szükségük van rá, menjen, segítsen.” Varga Jenő felesége 1946-ban megemlítette az egyik fővárosi MKP-titkárnak: – Jenő megmondta Matyinak, óvakodjon attól, hogy a rendőrök a lakásukért elvigyék az embereket! – 1946-ban?

A pénzreformhoz szüksége árut Vas Zoltán ügyesen és leleményesen halmozta. Koalíciós eredménynek is mondható, hogy Varga mellett a szocdemek hívására Káldor György (London) és harminc tonna arany is hazatért a forint világra segítéséhez. Elképesztő volt az infláció. Júniusban Hevesben csak borért temettek: kétszáz liter volt a koporsó, negyven liter a pap. És néhány augusztus 1-jétől érvényes új ár: ötven fillér a villamosjegy, egy forint a szakmunkás órabér, kilencvenhat fillér a kenyér kilója, és negyven fillér a Szabad Nép. Európában először fékeztek meg a méretei miatt máig a rekordok könyvében szereplő

inflációt. Ennek köszönhető, hogy meglódult a magyar gazdaság, ehhez fogható gazdasági intézkedés talán nem is volt még egy azóta sem Magyarországon.

Nagy Ferenc is elismerte, hogy „a stabilizáció érdekében a legtevékenyebben a kommunista miniszterek és pénzügyi szakemberek dolgoztak”, mégis túlzás a szlogen, hogy RM „a forint apja”. Ott állt annál a bölcsőnél például Gerő is, a névtelen bankosokról, közgazdászokról nem is beszélve. A sikert mindenki áhította. Farkas Vladimír említette: – Apám kijelentette, „mindenki azt mondja, a magyaroknak van a legképzettebb vezetógarnitúrája!”. Így élték meg a stabilizációt. – Ha szerénytelen volt is Farkas kijelentése, tényleg ez volt a külső szemlélők véleménye. Fél évvel később, amikor a „nagy összeesküvés” miatt fejtetőn állt az ország, a Manchester Guardian azt írta: „Kétségtelen, hogy a kommunistáknak vannak a legtehetségesebb vezetőik. Még a külföldi diplomata is elismerik, hogy Rákosi, a kommunista helyettes miniszterelnök kimagasló személyiség.” És bármennyire tartott is a lakosság zöme a kommunistáktól, a dicséretes teljesítmény, a KP lendülete felrázta őket, tapsolták, csodálták sok cselekedetüket, de talán mindentudásuk miatt sem szavaztak rájuk. Rákosit is megszokták az emberek, sőt ha egyáltalán lehetett, még magasabbra rangsorolták a népszerűségi listákon. RM el is büszkélkedett vele Szántónak: „Mint kuriózumot közlöm a magyar közvélemény-kutató szolgálat eredményeit. Figyelmükbe ajánlom az 5. táblázatot, amely arra ad választ, hogy kik a legnépszerűbb politikusok. Tekintettel arra, hogy ez a közvélemény-kutatás nem kommunista kezében van, egyet-mást ebből a jelentésből is meg fognak tudni.” Fekete Sándor is arról ír: „idegenkedésem fokozatosan csökkent. Volt benne valami táblabírás jovialitás, vagy legalább tudott ilyen arcot is mutatni, imponált nyelvismereete, az például, hogy egy parlamenti fogadáson fülem hallatára három-négy követtel szimultán társalgott – mindegyikkel az anyanyelvén”.

Az új forint bevezetése előtt néhány nappal Kohn olvassa az újságot, amelynek első oldalán ott a készülő új forint képe. Grün megszólal:

– Azt mondják, Rákosi a forint apja.

Kohn nézi, nézi az új pénz rajzolatát, aztán leereszti az újságot és így sóhajt:

– Akkor az anyja lehetett szép.

Annak ellenére, hogy a közvélemény szemében RM az elutasítástól eljutott a teljes elfogadásig, majd vissza az elutasításig, korának főképp a korai viccei inkább furcsálkodók, mint gyűlölködők.

TELEFON. A cigány kihallgatást kér Rákosi Mátyástól. Ahogy a sok előszobán át bejut, megáll az ajtóban, köszön illendőséggel. Rákosi fogadja. Mielőtt azonban előadná a panaszát, megszólal a telefon. Rákosi felveszi, hallgat, majd néhányszor ezt mondja: „igen”...”igen”... Amikor leteszi a kagylót, a cigány közelebb megy és hízelegve megkérdi:

– És hogy van a kedves Sztálin elvtárs?

SZAVAZÁS. A választás napján egy kávéház-tulajdonos találkozik az utcán a kollégájával és az nyomban megkérdezi tőle:

– Te kire szavazol?

– Hát Rákosira!

– Rákosira, aki államosítja a kávéházakat?!

– Ha megtudja, hogy rászavaztam, meghal a csodálkozástól.

HOGYAN? Rákosi elvtárs egy iskolába látogat, és ott megkérdezi a gyerekektől:



– Hogy lettem én az ország vezére?

Az utolsó sorban Móricka odasúgja a szomszédjának:

– Apám is ezt kérdezte az este.

SZENDVICS. Milyen volt a Rákosi-szendvics?

– Két kenyérfegy között egy húsjegy.

KIRAKATRENDEZŐ. Rákosi elszegődik kirakatrendezőnek a népművészeti boltba. Hozzálát a munkához, s a kirakat előtt két hölgy figyeli.

– Min töprengsz, Micikém? – kérdezi az egyik.

– Hogy vajon kinek a szűrét teszi ki? – MOSOLY. – Miért mosolyog Rákosi, ha dörög és villámlik?

– Azt hiszi, fényképezik.

MIKULÁS. Mikuláskor minden ház ablakában ott a kiscsizma, szaloncukor, Mikulás, csak egy ablak üres.

– Matyika nem kapott semmit Mikulásra? – kérdi Ferike.

– Dehogynem – válaszol a mama –, csak azt nem teszi ki az ablakba.

KÍVÁNSÁG. Rákosi fürdik a Balatonban. Hirtelen azonban rosszul lesz és fuldokolni kezd. Észreveszi egy öreg halász, odaévez és kimentti. Rákosi nagyon hálálkodik és megkérdezi a halásztól, hogy mit kíván.

– Csak azt, hogy hallgasson az esetről.

– Miért?

– Mert ha megtudják az emberek, hogy kimenttettem, engem fojtanak a vízbe.

A FÉNYKÉP. A cigány a vásár után sorra járja a városi boltokat Rákosi-kép után. Az egyik boltban megkérdezik tőle:

– És minek az magának?

– A kredencre tenném, hogy a gyerekek ne járjanak a cukorra.

ELSŐSEGÉLY. Balesetvédelemből vizsgálják a cigány. Az elnök megkérdezi tőle:

– Hogy lehet elkerülni, hogy a fuldokló lerántsa magát a víz alá a mentésére igyekvőt?

A cigány elmagyarazza, hogy szükség esetén ütéssel vagy akár rúgással is el kell kábítani, s legjobb hátulról megközelítve, hajánál fogva húzni kifelé.

– És ha Rákosi elvtárs fuldoklik? – kérdi kajánul az elnök.

A cigány hosszan gondolkodik:

– Ütés, rúgás – itt megakad. Gondolkodik egy kicsit, majd kivágja: – Ha nincs haja, hát nincs haja!

GYÁSZHÍR. Kohn bácsi minden reggel vesz az újságosnál egy Szabad Népet. Ránéz az első oldalra, aztán az újságot gyors mozdulattal az utcai szemetesbe dobja. Két hét múlva az újságos nem győzi türelemmel és megkérdezi az öregget:

– Keres valamit az újságban, Kohn bácsi?

– Igen – válaszol Kohn. – A gyász híreket.

- Dehát azok hátul vannak a lapban.
- Ami engem érdekel, az az első oldalon fog megjelenni.

KORSZELLEM. Rákosi Mátyás látogatást tesz az egyik hazai internálótáborban. A felsorakozott foglyoktól sorban megkérdi, mi a foglalkozásuk.

- Egyetemi magántanár – mondja az egyik.
- Zongoraművész – mondja a másik.
- Nótaszerző – így a harmadik.
- Szobrász – mondja halkán a negyedik.

Rákosi megfordul és odaszól az öt kísérő parancsnokhoz.

- Mondja, hányadik század ez?

Az internáltak közül csöndben megszólal valaki:

- Huszadik...

Varga Jenő hazalátogatásához egy olyan esemény kapcsolódik, ami szerepet játszhatott Kovács Béla üldözésében. Legalábbis az esetet 1973-ban levélbe foglaló Varga Béla parlamenti elnöknek ez a véleménye. Szerinte Varga Jenő közgazdász tiszteletére RM vacsorát adott, és a kisgazdavezér Kovács Béla talán spiccesen azt mondta a kedélyesen csevegő társaságban a házigazdának: „Mátyás, nézlek, hogy neked nincs nyakad, ahová a kötelet kötthessem. Varga Jenővel egymásra néztünk, mindent elkövettünk, hogy a lángvörössé változott Rákosival és a többiekkel elhitessük, hogy ez egy rossz vicc.” Varga Bélának Nagy Ferenc is azt mondta akkor: „Rákosi ezt soha meg nem bocsátja.” Mindezt Varga Béla 1973. október 30-án így írta meg Gosztanyi Péternek. Vida István Varga Béla tíz évvel későbbi közlésére hivatkozva úgy írta meg a történetet, hogy 1946 nyarán, a leányfalui pártközi értekezleten említette Kovács Rákosinak, hogy „Neked még nyakad sincs, hova tesszük majd a kötelet?” De ismert vadászatot esett változata is a történetnek – azonos kulcsmondattal. Az is elgondolkodtató, hogy Nagy Ferenc nem említi könyvében ezt a nemigen felejthető esetet.

Több „megírjuk Sztálinnak!” fenyegetőzés után 1946. augusztus 22-én született egy újabb levél. Nem hódoló, hanem megértést és segítséget kérő. Már a megszólítás is sallangmentes:

„Kedves Elvtárs! Magyar pénzügyi szanálás, amely augusztus 1-én kezdődött, eddig nagyban és egészben sikeres.

Veszélyeztetik a stabilizációt azok a követelések is, melyeket a Vörös Hadsereg ügyvivőrszeinek fizetésére, élelemellátására, vagy a Szövetséges Ellenőrző Bizottság szükségleteire követelnek. Ezen összegek nagysága a naponként befutó újabb követelések miatt pontosan még nem állapítható meg, de államháztartásunk kiadásainak több mint 10 százalékát teszik ki, sőt valószínűleg eléri a 15 százalékot. Minthogy a reperációk az állam jövedelmeinek majdnem 40 százalékát emésztik fel, igyekszünk elodázni a budget nyilvánosságra hozatalát, nehogy a stabilizációnak ártson és tápot adjon újabb amerikai támadásnak. A Magyarországon lévő Vörös Hadsereg zsoldjára pl. ebben a hónapban 9 millió forintot kérnek azzal az indoklással, hogy egy rubel 2,1 forinttal egyenlő. Ilyen módon egy szakaszparancsnok magyar pénzben kifejezendő havi illetéke 315 forintot tenne ki. Ezért az összegért 7,8 mázsa búzát vagy 31 mázsa burgonyát, 70 kiló élő baromfit vagy 32 pár női harisnyát, 36 méter pamutvásznat stb. lehet vásárolni.

Ezért arra kérem Sztálin elvtársat, hogy adjon utasítást arra, hogy a jóvátételnél az itteni végrehajtó szervek pontosan tartsák magukat a múlt év júniusában kötött megállapodásokhoz.

Kérem azonkívül a Vörös Hadsereg zsoldjára szánt összegnek – legalább a legközelebbi 2 hónapban, amíg a stabilizáció megerősödik – felére való csökkentését.” Válasz nincs.

RM a jó pénz másnapján kiásta sokadik csatabárdját a reakció ellentámadásai ellen. (Nem támadásai, ellentámadásai ellen! – P. Á.) A KV-ülésen elmondott beszéde érezteti, hogy „nyomában” vannak egy államellenes összeesküvésnek, szinte beharangozta, hogy közeleg a leleplezés: „Ózdon egy PB-tag népgyűlése előtti éjszaka (!) leütötték a gyár üb.-elnökét (féltékenységből – P. Á.). Az egyik résztvevő egy szlovákiai fasiszta volt. Utána jött a szentesi eset. Álarcos rablók, akikről később kiderült, hogy kommunista párttagok voltak, megöltek egy horthysta rendőrspiclit, egy Lakos nevű rendőrkapitányt, aki miatt már sok zaj volt a Parlamentben. Provokáció volt. Ott is Budapestre vezető fasiszta szálakat találtunk.”

Álljunk itt meg egy pillanatra, s nem is csupán azért, mert a Lakos Józsefnek azóta emléktáblával tiszteltett városa, s nem is azért, mert gyilkosai között volt rendőrspicli. Van az esetről Rákosinak egy négy hónappal korábbi véleménye is, amiben a párt moszkvai képviselőjének, Szántó Rezsőnek elismerte, hogy „jobboldali elemek” netán az MKP-ban is lehetnek. A márciusi Rákosi-változat így szól: „Szentesen fiatal kommunisták feltűnést keltő körülmények között megöltek egy volt politikai detektívet. A gyilkosság mögött nincs kizárva, hogy provokáció vagy egyéni bosszú rejtőzik. Ellenfeleink arra készültek, hogy ebből nagy pecsenyét süssenek pártunk ellen. Mi azonban megelőzzük őket, s kizárjuk a pártból mindazokat, akiket valamilyen felelősség terhel. A tetteseket a politikai rendőrség kinyomozta és letartóztatta. Kizártuk Dadi Imrét, szentesi párttitkárt és országgyűlési képviselőt. Gyors és erélyes fellépésünk lehetőséget ad arra, hogy erélyt követeljünk a többi pártoknál az ott meghúzódó jobboldali elemek eltávolításában.” Beszédein, véleményén túl az eseményeket is ily szabadon illesztette a pillanatnyi célokhoz. (Embereiket ritkán hagyták cserben. Amikor 1948 januárjában az amnesztiáról tárgyalt a PB, helyeselték, hogy „Dadi Imre amnesztiában részesüljön, azzal, hogy elhagyja az országot. Péter Gábor előzőleg beszéljen vele.”)

Vissza a KV-üléshez: „Békéscsabán egy felelőtlen csoport megölt két kispapát, és többeket megsebesített. A számai megint gyanús budapesti összeköttetésekhez vezettek. Tegnap Miskolcon népítéletet hirdettek a Kommunista Párt vezetői: az áldozatok mind zsidók. Ezt a dolgot így megcsinálni csak minden hájjal megkent tapasztalt provokátorok tudják. Először is a szanálás előestéjén, a szanálás napján sikerült a gazdasági életet megbénítani a borsodi iparmedencében, sikerült a Kommunista Pártot úgy beállítani, mint egy fasiszta, antiszemita pártot, sikerült a rendőrségre újabb csapást mérni. Minden jel arra mutat, hogy a rendőrség összejátszott a fasisztákkal. Mikor jól megnéztük a dolgot, az volt a benyomásunk, hogy központi fasiszta szervezet játszik itt is közre. Ma reggel, amikor a köztársasági elnökkel és a miniszterelnökkel volt egy komoly megbeszélés, ahol támadtam a Kispapapártot, mint a fasiszták menhelyét, Nagy Ferenc ellentámadásba ment át, azt mondta, hogy a miskolci események azt bizonyítják, hogy a reakció központja a Kommunista Párt, a fasiszták ott vannak; Borsod megye az, ahol a kommunisták a legtöbb szavazatot kapták, és ebből le kell vonni a politikai tanulságokat, meg kell változtatni azt a politikai vonalat, amelyik a Kispapapártban látja a reakció gyűjtőpártját. Bennünket minden oldalról azzal a váddal illetnek, hogy mi engedjük nagyra nőni az antiszemizmust, s ebben a vádban van valami. Pártunkat a fasiszták zsidópártnak tekintették. Azt hittük, hogy ez a körülmény kivéd minden gyanút.”

A miskolci titkár, Oszip elmondta, hogy a felszabadulás után ő minőségi pártot szervezett, de amikor a választások jöttek, mennyiségi pártra volt szükség: „Itt bomlott meg a szellem, akkor jöttek be a fasiszta elemek, ez az igazság.” Majd antiszemita kirohanást tartott, és senki,

magá RM sem intette le. (Az említett 1948-as PB: „Nem helyesli, hogy a miskolciak mind amnesztiában részesüljenek.”)

Szólni kell RM – és általában a zsidó származású kommunista internacionalisták – zsidóellenességéről, a személyiségfeladás egyik jeléről. Azonosulásuk egy eszmével, egy párttal olyan mérvű volt, hogy azt hitték, nekik már a múltjuk, származásuk is megszűnt: fölülállnak rajta. Az 1945-ben Dimitrovnak írt jelentéseiben RM két alkalommal is szólt a zsidókérdésről. Véleménytörédei is sejtetik, miként fordulhatott elő, hogy a kommunisták Kunmadarason és Miskolcon pogromot rendeztek. Áprilisban írta: „Új veszély a hazatérő zsidók felbukkanása is, akik korábban munkásszázadokban voltak és most hazatérnek. Megjártsszák, hogy született antifasiszták, belépnek pártunkba. Szinte kivétel nélkül sejtelmük sincs a kommunizmusról, viszont intelligensek, ügyesek, és a falvakban és kisvárosokban, valamint a rendőrségnél hamarosan vezető befolyásra tesznek szert. Harcolunk e veszély ellen s ezért néhány városban szinte máris antiszemitának tekintenek bennünket.” Négy hónappal később arról panaszkodik, hogy nem tudtak elfogni egyetlen igazi nagy fasisztát sem: „A népbíróóságok előtt folyó perek többnyire harmadrangú embereket érintenek, főleg olyan emberekről van szó, akik valamilyen bűnt követtek el a zsidók ellen, és ez természetesen nem az igazi.”

Vadász Ferenc mesélte, hogy 1947-ben, a bácsalmási nagygyűlés előtt odament a plébános a miniszterelnökhelyettes úrhoz, hogy valami baj van a templomukkal: – Rákosi meghallgatta. Azután jött a református pap, az is akart valamit, s végül előkerült három szomorú zsidó bácsi, akik valami apró helyiséget szerettek volna kapni, hogy a néhány életben maradottnak legyen hol imádkoznia. Amikor Rákosi meghallotta, majd felnyársalt a szemével. Elég volt! – mondta nekem, aki közvetítettem a kérést. – Ehhez nem kellek én, adjanak nekik, amit akarnak, de ilyen hülyeségekkel a szemem elé ne kerüljenek! A kérelmezők megijedtek, mert látták, hogy Rákosi haragra gerjedt, és még ők kérték a bocsánatot. – Varga Béla meg a következő esetről írt: „Romániából hatvan zsidó menekült Nyugatra. A határon a magyar rendőrség elfogta őket és bebörtönözte. Már a Parlament elnöke voltam, udvariasan felhívtam Rákosit, és kértem, hogy meglátogathassam őt. Erre azt mondta, nem, nem, ő látogat meg engem. Az elnöki irodában ültünk össze. Kértem a segítségét, hogy ezek a szerencsétlen emberek Nyugatra mehessenek, vagy települhessenek meg Magyarországon. Meglepetés-szerűen indulatos lett, és láttam, hogy nagyon nehezen türtőzteti magát. Csitítottam, hogy én a háború alatt ezer és ezer üldözött zsidón segítettem. Rákosi nem engedett, szidalmazta a szerencsétlen embereket, és magából kikelve zsidózott. Erre én is felemeltem a hangomat, és a párbeszéd egyre forróbbá vált. Rákosi azt mondta, nem zsidó. Erre én azt mondtam neki, de édesanyád zsidó volt, és ne tagadd meg a te anyádat. Erre Rákosi otthagytott. Udvariasan elbúcsúzott ugyan, de befejeződött az ügy.

Magamban azt mondtam, én a nácik alatt is megvédtem az üldözött embert, most sem hagyom őket. Elmentem Rajkhoz, s titkos segítségével kiszöktettem őket a börtönből, s ment szabadon mindenki, amerre akart.” Varga Béla is sejtette, hogy akciójáról értesülhetett RM – viszont nem ő segített a zsidókon. Ha (kommunista) munkásokról lett volna szó, más lett volna a helyzet. Azok akár talán zsidók is lehettek volna.

Annak idején az a szóbeszéd járta, hogy egyszer Nagy Ferenc nekibátorodott és a Minisztertanács ülésén szóba hozta, kár, hogy sok a zsidó egyes pártok vezetői között. Mindenki Rákosit figyelte, aki azt mondta: – Még szerencse, hogy nálunk minden vezető katolikus.

Szent Istvánt ismét Kecskeméten töltötte, és védelmébe vette a parasztokat magával a Kisgazdapárttal szemben, mondván, hogy ők állapították meg alacsonyan a mezőgazdasági

árakat. Nagy Ferenc felháborodott, de még Vorosilov is túl baloldalinak tartotta a kecskeméti beszédet. Azt mondta Moszkvában Varga Jenőnek: „Nem kell provokálni a kisgazdákat, nem kellett volna mondani, hogy a kommunisták csinálták a stabilizációt stb.” Az FKGP ugyancsak augusztus 20-án akart nagygyűlést és mezőgazdasági gépképzést rendezni de Budapesten, ám Szviridov azt mondta, hogy a gépeket addig nem tudják ideszállítani. Ellenakciójuk dacára szeptember 7-én három-ötszázezren gyűltek össze a Hősök terén. Nem szólt a kisgazdák javára, hogy pártolók „Szviridovot alig tapsolták meg, Schoenfeld nevének elhangzása után viszont frenetikus ováció következett”. És RM „névének hallatán sokkal több fuj hangzott, mint éljen”.

RM egyik utánfutója jelentette, hogy augusztus 17-én (szombaton) délután „Rákosi Mátyás miniszterelnök-helyettes úrral” fölmentek a Szabadság-hegyre (korábban Sváb-hegy – P. Á.), a Béla király út 28. sz. alatt lévő hétvégi villába. És ott, a bejárathoz vezető keskeny ösvény mellett egy háborúból visszamaradt kézigránátot talált, „hogy a kocsi, ha rámege, robbanjon fel”. A keskeny ösvényen megye rá? És a kézigránát fölrobban!? „Egy hozzá nem értő fasiszta spontán (?) akciója lehetett.”

Feltűnt neki és jelentette, hogy az Akadémia utcai pártház Zoltán utcai oldalával szemben lévő 6. sz. ház IV. emeletéről gyakran távcsővel figyel egy harmin-harmincöt év körüli ember a pártházat; RM ablakait. A lakás Strinovits Jenő hetvenéves nyugalmazott őrnagy tulajdona. „Vele lakik felesége, kb. 68 éves. Itt lakik még Mysz Frigyes vezérőrnagy, kb. 72 éves, szintén nyugdíjban, és Egyed Balázs szolgálaton kívüli százados. Valószínű az utóbbi úr, aki a figyelést végzi. A házban élő bizalmi emberünk is megbízhatatlannak tartja.” Gondolom, ennek a jelentésnek is szerepe lehetett abban, hogy bő esztendő múltán kiköltöztették a pártközpont körüli bérházak lakóit, s ide került a pártórság laktanyája, majd amikor kiderült, hogy erre a célra alkalmatlanok a körfolyosós bérházak, akkor megbízható (pártmunkás, ávos stb.) családokat költöztettek ide.

1946 szeptember végén három napon át tartott az MKP III. – első legális – kongresszusa. Jelszavai: „Nem a tőkéseknek, a népnek építjük az országot!” és „Ki a nép ellenségeivel a koalícióból!”, végül a szárnyasszóvá lett: „Szabad népért – szabad hazában!” A kongresszus kemény próbabeszédét Gerő a XIII. kerületi aktíván adta elő. A fennmaradt vázlat szerint arról beszélt, hogy a gazdasági stabilizálás a kapitalista termelési rendet is megszilárdítja: a kizsákmányoló osztály anyagi alapjait, a faluban a zsíros parasztság erejét. „A munkásosztály az MKP vezetésével megindítja a harcot a társadalmisított szektor kiszélesítésére” – vagyis államosítanak. Még két nem szigorúan gazdaságpolitikai mondat Gerő jegyzetéből: „Talán semmi sem jelzi jobban demokráciánk belső gyengeségét, mint az, hogy eddig egyetlen árdrágítót, egyetlen nagy spekulánst, egyetlen nagy árucsempészt sem akasztottak fel”. A keményebb variáció: „Nem lehet stabilizálni anélkül, hogy egy-két tucat spekulánst fel ne akasszanak”. És egy másik téma: „Nem mondhatunk le arról, hogy aránylag nem nagy időn belül egyetlen egységes munkáspárt legyen Magyarországon. Azonban ez semmi körülmények között sem jelentheti azt, hogy állandóan mi tegyünk engedményeket, nem jelentheti, hogy mi viseljük a felelősséget minden népszerűtlen intézkedésért, az szd barátaink pedig mossák kezeiket. Arról sem mondhatunk le, hogy nyíltan felvegyük a harcot az szd párt jobboldala ellen. Ideológiáját, programját, szervezeti felépítését, munkamódszerét illetően hazánkban csak egy forradalmi munkáspárt van, ez a párt Marx és Engels, Lenin és Sztálin nyomdokain halad. Ez a párt a mi pártunk, a Magyar Kommunista Pártja, Rákosi Mátyás pártja!”

Nem tudható, hogy a politikai nézet, a tapasztalat, a hatalmi harc, netán a gének vagy ezek keverése tette ilyen „akasztóssá” a négyes fogatot. Nincs mit egymás szemére vetniük. A példamutató ebben is az első ember volt, aki a Millenárison rendezett júliusi tömeggyűlésen

százezer ember előtt kijelentette, hogy a forint védelmében, ha kell, „kipróbáljuk az akasztást”! És a hallgatóság helyeselt, tapsolt. Az igazságügy-miniszter Ries István valamikor '46-ban, egy késő esti órán telefonált Szalai Sándornak, és szinte sírva hívta, hogy menjen át hozzájuk. A felesége meg Horváth Zoltán jelenlétében elmondta, most jön Rákositól, és nem tudja, mitévő legyen. A gazdasági rendőrség lefogott egy „feketézőt”, és a Szabad Nép halált kért rá. Ries szerint az illető nem bűnös, le sem lehet csukni. RM megvonta a vállát: felőle szabadon is engedheti, de záros határidőn belül ítéljenek el valakit feketézésért!

Az emberélet is az agitáció eszköze volt. Az ellenség élete. A háborús bűnösök pere idején Farkas Mihály Feri Sándort tette felelőssé azért, hogy Béldy tábornok ellen halálos ítéletet hozzanak. Farkas gyűlölete Béldy Alajos iránt abból is fakadhatott, hogy a világháború idején az ifjúság honvédelmi felelőssévé kinevezett altábornagyot egy négy miniszterből álló bizottság – köztük a szocdem Valentiny – igazolta, sőt nevelési feladattal akarta megbízni. Az MKP tiltakozására került Béldy a háborús bűnösök listájára és börtönbe – de nem akasztófüra. Az esetről RM beszámolt Dimitrovnak annak bizonyosságául, hogy „sok szociáldemokrata milyen aljas”. Arról viszont hallgatott, hogy Béldyt valakik valamiképp agyonverték a börtönben. Egyesek halálbrigádok emlegettek.

A kongresszusra nemcsak próbabeszéd, hanem pontos menetrend is készült: „A megnyitó közben, amikor Rajk elvtárs a párt mártírjairól emlékezik meg, a kongresszus résztvevői felállnak, és a rendezőgárda kórusa a gyászinduló egy részét énekli.” Spontán felszólalás nem volt; betervezték azt is, hogy rendszerváltozásról szó sincs, „csupán” a szocializmus a cél – még a népi demokrácia útján. RM: „A szocializmus bár magáévá teszi a nemzetközi tapasztalatok egész tárházát, csak a magyar történeti fejlődés, a magyar gazdasági, politikai és társadalmi erők eredményei alapján jöhet létre.” Három év múlva ezért a mondatért ki kellett volna zárni a pártból. Többször elismételték, hogy hosszabb átmenet lesz, pedig a szabadabb mozgás nem volt a vérükben. Képtelenség és nem is igaz, RM számára mégis a börtönfolyosó volt a legbiztonságosabb hely. Ott föl sem merült, mit lehet csinálni, mert mindenki tudta. Nem volt önálló, csak a mozgalom megtanította rá, hogy nem lehet önálló.

A kongresszust operaházi megnyitó után a Parlamentben tartották. A kék inges és piros nyakkendő R-gárda megszállta az épületet. Parancsnokuk írja: emberei Rákositól is kérték a meghívót és a párttagsági könyvet. RM egy pillanatra megütközött, kísérője már közbelépett volna, de ő egy mozdulattal visszatartotta, és igazolta magát, sőt meg is dicsérte a gárdistát. „Későbbi kongresszusokon mindez elképzelhetetlen lett volna” – állapítja meg Halas. A szünetben még az egyszerű halandók is együtt vizezhettek Rákosival, ami később már nem fordulhatott elő. Egy hosszan tartó taps után az időcsúszás miatt (?) javasolta, ne ütemes, hanem csak egyszerű tapssal fejezzék ki tetszésüket. Aczél György (1917) említette, amikor a kongresszuson Sebes István vállhoz emelt ököllel ráköszönt Rákosira – Szabadság! –, ő azt mondta Aczélnek, hogy ez a köszönés és az ütemes taps a fasizmusra emlékezteti. És ha már itt tartunk: az új KV első ülésére azzal a különös indokkal hívta meg a külföldi elvtársakat, hogy legyen módjuk „fiziognómiai tanulmányt végezni, hogy kik azok, akik a magyar pártot vezetik”.

A pompás előkészítés ellenére ő kényszerült bejelenteni: „Itt abban a kellemetlen helyzetben vagyok, hogy magamat kell fötitkárnak ajánlani, de általános vélemény az, hogy ellenvetés nem lesz.” Helyettesnek Farkas Mihályt, illetve Nagy Imrét vagy Kádár Jánost javasolta. Gerő és Révai, sőt maga Nagy is Kádár mellett állt ki, és a szerénynek ismert jelölt is félig-meddig magát ajánlotta. Mi volt ez a közjáték? Szavazatszámolásnak nincs nyoma a jegyzőkönyvben. RM: „a KV-ülésről kommunikét adjunk ki a sajtónak, a névsort abc sorrendben, hogy ebből is lássák a demokratikus szellemet.” (A PB tagja lett – jegyzőkönyvi sorrendben: Gerő Ernő, Rajk László, Révai József, Farkas Mihály, Kádár János, Nagy Imre,

Kossa István, Apró Antal (az egyetlen új tag – P. Á.) és RM. A PB tagjelöltjei – akkor még így hívták a póttagokat: Kovács István, Szobek András, Horváth Márton. Az újonnan alakult szervezőbizottság: Farkas, Kovács, Olt Károly, Apró, RM, póttag: Dögei Imre, Orbán László, Köböl József.)

Többen emlegetik, hogy RM a kongresszus alkalmából tartotta első nemzetközi sajtókonferenciáját, ahol német, francia, orosz és angol – mások szerint még több – nyelven brillírozott: lenyűgözte az újságírókat a nem mindennapos szellemi teljesítménnyel. Amikor az ugyancsak poliglott Barcs Sándort (1912) is elbűvölte a többnyelvű idézetekkel, azt mondta neki: „Hát mit csináltam volna bent a börtönben, Barcs komám?” Ha igaz, amit Matussek Tivadarnak (1920) mondott tanulási módszeréről, teljesítménye még inkább meglepő, és a világ összes nyelvtanára széttépheti a diplomáját. Azt fejtegette, hogy az orosz szavakhoz keresett egy hasonló hangzású magyar szót: – Itt van például a tökéletesít, ami oroszul uszoversensztvovaty, vagyis úszóverseny, ha ez magának eszébe jut, akkor már tudja, hogy tökéletesít, az uszoversensztvovaty. – Azért volt háromnyelvű szótára, vagyis egyszerre tanult angolul, franciául és németül, ami egy fokon túl természetes.

Rostás István (1906) épp a kongresszus napjaiban tért haza Párizsból, és RM még a kongresszus forgatagában is szánt annyi időt volt börtöntársára, hogy megkérdezze: elmenne-e Szegedre párttitkárnak. Rostás nem vállalta, hisz nem ismerte ki magát itthon, inkább instruktori megbízást kért. RM dühös lett: – Ez már el van intézve! – mondta fojtott hangon, majd hozzátette: – Pedig a hónod alá nyúltam volna!

A kongresszuson nem volt szovjet küldöttség, de emiatt RM nem mert bánkódni. Amit viszont egy fél év múlva jelentett Moszkvába Szuszlovnak: „A cseh elvtársak bojkottálnak bennünket. Pártkongresszusukra nem hívtak meg minket. Mi nem zavartattuk ezzel magunkat, és múlt év őszén tartott kongresszusunkra meghívtuk őket. Nem jöttek el, és üdvözlő levelet sem küldtek. – És egy oldalvágás: – A szociáldemokraták kihasználják ezt a helyzetet. Valósággal tobzódnak a testvériségben.”

A szovjet küldöttséget ekkor még helyettesítették a jugoszlávok. Két-három éven át ezért is volt annyira szoros a kapcsolat Jugoszláviával. Az MKP külpolitikai irányát érzékelteti, hogy 1946-ban a PB-tag Nagy Imre is szóba került bukaresti követnek, majd októberben Kállai Gyulát javasolták helyette („azonnal kezdjen franciául tanulni”). Ekkor döntöttek Szántó Zoltán Belgrádba küldéséről. Ugyanakkor Kovács Imre szerint RM – megelégedve Kovács aktivitását – felajánlotta neki a belgrádi követséget. („Menjek el Titóhoz, mondotta, jó mesterre találok benne.”) Ám ajánlatát Kovács nem fogadta el. Gosztonyi Péternek írott levelében pedig már másképp állította be a történetet: „vagy elmegyek Belgrádba követnek, vagy egy éjszaka, hazafelé menet elüt – véletlenül persze – egy teherautó...”

Bár az újvidéki vérengzésre válaszul Tito partizánjai tízannyinál is több magyart kivégeztek, a marsall azzal küldte Lazar Brankovot Budapestre, hogy a SZEB jugoszláv katonai missziója tegyen meg mindent a jugoszláv-magyar viszony javításáért, teremtsenek kapcsolatot a haladó politikai pártokkal, mindenekelőtt az MKP-val. A Rákosi-villa gondnoka szerint a szovjet követ mellett Brankov volt a másik külföldi, akinek szabad bejárása volt.

„Igen szoros baráti kapcsolat alakult ki a két párt, a JKP meg az MKP vezetői között – mondta Brankov egy itthoni interjúban. – Rákosi, Gerő, Farkas, Révai, Kádár, Nagy Imre is elment egyszer Belgrádba, bár ezt nem hozták nyilvánosságra. Én valójában a JKP képviselője voltam az MKP-nál. Rákosi úgy hívott, 'koma Brankov'. Ha Belgrádba mentem, megkért, keressem fel Szabadkán a nagynénjét, és pénzt vagy csomagot küldött neki. Ha nem én mentem, akkor a misszióból küldtem egy tisztet. Ez a jó kapcsolat odáig terjedt, hogy kicseréltük a legtitkosabb anyagokat. Ha közös volt valami, összekapcsoltuk a

minisztériumokat akár kereskedelmi, iparügyi, honvédelmi, belügyi vagy külügyi kérdéstről volt szó.

Az MKP KV tagjai, küldöttei 1945-46-ban többször utaztak Belgrádba. Mindig Titónál folytak a tárgyalások, de jegyzőkönyvek sosem készültek. Rákosi csak telefonált, hogy javasolnak egy találkozót. Amikor megjött a válasz, én utaztam velük. Az első magyar delegációban Rákosi, Gerő, Farkas és Nagy Imre volt, és autóval utaztunk. Nagy többé nem vett részt ilyen találkozón, Rajk pedig sosem járt magyar delegációval Belgrádban. (Tévedés: 1945 júniusában Rákosival együtt voltak – P. Á.) Rákosi, Farkas és Gerő állandóan jöttek, Révai talán csak kétszer, Kádár is egyszer vagy kétszer.

Már 1945-ben együttműködés alakult ki a jugoszláv és a magyar belügyi szervek között, amiben Péter Gábornak nagy szerepe volt. Mindent megtett, hogy segítsen a Magyarországon bujkáló háborús bűnösök kézre kerítésében, és kérés nélkül átadta Jugoszláviának az újvidéki vérengzés szereplőit. Magyarországon a pártvezetés és Péter tudtával jugoszláv hírszerzők dolgoztak. Ha valamit találtak, előfordult, hogy személyesen értesítettem Rákosit. Ez a csoport a SZEB megszűnése után (1947. szeptember) is működött, egész 1947 végéig.”

Amikor 1947 márciusában felvetődött, hogy a kényes magyar-csehszlovák kérdésben miként tárgyaljon az MKP, úgy döntöttek: „Meg kell kérdezni Moszkvát és Belgrádot.” Moszkva nem mutathatott érdeklődést. Maradt Tito. Őt RM informálta „a bel- és külpolitikai helyzetről”, hogy nyakig vannak a Kiszgazdapárt szétverésében. Belgrádban nemcsak tanácsokat kapott, hanem szóba került az alumíniumipari együttműködés is. (D. Kardos Éva említette, hogy RM húga, Jolán valamikor '47-ben, de az is lehet, hogy csak '48-ban adhatta el a szabadkai családi házat. Mivel ezt magyar állampolgár nem tehetette meg, csináltak gyorsan egy papírt, hogy RM nevelt fia, az ott született Vladimír jugoszláv állampolgár. Nem valószínű, hogy RM és a jugoszlávok – konkrétan Brankov – jó kapcsolatától függetlenül a még bőven kiskorú Vologyának a jugoszláv követség hitelesítette az állampolgárságát, így a család visszakapta és eladhatta a szabadkai házat: – Minden családtag aláírt valamilyen papírt, aztán én is kaptam ezerforintnyi összeget, ami nagy pénz volt. Azt nem tudom, hogy kapott-e belőle a nagybátyánk. Inkább csak az unokák és Jolán, aki ebből rendezkedett be. De álljunk meg egy szóra: Rákosi nem volt pénzéhes!)

A kongresszus után sem értett szót egymással a Baloldali Blokk és az FKGP. Viharossá vált a helyzet, amikor miniszteri haláleset és lemondások miatt Nagy Ferenc ki akarta nevezni az utódokat. Rákosiék vétóztak, a miniszterelnök pedig Szviridovtól kért segítséget. Pedig a SZEB-et nem bevonni kellett volna a kormányátalakításba, hanem inkább távol tartani tőle. A tárgyalások során RM és az oroszok közösen léptek föl. Nagy Ferenc úgy felháborodott, hogy kijelentette, ha a szovjetek nem járulnak hozzá a kinevezésekhez, lemond. „Hát mondj le!” – válaszolta Nagy szerint RM. Talán ez volt az az egyetlen alkalom, amikor a miniszterelnök kellő eréllyel és határozottsággal lépett föl, ultimátumot intézett az oroszokhoz: ha három órán belül nem kapja meg a jóváhagyást, a kormány leköszön. Az ügy másik pikantériája, hogy az oroszok védték (nem Rákosiék ellenére) a kiszgazdapárti miniszterelnökkel szemben Dobi Istvánt, „a Kiszgazdapárt régi tagját és szervezőjét” (majd az Elnöki Tanács életfogytiglani elnökét). Vorosilov nem volt olyan heves, mint RM, és az ultimátum lejártá előtt tíz perccel megadta az engedélyt, feltéve, ha Nagy Ferenc Dobi István leváltott földművelődésügyi minisztert államminiszterre nevezi ki. RM megírta Szántónak, hogy mivel a köztársasági elnök Tildy nem tudja a napi pártpolitikát „az eddigi módon befolyásolni, Dobi államminisztert nyomjuk előtérbe”. Sőt: „gondoskodunk róla, hogy a baloldalt mi szervezzük meg és mi nyomjuk vezető pozícióba.”



Október végén már annyira magabiztos volt, hogy pártközi értekezleten felelevenítette az első budapesti nagygyűlését (Sportcsarnok), ahol szerinte a tömegek üvöltve követelték a Rákosi-kormányt, ám ő leintette őket: „Pedig az akkori erőviszonyok mellett erre abszolút lehetőség lett volna.” És homályos utalást tett arra, hogy Lengyelországban, Bulgáriában, Jugoszláviában is volt kiscgazdapárt – felsorolta a vezetőiket is –, ám tönkrementek, mert „a demokráciával szembenálló elemek befolyást nyertek rájuk”, s hozzátette, hogy a legjobb úton halad efelé a magyar Kiscgazdapárt is.

Novemberben, decemberben Rákosi excellenciásékat vagy Mr. és Mrs. Rákosit cocktailra vagy lunchre hívta az amerikai, aztán a brit nagykövet. Bizonyára elmentek, mert utána ebédre hívták Schoenfeld követet és munkatársait feleséggestül – két csoportra osztva, két nap egymás után, mert a Rákosi-villában egyszerre nem fértek asztalhoz tíznél többen. A brit követ nyomtatott díszkártyájára Rákosiék szegényes gépelt meghívóval válaszoltak.

A Vidéki Főkapitányság Politikai-rendészeti Osztályát csak jóval Tömpe „átirányítása” után, 1946 októberében vonták össze a budapestivel, és létrehozták az Államrendőrség Államvédelmi Osztályát, az ÁVO-t Péter Gábor vezetésével. A szabólegény álma beteljesült. Emlékezetesebbé lett minden elődjénél: neve föltűnik még a minapi újságokban is. Vajon a „százéves Rákosinál” tizenhat évvel fiatalabb Péter számára áldás vagy átok, hogy ama rezsimnek épp ő a leghosszabb életű tagja? A választ nem tudni, mert felesége nemcsak gondolja, hanem védi is a világtól, és nem tudni, mert minden fölötté elsuhanó rendszer rejtegette az „ötvenes évek” legriasztóbb arcát. Róla nem készültek tanulmányok, munkássága nem kutatható, tettei titokzatosságba vesznek ma is. Mindig ez volt a lételeme, s ezt nem vették el tőle soha.

Farkas Vladimír (1925) az ÁVO alakulásakor került az operatív technikai alosztályra. 1946-ban Péternek még volt egy kiscgazda és egy szocdem dízhelyettese, akiknek nem volt szabad semmiről tudniuk: – Érthető is, hisz a telefonlehallgatási listán a kiscgazda vezetők, vagy a „jobboldali” szocdem vezetők is rajta voltak. (1945 elején RM még csak panaszolta, hogy hiányzik a „pártinformáció” – P. Á.) A PRO nem csupán bűnüldöző, hanem pártszerv is volt, amelynek a hatalomért folytatott harc a legfontosabb feladata. Elfogadtam; ez kevesebb áldozattal jár, mint egy polgárháború. Több történész nem is oly rég még úgy állította be, hogy 1948 közepéig törvényesség uralkodott az országban, és békés úton, törvényes eszközökkel szereztük meg a hatalmat. Ez nem igaz. A lehallgatott személyek névsora is bizonyítja, hogy a párt szűk vezetése egy pillanatig sem gondolta komolyan a hosszú népi demokratikus, koalíciós szakaszt. Voltak kiscgazda vezetők, akik sosem szerepeltek ezen a listán, viszont a SZEB nem szovjet tagjai igen. Megalakult a tájékoztatási osztály. A napi harminc-negyven oldalas jelentés Rákosi kedvenc olvasmánya volt. Ezek határozták meg, hogyan szemlélte az országot, kiben látott ellenséget. A piros csíkos A-jelentést Péter Gáboron és kommunista helyettesein kívül csak Rákosiék – a trojka és a belügyminiszter – kapták meg, de a miniszterelnök 1945-46-ban sem láthatta. Mi ez, ha nem pártszerv? Csak a háborús bűnösök elleni fellépés állt koalíciós ellenőrzés alatt. Egyszer meg kell már írni, hogy a magyar „népi demokrácia” erőszakszervezete a szovjet hadsereg meg a PRO-ÁVO-ÁVH volt.

1947-ben K. Sebestyén, a Rendező Gárda egyik parancsnoka fegyelmi bizottság elé kerül propagandatiszti múltja miatt. Ügye eljut a KEB, sőt a PB elé is. Az eljárás során csak úgy mellékesen leírják, hogy K. Sebestyén „az RG stábjában katonai tervet készített Budapest stratégiai pontjainak – hidak, Parlament stb. – megszállásáról”. Ekképp játszott a párt legbékésebb fegyveres testülete!

Péter Gáborék titkos szereplői voltak az államirányításnak és a pártirányításnak is. 1945 végén bement K.-hoz a budapesti pártbizottságra az angyalföldi titkár, hogy az egyik munkatársuk jegyzeteli mindenki szavait. Kiderült, hogy a PRO-tól kapta a megbízatást: – Felhívtam Pétert, hogy miért kell titkolózniuk, amikor tudja, mindent odaadunk, amit kérnek? Rám förmedt, hogy én is ellenük vagyok. – A Cég állam volt az államban.

Egy „túlkapásokkal” vádolt politikai rendőr felesége bejelentette Rákosiéknak, hogy Péteréknél – felsőbb utasításra! – verik a foglyokat, emiatt azok leugranak az emeletről. Jelentésében Péter Gábor erre a vádra egy szót sem vesztegetett. Nyomozójukról azt írta, hogy bár az illető különösen kegyetlen volt – három órán át vert egy ötvennyolc éves nyilast – , olyan jegyzőkönyvet vettek fel, hogy az ítélet a legenyhébb legyen: „Többet nem lehet érte tenni.” Vajon arra is RM oktatta az „amateur” gárdát, hogy nekik mindent szabad? Nem hiába mondta Péter Gábor a „keresztapjának”, a kelepcebe csalt Demény Pálnak 1945 februárjában: „A párt foglya vagy!” Tényleg az volt. Azok voltak valahányan. Demény mellett Péter Gábor és RM is.

# HARMADIK FEJEZET

## 1. A nagy kombinátor

Decemberre érett be a termés. Amint RM utólag mondta: „1946 végén államvédelmi szerveink fasiszta összeesküvést lepleztek le. Az összeesküvés szálai rövidesen a Kisgazdapárt egyes képviselőihez, majd a párt főtitkárához, Kovács Bélához vezettek.” Hihetetlenül egyszerű. Gyanítom, hogy az ötvenöt vádlott zömét azért vették épp december 30-án őrizetbe, mert tartottak tőle, hogy letartóztatásukra valamit tesz vagy szól majd a kormány vagy a SZEB nyugati képviselői. De mire kitudódik, szilveszterkor, ki foglalkozik összeesküvőkkel? Négy hónappal később Rákosi Mátyás megemlítette, hogy „1946 novemberében – az összeesküvés csúcspontján – az angol kormány jegyzékben tudatta, hogy 3500 csendőrt haza akar küldeni, de egy hajuk szála se görbüljön. Tudattuk velük, hogy jó szűrőtáboraink vannak, küldjék csak őket. Nem jöttek haza”. Nemcsak az érdekes, hogy miként fogadták őket, hogy a kérdésben az MKP döntött a kormány helyett, hanem az, hogy miféle köztársaságellenes összeesküvés az, amelynek a csúcspontján az ország semmit sem vesz észre, nincs még egy kósza robbantás sem?

1946 sokkal jobban sikerült Rákosinak, mint az előző év, és főleg biztatón ért véget. – Amíg Rákosiék a Szabó József utcában laktak – mondta G. Lajos, a villa gondnoka –, mindig a lakáson szilvesztereztek a PB-tagokkal együtt. Péter Gábor ezeken sosem vett részt, nem is járt a villában, egy alkalmat kivéve. Rákosi az örökkel is koccintott. Egyébként ritkán ivott, de ha úgy hozták a körülmények, akkor leginkább tokajit nyalogatott – majd éjfél után konvojban elmentek ide-oda. – Az egyik vendég viszont azt mondja, hogy ezeken a szilvesztereken a PB-tagokon kívül mindig ott volt Vas és Péter Gábor is feleségestül, sőt Péter dicsekedett is vele, hogy Rákosiéknál járt.

Mielőtt megérkeztek volna a vendégek, az „öreg” lement az örökhöz a magasföldszintre. A szegény fiúkból verbuvált csapat többsége ekkor ivott életében először pezsgőt, s mindjárt vele. Rákosiék családtagként kezelték őket, karácsonykor ajándékot kaptak. Az első évben RM még azzal kopogott be hozzájuk: nyissák ki, itt a kis Jézus! – és a karjára volt rakva néhány csomag Kazbek (orosz katonai cigaretta), a másik kezében egy üveg pálinka. Még koccintott velük, és mindenkitől érdeklődött a család felől. 1946-ban a cigaretta mellett vagy helyett egy pár zoknit kaptak, később meg egy kék inget.

– Az ajándékok nem a fa alatt voltak – mesélte G. Lajos –, de név szerint sorakoztak az asztalon, és az összehívott személyzetnek az elvtársnő adta át őket. Mi is vettünk zsebkendőket vagy egy rézkarcot az öreg névnapjára (február 24.). Egy alkalommal zoknitartóval leptük meg, mert láttam, hogy séta közben megcsavarta a bokáján a zoknit és visszatúrte. Nem is álltam meg szó nélkül, de ő csak legyintett: „Megszoktam már, a börtönben is így viseltük!”

Miljánovits Pál (1925) is azt vallja, hogy a szemük láttára változott meg: – Két-három éven át közvetlen volt. Az esti órákban egy héten akár háromszor is vetítettek szovjet filmeket a KV-teremben az ő elfoglaltságuktól függően. A vetítésekre Rákosin kívül Révai és Farkas Mihály is rendszeresen eljött, de bárki beülhetett, aki épp a székházban tartózkodott, és oda ült, ahol épp hely volt; akár Rákosi mellé vagy Rákosi elé is. Előfordult, hogy csak öten voltunk, de tizenöt nézőnél sosem volt több. Közülük négy PB-tag lehetett, két-három pihenő ór és aki

még ráért. Rendszeresen előfordult, hogy a fontosabb vagy bonyolultabb szövegeket Rákosi hangosan fordította, esetleg épp csak nekem.

Decemberben tehát elkezdődtek a letartóztatások. Először a „harmadik” politikai rendőrség, az ugyancsak kommunista Pálffy György vezette HM Katonapolitikai Osztály fedezte fel a „nagy összeesküvés katonai szárnyát”, ők nyomoztak a gyanúsítottak, köztük több antifasiszta ellenálló után. A letartóztatottakat hamarosan Péter Gábor csapata vette át, ők folytatták a felderítést a váltás nyilvánvaló hátránya ellenére. Farkas Vladimír (1925) szerint: – A Magyar Közösség ügyét át kellett venni a katonapolitikai osztálytól, mert félig agyonverték embereket. – Csak nem azért volt baj, mert a kisgazdapárti honvédelmi miniszter elől rejtegetni kellett az ilyesmit, nem úgy, mint a BM ÁVO-n? Ugyanis az első letartóztatások hírére, és Pálffy szögletes magyarázkodása után, Nagy Ferenc utasította a honvédelmi minisztert, hogy ő maga beszéljen a foglyokkal. És megtörtént a békeidőben ritka eset: Pálffy tábornok nem engedélyezte, hogy minisztere tárgyaljon a letartóztatottakkal! Bartha fegyelmet indított, és felfüggesztette Pálffyt az állásából. Mire Szviridov altábornagy közölte, ha nem helyezik vissza, a szovjetek maguk veszik át a nyomozást. Bár Pálffyt visszahelyezték – a pontot mégis az oroszok tették az összeesküvés végére. (Barthát Péter Gábor sem engedte a letartóztatottakhoz. És a miniszter eloldalgott, a miniszterelnök pedig beletörődött, hogy a politikai rendőrségeknek nem ő parancsol.)

A PB sok letartóztatás után napokkal, sőt néhány ember esetében hetekkel figyelmeztette Rajkot: „Készüljön arra, hogy január 4-én a földalatti szervezkedés ügyében már ki kell adni egy vezető kommunikét.” Másnap a Szabad Nép közölte, hogy eddig ötvenöt embert vettek őrizetbe „köztársaságellenes összeesküvés” címén. Az ügyet ők maguk olyan komolynak ítélték, hogy úgy határoztak: Rajk csak két rendőrrel mozdulhat, még külföldi pártkonferenciára is csak kísérelvel mehet. És még egy az évről PB-határozatokból: „Javasolják a kormánynak, hogy a családi pótlékot gyermekeként 18 forintra emelje fel.” Maguknak nagyobb ajándékot adtak: az összeesküvést, és a koncepciót, hogy mögötte a Kisgazdapárt áll. Bejelentették a letartóztatásokat, és Révai már megállapította a Szabad Népben, hogy a „kisgazdák jobbszárnya szövetkezett a horthysta ellenforradalommal”, majd egy másik cikkben felszólította őket: „Most már dönteni kell, kivel megy a Kisgazdapárt, a horthysta összeesküvőkkel vagy a magyar demokráciával.” Eszébe sem jutott, hogy még csak gyanúsítottak vannak, nem bűnösök. Varannai Aurél úgy tudósította a Reutert a perről, hogy a vád állítólagos (angolul: alleged) összeesküvés. RM elkapta őt a Parlamentben: nem hiszi, hogy összeesküvés volt? Varannai azt felelte, mivel RM volt Angliában, bizonyára tudja, hogy még a gyilkosról is csak mint „alleged”-ről írhat, amíg nincs bírósági ítélet. Rákosiék biztosak voltak a dolgukban. RM hetek óta hajtogatta, hogy Magyarországon legalább tízféle összeesküvés folyik: „Mit gondoltok, nyugton marad az a sok földbirtokos, akiket a földreform érintett? Vagy azt hiszitek, hogy az állásukból elbocsátott katonatisztek nem igyekeznek összeszűrni a levelet a Nyugaton élőkkel? – idézi őt Nagy Ferenc. – Hogy képzelitek el, hogy összeesküvés volt Lengyelországban, Romániában és a többi országban, s ugyanakkor itt meg sohasem lesz összeesküvés?”

Lett. Sikerült bizonyítani „a Szu. stb. előtt, hogy mások vagyunk”. Vagyis ugyanolyanok. Kezdünk hasonlítani a legjobbakhoz. Csak az volt a baj, hogy: „Kicsit embrionálisan, csírájában fojtottuk el ezt az összeesküvést, és emiatt jelentősége nem annyira nyilvánvaló a magyar nép előtt.” Nem lehetett még nagyobbat odacsapni.

Nem egyes politikusok ártó szándéka vagy hatalmi mániája miatt holt hamvába a pluralista társadalom Magyarországon. Ehhez a kettő együtt is kevés lett volna. A féldemokrácia védtelen volt a kizárólagosságra törekvésekkel szemben, sejtjeiben hordta az önfertőzést, a pusztulást. A nemzetközi feltételek is olyan rést ütöttek az oldalán, hogy süllýedése

törvényszerű volt, amint azt a környezetben léket kapott többi próbálkozás is mutatja. A kiszorítósdinak csak a részletei, a szereplői és a dátumai térnek el, a végeredmény szinte ugyanaz Kelet-Európában mindenütt.

Ha az összeesküvés miatt Rajkot elkezdtek vigyázni, szigoríthatták RM őrzését is: – A láthatatlan kíséretés csak '47-ben szűnt meg – emlékezett Ny. Béla (1927) gépkocsivezető. – A láthatatlan fél év volt a legnehezebb; az étkezést sem lehetett megoldani, és csak egymással beszélhettünk nap mint nap. Fél év alatt beavatkozást igénylő esemény nem volt. Amikor már legálisan láttuk el a személyi védelmet, mondták, hogy ez volt készülőben, az volt készülőben ezen az úton, azon az úton – mindig másfelé, mint ahol mentünk. Tavasszal legalizáltak bennünket, s változatlan maradt a feladatunk: utánfutók lettünk, kísértük Rákosi kocsiját. Előfutó még nem létezett, de kidolgozott technikája volt, hogy előre is figyelni kell, ha onnan fenyegetné valami veszély, meg kell hiúsítani az ártó szándékot, fel kell fogni az ütközést. Drapcsik behajtott valakibe a gödöllői úton, mert bizonytalanul jött szemben. Kiderült aztán, hogy nyilas volt az illető, meg részeg, de a szándékosságot nem lehetett rábizonyítani. Ekkor már rádió-összeköttetés volt a kocsik között, és Boda, Rákosi testőre adott utasítást a szembejövő kocsik leszorítására. Össze is tört mindkettő, de nem sérült meg senki.

RM kísérőiről Kéthly Anna két levelében is említést tett: „A szerepjátszást mindig túlzottnak, sőt humorosnak tartottam. Két 'gorillája', akik nélkül sehová sem ment, kint maradt a (parlamentari) folyosón úgy, hogy az ülésteremből kivezető ajtót állandóan szemmel tartották. Szabályszerű folyosólátogatási engedélyük volt – két rossz arcú ember, akikre én nem bíztam volna magam. Sohasem tudtam, hogy ez a két díjbirkózó a tekintély okából járt velem, vagy valóban félt attól, hogy megtámadják. Nálunk ez a fajta védelem nem járt ki egyetlen parlamenti párt vezetőjének sem, nem is hiszem, hogy erre igényt tartottak volna. De hatása a többi képviselő felé is megvolt. Éreztem, sőt láttam is néha, hogy mennyire imponál ez egyes képviselőknek. A parlamenti csoportban kétségtelenül nagy tekintélye volt, mindig azt vártam, hogy amikor belép a terembe, a többiek felállnak előtte. Ez nem történt meg; míg teljes diktátori hatalmat nem szerzett, vigyázott a parlamentáris formákra... Mint politikus keveset szerepelt a Parlamentben, ha bejött, rögtön a helyére sietett.” Ahhoz képest, hogy Sztálin mellett az őrséget lánya szerint csak a sofőr jelentette 1933-ig, Rákosit korán kezdték vigyázni, pedig itt korábban sem voltak olyan merényletek, mint amelyeket ott Lenin ellen elkövettek. Ha változtak is az idők, Nyugaton sem lődöztek a kommunistákra.

A KP-nak különleges bánásmód jár, mondta RM a munkáspártok összekötő bizottságában: „Ha a Szociáldemokrata Párt az üb-választásokon lead 5 százalékot, amiatt egy veréb le nem esik a háztetőről, de ha a Kommunista Párt veszít 2 százalékot, akkor az egész burzsoá csürhe egyhangúan elkezdi ordítani, hogy a KP gyengül, és ennek komoly politikai hatásai lennének.” Szabó Imre szombathelyi titkár tudta a megelőzés módját: „Legnépszerűbb elvtársainkat beléptettük a SZDP-be, a titkár- és elnökválasztáskor mind szociáldemokrata küldött lett, és a mi jelöltjeinkre szavazott, így az üzemi bizottságban az elnök és a titkár is kommunista lett.” És később RM megtalálta az ellenséget ott is, ahol annak előtte ő maga állt: „Ma már világos, hogy akik az üzemi bizottsági választásokat ezekre az időkre kitézték, azok egyben az összeesküvőket mentették. Semmi kétség, hogy ha ki tudjuk majd teljesen vizsgálni az összeesküvést, ki fog derülni, hogy tudatosan azok javasolták az üzemi bizottsági választást, akik a munkásegységet akarták meglazítani.”

A Magyar Közösség eredetileg jobboldali és faji alapon álló, németellenes szervezkedés volt. Maradványai – a jobbára ártatlan baráti társaságok – ugyan sosem lettek volna képesek még a köztársaság megingatására sem, különösen a Vörös Hadsereg jelenlétében, de kit érdekelt ez? A lényeg, hogy az összeesküvés ürügyet adott a Kisgazdapárt feldarabolására. (A Magyar Közösség-per vádlottainak rehabilitálása után csak adalékként érdekes, hogy Argentieri és

Lorenzo sokakkal egybehangzóan azt írja: „A Magyar Közösség-per nem volt koholmány. Ez a kommunistaellenes csoport még a német megszállás idején szerveződött, tagjai azonban továbbra is kapcsolatban maradtak egymással.”) Az említett PB-ülésen határoztak arról is, hogy figyelmeztetik az FKGP-vel kokettáló parasztpártiakat, ne akkor omoljon már a Kisgazdapárt karjába, amikor megkezdődött a bomlása. És a történet RM tálalásában: „Míg mi azon fáradoztunk, hogy a megrongált házak tetők alá kerüljenek, ne az ablaktalan házakban dideregjen a munkásnép, ők azon mesterkedtek, hogy fokozzák az elkeseredést. Népellenes tervük központja a földreform megsemmisítése volt. A legfelháborítóbb a cinizmus, hogy Magyar Közösségnek nevezték magukat.” És dicsérte Rajkot, a tizenkét gyerekes székely család ivadékát: „nem véletlen, hogy dühödten támadják”.

A propagandistáknak elmondta, hogy az FKGP egy parlamenti bizottság kezébe kívánta adni az összeesküvés felgöngyölítését: „Én magam elmentem a köztársasági elnökhöz, és megmondtam neki, ne fáradjanak az ilyen bizottságokkal, mert ezekben a Baloldali Blokk nem fog részt venni. Azt mondtam neki, az ilyen dologhoz is kettő kell, mint a szerelemhez, az egyik a Kisgazdapárt, a másik a Baloldali Blokk. Alig tudjuk visszatartani a prolit attól, hogy be ne jöjjön, és kalapáccsal rendet ne csináljon. A Parasztpárt PB-ülésén elfogadtattuk, hogy nem veszünk részt semmiféle parlamenti vizsgálóbizottságban, és tiltakozunk az ellen a demagógia ellen, hogy valakit ne lehessen összeesküvés miatt bíróság elé állítani. Utána elmentünk az SZDP-hez, és megtámogattuk őket is. A Parlamentben a Kommunista Párt felvonultatta a karzatra a melósokat, és a kisgazdák visszavonták a javaslatot... Most kezdik észrevenni, hogy aki e javaslatot tette (és vissza is vonta), az a Magyar Élet Pártjának volt a járási titkára. Most sem volt jó a munkánk az összeesküvéssel kapcsolatban, azért, mert szőröstől-bőröstől vettük az egész Kisgazdapártot.”

Szekfű Gyula történész, moszkvai követ megküldte Rákosinak is éves jelentését. Bár az ő megfogalmazásában az ismétlések is érdekesek lennének, például arról, hogy „a szovjet kormány nem fogadta el Erdély megosztására vonatkozó egyik javaslatunkat sem”, maradjunk a prominens irat újdonságainál. Szekfű ismételten visszatér arra az ábrándra, mely szabadulással hiteget a szovjet befolyás alól. „Itt külön rá kell mutatnom Mindszenty hercegprímás és politikai hívei működésére, mely a Szovjetot nemcsak alkalmi hírlapi megnyilatkozásokra indította, de a külügyminisztériumban is többször szóba hozták előttem” A kiterjedt összeesküvést Dekanozov helyettes külügyminiszter Szekfűvel beszélgetve komoly és súlyos dolognak nevezte. (Az 1953-ban kivégzett Dekanozov Berija barátja, beépített embere volt a külügyben – P. Á.) Szekfű: „A magyar-szovjet viszony alakulásának legfőbb meghatározója jelenleg a magyar belpolitika, a fegyverszüneti egyezmény, a megszállás, a hadifoglyaink sorsa, végül a békeszerződés magában véve is valószínűtleníti a független külpolitikát számunkra, és kell, hogy a szovjet irányát és nézetét elsősorban vegyük tekintetbe. Mindebből világos a tanulság. A finn kormány a békekötés napján fellobogóztatta a középületeket és külföldi követségeit, pedig az ország elvesztette Karéliát finn lakosságával együtt, de a finnek ma sem futnak megvalósíthatatlan álmok után, miután a háborút elvesztették, és tudják, hogy a szovjet limitrof-helyzetbe beilleszkedve nem kell elveszteniük sem nemzetiségüket, sem kultúrájukat, s azt is tudják, hogy ha a szovjet megbízhat bennük, nem fogja akadályozni sem gazdasági, sem művelődési kapcsolataikat a Nyugattal. Másrészt azt is tudják, hogy amíg e bizalmat el nem nyerik, állami és nemzeti létük nincs, nem is lehet teljesen megalapozva. A limitrof-államok csak mint a Szovjet barátai élhetnek nyugodt, békés, fejlődő életet. Helyzetünk a háború befejezésétől kezdve analóg a finnekével, s hozzátehetjük, a románokéval és bolgárokéval. Annyi bizonyos, hogy a Szovjet a cseh, román, lengyel példa szerint nem kíván szocializált államot, kommunista társadalmat e szomszéd országokban. Biztonságot kíván, és békességet határain. És ha belpolitikánkban garantálni tudjuk, ezzel megnyílik az út a jó és sikeres külpolitika számára is”. Lehet, hogy a

SZU 1946-ban még tényleg nem kívánta a szomszédságában a szocializált államot. Azért RM október 2-án azt írta Szántónak Moszkvába, hogy a „CK-plénum (az SZKP KV-ülése – P. Á.) szervezeti határozatait Budapesten nagyban és egészben jó eredménnyel végrehajtottuk”. – RM feltehetően a Parasztpárt megzabolázása miatt látogatta meg Illyés Gyulát. Találkozásukat egy mellékes esemény tette jelentőssé. Talán ez volt az egyetlen alkalom, amikor az igazi lényét titkoló RM kitárulkozott. Illyés Gyuláné Kozmutza Flóra – aki mestere, Szondi Lipót tipológiai elemzéséhez „gyűjtötte” „a festő, az író, a tudós” stb. Rorschach-tesztjeit – megkérte Rákosit, hogy „a politikusi arcélhez” adja a saját karakterét: csinálja végig a tesztet. És a rendkívüli önvédelmi reflexekkel megáldott főtitkárt lépre vitte a túlzott önbizalom és a hiúság. A Rorschach-teszt „tintapaca”-ábráit forgatva meg is jegyezte: „Azt hiszi, megtud rólam valamit?” A válasz akkor sem volt kétséges.

A teszt történetéhez tartozik, hogy Illyés Gyula a húszas években, Párizsban ismerte meg Rákosit. 1926-ban egy francia újság megkérte a költőt, hogy a Rákosi-per alatt legyen munkatársuk tolmácsa. Illyés és RM 1945 után találkoztak újból, és RM 1947-ben, a parasztpárti vezetők körüludvarlásakor kereste fel őt a lakásán. Ekkor készült vele az a Rorschach-teszt, amiből a felvétel után négy évtizeddel készítette az alábbi elemzést dr. Bagdy Emőke:

#### RÁKOSI MÁTYÁS LÉLEKTANI SZEMÉLYISÉGELEMZÉSE

Mentális képességeiben magas színvonalú. Intelligenciája érzelmentes helyzetben tud képességeinek megfelelően működni. Indulati-érzelmi hatásokra leromlik a gondolkodás színvonala, a képzeteket a valósággal egyeztető kritikai visszacsatolási kontroll nem hatékony. Valóságsszemléletében a realizmus érvényesül. Közvetlen céljainak elérésében elsősorban nem a morális vagy etikai kontroll vezérli, hanem gyakorlati szempontok és aktuális érdekmozzanatok. Egocentrikus ideológiaképzés és makacs, öntörvényű ítélőképesség jellemzi. Túlfékezéssel szabályozza ösztönkésztetéseit és viselkedési indítékait. Önuralmat kényszerít magára. Ez egyrészt kényszerzubbonyként feszíti, másrészt védi őt. Hiú, nőies, lelki lágyságú, ezt azonban elrejt. Nyilvánosság előtti szerepszemélyisége ezzel ellentétes, a homlokzat erőt és hatalmat fejez ki. Nagyra értékeli az erőt, amelynek értékfelnagyítása személyes belső gyengeségérzeteivel, kevesebbértékűségi önképével függ össze. Ezt túlkompensálja, ezért erőszakosságra hajlik.

Fejlődési folyamatában a kamaszlelek éretlenségében fixálódott. A „korai zárás” okai nem nyilvánvalók, de a tény kétségtelen: fejlődése kamaszkori megrekedést mutat. Ennek részeként mutatkozik meg inkorporációs mohósága: nagy étvágyúan képes enni, bekebelezni, magáévá tenni (akár ételt, akár szellemi eledelt). A befogadottak megtartó (és visszatartó) ereje is fokozott. Ebből ered a memória különlegesen nagy kapacitása, de ebből következik jellegzetes karaktervonások sora is: visszatartó, adni nem tudó, nyerni, kapni kívánó, kicsinyes és makacs személyiség. A visszatartó erők a beszéd folyamatok útjába vagy a gondolatok leírásába blokkolóan törhetnek be, ez kettőzésben, dadogás-ekvivalens beszédzökkenőkben nyilvánulhat meg. Ezek a visszatartó erők nem engedélyezik a lelki mozgásfolyamatok természetes zajlását, például a befogadott nagy tömegű ismeret originális és szabad (divergens) kapcsolásokon alapuló felhasználását. Így a reprodukív intelligencia dominál, a kreatív eredetiség viszont háttérbe szorul. Zárt keretek között tartott, merev sablonutakon zajló gondolkodása megfelel „öntörvényű” gondolkodásos munkamódjának. Közben kimagasló tudásanyaggal rendelkezik, okos, logikus, gyors, éles észjárású, egyszersmind csak a saját meggyőződési rendszerében képes ezt jól működtetni. Meggyőződési rendszere lelki energiákkal megszállottan túltöltött. A kivitelezési erő ehhez képest gyöngye. Belső renyhesség, kényelmesség akadályozza a cselekvő magatartást, így valószínűleg a környezet mozgatásával pótolja saját cselekvőerőinek inerciáját.

Érzelmében óvatos. A környezet véleményére erősen támaszkodó, hízélgéssal becsapható, önmagára vonatkozó pozitív információkra sóvárgó ember. Önmagát másokhoz képest alulértékeli, ezt intellektuális teljesítményével és viselkedésével túlkompenzálja, miközben gyengeségeit igyekszik titkolni. Önképének hiányosságait pozitív információkkal tölti fel. Ebből ered szellemi vaksága a hízélgésre, az álságos magatartásra. Önmagáról minden pozitívumot bekebelez és felnagyít, a világ felé ezt a pozitív képet mutatja fel.

Türelmetlen és kíméletlen ember. Kíméletlenségét nem agresszív töltések adják, hanem önszemponió igazságérzés, dogmatikus öntörvényűség, amelynek szellemében nem tud tekintettel lenni másfajta érvényességre, és nem tudja elviselni a kételkedést.

Gyanakvása fokozott, projekciós kivetítőmechanizmusai szabadon működnek. Környezetében saját negatívumait látja viszont, nem tud bízni senkiben; gyanakvásaiban többszörös ellenőrzési fázisokkal védelmezi magát (ritusok, „ellenőrzési ceremóniák”) a feltételezett támadások és veszélyhelyzetek ellen. Legfőbb vágya, hogy biztonságban legyen, de ezt soha nem képes lelkileg elérni. Fél belső gyengeségeinek lelepleződésétől. A történésekért másokat tesz felelőssé, és annyira kíméletlen másokkal, ahogyan saját gyengeségeit gyűlöli, melyeket nem tud vállalni. Önmagát is becsapva úgy hiszi, a dolgokért (melyeket ő csinált) mások tehetők felelőssé, az ő hibájából nem történhet baj, nem származhat probléma, negatív következmény.

Jó meggyőző- és elhíttőképessége van, a befolyásolásban kedvét leli. Humorérzékét színlel, valójában képtelen a két- vagy többértelműségek kezelésére. Így könnyen félrefog a viccek, tréfák értelmezésében, mert azokat hajlamos önmagára vonatkoztatni és gúnynak vélve megtorolni.

Összességében megállapítható, hogy személyiségfejlődése „korai zárás”-sal jellemezhető, pubertáskori jellegzetességeket tükröz. Önértékelési problémáit és konfliktusait titkolva, erőszakos viselkedéssel, önfelnagyító, egoisztikus módon viszonyul a világhoz, életvezetése öntörvényű.

Az összeesküvés terebélyesítése miatt a PB hetenként nem egyszer, hanem kétszer, sőt háromszor is ülésezett. Ha a vádak a köznapi szereplőknél netán helytállóak is voltak, azzal, hogy kiterjesztették a „felső kapcsolatra”, egy-két kisézda képviselőre, majd egy miniszterre is, elvesztette a realitását. Ám ez nem mentette meg őket az ítélettől. Rajk hideg fejével irányította a leleplezéseket. Nemcsak ismertette a kisézdapárti vezérkarral a nyomozás menetét, hanem szemtől szembe gyanúba keverte főtitkárukat, Kovács Bélát is.

RM nagy alakítása valószínűleg a leányfalui elnöki rezidencián esett egy pártvezetői találkozáson. Szakasits Árpád szerint: „Tildy valami olyasmit mondott, hogy a kommunisták minden szabadabb megnyilvánulást ellenforradalomnak bélyegeznek, és nem vezet jóra... Jóformán be sem fejezhette mondatát, amikor Rákosi magából kikelve verni kezdte az asztalt, de olyan erővel, hogy az asztal lapja megrepedt, és üvöltve kiáltotta Tildy felé: 'Vegyétek tudomásul, hogy én innen nem megyek még egyszer emigrációba!' Arca kivörösödött, és mintha a téboly lárvája borult volna rá. Néma csönd támadt. Hosszú percekig senki sem szólalt meg. Rákosi közben lehiggadt. A tárgyalás folytatódott, de nem emlékszem, hogy megállapodásra jutottunk volna. Ezt a délutánt soha el nem felejtettem, és valahányszor keményebb csatát vívtunk egymással, mindig fölremltet előttem akkori arca.” Nyugodt vitapartner volt, ám színészi adottságai folytán akár tervezhette is ezt a kitörést. Nem tudni, mennyire haragudott, és mennyire játszotta meg a haragot. A jelek szerint nála nemhogy egy kívülálló, de ő maga sem tudta elválasztani a színlelést és az őszinteséget. Képtelenebb helyzetekben is képes volt elhinni, hogy őszintén beszél és cselekszik. Önmagát is meg tudta győzni róla: egyre inkább a vérévé vált az alakoskodás. Alapjában sem érzelmes, sem



lobbanékony nem volt, érzelmeit alá tudta rendelni a helyzetnek. A számítás és a ravaszság tette képessé, hogy egész lényével felinduljon, de valószínűleg csak ha kellett. Ha valamit elérhetett vele. Ez esetben némi alapja is volt a dühkitörésnek: a hatalomból nem akart emigrálni. Erős önfegyelme ellenére szabadjára engedte az indulatát, sőt rá is játszott, hogy elejét vegye a szóváltásnak. Egyik vezetőtársa mondta róla: – Hallatlan jó politikai érzéke volt, hangot talált az emberekkel, kitűnően tudott bárkivel tárgyalni. Itthon minden más párt vezetőjével szemben abszolút szellemi fölényben volt, ritkán erőszakoskodott, érvekkel győzte meg az embereket. Messze az átlag fölötti ember volt.

Évtizedek óta folyik a vita és a találgatás, hogy miként születtek a bolygóállamokban is a hamis perek. Nem isteni beavatkozás, nem valami fordulat teremtette őket. Lehetőségük, sőt kényszerük benne volt a rendszerben, részenként ki is próbálták, csak nem mentek el a „végső megoldásig”. A kezdő perek nem kerültek reflektorfénybe. Előbb csak bizonyos politikai eseményekhez – például a választáshoz – kapcsoltak pereket, aztán megpróbálták a politikai és gazdasági intézkedéseket ítéletekkel alátámasztani. És a lehetőség lassan kötelességgé vált. Hiába fogadkozott RM, hogy „nálunk ez nem ismétlődik”, nem létezhetek nélküle. Nem voltak megátalkodott bűnözők, csak eltökéltek. Porcikáikba, másodperceikbe is beszivárgott a rendszer vivőanyaga, a politika. A „bíróági előadások” erősítették a hitet, a csalhatatlanságot, a fanatizmust. Így tudtak újabb magasságokba rugaszkodni: egyre nagyobb szabású egyszeri bemutatókat, premiereket produkálni. Cs., a pártigazságügy jelese (1916) mondta utólag: – A '45-48 közötti pereket (Magyar Közösség, MAORT stb.) csak a csodás fellendülés, újjáépítés, a történelmi intézkedések tükrében tudom nézni. – Ne lepődjünk meg. Amint az egyik koncepció per elítélte Haraszi Sándor is megírta, azzal vigasztalta magát, hogy kinn azért épül a szocializmus...

A január 23-ei PB-ülés leszögezi, hogy az összeesküvők pörét jól elő kell készíteni: „Gondoskodni kell a per hallgatóságáról. Maximális gonddal, az ügyészség jelenlétében kell felvenni a végleges jegyzőkönyveket. Feltétlenül beszélni kell a tárgyalásvezető elnökkel és az ügyésszel is. Gondoskodni kell megfelelő népbírákról is.” Február 6-án úgy döntenek, hogy „Rákosi elvtárs beszéljen holnap a köztársasági elnökkel Kovács Béla kiadatásának kérdéséről.” Fel sem merült, hogy ez a főügyész dolga lenne. (Az FKGP képviselő főtitkárának még a kihallgatását is mentelmi bizottságnak kellett volna engedélyeznie, a letartóztatásról nem is beszélve.) A PB utasította a párt képviselőit, hogy „a Parlamentben és a Parlament folyosóján foglalkozzanak a kiscgazda képviselőkkel, és törekedjenek befolyásolásukra. Érintkezésbe kell lépni a szociáldemokrata és a parasztpárti sajtóval, hogy egységes magatartást tanúsítsunk Kovács Béla ügyében”. Február 13-án „Megbízják Rákosi elvtársat, hasson oda, hogy Ries (szocdem igazságügyminiszter – P. Á.) szombaton adjon ki nyilatkozatot, hogy az iratok átvizsgálása alapján szükségesnek tartja Kovács Béla kiadatását”. Február 18.: „A harcot tovább kell vinni Kovács Béla kiadatásáért”. Február 20-án kommunikét adnak ki: „...az összeesküvés következetes felszámolása a demokrácia érdeke.” Kovács Béla hiába magyarázta el Vas Zoltánnak, hogy az ország javáért együtt akar haladni velük, hogy az összeesküvésben nem vett részt, hogy ha kívánják, hogy álljon félre, lemond a képviselőségről, és visszamegy parasztnak. Mintha már kevés lett volna az ő feje is. RM azt üzentte: ismerje el a bűnösségét, és jelenjen meg a rendőrségen.

Pártközi értekezleten RM felelősségre vonja Nagy Ferencet. Bismarck mondását idézi a miniszterelnöknek: „Ha én valamit el akarok utasítani, úgy kezdem, hogy elvben teljesen egyetértek veletek.” Zsarolja, hogy a magyar népnek fel sem vetették a Kiscgazdapárt teljes vezetőségének a felelősségét, vádolja, hogy hiányzik belőlük a felelősségérzet a nemzettel szemben. „Azt javasoljátok, hogy ennyi csalódás után ismét fogadjuk el azt, hogy ti ráolvasással intézitek el a dolgot. Mi pedig várjuk meg az újabb összeesküvést, és akkor majd

kezdődik előről. Mi tényleg a vesénket és a tüdönket kitesszük, hogy megegyezésre jussunk. Nekünk elégünk volt a Salátákból.”

PB, március 13.: „Rákosi elvtárs jelentse be holnap Nagy Ferencnek, hogy nem ért egyet Bognár József főtitkárhelyettesi, sem egyéb politikai beosztásával. Szükség esetén Bognár levelét nyilvánosságra hozzuk.” A zsarolás tényénél, de tartalmánál is fontosabb, hogy Rákosiék már jogot formáltak még a győztes párt tisztségeinek elosztására is. Bognárból mégis RM csinált budapesti polgármestert, igaz, azzal a felkiáltással, hogy egy teljesen új területet kell megtanulnia, és legalább kevesebb ideje marad a politizálásra. És nála „a félmondatokra is figyelni kellett, ha az ember létezni akart”.

Ha nem akarták, hogy kifulladásra kerüljön a támadás, főtisztet kellett ejteniük. De miért épp Kovácsra esett a választás? Mert itt szakítani lehetett. Mert Nagy Ferenc barátja volt, mert talán ő volt a legkeményebb, és legtehetségesebb, mert RM nem kedvelte (és viszont). Nemcsak azért nem szerette, mert spiccesen állítólag RM rövid nyakán, akasztása nehézségein viccelődött. Inkább azért, mert leginkább ő látott át rajta, és nemegyszer bántón odavágta a véleményét, hogy például, ha agresszív marad, ha a baloldal átveszi a hatalmat, kivonultatja ellenük „a reakciót”: a parasztokat. A napnál világosabb tehát, hogy Kovács megátalkodott jobboldali, sőt reakciós. Ám a bíróság előtt mindez még kevés lett volna. Ráadásul a mentelmi bizottság sem adta ki. Pedig kikérése pillanatától, február 7-től kezdve szünet nélkül támadták. És semmi alledged (mint az angolban): február 9-én a Szabad Nép háromhasábos címben közölte: „Kovács Béla összeesküvő.” Közben RM (Szakasits-csal együtt) próbálta rávenni Nagy Ferencet és Tildyt, ha már nem váltják le Kovács Bélát, legalább átmenetileg küldjék szabadságra. Majd amikor ideiglenesen visszavonult, és a neve lekerült a Kis Újság fejlécéről, RM egy népgyűlésen jelentette ki: „Ebből látszik: a Kisgazdapárt vezetői is tudták, hogy Kovács Bélával baj van.”

Közeli munkatársa szerint a Magyar Közösség-perről RM rendszeresen informálta Sztálint. Nyoma nincs, de elképzelhető. Hisz a mentelmi jog által is védett magyar képviselőnek, a legnagyobb magyar párt főtitkárának az elhurcolására talán nem volt elég Vorosilovot megkérni. Kovácsot nem lehetett úgy eltüntetni, mint mondjuk Bethlen István volt miniszterelnököt. Ez diplomáciai ügy volt, kiszámítható – és be is következő – nyugati tiltakozással. Nem törődtek ezzel sem. Két hónapig a köztársaság elleni összeesküvéssel volt tele az ország. Egy csoport leleplezésével, amely rákészült, ha kivonulnak az oroszok, minden tisztségbe csak a magyarok... Aztán a megszálló hatóságok letartóztatják az egyik fővezért „földalatti, szovjetellenes, fegyveres terroristacsoportok alakításában és a Szovjet Hadsereg ellen irányuló kémkedés szervezésében való aktív részvétele miatt”. Hát egy összeesküvés volt vagy kettő? A nyugatiak tiltakozására adott szovjet válasz szerint a magyar baloldali pártokat nem lehet azzal vádolni, hogy kisebbségi diktatúrára törnek. Netán a többségi párt tette volna ezt? Nehezen magyarázható, hogy második emberéért, barátjáért nem mondott le Nagy Ferenc. Pedig sejthető volt, hogy ő következik, hogy Kovács Bélát a nyakára hurkolják.

Mások menekültek. Gyanúsán sokan szöktek külföldre a vádlottjelöltek közül. Érthetetlen, hogy csúszhatott ki ennyi nagy hal Péter Gáborék kezéből, hogy még csak dorgálás sem volt emiatt, hogy a politikai rendőrséggel annyiszor elégedetlen RM nem tette szóvá őket. Egy jegyzetben, igaz, egy későbbi vádlottal, Pfeifferrel kapcsolatban azt írta: „Miért hagytuk szökni = jobban demor., mint a letartóztatás.”

Bognár József szerint RM nemcsak a Kovács Béla-ügyben „játszott hamis kártyákkal. Ő olyan természetű volt, aki élvezte a machiavellizmust, örömét lelte abban, hogy túljár mások eszén, hogy sokkal okosabb, mint mások, hogy meg tud téveszteni másokat. Elvezte ezeket a szituációkat. Valami machiavellizmus mindenfajta politikához szükséges, ez teljesen

nyilvánvaló. De Rákosi, valószínűleg természeténél fogva vagy ellenséges érzéseivel fogva mások iránt, sok szorult, és aztán ez még valahogy fölhalmozódott benne”.

Az, hogy Kovács Bélát 1947. február 25-én letartóztatták, és a Szovjetunióban húsz évre ítélték, nemcsak az ő számára volt tragikus. A lépés a hazai politikai erők tudomására adta, hogy Rákosiakat nem korlátozza semmi: ha valami nem megy nekik a hazai törvények miatt, majd megy a megszállók törvényenkívüliségével. A szövetségeseknek pedig azt üzenté, hogy a SZU a megszerzett érdekszférában a látszatra sem ad. RM megnyugodhatott, nem kell finomkodnia: ha baj van, a szovjetek segítenek, ahogy a Kovács-ügyben is „segítettek.” Az csak utólag állapítható meg, hogy akár hosszú távú koalíciós együttműködésre rendezkedett be az MKP, akár a hatalom megszerzésére tört, RM a centrummal legtehetségesebb embereitől igyekezett megszabadulni. Mindenkitől, aki az ő baloldali politikájára nézve veszélyes lehetett; az SZDP-ben épp úgy, mint a kisgazdák között inkább a középszerű politikusokat támogatta.

1946 áprilisában Sztálin még azt közölte Nagy Ferencsel, hogy „a megszálló csapatokat rohamosan kivonják Magyarországról”. Fülöp Mihály a Magyar Nemzet Történelmünk fehér foltjai sorozatában azt írta: 1946 végén Vorosilov is törzskara tudomására hozta: „Sztálin feladja Magyarországot, és a szovjet hadsereg kivonul az országból. Polgári demokrácia lesz Magyarországon, ezért fontos előkészületek megtételére van szükség.” Eszerint mégis volt esélye a pluralista társadalomnak. Névre szólóan talán senki nem hibáztatható azért, hogy az orosz csapatok mégis maradtak.

1947 tavaszán gyakorlatilag fölbomlott a háborúban kialakult szövetség, s Nyugat-Európában megkezdtek visszaszorítani a baloldali, Közép-Európában a polgári nézeteket. Ennek következményeként maradtak Magyarországon a szovjet csapatok. Am RM már a januári KV-ülésen, két hónappal a fordulatot jelentő Truman-doktrína meghirdetése előtt ábrándnak minősítette, hogy a békeszerződés aláírásával (1947. február 10.) kivonulnak az oroszok: „Ilyen gyors és hirtelen változás nem történik. Maradni fog még jelentékeny szovjet haderő az osztrák béke megkötéséig és valószínű még azután is, hogy az Ausztriába vezető összekötő utakat védje és biztosítsa. – Sőt: – A békeszerződés után lehet, több lesz az orosz katona Budapesten, mint most, mert ide fognak hozni egy ezredet, hogy mindenki megértse, hogy a helyzet nem változott.”

Tehát Truman az indok, és Sztálin az ok. Ő jóval korábban azt mondta Gyilasznak: ez a háború elüt a korábbiaktól, ha valaki területeket foglal el, ezekre rákényszeríti a maga társadalmi rendszerét. Először még lassabban találtak erre indokot, aztán belejöttek, és évtizedeken át mindkét fél jobbnál jobb magyarázatokkal szolgált minden lépéshez.

Az oroszok mennek-maradnak vacillálása csak arra volt jó, hogy a kisgazdákat narkotizálja. Ők minden lépésüknél arról ábrándoztak, be szép is lesz, ha helyreáll a függetlenség – és emiatt kevesebb tiltakozással tűrtek minden megpróbáltatást. De RM olyan lendülettel vetette magát rájuk, hogy már egy kivonulás esetén sem tudott volna holmi polgári demokráciánál leállni. Pedig ez a demokrácia félig kész volt az indulásra. De a környező országok barométere süllyedt, és RM elszántságát csak acélozta, hogy Bulgáriában abszolút többséget szerzett a KP.

Magyarország a hidegháborúhoz először Kovács Bélát (majd miniszterelnökét) adta, más egyébről nem beszélve. Kovács csak 1956 tavaszán került hazai börtönbe. RM üzent neki, de ő még csak nem is válaszolt a bukás szélén egyensúlyozó főtitkárnak: nem tudta feledni az elmúlt kilenc évet. Pedig az ő útja is felfelé vezethetett volna, mint annyi más szabadulónak.

Vorosilov a kivonulás bejelentésekor azt mondta: „Polgári demokrácia lesz Magyarországon, ezért fontos előkészületek megtételére van szükség.” Szamuely Tibor, volt SZEB-tiszt

Londonban elmondta Gosztanyi Péternek, hogy a kivonulásig az NKVD igyekezett beépülni a magyar hivatalokba. Aztán 1947 elején mégis maradtak. Ez azt jelenti, hogy korlátozott magyar demokráciáról is legfeljebb a pártok felállításától a Kovács Béla elhurcolásáig (1945 nyara-1947 február) tartó bő másfél esztendőben lehet beszélni. De talán pontosabb, ha átmeneti időszaknak vagy – a pártzsargonnak megfelelően – a hatalom megszerzése vagy kisajátítása esztendeinek nevezzük ezt a időt. Mert ami nem sikerült a választásokon, azt rövid ocsúdás után Rákosiék megpróbálták „egyenesebb” úton elérni. 1947 tavaszán, a Kisgazdapárt feldarabolásának kezdetén a cél már csak az MKP-uralom lehetett.

1947. február 11-én az FKGP ugyan elítélte az összeesküvést, de ez akkor már kevésnek látszott. Sőt az is, hogy a gellérthegy-i felszabadulási emlékmű április 4-ei avatásán maga Nagy Ferenc hirdetett kemény harcot a demokrácia ellenségeivel. Ekkor már az ő leváltása volt napirenden. Nem ilyen köznapi szavakkal, hanem fenségesen, ahogy RM fogalmazta: „pártunk irányt vett az osztálybefolyás mélyítésére és a párt tömegbázisának kiszélesítésére”.

Április 5-én írásos jelentést küldött Moszkvába a Dimitrov helyére került Szuszlovnak: „Minthogy három héttel ezelőtt egy megállapodás – valamiféle fegyverszünet – jött létre a Kisgazdapárttal, úgy próbáljuk a kampányt folytatni, hogy a szakításért és az ellenségeskedések újrakezdéséért a felelősség a kisgazdákat és a velük szövetséges reakciót terhelje.” És két hónappal a miniszterelnök lemondatása előtt ekképp írta le a „fegyverszüneti” tervet: „Most bebizonyosodott, hogy Nagy Ferenc miniszterelnök mindenképpen részt vett az összeesküvésben, sőt feltételezhető, hogy a legutóbbi időben ő adta a politikai tanácsokat az összeesküvőknek. A kérdés most az, hogyan lépünk föl ellene. Mi most a fakultatív vallásoktatást Nagy Ferencel és pártjával akarjuk végrehajtatni, és ezért kénytelenek vagyunk abbahagyni az ellene irányuló közvetlen támadásokat mindaddig, amíg ebben a kérdésben következetes marad.”

Ám hiába próbálták dolgoztatni az összeesküvőt, az MKP-nak visszakoznia kellett a fakultatív vallásoktatásban. Ezt is Nagy Ferenc rovására írták. Eltávolítására – újbeszélül: a politikai vonal kidolgozására – május elején a PB öttagú bizottságot alakított. (Az ötös fogat a főtitkárság – RM, Farkas, Kádár – és Gerő meg Révai.) Hasonló bizottságot a kongresszus előtt sem hívtak életre, ezért ha dolgoztak, csak az FKGP jobbszárnyának felszámolását tervezhették, s talán emiatt sem maradt e „politikai vonalnak” írásos nyoma. Az MKP PB ekkor már nyíltan úgy viselkedett, mintha ő volna a hatalom kizárólagos birtokosa. Az SZDP-vel úgy osztozkodtak a pozíciókon, mintha más párt nem is lett volna. (Rajk javaslata: a belügyben csak akkor kapjanak a szocdemek új tisztségeket, ha vállalják a fegyelmi és függelmi szabályzatot, és a hivatali titoktartást betartják. Ha megszegnék, nem kifogásolják a megtorló rendszabályokat, és megszüntetik a rendőrségi pártfrakciót stb.) Még egy határozatuk: „Szükségesnek tartjuk, hogy már most puhatolózni kezdjünk, nem lehetséges-e a Szépművészeti Múzeum néhány legértékesebb képét Amerikába eladni. A befolyó összeget a bankjegy-kibocsátás fedezésére és vásárlásra kellene fordítani.” (Májusban írtak ki pályázatot az általam ismeretlen „pártinduló szövegére és zenéjére”. Ugyancsak PB-ülésen született egy zsarolós alku: tudomásul vették, hogy „dr. Gaál, amennyiben a párt trieszti főkonzuli kinevezéséhez hozzájárul, a Világban nem hoz semmit a kommunisták ellen, fellép az antikommunisták ellen.” Továbbá a Szovjet Exportfilmet udvariasan megnyugtatták, hogy „javulás van, és ígérik, hogy ez gyorsul”. Ám leszögezik: „Semmi esetre sem mehetünk bele abba, hogy csak orosz filmeket terjesszünk.” Megegyeznek abban is, hogy a B-listázott párttagokat elhelyezik, ami azt jelenti, hogy a kommunistákra csak tessék-lássék érvényes a többpárti megegyezéssel született állami rendelkezés.)

Az agyonhajszolt Nagy Ferenc nem érezte, mekkora a veszély. Május közepén szabadságra utazott Svájcba. Bár az sem segített volna, ha marad. Magyar-szovjet koprodukcióban már

elkészült a leváltás forgatókönyve, és csak a dramaturgi simításokat kellett elvégezni rajta. Május 23-án RM tudatta a baloldali kisgazda vezetőkkel, hogy következik az összeesküvő Nagy Ferenc lemondatása. Újbeszélül: „Május 23-án Rákosi elvtárs hírül adta, hogy a miniszterelnök svájci tartózkodását a fejlődés meggyorsítására kell kihasználni.” (Vajon a Moszkvába küldött jelentésben miért ír harmadik személyben magáról? – P. Á.)

– Amikor a miniszterelnök Svájcban üdült, Péter Gábor azt mondta, Rákosi elvtárs utasítása, hogy le kell hallgatni Nagy Ferenc miniszterelnök telefonját – mondta „a fejlődés meggyorsításáról” Farkas Vladimír. – Akkor én ezt a hatalomért folyó harcban elfogadhatónak tartottam, és a párt érdekében vállaltam volna ennél többet is. Nem tartozott a kőbe vésett törvények sorába, hogy csak az szolgálja a szocializmust, ami egyben erkölcsös és etikus is. Nemcsak lehallgatni kellett Nagy Ferenc telefonját, hanem rögzíteni is a beszélgetéseket. (A lemezes rögzítés helyett akkortájt tértünk át a drótos magnókra.) Vagyis az ügyben Rákosi úgy tudott lépni, hogy egyidejűleg az asztalán volt Nagy Ferenc beszélgetéseinek a szövege. – És az asztalán volt már régóta a jugoszlávok biztatása. Szántó Zoltán belgrádi követ (Révai sógora) Kovács letartóztatása után azt írta Rákosinak: „Az itteni elvtársak pozitívan értékelik a magyarországi helyzetet az összeesküvés leleplezésében. A Kovács Béla körüli erélyes és szívós harcban a demokrácia komoly eredményeit látják.”

Tolnai Gábor május utolsó hetében járt Rákosiéknál: „Az ebédlőben kitűnő ételek és délszaki gyümölcsök vártak. A berendezés hasonlított az Akadémia utcai dolgozószobájához. Nagy karosszékek, mély fotelok és gazdag faragású, sötét színű üveges könyvesszekrény, neobarokk. Marx, Engels, Lenin és Sztálin művei orosz nyelvű kiadásokban. A falon mindössze egy felnagyított Lenin-fénykép és egy Sztálin-kép szerepelt.

Ekkor a Nagy Ferenc-ügy volt a napirenden, és erről kijelentette: 'A legjobban sikerült pernél is nagyobb siker, ha vádlott maga bizonyítja ellenséges gondolkozását!' – Ez alatt azt értette, hogyha Nagy Ferenc nem tér haza.”

Az önmagát Rákosi elvtársként idéző RM moszkvai beszámolója szerint: „Május 28-ára Rákosi elvtárs, mint fungáló miniszterelnök, megkapta Szviridov altábornagy jegyzékét Kovács Béla vallomásával. (Ebben utasították vissza a kormány kérését Kovács Béla kiadatására – P. Á.) Rákosi elvtárs a jegyzék, valamint a mellékletek tartalmát közölte a Szociáldemokrata Párt vezetőivel. Ezután Szakasits elment az ülésről, s egy félórával később már észrevettük, hogy indiszkrécioja folytán az ellenfél valamit megtudott. (És az, hogy ő 23-án közölte velük? – P. Á.)

Rákosi este 7 órakor összehívta a Minisztertanács rendkívüli ülését. Ezen a délutánon Tildyt, a köztársaság elnökét sem lehetett megtalálni. Állítólag valahol vidéken horgászott. A Minisztertanács egyáltalában nem volt előkészítve. Rákosi közölte a Minisztertanáccsal a jegyzék tartalmát, és azután fölolvasta a Nagy Ferenc elleni vallomások legterhelőbb részeit. Ugyanakkor javasolta: 'Ne tegyünk semmit, egyelőre csak kérjük meg Nagy Ferencet, hogy azonnal térjen vissza.' Ezt a javaslatot látható megkönnyebbuléssel a Kisgazdapárt tagjai is egyhangúlag elfogadták, csak Balogh István, a miniszterelnök államtitkára vette észre, hogy mindez mit jelent, és aggódva felsóhajtott: 'Ez éppen elég!' Az ülésről és határozatról azonnal kommunikét hoztunk nyilvánosságra. Rádió útján terjesztettük, és megfelelő feltűnést keltett. Másnap közöltük Nagy Ferencsel a határozatot, Rákosi telefonon beszélt vele. Vázolta előtte a közölt tények súlyosságát és azt az óriási felháborodást, amely az ország munkásai és parasztjai körében Nagy Ferenc ellen kialakult. Javasolta neki, hogy azonnal térjen vissza, s megígérte, hogy a tömeg esetleges támadása ellen a rendőrség megvédi. A közlések mély benyomást tettek Nagy Ferencre. Magyarországi bűntársai szintén telefonáltak neki, és sejtették vele, hogy visszatérése után bíróság elé kerül. 29-én este a Kisgazdapárt Politikai

Irodája határozatot hozott, amely szerint Nagy Ferencnek azonnal vissza kell térnie. Az iroda azonban megbízta Balogh államtitkárt, hogy azonnal telefonáljon Nagy Ferencnek, hogy ne jöjjön vissza, mert attól félnek, hogy visszatérése után olyan vallomást tenne, amely a pártot súlyosan kompromittálná.

Balogh a megbízást teljesítette. Hasonló üzenetet küldhetett Nagy Ferencnek a köztársaság elnöke is. Május 30-án a két munkáspárt összekötő bizottsága közös ülést tartott, ahol elhatározták, hogy Nagy Ferenc lemondását követelik, és közös tömegtüntetéseket rendeznek.

Egyidejűleg Nagy Ferencet felhívták, hogy vagy azonnal térjen vissza, vagy mondjon le. Délután 3 óráig terjedt számára az ultimátum. A berni magyar követ közlése alapján, amely szerint Nagy Ferenc előtte kijelentette, hogy lemond, ezt a tényt délután fél 5 órakor a magyar hivatalos Távirati Iroda közölte, és a kommunista újság különkiadásában, valamint a rádióban terjesztették. (Az írásos lemondás két nappal később történt meg, miután Nagy Ferenc 4 éves fiát Svájcba küldték – P. Á.)

A hír nagy benyomást keltett. 31-én délelőtt elhatároztuk, hogy Dinnyés Lajos jelöltségét támogatjuk. Javaslatunkra a Nemzeti Parasztpárt hasonló határozatot hozott. Megfelelő habozás után a Szociáldemokrata Párt is egyetértett vele... A többi pártban a fejetlenség akkora volt, hogy még Sulyok, a félfasiszta Szabadságpárt vezére sem szólalt fel, és elfogadta a jelölést.

Este 7 órakor Rákosi, mint fungáló miniszterelnök, megjelent a köztársaság elnökénél. Közölte vele a (parlamentari) Politikai Bizottság határozatát, amelynek alkotmányos joga a jelölés. Félórás közelharc bontakozott ki, mert a köztársaság elnöke határozottan kitarított amellett, hogy Balogh Istvánt, a Kisgazdapárt főtitkárát egyidejűleg nevezzék ki a miniszterelnök államtitkárává. Rákosi ezt határozottan visszautasította, s ebben Dinnyés is támogatta.

Meggyorsítottuk a fejlődést, mert joggal féltünk attól, hogy minden huzavona lehetőséget nyújt ellenfeleinknek a beavatkozásra. E krízis idején Schoenfeld volt amerikai követet már felmentették tisztéből. Rákosi, mint miniszterelnök, Nagy Ferenc lemondása napjának délutánján búcsúebédet adott tiszteletére, és az új követ még nem volt jelen. (A május 29-i búcsúztatáson „Több, mint kétesztendő /jól végzett – kihúzva/ nehéz munkája után” RM a követ úrra emelte poharát, akit az „Isten soká éltessen!” – P. Á.) Megtudtuk, hogy abban az órában, amelyben Budapesten az új kormány elfoglalta hivatalát, Nagy Ferenc Bernben azt az utasítást kapta, hogy semmi körülmények között se mondjon le. Ez a tanács gyors cselekvésünk folytán későn érkezett. (Ilyesmiről senki sem tud – P. Á.)

Ragaszkodtunk ahhoz, hogy az új kormánynak ne legyenek új tagjai, mert előre láttuk az angolszász támadásokat. Súlyt helyeztünk arra, hogy az új kormány kifelé elődje egyenes folytatásának tűnjön. Ezenkívül minden új jelölés késleltette volna a gyors megoldást, csak Gyöngyösit (a külügyminiszter – P. Á.) ejtettük el, de azzal csillapítottuk le, hogy esetleg mint követet alkalmazzuk. (A hatalmi posztok változatlanul hagyása azt jelentette, hogy a veszélyes Kovács Béla helyére, a Kisgazdapárt főtitkári tisztségébe Balogh páter került, a külügyminiszteri székbe pedig az a Mihályfi Ernő, aki a szovjet kapcsolatot részesítette előnyben – P. Á.)

Az események hatását másnap fokozta Varga Bélának, a parlament elnökének a szökése. Követelésünkre a Kisgazdapárt politikai irodája Nagy Ferencet és Varga Bélát mint árulókat megbélyegezte és a pártból kizárta.

A Kisgazdapárt egy csapásra elvesztette elnökét és miniszterelnökét, Nagy Ferencet, a parlament elnökét, Varga Bélát és főtitkárát, Baloghot (mint államtitkárt – P. Á.). Nagy náluk a

fejtelenség, pénzügyileg csődben vannak, s nekünk megvan a magunk baja azzal, hogy segítsük az új baloldali vezetőséget, hogy lehetővé tegyük a demokratikus elemek újjászerveződését.” Utólag RM azt jegyezte föl Nagy Ferenc lemondásáról, hogy „drámai jelenetekben bővelkedő 3 nap”.

RM csak az ártatlan Kovács Béla „várható vallomásából” tudhatta két hónappal korábban, hogy Nagy Ferenc „mindenképpen részt vett az összeesküvésben”. Kovács Imre azt írja, hogy névrokona, Béla előre megmondta, nem hagyja magát kínozni, az első ütés után aláír mindent, amit elé tesznek. „Előbb-utóbb úgyis ezt kell tennem, vagy megírom a vallomást, ha ezt követelik.” Kovács Imre szerint a feleségének mégis véres alsóruhákat adtak ki mosásra, ami az ÁVÓ-nál nem volt szokás. Mármint a fehéreneműk kiadása.

RM azt írta, hogy „Május 28-ára megkapta Szviridov altábornagy jegyzékét.” Miért nem május 28-án? Vagy csak a rosszindulat érte ezt úgy, hogy május 28-ára megkapta, ahogy megegyeztek, hisz Nagy Ferenc már indult volna haza? Augusztus 13-án maga vallja be Szuszlovnak: „Az összeesküvés felgöngyölítésénél elért politikai sikereink és az az energia, amelyet ebben kifejtettünk, elriasztóan hatott a lakosság bizonyos részeire, félelmet ébresztett bennük”, Nagy Ferencnek mégis nyomban azt blöffölte, hogy „az ország munkásai és parasztjai körében” óriási a felháborodás, igaz, „megígérte, hogy a tömeg esetleges támadása ellen a rendőrség megvédi”. RM nem rejtett szándéka ellenére Nagy Ferenc mégis haza akart jönni. Hosszas alkudozás, fenyegetőzés és ultimátum után legkisebb gyermekéért „cserébe” a svájci-osztrák határon június 2-án egy autó tetején aláírta, hogy május 31-ei dátummal lemond.

Május 30-án fél ötkor adta hírül az MTI, talán az MKP által megvásárolt Balogh páter sugalmazására, hogy „Nagy Ferenc megjelent Bernben a magyar követségen, és a magyar köztársaság elnökéhez való továbbítás végett közölte Gordon Ferenc nagykövettel a miniszterelnökségről való lemondását.” Amikor Gordon Ferenc felhívta RM figyelmét, hogy az MTI jelentése nem fedi a valóságot, „a helyettes miniszterelnök úr hivatkozott arra, hogy ennek a hírnek a kiadatása Balogh államtitkár úr közlésén alapult”. És RM utasította Gordont, hogy adjon fel egy az MTI-jelentéssel azonos szövegű táviratot. Van tehát egy távirat, miszerint Nagy Ferenc a követ előtt 30-án lemondott, aztán van egy általa június 2-án aláírt, de 31-én kelt nyilatkozat ugyanerről, ami 3-ánál hamarabb nem került haza. Dinnyés Lajost pedig 31-én nevezték ki; egy ideig tehát két miniszterelnöke is volt ennek az ágrólszakadt országnak.

RM jelentése szerint Balogh páter, a KGP Politikai Irodájának határozata szerint lebeszélte Nagy Ferencet a visszatérésről. Elképzelhető ez a változat is, de az is, amiről a História írt, hogy a páter meghamisította a kispazda PB állásfoglalását.

Jelenleg a személyiségi jogok védelme miatt nem kutatható az érzéki örömeket kedvelő, hatalmas pocakú, jó kedélyű páter viselt dolgait tartalmazó dosszié. RM két hónappal hazatérése után azt jelentette Dimitrovnak: „A jelenlegi államtitkárról, Balogh katolikus papról kiderült – ahogy az várható volt –, hogy a legreakciósabb intrikus.” És a Nagy Ferenc-ügyben is úgy írt róla, mintha még mindig ez volna a véleménye. Sulyok Dezső azt írja, hogy a pátert orgiáiról készített fényképekkel zsarolták, és az anyagiasságát használták ki. Nagy Ferencet követve a páter nemcsak lemondott a főtitkárságról, hanem új pártot is alapított (Független Magyar Demokrata Párt). Knox-Helm, a budapesti brit diplomácia vezetője júliusban azt jelentette: „A hírek szerint Balogh pátert az oroszok futtatják, nyilván azzal a céllal, hogy véghezvigye a kispazdák szétesését. Tegnap este Dinnyés virágnyelven elmondta nekem, hogy egy-két héttel ezelőtt Balogh pátert választás elé állították: vagy letartóztatják, vagy pártot alakít. Jó üzletember lévén az utóbbit választotta.”

Részt vett még Nagy Ferenc bekerítésében Mihályfi Ernő kisközpárti tájékoztatási miniszter, aki nemcsak „tájékoztató”, hanem tartalékban volt arra az esetre, ha a miniszterelnök nem hallgatna a szóra, és Svájcban kellene elbeszélgetni vele. Ha Mihályfi Ernő talán nem volt is titkos kommunista, mint azt tudni véljük, a gondnok úgy látta: – Mintha valami téglája (beépített embere – P. Á.) lett volna Rákosinak. Többször járt a Szabó József utcában, időnként ott ebédelt, de még a sofőrje sem tudhatta, hogy hozzá jött. Leállította a kocsit két-három utcával előbb, és gyalog érkezett, amit a hátsó őrség a kerten át látott. (Mihályfi rózsadombi utcáját 1991-ben, az FKGP koalíciós részvétele idején keresztelték vissza Tövis utcára.)

Nem tudom, csináltak-e valahol ennyire átlátszó vádakkal puccsot. Volt-e másutt olyan többségi párti miniszterelnök, aki összeesküdött saját kormánya, saját országa, önmaga ellen?

Révai József már a lemondás ígéretének pillanatában (május 31.) arról beszélt a választási gyűlések szónokai előtt – mert ők már készültek a választásra –, hogy Nagy Ferenc elsősorban azért ment Svájcba, hogy intrikáljon a magyar demokrácia ellen. Maga az, hogy nem tért haza, teljes beismerés: „A parasztasszonyok felé nagy szerepet játszik, ha tudják, hogy Nagy Ferenc környezetében nagy szerepe volt a pirosra festett körmű úri szeretőinek.”

Bár február 10-én aláírták Magyarországgal a békeszerződést, a ratifikálás nyárig várattott magára. Ettől függetlenül a SZEB fennhatósága szeptember 15-ig érvényesülhetett. Élt is velük, de inkább Szovjet, mint Szövetséges Ellenőrző Bizottságként. Amikor a brit megbízott követelte, hogy Szviridov adja át a Nagy Ferencet terhelő bizonyítékokat, azt a választ kapta, hogy az egyetlen példány a magyar kormánynál van. És a másolatot tőlük sem kapta meg. Peterson, moszkvai brit követ Molotovhoz fordult, mivel az érvényben lévő fegyverszüneti egyezmény kimondta: fasiszta összeesküvés esetén Magyarországnak tájékoztatnia kell a SZU mellett az USA-t és Nagy-Britanniát is. „Molotov válaszul kijelentette: mindenki tisztában lehetett az összeesküvés létezésével, aki újságokat olvas.” Bevin brit külügyminiszter úgy fogalmazott: a régóta tervezett lépés célja „bábkormány létesítése Magyarországon a békeszerződés érvénybelépése előtt”. Viszont „a jugoszláv párt és kormány vezetői nagy örömmel fogadták a magyarországi politika legújabb fejleményeit. Véleményük szerint döntő jelentőségű fordulat történt”.

Nagy Ferenc azt írja: „Az új rezsim tehát Magyarországon tisztára hazugságban fogantatott. Hazudta a Szovjet, hogy Kovács Béla önként tett vallomást ellenem, hazudták az összeesküvésben való bűnrészességemet, hazudták a Távirati Iroda jelentését, és végül hazugságra kényszerítik a berni magyar követet.” Gordon Ferenc mellett közösséget vállalt Nagy Ferencsel a nyugati fővárosokban működő követségek több vezetője, munkatársa, például Aurél Pál párizsi, Szegedi-Maszák Aladár washingtoni, Andaházi Kasnya Béla ankarai követ. Ahogy az itthoni hivatalos propaganda mondta: a CIA lehívta embereit. Révai „Aki másnak vermet ás...” címmel írt vezércikket Nagy Ferencről. RM jókedvű volt. Széll Jenő említette: – Egyszer-kétszer tanúja voltam, hogy a PB komoly napirendjei körül úgy humorizált, hogy a többiek dőltek a nevetéstől. Többször hallottuk tőle: „Az ellenség hullája mindig jó szagú!”

## 2. „Nagyon erősek vagyunk!”

A diadal után Rákosi és Farkas Csehszlovákiába ment, hogy hagyják már abba a magyarok üldözését; ne a németekkel és velük harcoljanak, amikor nyakunkon az amerikai imperializmus. Igaz, mondták a házigazdák, mégsem engedtek a kitelepítésből. Rákosiék úgy panaszolták ezt el az oroszoknak, mintha újdonság lett volna, hogy egy nemzetiséget kitelepítenek. Kitelepítik őket, mert „remélik, hogy szlovákiai befolyásukat megerősítené, ha



a magyarokat bármilyen eszközökkel elűznék, és helyükre olyan szlovákokat ültetnének, akik új birtokukat a kommunista pártnak köszönhetik”.

Itthon bizonytalanabbak voltak. Félték, hogy a szocdem és a kisgazda jobboldal összefog. Azok meg tőlük tartottak. Minden szereplő reszketett. RM szerint a szocdemek attól félték, hogy „Dinnyés a magyar kiadású Grozát jelenti, és szükség esetén ellenük is ki lehet használni”. Dinnyés Lajos föltűnését Nagy Ferenc úgy örökítette meg, hogy a hat hónapos válság végén, '47 márciusában nem találtak senkit honvédelmi miniszternek. „Jó lesz Dinnyés – mondotta gúnyosan Oltványi Imre. Senki sem tartotta alkalmasnak, de néhányan rámondták, hogy 'jó lesz!', Kovács Imre szerint „Szviridov megmondta, ha nem fogadják el Dinnyés Lajost – akit nem elég tiszta híre miatt talán a KP sem akart őszintén –, akkor felosztatja a nemzetgyűlést”. Az a valószínűbb, hogy a KP épp rossz híre miatt akarta őt. Így vagy úgy, gyorsan egymásra találtak. A miniszterelnök tervezett expozéjáról valószínűleg Gerő (mások szerint Losonczy) mondott véleményt. Ő hagyta jóvá, ekképpen:

„Az összeesküvésről konkrétan kell beszélni. Leghelyesebb volna a Kisgazdapárt Politikai Bizottsága által a múlt héten elfogadott szöveget idézni. Elővigyázatból mellékelem... Feltétlenül ki kell hangsúlyozni az összeesküvéssel kapcsolatban, hogy Nagy Ferencékkal szemben az új kormány feje semmilyen körülmények között nem fogja megengedni, hogy a parasztságot szembeállítsák a munkássággal, és az így előálló veszekedésben a reakció legyen a nevető harmadik... A hadifogolykérdésről szólva annak a reményednek adhatnál kifejezést, hogy a magyar népnek ez a fájó sebe, a fasiszta háborúnak ez a gyötrő hagyatéka karácsonyra remélhetőleg olyan módon nyer elintézését, hogy Sztálin generalisszimusz nagylelkű gesztusa következtében valamennyien hazatérnek. Ezzel kapcsolatban egy meleg mondat nem ártana erről a lépésről, mely újabb tanúbizonysága annak, hogy Sztálin generalisszimusz nemcsak megérti a magyar nép gondjait és bajait, hanem, ahol módjában van, segít is rajta... Saját magadra vonatkozóan a bevezetésben jó volna megemlíteni, hogy nem volt könnyű feladat vállalni a miniszterelnökséget, de pártod hívó szavára, mint mindig, ezúttal is rendelkezésre állol... A 6. oldalon a függetlenségünkkel kapcsolatban elhagynám azt a mondatot, amely az orosz államférfiak szerepére hivatkozik.” (Elhagyandó: „a felszabadító Vörös Hadsereg vezetői, valamint államférfiai részéről csak az az óhaj és kívánság merült fel, hogy jó magyarok, jó demokraták és jó szomszédok legyünk. Többet senki sem kért tőlünk!” – P. Á.) „A külgynél különválasztandónak tartanám (6. oldal végén) az Egyesült Államokat, Angliát a Szovjetuniótól... A békeszerződésben lefektetett jóvátételről, mely súlyos gondot jelent a magyar nép számára, meg kellene említeni, úgy mint eddig, a jövőben is pontosan akarjuk teljesíteni. Itt elhagynám a nagyhatalmak jóindulatú megértését, amint a 400 ezer fontos angol ajándékot is.” Stb. Valami kiszivároghatott ebből a cenzúrázásból, mert Dinnyés beszéde alatt néhány (természetesen jobboldali) kisgazda képviselő felbujtására a parlamenti altiszt nem a miniszterelnök, hanem Losonczy Géza miniszterelnökségi államtitkár elé tette le a pohár vizet, mintha ő beszélne.

Ha az angolok támogatásáról nem lehetett is beszélni, a Marshall-segély hídja azért még nyitva állt. Prága, Varsó rálépett, Moszkva is rátette a lábát, a balos Belgrád nem volt „eladó”. Budapest talán a fölfordulás, netán RM szimata vagy inkább bizonytalansága miatt óvatoskodott, így megmenekült egy moszkvai bírálattól. A Marshall-terv elutasítása táján kezdődött a hidegháború. Moszkva megijedt, hogy impériumát kikezdi a gazdasági segítség. A háború verte keleti országok vezetői megértették, ha valaki segíteni akar rajtuk, nemet kell mondani. És több évtizeden át azt bizonygatták, hogy a Marshall-segély rombolta volna le a magyar függetlenséget.

A parlament felosztatását és az új választások kiírását a munkáspárti munkamegosztásban az SZDP javasolta. A KP érvelése szerint a Nemzetgyűlést, illetve a FKGP-t meg kell tisztítani a

reakciós és konzervatív elemektől annak érdekében, hogy a munkásság helyzetét javító hároméves tervet elindíthassák. A lefejezett FKGP beleegyezésével augusztus 31-ére – aratás, kenyér: lesz mit enni! – kitűzték a választásokat. Tildy Zoltán viszont Knox-Helm brit diplomata értésére adta: „pártjának eltökélt szándéka, hogy bosszút áll a szociáldemokratákon. Ezt úgy fogja elérni, hogy segíti a kommunistákat a szociáldemokraták megsemmisítésében éppúgy, ahogy a szociáldemokraták hozzájárultak a Kisgazdapárt lerombolásához”.

A PB már június elején megállapodott, hogy a koalíciót a román blokkválasztásra kell rábírní, és mint engedményt javasolja nekik a bolgár módszert. (RM Moszkvának: „Attól félünk, hogy egy bolgár mintájú block nálunk nem hozna olyan eredményeket, mint Bulgáriában, mert a mi pártunk nem olyan erős, mint a bolgár párt.”) Tekintetüket azokra az országokra vetették, ahol a KP jobban állt. Az, hogy a kérdéstről ők döntöttek, sőt hogy alternatív javaslatot is tettek, ismét csak arra mutat, hogy volt mozgásterük, hogy a SZU nem határozta meg lépéseik nagyságát – csak az irányát. Mézesmadzag-politikával (árleszállítás, fejadag-emelés stb.) kezdődött a gazdasági önkény: „A politikai légkörnek a mi érdekünknek való magjavítására egy sor gazdasági intézkedést tervezünk. Augusztus elsejére tervezzük a hároméves terv megkezdését. Néhány nappal előbb Rákosi egy beszédben hírül adja, hogy a kenyéradag augusztus 1-től megkétszereződik. Mindezt az általunk kidolgozott 3 éves terv első felvonásaként.” Aztán szeptember 25-én RM már azt jelenti Szuszlovnak: „A legsúlyosabb a helyzet a gazdaság területén. Harmadízben nagy nálunk az aszály. A legnagyobb nehézségeink az élelmiszerhelyezettel lesznek. Október 1-én radikálisan csökkentenünk kell a kenyéradagot, és még ezzel az intézkedéssel sincs biztosítva az ellátás az új termésig.” Elkészült az új pártjelvény is, amelyen a vörös csillag mellett már magyar lobogó lobogott. Ha kellett, a korbácsot is alkalmazták. RM már 1947 április 12-én azt mondta a rádióban, hogy „a Sulyok-párt fasiszta párt”. Bár elismerték Sulyok antifasiszta múltját, mégis elfogadtatták a Sulyok-törvényt, a pártvezér kizárására a választói névjegyzékből. Az ÁVO utasítást kapott a Szabadság Párt szétverésére, Sulyok világgá zavarására. A BBC-ben Gábor Róbert volt ávós csoportvezető elmondta, először ők fenyegették meg a nyomdászokat, majd Kossa, hogy kizárják őket a szakszervezetből – vagyis elvesztik állásukat –, s már jelenthették is, hogy a munkások nem hajlandók kinyomni Sulyokék fasiszta újságját. A KP emberei szétverték egy szabadság párti gyűlést, akiket elfogtak, azokat pedig az ÁVO verte tovább az Andrássy út 60.-ban, hogy legyenek besúgók. Aztán Sulyok tudomására hozták, hogy az országgyűlés feloszlata után letartóztatják a párt minden képviselőjét, mire feloszlatta a pártot és külföldre menekült.

Az első években korszerű, manipulatív módszerekkel is próbáltak minél kedvezőbb képet kialakítani a pártról. Már 1945-ben is bevetették a választásba a hadifogolykérdést, bár az oroszok akkor inkább még vitték, mint hazaküldték a foglyokat. Hívásukra május 7-én száztagú nőküldöttség kérte Rákosit, járjon közbe Sztálinnál, hogy hozzátartozóikat még a békeszerződés életbelépése előtt engedjék haza. És a május 14-i Szabad Nép első oldalon közölte levélváltásukat, Sztálin ígéretét: a SZU „már májusban megkezdí a hadifoglyok hazabocsátását”. Megkezdí. A választási küzdelem során az SZB elhatározta, hogy a foksányi gyűjtőtáborból megszerzik a hazatérő hadifoglyok névsorát és lakhelyét. Érkezésükről a párt hadifogoly-irodája értesítette a hozzátartozókat, de a helyi pártszervezetet is, hogy felkereshessék a családot: „így két oldalról is láthatják, hogy a KP foglalkozik szeretteik hazahozatalával”. Bár a létező legnagyobb ígéretük megvolt rá, hogy jönnek a foglyok, júniusi jelentésébe RM bevette: „Nagyon hasznos lenne, ha augusztusban 25 ezer hadifogly visszajönne Magyarországra. (Az eddigi tapasztalatok a szabadon engedett hadifoglyokkal jó.)” Soha nem jött haza minden hadifogoly. Utóljára még a következő évben is agitációs célra használták őket: 1948. január 30-án jelentette a Szabad Nép, hogy még az idén... A

választásra az MKP újságokat vett, függetlennek álcázott lapokat indított. A képes, mélynyomásos déli napilap, a Magyar Nap lengye lányok képeivel keltette magát, s RM javasolta Fazekas Györgynek, hogy deltás úszóbajnokok képét is közöljék. (1948-ban aztán feláldozták ezt is, hogy az igazi független és ellenzéki lapokat is megszüntethessék.) A KP annyira együttműködött a nyomdászokkal, hogy a Szabad Nép április 25-i vezércikke így kezdődött: „A Kis Újság mai vezércikke...”

Minden formáságot, és a gazdasági helyzetet is figyelmen kívül hagyva már '47 júliusában úgy dönt a PB, hogy „A drágaság letörésére és a dolgozók ellátására” a nyolc filléres Munkás cigaretta minőségében hat fillérért kerüljön a boltokba az „5 éves terv” cigaretta, hogy a típuscipő akcióhoz kétszázezer pár cipőt hozzanak be Csehszlovákiából, és hogy „A férfi cipő ára 75 Ft legyen, a típusing ára 22 Ft”. Nem törődve az aszályval úgy döntenek, hogy csökkentik a kiőrlést, hogy a liszt ne legyen annyira fekete; ez a testület emeli fel a kenyérfejadagot is. Elhatározzák: „Rákosi elvtárshoz jöjjön egy asszonyküldöttség, legyen jelen a Szabad Nép. A rádió szombat esti adásában közvetítse”. Az asszonyok „spontán” szeretetét az agit-prop. osztály piszkálta fel. Még arról sem feledkeztek el, hogy megbeszéljék „a Ludas Matyi választási vonalát”, hogy figyelmeztessék Balogh pátert, hogy „a Szabad Száj helytelen irányban politizál”.

A kampányhajrá szónokainak RM szokatlanul szép nyelvezetű beszédben kijelentette: „Megnyugtathatunk minden vallásos embert, gondoskodunk róla, hogy szentségtörő kezek ne zavarják a templomban őket.” A konszolidáció meg a rafináltabb politizálás jegyében az úgynevezett orosz kérdésnél már nem az erőszakról vagy zabrálásról beszélt: „Ahogy közeledett a Vörös Hadsereg, a nép ellenségei három dologgal rémítették az embereket: 1. mindenkinek megnézik a tenyerét, akié puha, megkapja a tarkólövést. 2. A templomokat akkor nyitják majd ki, ha színházat csinálnak belőle. 3. Mindenki egy vályúból merít a csajkájával; egy takaró alatt alszanak, és kicserélik a feleségeiket.” A Kisgazdapárt elleni nyertes csata után mintha csitult volna az ellenség esztelen üldözése. A kitelepítés végképp a visszajára fordult: „Döntő megmondani, hogy a földreform egyenes folytatása a svábok kitelepítése. Mi a 80-100 holdas sváb gazdákat akarjuk kitelepíteni.” Ám a foglyokat újból túszként kezelte: „Ha jól mennek a választások, az oroszoknál meg fogjuk gyorsítani a hadifoglyok hazahozatalát. Nincs olyan baja a magyar népnek, amire a Kommunista Párt ne keresne orvoslást” – állította. Naivságai is előkerültek: „Jó tapasztalataink vannak az egyenruhával. A kommunista rendőrök a háztartási alkalmazottak jelentékeny részét áthozták pártunkba. Hasonlót mondanak a katonákról. Velem is mindig jön egy tábornok, aki a parasztokhoz szól. Ha kicsi a falu, hadnagy is megteszi.” És a szokatlan hangütés: „Minden bajt soroljanak fel azzal, hogy mi jól tudjuk, mi az, ami nincs; mi szenvedünk a legtöbbet emiatt, mi vagyunk a legelégedetlenebb párt.”

– 1947 nyarán Ács Pistával, a hajdani partizánnal együtt levezényeltek bennünket a Szabó József utcából Balatonaligára, a pihenő Rákosi őrzésére – mesélte Miljánovits Pál. – Rapacki lengyel külügyminiszter is meglátogatta őt, s mi ketten láttuk el az őrzést. Ketten! Pedig vigyázni kellett a házat a víz felől és az út felől is éjjel-nappal. Nem tudom, mikor aludtunk, mert éjszaka váltás nélkül fenn kellett lenni mind a kettőnknek. Talán 72 órája voltunk már talpon, amikor Ács Pista jött a tó felől, én meg vele szemben, és arra ébredtünk, hogy nekimentünk egymásnak! Nem elég, hogy éjjel mindketten fenn voltunk, nappal őrizni kellett a házat, sőt ha az öreg bement a vízbe, akkor egyikünknek ladikkal kellett a nyomában menni, Boda meg úszott vele. Ez volt a biztosítás.

Az öreg jó úszó volt. Néha annyira beúszott, hogy a partról már nem is lehetett látni bennünket. Egyszer görcsöt kapott, és alig bírtuk behúzni a csónakba. Addig úszott nyugodtan, látszott a kopasz feje, aztán lebukott a víz alá. Nem kiabált segítségért, csak

eltűnt. Nem tudom, minél fogva ragadtam meg, de Bodával együtt behúztuk a csónakba. Köpködött, hányt a vizet, én meg szidtam, mint a bokrot, mert nagyon ideges voltam. Nem lehet ilyen felelőtlen! Látnod – mondtam Bodának –, mi lett volna az országgal – nem vele meg velünk, hanem az országgal! –, ha egy ilyen vezetőt elvesztünk! Addig nem szólt egy szót sem, meg sem köszönte. – Jól van már, abbahagyhatja – mondta végül. Sokszor eszembe jutott azóta, mi lett volna, ha nem húzzuk ki. Vajon Rajk megúsza volna? Bényei, 50. old., 52. old.

A Baloldali Blokk azzal, hogy választási szövetségbe vonta a Kisgazdapártot megakadályozta a polgári többség összefogását, s négyen együtt esélyt szereztek a választási prémiumra. A PB-ben fölvetődött: „Polgári Blokkot is kell alakítani, amennyiben erre lehetőség van.” Ezt a csalétket azonban már nem vette be az ellenzék, mert ebben az esetben a '45-ös pártok elvesztették volna választási előnyeiket. Ha kellett, RM toleráns volt, ha kellett kőkemény, és mindig rafinált. Egy időre mintha abbahagyták volna a reakció üldözését. Engedékenységük jele volt a kormány érintetlen átalakítása éppúgy, mint az, hogy a PB úgy instruálta Rajkot: „folytassa tovább az egyházi hatóságokkal a Szent István-napi körmenetre vonatkozó tárgyalásokat, és kísérelje meg a felvonulás útvonalát lerövidíteni. Szükség esetén engedje meg, hogy ott legyen, ahol kívánják”. Csak hát annyira megszokta már mindenki a szabálytalanságokat, hogy észre sem vették a változást. Júniusban azt jelenti Moszkvába: „Nem akarunk új választójogot, mert attól félünk, hogy egy olyan választójog, amely a korábbi szűkíti, túl nagy támadási felületet nyújt. Úgy gondoljuk, hogy ha a jelenlegi választójogot erélyesen kezeljük, kb. félmillió fasisztát és reakcióst ki tudunk zárni a választásokból.” Aztán mégis meggondolta magát, s agyafűrt érveléssel – amiben Rajk belügyminiszter volt a segítője – csupa állampolgári egyenlőséget sértő módosítást fogadtatott el a koalíciós partnerekkel. Az érdeklődők sem igen tudják például, hogy a Szlovákiából áttelepített magyarokat, mint fasisztákat kizárták a szavazásból, elismerve ezzel a csehszlovák érvelést, a kollektív felelősséget.

Nem tudott hosszú ideig szelídnék mutatkozni, bárhogy szeretett volna. Tótkomlói – akkor Szlovákkomlós – választási beszédében azt állította, nem akartak áttelepülőket hozni a községbe, hogy maradjon a nincsteleneké a kitelepültek földecskéje, de Nagy Ferencék ellenállása miatt ezt nem tudták keresztülvinni. Varannai Aurélt, a Reuter tudósítóját meghívta a hódmezővásárhelyi nagygyűlésére, és beszéde elején rámutatott: – Itt van az angol sajtó képviselője, aki a saját szemével is meggyőződhet, mint sorakozik a magyar parasztság tömegével a Kommunista Párt zászlaja mögé. – Soproni János (1912) csak egy memóriagyakorlat tanúja volt Szegeden: – Buta döntés folytán választási agitációra küldték a rendőrtiszteket is, őket ellenőrizni mentem le Csongrád megyébe. Váratlanul megjelent a megyei pártbizottságon Rákosi, és a jelen lévő mintegy tíztagú társaságból mindenkinek figyelmesen meghallgatta és megjegyezte a nevét, s a beszélgetés során senki megszólításánál sem tévedett.

Akkor még nem volt kampánycsönd, így másfél hónappal előre eldöntötték, hogy RM a választás előestéjén „7 és 8 óra közt tartson 30 perces beszédet a rádióban, hogy utána már más ne beszélhessen”. Az országos és a budapesti listán kívül újból négy megyében állt az élen. Első alkalommal ő és Vas Zoltán magántisztviselőként szerepelt – talán egyikőjük sem volt az soha –, később már miniszterelnök-helyettesnek írták. Rajk tanár, Gerő újságíró, Kádár műszerész, Kiss Károly cipész, Farkas nyomdász, Kovács István kárpitós volt ebben a felsorolásban.

Jelszóparádéjuk fölvonultatta a nagyságokat: „8. Rákóczi népét Rákosi vezeti a szabad jövő felé! 9. Dózsával a földért, Petőfivel a szabadságért, Kossuthal a függetlenségért, Rákosival magyar földön a boldog hazáért! 10. Rákosi Mátyás megígérte a földet – megadta, Rákosi

Mátyás megígérte a jó pénzt – megteremtette, Rákosi Mátyás megígérte a hadifoglyok hazahozatalát – hazajöttek, Rákosi Mátyás megígérte a 3 éves tervet – megvalósítjuk: Rákosi Mátyás mindig megtartja szavát!” Ekkor sem maradt ki a választási beszédekből önmaguk dicsérete: „A mi pártunk vezetőit – kijavítva: élén állókat – úgy ismerik, mint becsületes, puritán, dolgozni tudó, fegyelmezett, hazájukat szerető és évtizedes harcok tűzpróbáján átesett vezetőket, akik vonzóereje a legtöbb választáson részt vett pártokkal szemben összehasonlíthatatlanul nagyobb.”

Erre harapott rá egy szövetkezet, s ajánlotta, hogy művészi kivitelben elkészítteti RM kb. 25 cm magas mellszobrát gipszből, bronzírozva ötvenforintos árban, amiből darabonként 15, azaz tizenöt forintot ajánlott fel az MKP választási költségeihez vagy a hadifogoly-akció javára. Farkas ráírta: „Le kell tiltani!” Révai dodonai megjegyzése: „Nem kell, Farkas!”

A nagy-budapesti aktíván (1947. július 30.) RM keserű szájízzel emlékezett a '45-ös budapesti választáson elszenvedett komoly vereségre. Ám ekkor: „A Kommunista Párt, és hozzátehetem, Rajk elvtárs jó munkájának következtében, amit az összeesküvők eltávolítása érdekében végzett, végre előtérbe kerülhettek a Kisgazdapárt demokratikus elemei – mondta, majd érzékeltette, hogy következik az SZDP átformálása: – Ez idő szerint a Szociáldemokrata Pártban erősödik az az irányzat, amely a munkásegység és főleg a Kommunista Párt ellen irányul. A fő ok abban van, hogy a Szociáldemokrata Párt összetétele megváltozott, sok közöttük a polgári elem, akik részben demokraták, de részben tudatosan antikommunisták, sőt antidemokraták is. – Megígérte: – Fel fogunk nyomulni a választások folyamán a kelet-európai népek színvonalára. Kiköszörüljük azt a csorbát, amelyet a magyar demokrácia két évvel ezelőtt a választásokon szenvedett.”

Augusztus elsején Csepelen a munkásosztály megosztottságán kesergett: „Mi, magyar kommunisták nemegyszer vérvő szívvel nézzük azt a rengeteg energiát és verejtéket, amit a két munkáspárt az egymással való versengésben elfecsérel.” Közben azért „ontotta szíve vérért”, hogy elriassza az SZDP szavazóit. Szakasits a fúziót időszerűtlennek mondta, RM azért fenyegetőzött vele. Két héttel a választások előtt azt jelentette Moszkvába: „Most a Kisgazdapárttal együtt hét különböző színezetű polgári párt létezik. Az összes választási prognózis a kommunista szavazatok növekedését jósolja. E becslések azonban ritkán adnak többet a Kommunista Pártnak 25 százaléknál.” Nyugtalanította: „Ha nem a Kisgazdapárt marad a legnagyobb párt, azonnal felmerül a szociáldemokrata miniszterelnök kérdése.”

Miljánovits György (1928) volt őrségben, amikor este tizenegy óra körül, láthatólag fáradtan hazaért RM a veszprémi választási gyűlésről. Egy negyedóra múlva mégis ott volt mindenki: Gerő, Rajk, Farkas, Révai, Kádár, és hajnali fél háromig tartott az eszmecserejük: – Utána Rákosi kijött velük, és azzal búcsúzott tőlük: a cél szentesíti az eszközt! Rákosi még a kertben maradt sétálni, ami nagy gond volt nekünk, mert éjszaka hogy a fenében látja meg az ember, ha valami készül a környező ablakokban? Amikor felment, még legalább fél órát égett nála a villany, fél négykor ha elaludt, de szokás szerint korán kelt.

A lassan százfős őrségnek 1947-ben Tóth Károly (1924) lett a parancsnoka: – Közvetlenül a párt szervezőbizottságához tartoztunk, a napi ügyekben pedig a káderosztályon Apró Antalnéhoz. A kiképzést megoldottuk. Puskával már a levették megtanítottak bennünket löni, pisztollyal pedig illegálisan is gyakoroltunk. Dugilőterünk volt a pincében, és nem sajnáltuk a töltényt. A katonapolitikai (elhárítási) csoport is tartott félillegális kiképzést nekünk; jártunk a Tétényi-lőtérre. A fegyverekből igyekeztünk a legjobbat begyűjteni, nekem például 9 mm-es Mauserem volt. Szabályzatokat készítettünk az összes őrhelyre, volt védelmi tervünk a pártközpontra, a Tisza Kálmán téri párházra; a történelem fintora, hogy szegény Mező Imre is segített ennek a kidolgozásában. (1956-ban Mező itt szerzett sebeiben halt meg – P. Á.)

Nem tudom, mennyire volt szükség az óvatosságra, mert amíg ott voltam – 1945-49 között – nem adódott komoly esemény; Rákosi sem volt igazán veszélyben.

– Igaz, hogy egy embert lelőttek a villája kerítésén?

– Motorral mentem ki az Akadémia utcából a Szabó József utcába, és mire kiértem, már semmi nyom nem volt, az ávósok mindent eltakarítottak. Fikkert ávós alezredes „patronált” bennünket. Az öreg NKVD-s tiszt volt a Szovjetunióban, Rákosi ismerte még az emigrációból, tegezte, de nem szerette, el is zavarta a lakásától. Arra is emlékszem, hogy Fikkertnek 121-710 volt a telefonja: arra az esetre, „ha történik valami”. Ő tartott szemináriumot az SZKP történetéből; állandóan pengette magát nekünk, tanácsai miatt mi fiatalok ki is neveltük. „Bátor ember” volt. Egy idegen fényképezni kezdte az Akadémia 17.-et, bennünket, öröket is. Fikkert szépen odasétált, és amikor a teljesen gyanútlan idegen mellé ért, egy mozdulattal kivette a kezéből a gépet, majd a gépből a filmet, aztán szépen visszaadta, és szó nélkül elváltak egymástól. (Fikkert Ferenc ezredes érdekes figurája lehetett az NKVD-nek és az ÁVO/ÁVH-nak, amíg 1956 előtt vissza nem tért a SZU-ba. Mesélték, hogy az ő vezetésével a Munkásmozgalmi Intézetben működött egy csoport, amelyik a Nyugatról visszaszerzett rendőrségi iratokat válogatta háromfelé: a munkásmozgalmi dokumentumokat megtartotta, a Péter Gáborékat érdeklőket nekik adta, s a többi mehetett a BM irattárába.)

Visszatérve a villában lelőtt emberre, egy éjszaka Miljánovits Pált fegyverropogás ébresztette: – Ugrottam, kaptam a géppisztolyt. Kiderült, hogy Papp Sándor lelőtt valakit a kerítésről. Csak a lábán akarta megsebesíteni, de a lövés szerencsétlenül sikerült, és meghalt. Nem tudni, mi szél hozta oda. Az államvédelmi osztályról Princz Gyula, a későbbi verőcsoport vezetője – aki akkor még normális fickó volt – kivizsgálta a történetet, de bennünket nem értesítettek az eredményről.

– Nem lehet, hogy egy férj elől menekült?

– Felszólította Papp, hogy „Állj, vagy lövök! Állj, ne mássz tovább!” – de az csak mászott, ezért is esett belülré. – A környék megszeppent, a járókelők a villa előtt átkerültek a túloldalra.

Augusztus huszadikát RM szokás szerint Kecskeméten töltötte, és a pártbizottságon szóba hozta, hogy Pest megyébe kigazda főispán kellene. – Pethő Lajos, aki néhány héttel korábban megnyitotta Rákosi bugaci gyűlését, régi Kossuth-párti ember, tekintélyes kigazda volt. Őt ajánlottuk – említette Vadász Ferenc (1916). – Főispán lett belőle, aztán persze hamarosan leváltották. Decemberben eljöttem Kecskemétről, az utódom, Fehér István Mindszenti kubikos kiderítette, hogy Pethő valamikor fuvarozott, rögtön kuláklístára tették. Jött hozzám ő is, aztán Mathiász híres tanítványa, a szőlőnemesítő Kocsis Pál – akinek ma szobra van Kecskeméten –, mert balos utódom őt sem hagyta békén. Végül, mint volt nyilas, ő is sorra került; agyonlőtte magát.

A nagygyűlés hallgatóságát a nyári munkák dandárjában a konzervgyár autóival szállítottuk, szóltam hát, várjanak egy kicsit, majd felküldöm Rákosinak az ajándékokat, ha a behordás csitul. A szobámban majdnem a plafonig állt a rengeteg holmi. Másnap felhívott Fodor Zoltán, hogy az öreg azt üzeni, ne lopjam el, amit a dolgozók neki adtak. Azt hittem, bolondozik, de megismételte az üzenetet. Trilógiámban leírtam a történetet, és Fodor, aki néhány dologban magára ismerhetett, cikket írt a Kritikában, hogy a történelmi dolgokkal nem lehet játszani, megtörtént dolgokról nem lehet regényt írni. Megemlítette, hogy Farkas és Rákosi súlyos titkokat bíztak rá, de ő ezekkel soha nem élt vissza. Tiszteltem, megbántani nem akartam, hisz együtt voltunk internálva, ezért csak annyit válaszoltam neki a Kritikában, hogy ő a legjobb tudója annak, hogy amit elmondtam, mind igaz, s csak haszon származna

abból, ha ő is megírná összehasonlíthatatlanul gazdagabb tapasztalatait. – Válaszában Fodor megírta: RM szerette, ha ajándékot kapott. Ebben „a nép szeretetének a megnyilvánulását látta. Ez abban az időben valóban így is volt. Maga az ajándék csak addig érdekelte őt, amíg a szépen kelt kenyér és a gyönyörű friss gyümölcsök között matathatott, miközben körülötte kattogtak a fotóriporterek gépei. Ami a többi ajándéktárgyat illeti, azokból Rákosi Szabó József utcai lakásának zárt verandáján rendeztünk be ajándékszobát. Egyetlenegyszer hallottam ezzel kapcsolatban Rákosi viccesnek szánt megjegyzését: 'Azt hiszik a csehszlovák elvtársak, hogy én ólomkristályboltot akarok nyitni.', (Hogy fogalmunk legyen egy nagygyűlés ajándékairól, álljon itt a mezőhegyesi leltár, aminek a közlése a Szabad Népből – 1948. május 6. – csak fokozhatta az ajándékozókedvet. Tehát: „15 bárány, 4 kismalac, 8 és fél pár tyúk, 2 kecskegida, 22 üveg bor, 8 orosházi kenyér, 2 szál házikolbász, 2 tepsi almás és túrós rétes, 1 torta, 45 csokor virág és virágkosár, 3 hímzett párnahuzat és terítő, 5 kosár makói hagyma, 1 diszes ostor, 1 seprű, több kézi faragású tál, 3 dalosmadár, 1 világító kereszt, 2 mézeskalács szív, sok-sok kézi faragású tárgy.” Nem tudni, hogy a sok virággal mi lett. Nem hallottam, hogy vendéglátói feleségének vagy az MNDSZ asszonyainak küldött volna egy csokor virágot, vagy, hogy a feleségének vitt volna nem is egy csomagot, de legalább egy szál virágot. Az ennivalókat kollégiumoknak vagy a Rákosi Mátyás Gyermekotthonnak adta.)

– Rákosi ismert, búzakaralászt néző képe is nálunk született – folytatta Vadász Ferenc. – Bácsalmásra vagy Bajára mentünk Kecskemétre, és megálltunk az egyik kanyarnál, mint jóval később hallottam, Piukovics Titusz bunyevác gazda búzatáblájánál. Ott készült a jól sikerült kép; ha viszont beállt a felvételhez, akkor elől magas volt a gallér, oldalt is, mert nem volt nyaka. Ez okozta a legtöbb gondot. Több képet nem is fogadott el.

– Kezdetben Rákosi rendkívül közvetlen volt – mondta Rév Miklós (1906) –, úgy viselkedett, mint egy kommunista vezető. Ha a fotós, filmes, újságíróbrancs valahol ott volt, nem létezett, hogy ne köszöntse őket esetleg kézfogással is. Sok embert ismert közülünk, hisz vidéki látogatásokon két-három napig együtt voltunk. Az MTI-s Papp Jenő és Basch Tibor fényképezte őt többször. Basch ment vele valahová vidékre, megálltak vizelni, és akkor készült a híres búzakaralászos kép; még azt is kiderítették, hogy a búzaföld kié volt. A kép legendájához tartozik, hogy az öntudatos és odaadó Basch olyan jó kapcsolatban volt Péter Gáborral, hogy kapott tőle egy papírt, amely felszólított minden hivatalos közeget, hogy segítsék a munkáját.

– Rákosi egy Leicát és teljes fotólabort kapott Sztálintól – említette G. Lajos, a gondnok –, és szorgalmasan tanult fotózni Basch Tibortól, aki járt hozzá a villába. Labornak a fürdőszobát rendezték be. A híres búzakaralászos Rákosi-képet Basch Tibornak tulajdonítják, pedig állítólag nem is ő készítette, hanem ezzel a nevezetes Leicával egy pisilés után a kis Mészáros, a testőr, és Basch csak kidolgozta. Bascht 1953-ban S. László, Boda sleppjének a tagja tartóztatta le. – (S. László találta meg a „spontán” kézigránatot a KV-üdülőben.) A képet (1947. június 8.) a MAFIRT jegyzi, a fotós neve nélkül, és a kép minőségén túl avatott fotósra vall az is, hogy az ismert felvétellel együtt készült egy kalapos, kaszás kép is. Ám jellemzőbb momentum ennél a Rákosit fényképező és fényképezni tanító, majd hat év múlva a testőrei által letartóztatott fotós.

Az MTI augusztus 21-én közölte: az UP budapesti tudósítója, Ruth Lloyd szerint RM kétórás interjúja során beismerte, pártja a választáson nem kap többséget. RM kiemelte: 1. A kommunisták az augusztus 31-ei választásokon tizenhét százalékos arányukat emelni fogják. 2. A kommunistáknak és a szociáldemokratáknak a választások után össze kell olvadniuk, mert mindketten a reakció ellen küzdenek. 3. A kommunisták követelik, hogy a szovjetek gyorsítsák meg a békeszerződés aláírását. (Nem valószínű, hogy RM a követelik szót

használta; az aláíráson amúgy is túl voltak: a ratifikálás következett – P. Á.) S végül közölte a tényt: 4. Az amerikaiak és az angolok a reakciót segítik.

Az 1947-es választást a kék cédulás csalás tette hírhedtté. A nem lakóhelyükön szavazók kék színű céduláival elsősorban a KP (elenyésző esetben a koalíciós partnerek) aktivistái ötször-tízszer is voksoltak. Nagy balfogás volt, ami szavazati nyereséggel sem igen járt, mert amikor délután híre ment – a szocdemek tiltakozása, körtelefonja s a helyszíni tapasztalatok miatt –, hogy mit csinálnak a kommunisták, tódulni kezdtek az emberek szavazni. Így haladta meg a szavazók aránya a kilencven százalékot. (Száz ezer kék cédulát nyomtattak, ebből hatvanezret kapott az MKP, negyvenet az SZDP.) Ezért is nevezte a számolni szerető Charles Gati (Gáti Károly), a Columbia Egyetem tanára a BBC-ben kisebb csalásnak a történeteket.

Vas Zoltán szerint Farkastól származott a cédulák ötlete. Az ellenzék által később felelőssé tett és annyi mindenben exponált Rajk kalandorságnak nevezte Farkas akcióját, amikor szóba került. De szinte mindegy, ki találta ki: ebben a mozgalomban magától értetődő lépés volt. Szántó Zoltán fél évvel korábban írta Rákosinak: „A választásokkal kapcsolatban Kardelj (a JKSZ vezető ideológusa, alelnök – P. Á.) arra figyelmeztet, hogy ne bízzuk magunkat teljesen a szavazócédulára. Inkább legyenek velünk bizonyos országok elégedetlenek, de legyen jobb nemzetgyűlésünk.” És ők jobb nemzetgyűlést akartak. Ezért nem a kék cédulázás volt a hiba, hanem az, hogy lebuktak.

Marosán György (1908) szerint a Rákosi-villában egyeztek meg a kék cédulákról. Könyvében erről nem szól, azt viszont állítja, hogy Böhm, Kéthly, Szélig tudott róla. Kovács István szerint a két PB együttes ülésén is szó esett a kék cédulákról, ahol állítólag Ries is jelen volt. Körmagyar. O. Gyuláné (1926) említette, hogy Pesterzsébeten a barátnőjével együtt lebukott a kék cédulával, s szóltak az odalátogató Rákosinak, nézze már meg, érvényes-e ez a szavazócédula. Ő rövidlátó szeme elé emelte, forgatta, majd kijelentette, hogy teljesen jó, mire elengedték őket. Aztán a szeptemberi KV-ülésen RM azt állította, hogy a kék cédulákkal az SZDP jobbszárnya támadta hátba őket, sőt, hogy Böhm Vilmos ötlete volt az egész! A jelenlévők közül sokan tudták, mi az igazság, de négy szemközt sem igen figyelmeztették, hogy ne ilyen feltűnően füllentsen. Később legközelebbi munkatársaival is megtette, hogy megegyeztek valamiben, aztán letagadta, főképp ha közben kiderült, hogy nem előrelátó utasítást adott. Egy homo kominternikusznak az igazmondás is politikai kategória. Az ellenségnek hazudni kellett, a népnek, a pártnak osztályérdekből hazudni lehetett, de a Pártnak, az Elvtársaknak, mondjuk úgy, hogy Moszkvának már nagyjából igazat kellett mondani. RM egy orosz szavakkal fűszerezett, feltehetően orosz nyelvű előadáshoz készített jegyzetében ez áll a választásról: „hibát csináltunk: kizárás a listáról + technikai megállapodások, melyeket szd-k ellenünk fordítottak”. Vagyis az ő szemszögéből a kék cédula technikai megállapodás; és a hiba az „szd-k” körül keresendő.

Kéthly Anna írta: „Minden pártelnökségi ülés után, bármi későig, sokszor reggelig is tartott, Gyurka (Marosán) jelentkezett Rákosinál vagy Farkas Mihálynál, és beszámolt a tárgyalt kérdésekről.” Ennek ellenére Kéthly, Marosán öt támadó könyvének 1972-es megjelenése után is védte őt: „Ezek a részletek nem Marosántól kerültek a könyvbe. A társszerzők elfelejtettek Marosántól informálódni, hogy Gyurka milyen viszonyban volt velem. Még azt is állítani merészelik, hogy én tudtam a hírhedt kék cédulákról, holott éppen én voltam az, aki véletlenül tudomást szereztem arról, hogy Gyurka néhány ezer ilyen hamis szavazócédulát osztogat szét haverjai és Török Júlia bizalmasai között. Irtó botrányt csaptam, mire az akkor Budapesten tartózkodó Böhm Vilmos kérdőre vonta Marosánt, elvette tőle a zsákmányt és bezárta a páncélszekrényébe. Azt mondta, hogy azért nem dobta vissza Rajknak és Farkas Mihálynak a hamis cédulákat, mert jól tudta, hogy ezzel a mennyiséggel is többet tudnak kiosztani saját embereiknek. Marosán sokáig nem tudta nekem megbocsátani, hogy



keresztülhúztam manőverét, de én örültem, hogy ezzel megmentettem pártomat attól, hogy ebben a monstruózus bűncselekményben cinkostársak legyünk.” Maga Marosán azt mondta az MSZMP KB 1962. június 14-16-ai ülésén: „1945-től 48-ig nem adódhatott olyan lényeges körülmény, amit Rákosiék nem tudtak volna a Szociáldemokrata Pártról... a kommunista vezetők éntőlem mindent megkaptak, amit megkaphattak.”

Az MKP élete is tele volt konspirációval. A vezetés munkája nagy titkos akció, hogy ne mondjam, összeesküvés: szinte illegálisan működtek a párton belül. Minél nagyobb volt valaki hatalma, annál több „szig. biz.” megbeszélésen vehetett részt. A tagság csak jelentéktelen rejtegetni valókat tudott. Az ő feladatuk inkább a titkok körbepárnázása, sőt cáfolása volt. A kék cédulázást például évtizeden át kellett tagadniuk: ebbe a kollektív hazugságba a tagság számottevő részét rántották bele. Ilyesmi is összetartotta őket. Vég Béla (1922) említette: – Bár a budapesti pártbizottságon észrevettem, hogy valami készül, csak az utolsó héten tudtuk meg, miről van szó, s az utolsó pillanatban, hogy a szocdemek visszaléptek a cédulázástól. Majd vasárnap reggel hallottuk, hogy a szocdemek Pesten és környékén lebuktatják kék cédulás embereinket. Mire nyolckor elindultam az egyik külső kerületbe, már a rendőrök hozták teherautóval a rajtakapott elvtársakat. Szóltunk aztán a főváros kommunista kapitányának és ő kiengedte mindet.

A kék cédula csak az egyik politikai csínytevésük volt. Ez vált a legismertebbé, pedig a kizárás a választójogból, netán a prémios választási rendszer minden bizonnyal több haszonnal járt az MKP és talán minden partnere, köztük az FKGP számára is. Utólag látható, hogy nem elég körültekintően csökkentették a választók és a választhatók körét. Moszkvába azt jelentette RM, hogy „a választók 12-15 százalékát, mint reakciókat és fasisztákat törölni akarjuk a választói listáról”. És a móresre tanított kiszegda többségű Parlament tizenhárom kizárási okot fogadott el, fellebbezési lehetőség nélkül. Mindszenty tiltakozott a túlzások miatt. Tiltakoztak az angolok is. A legfurcsább esetekről is tőlük és nem magyar forrásból értesülhetünk. Jegyzékükben szerepelt, hogy egy munkások lakta háztömb több mint felét kizárták, mint „fasiszta szervezetek vezető tagjait”. Három másik budapesti bérházban egyetlen személy sem kapott választójogot. Zsidókat és másokat, akik német internálótáborokban voltak, náciknak minősítettek. Az is előfordult, hogy akadémiai tagokat „elmebeli gyöngeség” címén fosztottak meg a választójogtól. A hát-kilencszázezer polgár kizárásához jött a prémios rendszer: aki elérte a hatvan százalékot, az nyolcvan százalékot kapott. A négypárti blokk 60,9 százalékot szerzett, így aztán például az MKP-nak tizenegy, a Polgári Demokrata Pártnak viszont tizenhétézer szavazatért járt egy mandátum. Ha feltételezzük, hogy a kizártak az ellenzékét gyarapították volna, még mindig huszonhét képviselő a koalíció többsége. Ebbe fizikailag beletartozott az amúgy onnan kirívó FKGP is. Vele együtt a polgári pártok mégis ötvennégy százalékot szereztek, ami Damoklesz kardjaként függött az MKP nagyra törő tervei fölött, még ha hivatalosan a legerősebb párt lett is. A támadást nem az ellenzékétől körüludvarolt, ám többszörösen megtizedelt kiszegdák indították az MKP ellen, hanem az SZDP. A Népszava különkiadásában elhatárolták magukat a választási csalástól. (Aláírói között nemcsak Böhm volt ott, hanem például Marosán is). Ries lemondott, és csatlakozott hozzá a többi szocdem miniszter is: kitört a minisztersztrájk. RM ettől olyan „jóindulatúvá” vált, hogy még a miniszterelnöki széket is hajlandó lett volna az SZDP-nek adni.

A BBC konzervatív lapokra hivatkozva közölte, hogy a választási „eredmény nem lehet kétséges, kommunista kormány lesz, mindenben a koalíció látszatával”. Rákosinak ez volt leginkább az ínyére. Amikor Vásárhelyi Miklós (1917) felhívta, hogy a külföldi lapok tudósítói szeretnének vele beszélni, de nem tudnak a közelébe sem jutni, ő ment át a Szabad Néphez, s gyalogolt föl a harmadik emeleti szerkesztőségbe: – Folyékonyan, grammatikai

hiba nélkül válaszolt mindenkinek a saját nyelvén; az olasz és francia kommunista újságíróknak tegezve, mert ezekben a pártokban a tegezés dívott. – Ismét brillírozott hát, pedig orosz kiejtését gyöngének mondták, R. P. Arnot pedig úgy emlékezett 1971-ben, hogy a Komintern III. kongresszusán Rákosi rosszul beszélt angolul.

– Lehet, de itt is működhetett a szelektív memória – mondta Vásárhelyi Miklós –, hisz Rákosiék amerikai útjának épp az volt az egyik szenzációja, hogy egy kommunista politikus sokkal jobban tudott angolul, mint a polgári politikusok. Nem sokan kerültek élesebb ellentétbe Rákosival, mint én, de későbbi érzéseimet nem akarom visszavetíteni korábbi énjére: én Rákosiban – de Gerőben is – emberi kvalitást ismertem meg.

A választás másnapján a PB úgy döntött, hogy RM adjon interjút a Szabad Népek a következő vezérfonal alapján: „Mi vagyunk nemcsak a legnagyobb politikai párt, de a legnagyobb munkás- és parasztpárt is. A Szociáldemokrata Párt annak dacára, hogy Peyer hátba támadta őket, jól megállta a helyét. A Kisgazdapártra megállapítani, hogy a törzs szilárdan kitartott, dacára annak, hogy a mostani vezetők csődtömeget vettek át. Most módjában lesz megerősíteni, rendbe hozni szervezetét. Peyeréket pár megvető szóval illetni.” Mintha a jugoszlávok előtt már nem mert volna ilyen békülékeny hangot megütni. A Borbának és egy albán lapnak adott nyilatkozatában arról szólt, hogy bár a legerősebb párt lett az MKP, komoly ellenséges erők állnak szemben a demokráciával, és meg kell akadályozni a fasiszta erők gyülekezését. A választáson RM mindenhol befutott, és a talán legkevésbé baloldali Zala mandátumát fogadta el.

Barcs Sándor említette: – Elnökként hozzám tartoztak a Magyar Rádió közvélemény-kutatói is, akik kis eltéréssel jelezték a választás végeredményét. A választás után Farkas elkapott: „Gondolkodunk rajta, hogy téged ne csukjunk-e le!” – mondta, és közben mosolygott. Majd dühösen hozzátette: „Ezeknek a fasiszta közvélemény-kutatóknak az előjelzése is befolyásolta a választást!” Bolondság, hisz összesen huszonegy példányban készült a tájékoztató, és ha mindegyiket tíz ember olvasta volna el, kétszáz fő vajon hogy tudta befolyásolni a végeredményt? A csoport vezetője, Harkai Schiller Frigyes alpinista volt, Ausztriában lezuhant egy szikláról, és meghalt. De a közvélemény-kutató nem emiatt szűnt meg, hanem Rákosi utasítására. Azt mondta: áltudományos banda, semmi szükség rá, hogy az ellenséggel összejátszva rontsák a levegőt.

Széll Jenő: – Amikor a szocdemekkel közös választási bizottságban Szakasits meghallotta az első eredményeket, azt hajtogatta, hogy jön az ellenforradalom. Rákosi derűsen állított be a sleppjével. Mondtam neki, hogy az első részeredmények szerint baj van. Legyintett: – Ez egypár rohadt, reakciós kerület! Hazamegyek, kialszom magam, holnap megtárgyaljuk, amikor többet tudunk! – Látszott rajta, csak megjátssza magát, nehogy a garnitúra összeroppanjon. Szerintem nyomban összeültek, hisz Rákosi vérbeli politikus volt.

Révai jegyzeteiben azt írja: „Számítottunk az MKP-nak 25%-ra (kijavítva: többre). Nem számítottunk a Kisgazdapárt és az SZDP ekkora veszteségére, a jobboldali ellenzék ilyen előtörésére, ekkora szavazási arányra. Miért nem értük el mégis a 25%-ot (kijavítva: többet)? a) magas szavazási arány, b) kinyírási izoláció, c) egyház beavatkozása. A siker okai: a pozitív munka és az ellenzék megosztása. Összes jobboldali szavazatok és a kisgazdákkal együtt 2 millió 600 ezer, majdnem annyi, mint 45-ben. Baloldalra 400 ezerrel több.”

Viszont a polgári pártok ötvennégy százaléka és a keresztény beállítottságúak harminchat százaléka miatt RM a saját első helyezésüknek sem mert örülni. Amikor bizonytalan volt – és többnyire az volt –, mindig támadott, akár a szeptemberi KV-ülésem: „Az SZDP meg volt győződve, hogy az ország legnagyobb pártjává lesz, hogy a Kisgazdapártról leszakadó tömegek az SZDP-re fognak szavazni, mint antikommunista pártra. Az SZDP szerint a fúzió

felvetése volt az a jégverés, ami elverte a termésüket.” Azt is állította, hogy a kék cédulákkal az SZDP jobbszárnya az ő nyakukat akarta kitörni, hogy ártott nekik a békeszerződés ratifikálása is, mert „a reakciós körök úgy gondolták, hogy most szabad lesz a vásár, kimennek az oroszok, és el lehet kergetni a kommunistákat”. Elemzés helyett számokkal próbálta elbűvölni a KV-tagságot. Százzámra sorolta őket. Összehasonlította, hogy a '45-ös választáshoz képest mennyivel többen vagy kevesebben szavaztak megyénként, városonként a pártra, majd minden adatot elismételt az SZDP-vel összevetve. Nem tudni, hogy dicsekedett vagy a bizonyítványt magyarázta. Állította, hogy a papok fülbe súgása miatt jutott a Barankovics-pártban száz férfi szavazóra százötven nő.

A kormányalakításról már érvelt (kiemelések tőlem – P. Á.): „Kommunista miniszterelnök szakadatlanul függne a nem kommunista pártok jóindulatától, és serkentő tényező lenne arra, hogy a polgári pártok egyesüljenek. Ha megkaptuk volna a mandátumoknak legalább a harmadát, az már olyan tömeg, hogy nyugodtan elbírna egy kommunista miniszterelnököt. Emiatt helyesebb, ha most nem követeljük magunknak a miniszterelnökséget. Helyette követeljük a minisztériumokban a nagyobb befolyást. Olyat, mint a Pénzügyminisztérium, nem érdemes követelni, nemcsak azért, mert erre megvan a közvetlen befolyásunk, hanem azért is, mert a legközelebbi hónapokban meglehetősen nehéz lesz a helyzet, ez a minisztérium nagyon népszerűtlen lesz. A Honvédelmi Minisztériumot azért nehéz követelnünk, mert akkor az egész fegyveres erő kommunista kézbe kerülne, ennek politikailag nem jó az optikája. Azonkívül nem jelent különösebb erőgyarapodást, mert a Kommunista Párt a hadseregben elég túrhetően van képviselve. A földművelésügyet nehéz megkapni, mert a Kisgazdapártnak így is nagyon fájdalmas, hogy a Kommunista Párt a legnagyobb parasztpárt. (Bár ez valószínű, hogy nem volt igaz, de annyit mondták, hogy elhitték – P. Á.) Összefoglalva: a választások eredménye, hogy a KP egy ilyen reakciós országban a legerősebb, a legelső párt lett, és ezzel megtört a jég. Az amerikai, angol sajtó arról ír, hogy Magyarország is belépett azon országok sorába, ahol a kommunista párté a döntő szó, és ezen tény mellett minden másodrendű.” Mindezek ellenére a köztársasági elnökkel azt közölte, lehet, hogy a KP „a demokrácia törvényeinek megfelelően” igényt tart a miniszterelnöki tisztségre. Végül a második Dinnyés-kormányban a miniszterelnök-helyettesi tisztség mellett a kommunistáké lett a belügyi, a közlekedésügyi, a népjóléti és a külügyminiszteri (egyben tájékoztatásügyi) tárca. És a három kisgazda miniszter közül a vallás- és közoktatásügyi tárca birtokosa (Ortutay Gyula) a Kommunista Pártnak is tagja volt.

De az új kormány kevésbé volt fontos. Minden váratlan nehézség megelőzésére az MKP-nak hatástalanítani kellett a választási eredményben rejlő bombákat. Meg kellett szüntetnie a polgári koalíció lehetőségét; a KGP után meg kellett tanítania kesztyűbe dudálni a másik nagy szövetségest is; és mellékesen illő volt elterelni a figyelmet a kék cédulákról. Nyomban a választás után nekiláttak szétverni a régi ellenfél, dr. Pfeiffer Zoltán „félfasiszta pártját”, amely meglepetéssel rukkolt ki: alig maradt el a kisgazdák és a szocdemek eredményétől. Megvádolták hát Pfeifferéket, hogy csaltak a választási ajánlási ívekkel.

Az új pártoknak választókerületenként háromezer aláírást kellett gyűjteniük. A Rákosiék által félreállított és az FKGP-ből kizáratott volt igazságügyi államtitkár pártja megfelelt a választási törvény előírásának és negyvenkilenc képviselőt juttatott a Parlamentbe. Ez oly váratlanul sok volt, hogy Péter Gábor nyomban megszerezte az ajánlási íveket, emberei pedig az egész országban meglátogatták az ajánlókat, akik az ÁVO ívén aláírással tanúsították, hogy a másik aláírásuk nem az ő aláírásuk. Aztán RM kocsit küldött Major Ákosért, és a Szabó József utcai lakásban közölte vele, hogy a választási bíróság működésétől függ, hogy lesz-e polgárháború Magyarországon. A megrökönyödött Major azt felelte, hogy a választás körüli vita elsősorban nem politikai, hanem számtani probléma: az ajánlási ívek vizsgálata

eldönti, hogy Pfeifferék hamisítottak-e vagy sem. „Ha sor kerül arra, hogy a dr. Pfeiffer-féle ajánlásokat a bíróságnak meg kell vizsgálni, akkor nem zárkozhatunk el a kék cédulás szavazatok vizsgálata elől sem. Egyikünk sem tudta meggyőzni a másikat, és akkor én nem fogtam fel, milyen veszélyes területre tévedtem. Vitatkozni mertem Rákosi Mátyással, és komolyan vettem a Választási Bíróság elnökeként tett fogadalmamat.” Ki kell igazítani Majort: ekkor őt még nemigen fenyegette veszély annak ellenére sem, hogy RM ingerülten figyelmeztette: „Major pajtás, nem szeretném magával összeakasztani a bajuszt.”

Rákosiék hozzáfogtak az SZDP lebontásához is. RM azt írta Szuszlovnak: „Súlyos politikai harcok előtt állunk. A szociáldemokratákkal az egységfront mindjobban repedezik, s kevésbé szilárdnak kell tekintenünk, mint a választások előtt. Az együttműködés kérdése sok vonatkozásban valamivel jobban áll a kiscgazdáknál, mint a szociáldemokratáknál. Hozzáfogtunk a Szociáldemokrata Párton belüli balszárny reorganizálásához.” Pártot, pártokat csináltak más pártokban. Tildy úgy megbosszulta a szocdemek vétkét, hogy arra a saját pártja is ráment.

RM márciusi moszkvai jelentése összefoglaló. Akárcsak első itthoni levelében, titkos szövetséggel vádolta a szocdemeket és a kiscgazdákat, hogy amerikai biztatásra kommunisták nélküli koalíciót akarnak: „És akkor semmivé vált volna az MKP befolyása a Belügyminisztériumban, a hadseregben és a hatalom több kulcspozíciójában.” Sürgetésükre a szocdem baloldal nyílt programmal lépett színre, és a KP „keresztülvitte”, hogy azt a Népszava nyilvánosságra hozza. Az SZDP Fővárosi Végrehajtó Bizottságának ez a határozata követelte, hogy a világ szociáldemokratái „álljanak a nemzetközi osztályharc élére”, vagyis inkább a Kominformhoz igazodott, mint a szocdem hagyományokhoz.

Az RM által kitalált „vándorjobboldal” végig repesztette az SZDP-t. Először csak azok voltak a jobboldaliak, akik elleneztek az egyesülést az MKP-val: „mindenki, aki él, jobboldalivá válik, ha nem ugyanazt vallja vagy hirdeti, amit a Szabad Nép” – írta Böhm Vilmos. Majd jobboldalivá lettek, akiket még nem zártak ki, vagy nem léptek át a KP-ba. Az SZDP kezdett tudathasadásos tüneteket mutatni. Marosán György (1908): – Mindenki csodálkozott, hogy nem léptem át. Annak idején már Mónus is azt mondta, mi vagyunk, akik tárgyalhatunk a kommunistákkal, Rákosi viszont azt, hogy rám nem a KP-ban van szükség.

RM a koalíciós pártok vezetőinek is eldicsekedett: „Minden héten kint vagyok valahol.” Havonta legalább egyszer elment vidékre, beszélgetett a emberekkel, érdeklődött az árak iránt. Ahhoz képest, hogy Sztálin 1929-től kezdve a szűk környezetéből nem lépett ki, RM módszere valami egészen mást ígért: életközeli politikát. Az eredmény ismert. RM a látottakat és hallottakat a saját szája íze szerint magyarázta, de nem hagyta, hogy a tények megzavarják. Nem akarta megérteni a helyzetet – még szét nyafogták volna az emberek –, hanem barátságosságot magára erőszakolva éveken át reklámkampányt folytatott saját maga és pártja mellett. Az „életben” tett kirándulásainak Szirmai Károly (1910) volt az egyik tanúja, aki 1947 elején lett RM sofőrje: – Szeretett az áruházakba járni. A Divatcsarnokban körülállták az élelmiszerosztályon: „Közeledik a karácsony, Rákosi elvtárs, és nincs olcsó szaloncukor.” Az üzletvezető rég megrendelte, de nem szállították. Az edényosztályon meg: „Tessék nézni, csak ilyen picurka lábos van, és ilyen óriási: a normál méret nem kapható!” Az öreg a kísérelőjével feljegyeztetett minden panaszt. Mondták, hogy utána berendelte az illetékes minisztert. S egymásután jelent meg a típuslábos, típuscipő, típusrádió – a típusország.

– Milyen kocsival jártak?

– Horch, német ponyvatetős kocsival, aminek a tetejét le lehetett nyitni, azonban sosem nyitottuk le, amikor Rákosi benne ült. A második koci egy Buick volt, a harmadik az ajándékba kapott Zisz, ami nagyon vacak koci volt, hetvennél már nem volt fékje. Aztán

jöttek a Cadillacek, ezeket én szereltem fel vastag üveggel, 12 mm-es páncéllal. Fekete volt mind, talán csak az egyik volt szürke. Hivatalosan hatüléses volt, két lenyitható pótüléssel. Az órája 160 mérföldig mutatott (260 km), de mi legfeljebb százhússzal mentünk vele, ha nagyon sürgős volt, mert a nagy súly miatt nehéz volt megállni. Nyolc rétegű vásznas gumit vettünk külföldről, és a felnit az Acélárugyárban erősítették meg. Volt egy brigádom – két szerelő, két lakatos, kárpitos, villanyszerelő meg egy segédmunkás –, még Gheorghiu-Dejnek is mi építettünk át egy kocsit.

– Rákosi hol ült a kocsiban, és hányan kísérték, vigyázták?

– Velünk, sofőrökkel együtt hat-nyolc embernél több nem volt vele. Itt a városban mindig a jobb hátsó ülésen ült, elöl egy biztosító és mellette is egy. Ha vidékre mentünk, előreült, és hátul voltak az örök. Amikor odakerültem, már működött az utánfutó-rendszer. Aztán lett előfutó is, amiben csak sofőr volt, legfeljebb egy ember. Később az előfutót csak akkor használtuk, ha például kaptunk valami jelzést. Az utánfutóban a sofőr meg két ór volt; ők intézkedtek. Előfordult, hogy időben rádudáltam egy motorosra, de amikor kezdtem előzni, kivágott balra; alig tudtam lefékezni. Az utánfutósok beszélgettek vele, talán szabálysértési eljárást is indítottak ellene.

Két hónappal korábban postázták a meghívót kilenc európai kommunista és munkáspártnak a lengyelországi találkozóra (Szklarska Poreba, 1947. szeptember 22-27.). Churchill Fultonban másfél évvel korábban a világra engedte a vasfüggönyt (ő beszélt először róla), s tudjuk, Sztálin már előtte gondolt a kommunista nyáj összébb terelésére. Az erre a célra összehívott tanácskozás a világ másik hidegteleléses eseményének bizonyult: emez oldalon ez volt a fordulópont, a balra igazodj! Hiába történelmi dokumentum Zsdanov fűrészpórral tömött referátuma, elolvasásához erőfeszítés kell. Évtizedeken át számlálatlanul gázoltak át agyunkon az efféle traktátumok: „A politikai erők háború utáni új megoszlása és a két tábor kialakulása.” Arra azért érdemes felfigyelni, hogy innen indult a „tábor” szöges drótjának folyondárja: itt hangzott el először ez a szó az ismert értelemben, ekkor kezdődött a hidegháború, a fegyverkezés, innen fogva lettünk béketábor. Nem feladatunk annak a mérlegelése, hogy az USA vagy Churchill kergette-e bele ebbe a szerepbe a SZU-t, vagy együtt lépkedtek errefelé; hogy Hiroshima volt-e a fordulópont vagy Jalta, netán az Európa közepébe tűzött sarló-kalapácsos zászló. A világ züllésének nincs gazdája. Mindenesetre, olyan fejezetcímek nélkül, mint mondjuk az „Amerikai terv Európa leigázására (Truman-Marshall-terv)”, nem érhető meg sem Magyarország, sem sorstársainak négy évtizedes hányattatása.

Miljánovits Pál őrizte a Rákosi-villát, amikor a Tájékoztató Iroda (Kominform) alakuló üléséről Farkas és Révai hazatért: – Rögtön összejött a vezérkar a Szabó József utcában, s ők referáltak. Találkozójuk végén kinyitottam a vasrácsos kaput, s nem mozdulhattam el, még ha ott álltak is körülöttem. Ekkor hallottam, hogy Révai megkérdezte Rákositól, hogy most mit írjunk. „Írd azt, hogy nagyon erősek vagyunk!” – felelte ő.

Tényleg azok voltak. Farkas lengyelországi felszólalásában elmondta, hogy három égitest segítségével tájékozódta: értékes segítséget kaptak Sztálintól, és tanácsért fordultak Titóhoz meg Dimitrovhoz. És az érdemszerző versenyben előadta: „Rákosi elvtárs a Politikai Bizottságban egy évvel ezelőtt javasolta a kommunista pártok közötti nemzetközi kapcsolatok helyreállítását.” A tanácskozás „csemegéje” az olasz és a francia párt keresztrefeszítése volt, amiért hagyták magukat a hatalomból kiszorítani. Terítékre került a magyar-csehszlovák ellentét is, amit Slánsky lényegtelennek nevezett az értekezlet tárgyához képest. De Csehszlovákia széteséséért csak a szudétánémeteket és a magyarokat vádolni, és elhallgatni a csehszlovák reakciós burzsoázia és a fasizmus szerepét lehet-e? – kérdezte Révai, és

megállapította, hogy sok szlovák fasiszta bújik meg a magyarellenes hangulatok mögött. Háborogva említette, hogy az SZDP belügyminisztériumi államtitkári posztot merészelt kérni. „Amikor megkaptuk követeléseik listáját, az volt a benyomásunk, hogy azt az angol vagy amerikai kémiszolgálat dolgozta ki. – Bejelentette: – Az első, legfontosabb lépésnek mi Pfeiffer félfasiszta pártjának a szétverését tartjuk, felhasználva ellene rendőri és politikai módszereket.”

Itthon Farkas (és Révai?) nehézkes jelentést készített a Kominform alakuló üléséről, amit valaki (Révai?) még átdolgozott. Érezhették, hogy ez lesz a kiskatéjuk: a PB előre eldöntötte: „Pártunkat a választás után tapasztalható fáradtságból fel kell rázni, erre a lengyel konferenciát kell felhasználni.” A korábbi goszpogyinok a legdrágábbal kezdték: „Az MKP megbecsülése, hogy a referendum Magyarországot megkülönböztetés nélkül a népi demokratikus országok között említi. A konferencia összehívásának oka a kiéleződő nemzetközi helyzet, az egyre agresszívabb amerikai imperializmus elleni harc.” Nem tudni, hogy a szlovákiai magyarok ügyét ki kezdte. Slánsky vádolta Magyarországot, hogy nem hajtja végre a lakosságcserét. A román Anna Pauker Slánsky ellen szólt: „ha a nemzetiségi politika körül valami baj van, akkor baj kell, hogy legyen a reakció elleni harc körül is”. Gyilasz a szünetben javasolta a magyaroknak, hogy a legközelebbi ülésen tűzessék napirendre a kérdést; a jugoszlávok támogatják.

A másik veszélyes mondat: „A konferencia platformja nem azt jelenti, hogy az MKP-nak fordulatot kellene végrehajtani a politikájában.” A párttörténetben ezekről a mondatokról sosem lehet tudni, azt akarják-e közölni, amit közölnek, vagy épp az ellenkezőjét. „Helyes volt a szociáldemokrata és a kisközéposztály ellen megkezdett harc” – vagyis szétverésüket be kell fejezni. Az olyan rejtélyes fogalmakból, mint elkülönülés, provincializmus, praktikizmus, valami módon arra jutottak, hogy a teendő: „új koalíció” kialakítása, a hadsereg fejlesztése, a nagykereskedelem államosítása, a rendőrségi kulcspozíciók megőrzése stb. Ők ezt nem nevezték fordulatnak a politikában.

Az október 9-ei PB-n RM ült az asztalfőn, pedig azt tervezték, hogy október 8-tól szabadságra megy. Amikor Major Ákost magához hívta, beteg volt. A magas vérnyomása mellett a térdében artrózis (meszesedés) volt; ha ez aktivizálódott, pihennie kellett. Októberben, sőt egy fél esztendőn át betegeskedett. A szokásos szeptember helyett most novemberben utazott szabadságra, gyógykezelésre a SZU-ba, ahol nagyjából helyrehozták. A rendszeres moszkvai szanatóriumi „reparáláson” többnyire vele volt a felesége. Ő gyomorpanaszaival Karlovy Varyban is járt. – Csöpi, a sofőrje végig vele volt – mondta G. Lajos gondnok –, s ugrattuk is, hogy most aztán jól kipihente magát, de ő csak káromkodott, mert öt defektje volt, és szerelt egész úton. Ha elutaztak, Vologya velünk maradt, de ő általában úgyis a mi nyakunkon csüngött. – Januárban, néhány héttel azután, hogy Rákosiék hazatértek, azt írta az ugyancsak szanatóriumban lévő Farkas Mihálynak Moszkvába: „egészségileg jól vagyok, a lábam, úgy látszik, teljesen rendbe jött, amiről, kérlek, értesítsd Valetinszki professzort”. Március végén kiújultak a panaszok, és amire nemigen volt példa, orvosi tanácsra még a KV előtt is ülve beszélt április 14-én.

– Kora tavasszal Rákosi olyan beteg lett, hogy nem tudott menni, úgy kellett a vécére kivinni – mondta G. Lajos. – Aki nem volt őrségben, az vitte, de olyan nehéz volt, mint egy zsák só. Nem lett volna szabad felkelnie, mégis odavitette magát az íróasztalhoz, és dolgozott. Aztán jött Weil Emil, az orvosa, és amikor ment el, kérdeztem, hogy van Rákosi elvtárs. Javul, felelte, de máskor ne felejtse az íróasztaltól a papucsát is visszavinni az ágyhoz!

– Egyszer pár napig nem láttam Rákosit – említette a sofőrje –, és kérdeztem Bodát, hogy mi van vele. Mondta, hogy beteg. Megkértem, hadd vigyem el én a postát neki. Amikor

benyitottam a szobájába – ahol benn ült Rajk Laci –, az öreg felkiáltott: „Á, Szirmai! Mi újság?” Erre úgy emlékszem, mintha ma történt volna. Kérdeztem, hogy van. Mondta, hogy fáj mindkét lába, de már gyógyul. Soha nem felejttem el, hogy az alatt a néhány perc alatt, amíg ott voltam, Rajk milyen tisztelettel nézte Rákosit; le nem vette volna a szemét róla, és nekem ezt nagyon jólesett látni.

1947. október 8-án RM nem ment el betegszabadságra a betegsége miatt. Meg félt, hogy az SZDP és az FKGP jobboldala összefog ellenük, és kiszorítják a hatalomból. Végül várta a kominformos útmutatásokat. Ebben a helyzetben a PB vigyázó tekintetét, ha lehet, még inkább Moszkvára vetette. Egyelőre csak azt javasolta tagjainak és az osztályvezetőknek, hogy tanuljanak oroszul; és elhatározta, hogy „Sztálin elvtársat Budapest és Debrecen díszpolgárává választja”. (Budapestről már 1945-ben volt egy ilyen határozat – P. Á.) Ebben a hónapban békeszerződést köt Magyarország és Jugoszlávia is. Az aláírásnál Belgrádban Gerő helyettesíti Rákosit, ő pedig itthon marad. Annyira itthon marad, hogy a PB úgy dönt: „Javasolni a Minisztertanácson, hogy egy héten belül minden módon kiadott rendeletet a PB-nek kell bemutatni.” Ebből nem derül ki, hogy 1947. október 23-tól a kormány formálisan is alá volt-e rendelve az MKP vezetőinek, vagy csupán a parlamenti PB-re gondoltak-e. Ha bíztak delegáltjaikban, felesleges volt ez a döntés, hisz ők mindenütt ott voltak, s érvényesítették elképzeléseiket. Az MKP-cenzúrának e PB-döntés után sincs nyoma, viszont a családi pótléktól a lisztkiörlésig mindenről ők döntöttek. Természetesen RM jelezte Szuszlovnak: „Javasoljuk, hogy novemberben kormánydelegáció menjen Moszkvába, hogy az új miniszterelnököt bemutassuk és a most már szuverén Magyarország Szovjetunióhoz való viszonyát szorosabbá tegyük.” RM végül csak novemberben ment el szabadságra, amiről kommunikét akartak kiadni, de úgy látszik, „az orosz e-ak” – akik engedélyét várták – nem értettek vele egyet, hogy az újságok közöljék a helyszínt. Távollétében most sem Kádár, hanem Farkas helyettesítette.

Miközben RM szavai szerint a „parlamenti és koalíciós béke tovább dühöngött”, kezdett romlani a közellátás: kisebb lett a kenyérfejadag, nagyobb az elégedetlenség: „a munkásosztály soraiban aktív működésbe kezdtek az osztályellenség ügynökei. Visszatért nyugatos tisztek, csendőrök, leépített horthysta tisztviselők most mint munkások szervezik a harcot a magyar demokrácia és a két munkáspárt ellen”. Az aszály is balra tolt a Rákosiékat, radikalizálta őket. Vadsztrájról beszéltek, „a fasiszta egyének” eltávolítására minden nagyobb üzemben tisztogatóbizottságot állítottak fel. A csepeli rendőrség a Weisz Manfréd gyári háromnapos sztrájk szervezői között több deményistát talált.

A Parlamentben Slachta Margit, a Keresztény Női Tábor vezetője tapintatlanul szólt a szomszéd államokról, különösen a SZU-ról és Jugoszláviáról, s a mentelmi bizottság hatvan napra kizárta a Házból. – Egy alkalommal valami különös öltözetű nő, olyan apácaféle jelent meg a villánál, hogy Rákosi úr itt lakik? Miért érdekli ez magát? – kérdezte tőle G. Lajos. – Slachta Margit vagyok, és egy levelet hoztam a miniszterelnök-helyettes úrnak. Lenne szíves átadni? Az öregnek nemigen volt postája a lakásán, de ha mégis, azt nekünk fel kellett bontani, talán azért, ha sürgős, akkor értesítsük. Nagyot röhögtünk a levélen is, mert „Nemzetes Rákosi Mátyásnak” vagy minek volt címezve, és arról írt, hogy félreértették a Parlamentben, ő a demokrácia híve. Mi ezzel nem is zavartuk Rákosit, hanem odaadtuk a „titkáranak”, Fodor Zolinak.

RM nyugodtan mehetett pihenni. Nem kellett félnie, hogy elvtársai bármit elrontanak. Bár a rendszer nem befejezett, a helyettesek és a helyettesek helyettesei általában szélsőségesebbek a főnökeiknél. Ezt ő ezer örömmel engedi, hisz ő is nagyobb biztonságban van, ha a segédek erőszakosabbak, radikálisabbak nála. Az építmény is ezt adja: a fölülről érkező utasításokból is ez következik. A beosztottak igazán a főnök távollétében bizonyíthatják alkalmasságukat.

Ha egyszer össze lehet majd hasonlítani a kevés moszkvai ukázt, és a helyi döntéseket, szinte biztos, hogy a főtitkárok esetében is hasonló az eredmény: a fiók-Sztálinok némely tekintetben balosabbak, keményebbek voltak ha nem is a mesternél, de annál, amit elvárt tőlük.

A Pfeiffer-párt szétverésére Farkas és Gerő elindította a „tömegmozgalmat”. Néhány rejtett kommunista átléptetésével pedig nyomást gyakoroltak az SZDP baloldalára is, hogy lássák ingadozásuk következményeit. Végül az Országos Nemzeti Bizottság javaslatára a Választási Bíróság feloszlatta Pfeiffer pártját, és valamennyi mandátumát megsemmisítette. (671 ezer választó.) Magyarország megmenekült a polgárháborútól: megszűnt a többségi polgári koalíció lehetősége. Mivel a kék cédulás visszaélések bizonyítására egyetlen esetet sem találtak, a panaszt elutasította a Választási Bíróság.

Annak szemléltetésére, hogy a másodvonal talán balosabb, legalábbis szókimondóbb, szóval semmivel sem volt jobb Rákosinál, álljon itt egy kis tallózás a főtitkár távollétében hozott PB-döntésekből. November 8.: Gerő, Rajk, Révai, Horváth megvizsgálja a katolikus egyház működését: „Dolgozzanak ki a tennivalókról javaslatot. Rajk nézze meg, hogy lehetne az Új Embert végleg betiltani, illetve kommunista vezetővel másik katolikus lapot indítani.” November 20.: „Nagy elvtárs félhivatalosan lépjen érintkezésbe Barankovicssal, és beszélje meg vele a párt megtisztítását a nem megfelelő elemektől. Megbízza Rajk elvtársat, hogy az ÁVO adjon (nem pedig: nézze meg, vannak-e – P. Á.) a Barankovics-képviselőkre kompromittáló adatokat.” November 27.: Bár az „Irányelvek az MKP gazdaságpolitikájához” című előterjesztés megállapítja: „Nem dőlt el, hogy a nemzetgazdaság a kapitalista rendszer újjáépítése vagy a népi demokrácia gazdasági bázisának kiépítése, a szocializmus felé haladás útján fog-e fejlődni – mégis leszögezi: – A népi demokrácia gazdasági rendszerének megszilárdítása érdekében alapvető az összes döntő gazdasági pozíció birtokbavétele a demokratikus államhatalom által.” (Államosítások, traktorállomások, szövetkezetek támogatása stb.) Nagy Imre, aki a PB-ülésen nem vett részt, figyelmeztetett: „Az irányelvek kidolgozása során, de más területen sem történik kísérlet arra, hogy a felszabadulás óta eltelt három esztendő elméleti és gyakorlati hibáit komoly bírálat tárgyává tegyék. Emiatt az irányelvekben komoly elméleti tévedések fordulnak elő, amelyek súlyos politikai hibákhoz vezetnek”. Vitatta, hogy a népi demokrácia új gazdasági rendszer. Nem tartotta helyesnek, hogy csupán a kuláksághoz való viszonyt határozzák meg. A fő feladat az agrárfejlődés irányát kidolgozni. Megfogalmazta, mi a teendő, hogy a szövetkezet ne csak a legszegényebb parasztság termelési formája legyen. Itt az ideje egy elfogadható szövetkezeti forma kidolgozásának, mely a parasztság egyéni érdekeit és tulajdonát összeegyezteti a szövetkezeti termelési formával. Drasztikusnak nevezte a kulákság korlátozását, ezzel megrontják a viszonyt a kis- és középparaszttal. De hiába szedte ízekre az „Irányelvek” hibáit, a hazatért Rákosival megerősödött PB is elutasította észrevételeit. A mezőgazdasági rész kidolgozásával később mégis őt, a szakértőt bízták meg.

### 3. A keresztapa

RM pártközpontbeli irodája jó ideig kifejezetten szegényes lehetett. Nem a legjobb helyről származó íróasztal, egymástól különböző székek: a szedett-vedett bútorzat szinte méltatlan volt a főtitkárhoz. Amikor 1945 utolsó vagy '46 első napjaiban R. H. Margham interjút készített vele, már egy kellemesen tapétázott hajdani palota bensőséges, jól bútorozott irodájában találta: „Az MKP ugyanazt a vonalat követi, amit Bulgáriában és Romániában láttam. A kommunisták tudatában vannak éppúgy, mint az amerikai hirdető, hogy az attraktív, nett és virágzó megjelenés előny – állította, majd így folytatta: – Ha a holdvilágarcú



Mr. Rákosi reputációja nem a legjobb is az amerikai tudósítók körében, ő kiegyensúlyozott, előítéletekkel terhelt (kiemelés – P. Á.) és jól informált. Negyedszázados bensőséges kapcsolat alapján megfigyeltem, hogy a Duna menti kommunisták jól tájékozottak minden tárgyban a bébiápolástól kezdve a háború okáig, és azt gondolom, hogy Rákosi közel az első az elsők között.” (R. H. Margham azon kevés külföldi közé tartozott, aki beléphetett a pártközpontba. Mert a külföldiekkel – nem tudni, miért – a Béla király úti pihenőházban találkozott, vagy a Parlamentben. A kivételek közé tartozott még például a román miniszterelnök, Groza Péter.)

Sebes Sándor (1902) szerint még 1948-ban is zsírosodó fotelok éktelenkedtek RM irodájában, ezért a szabadsága alatt ő kicseréltette az egész bútort: – Amikor visszajött, lehívatott, hogy mi történt. Majd elmondta, milyen kellemetlen ez neki, mert a többi párt vezetői nem tudják mire vélni a változást; ki tudja, milyen következtetést vonnak le belőle. S miután kiderült, hogy a régi bútorok a raktárban vannak, visszahozatta velem őket. – Az évtizedek óta a Párttörténeti Intézet igazgatói szobájában látható koloniálbútort valószínű, csak az ötvenes években kapta RM.

Az Akadémia utca 17.-ben az egész első emeletet a titkárság foglalta el. RM háromablakos szobája a bal oldali sarokban volt. Rövid ideig egybenyílt vele Rajk szobája, de amikor Rajk átköltözött a BM-be, ezt átalakították a főtitkár tapétaajtós pihenő-, kézmosómenedékévé. (Ebben a szobácskában talán volt egy heverő is, és itt nyírta őt Kígyós Elek.) Az átalakítás után a titkárság két szobáján át Révai titkárságára lehetett jutni, de amikor belőle is miniszter lett, Farkas Mihály költözött a szomszédba. Bár a szobák elhelyezkedése próbálta követni a pártban elfoglalt helyet, ebből nem lehet semmi következtetést levonni, hisz az örökös második ember, Gerő irodája a Közlekedési Minisztériumban volt.

A hatméternyi hosszú dolgozószoba ablakaira – a leselkedő horthysta tisztak ellen? – már korábban zöldes páncélüveget raktak, és az íróasztal nem középen állt, hanem a két sarokablak között. Takarásban. (Állítólag ez alatt is elhelyeztek egy fűtőtestet, mert állandóan fázott RM lába.) A későbbi belügyminiszter, Piros László úgy nyilatkozott, hogy „Rákosi magas fotelban ült, az asztal előtt pedig egy feltűnően alacsony fotel állt a mindenkori vendég számára”. Megnéztem e hajdani bútort, s az ülőalkalmatosságok a maguk helyén – az íróasztalnál és az alacsonyabb dohányzóasztalnál – a szokásos magasságúak. Nem neki készültek. Az új bútorokkal került a szobába a tizenkét személyes asztal; ettől fogva itt is tarthatták a gyors, mondhatni zártkörű PB-üléseket, bár erre a célra volt a szomszédban egy külön szoba. Ha többen jöttek Rákosihoz, rögtön átült a hosszú asztalhoz. A bútorcsere után egyedül a saját páncélszekrény maradt benn. Hiába volt Simon Jolán kétszeresen megbízható, hiába lett később például a KV-tag Donáth Ferenc a titkárság vezetője, a páncélszekrény maradt. Soha senkiben nem bízott meg teljesen. Pedig az irodáját zárva tartották, vigyázták. A hisztérikusabb években egy elől hagyott használt indigóért is fegyelmi járt: a páncélszekrényt is páncélszekrényben kellett tartani. És Rákosinál nem indigók voltak elzárva a világ elől.

Egy alkalommal kiszólt Fodor Zoltánnak, hogy hívja fel Tildy Zoltánt. Néhány perc múlva kiment, és látta, hogy a titkárság egyetlen telefonján türelmetlenül várja a bűgő hangot. „Mosolyogva jegyezte meg, erről az egyetlen vonalról akarjátok az ország ügyeit intézni?” – írja Fodor, aki nyomban többvonalas telefonkészüléket szereltetett a titkárságra. Gondolom, ezután – de inkább a hazai különvonalak (miniszteri, BM- és K-vonal) kiépülését követően láthattak a vendégek RM szobájában négy-öt telefonkészüléket.

– Rákosi telefonjait hol ő intézte, hol mi – mondja Fehér Márta (1920), a volt titkárnő. – Ott volt az asztalomon a sokgombos telefon, s én mindegyiket megnyomtam, s egyszer csak az egyik azt mondta, hogy Csajka (Sirály), mire gyorsan letettem. Ezt a vonalat a szovjet

hadsereg húzta ki, s megkérdezték az öreget, ő kereste őket. Kijött aztán, hogy melyikönk vette fel a telefont, mondtam, hogy én. – Akkor miért tette le? – Mert azt mondták, hogy Csajka, és nem tudok oroszul. – Hogyhogy, egy kommunista nem tud oroszul!?

– Titkos volt a telefonja?

– Nem, de mindenkinek azt mondtuk, hogy nincs benn, és visszahívtuk az illetőt. A PB-tagokat általában rögtön bekapcsoltuk. Előfordult, hogy maga hívott fel valakit, nem úgy, mint ma, amikor a legkisebb főnök is a titkárnőjével hívat mindenkit. Sem telefonnal, sem mással nem kellett őt annyira kiszolgálni, mint a pitiánerebb főnököket.

Szobája falán talán csak egy Lenin-kép volt, s az asztalon kicsiny Sztálin-szobor. – Jellegzetes darabja volt a szobának a gömb alakú, azt hiszem, Omega, asztalióra, ami egyetlen sík lapon állt – emlékezik Dénes István (1923). – Amikor Rákosi ideges volt, ezt az órát pörgette. Elmaradhatatlanul hozzá tartozott még zsebszótár méretű, fekete fedelű notesze, amibe bolhabetűkkel mindent feljegyzett. Időnként előkapta, gyorsan lapozott benne előre-hátra, és a fejére olvasta az embereknek, ha elfeledkeztek valamiről. Nem valószínű, hogy a noteszt idegenekkel szemben is alkalmazta, hisz rájuk vonatkozó dolgok nemigen szerepelhettek benne. A notesz és Rákosi legendás memóriája nem mond ellent egymásnak, hisz egy bűvészmutatvánnyal felért, amikor kijelentette, hogy erről vagy arról tavaly októberben – közben lapozott – igen, október 24-én abban állapodtunk meg, hogy – és olvasta. Lehetett volna erre készülni, de túl gyakran adódott spontánul ilyen szituáció.

Lőrinczi Auguszt (1920) az illegális mozgalomból ismerte Simon Jolánt, és az ő révén került a Rákosi-titkárságra: – 1946 és 1948 ősze között, amikor ott dolgoztam, a Kommunista Párt politikája tiszta és világos volt, ennek köszönhető, hogy az ország talpra állt. Még nem érvényesültek a bírált, de csak a hatalom megszerzése után megmutatkozó jelenségek.

Reggel nyolckor kezdtünk. Ő hazajárt ebédelni, és utána lepihent. Általában másfél órányit volt távol. Hivatalosan öt óráig tartott a munkaidő, de ezt nemigen tartottuk be. Ha értekezlet volt, ott kellett lenni; ha ő benn maradt, valaki maradt vele. Keresztnéven szólított, sosem játszotta a főnököt. Tudásáért, hallatlan munkatempójáért borzalmasan tiszteltük; azon voltunk, hogy a munkáját segítsük. Olyan átéléssel diktálta a beszédeit, mintha már szónokolna, mégis megvárta, amíg leírja az ember. Lenyűgözően fogalmazott. Ha a beszédhez idézetekre volt szüksége, tudta, hol található, de citálta is őket fejből. Magabiztos volt és népszerű. Semmi jelét nem láttam annak, hogy az alacsonyága zavarta volna. Egyszerűen öltözött, hóentróger és nyakkendő mindig volt rajta, az utóbbit le is ette. Délelőtt fogadta a látogatókat, délután általában olvasott, vagy referáltak neki. Általában könnyen be lehetett hozzá jutni, főként azoknak, akik a házban dolgoztak. Például ha Kovács István jött fel, csak annyit kérdezett: „Benn van az öreg?” – és már ment is befele. Más volt akkor az élet, intenzívebb, sok ügy nem tűrt halasztást, azonnal intézkedni kellett.

A koalíció idején sokan akartak vele beszélni. Minden reggel megkapta tőlünk a bejelentkezettek listáját, és fél tíz-tíz órától kezdve fogadta Pityi Palkót is. Ha valakivel nem akart beszélni, rögtön megmondta, kihez menjen. Közvetlen volt. A vendég még ott ült, ő már intézkedett. Ha valami kellett, csöngetett. Mindegyik kiadott iratra ráírta, mi a teendő vele. Ha egy ülésen felvetődött valami, kiment, telefonált: operatíván dolgozott. Beszédeit maga diktálta gépbe vagy gyorsírásba Simon Jolánnak, később Fehér Mártának. Ismerte a gyorsírást is, belenézett, és mondta: – Innen ezt húzzuk ki, és itt folytassuk! – Nagy apparátus dolgozott neki. Csak tolmács nem kellett. Ha jól emlékszem, amikor Aragon és a felesége, Elsa Triolet itt járt, akkor sem volt tolmács. Sokat járt vidékre. Nagygyűlésekre elkísértük, feljegyezni, amit szükségesnek tartott, esetleg kijavítani a beszédet. Lehet, úgy tűnik, hogy agyondicsérem. Nekem ezek voltak a benyomásaim. Megtisztelő volt mellette dolgozni;

megbecsültek, egyenrangú emberként kezeltek. Közvetlen, barátságos volt, mi pedig megfelelően tartózkodóak. A szüleimnek volt egy kis telke Budakeszin. A kapálástól ínhüvelygyulladászt kaptam, be volt kötve a kezem, mire az öreg megjegyezte: – Nem szokta a cigány a szántást!

Rákosi – de Gerő is – nagy tapasztalatú ember volt, ezt az itthoni vezetők is tisztelték bennük. Rákosi gyorsan tájékozódott az itthoni viszonyokról, tapasztalatait – vagy a határozatokat – a viták alapján összegezte, véleményét csak ott alakította ki, és ezek a döntések akkor általában helyesek voltak. Ő segítette Katkics Icát is, hogy a Szovjetunióba mehessen ösztöndíjjal, de mindenkinek mondogatta: menjen csak és tanuljon.

– Ragyogóan vezette a PB- és a KB-üléseket – mondja másik titkárnője, E. Ibolya (1913) –, mindig brillírozott. A feje tele volt számokkal, nem tudott rajta senki kifogni: – Az elvtársak ezt nem tudják, nem látják! – mondta a vitatkozóknak. Gerő és Farkas ugyanígy torkolta le a partnereit. Az embereknek azért a kedves arcát mutatta; aki ismerte, el volt ragadtatva tőle. Szabad bejárásuk csak a PB-tagoknak volt hozzá, de mi sem és talán más sem érzett fikarcnyi bizalmatlanságot sem. 1948-ig, amíg a titkárságon dolgoztam, aki csak beszélt velem, jó emlékekkel távozott tőlem.

Beck János (1915) a kivételek közé tartozott. Valószínű, 1947 elején érkezett RM meghívására Budapestre az olasz KP egyik vezetője, a koalíciós kormány külügyi államtitkára, Reale. Az állomáson Beck fogadta, s felkísérte őt a Szabadság-hegyre. RM elég jól tudott olaszul, nem törődött hát a kísérővel, nem is köszönt neki, levegőnek nézte, majd egy idő után megkérdezte az egyik fullajtárt, hogy ez ki, mire Beck megfordult és elment. Később a külügyben a politikai főosztály vezetőjeként ő volt a legmagasabb rangú kommunista. Egyszer éjfél tájban rátelefonáltatott RM, s megkérte, hogy egy bizonyos aktát sürgősen vigyen el neki a pártközpontba, és kocsit küldött érte. Gerő, Farkas és Révai is Rákosinál volt; nem ültették le, nem mondták, hogy köszönik, s amikor új témába kaptak, az addig álldogáló Beck elment. Egy alkalommal meghívták a PB külügyi napirendjének tárgyalására. Amikor ez került sorra, leültették a fal mellé, a meghívottak helyére, de utána már nem törődtek vele.

Máskor Rákosit kellett tájékoztatnia, s amikor belépett a szobájába, a halom külföldi újság közül RM épp egy angol vicclapot olvasott. Nem adott kezét, feltett néhány kérdést, majd megköszönte a referálást, kézfogás nélkül elbúcsúzott tőlem.

1945 végétől másfél évig gyorsírt a bizalmas üléseken Simon Jolánnal felváltva Kiss Tiborné Erdős Ilona (1909): – Rákosin kívül a PB-üléseken rengeteget beszélt még Farkas és Gerő; az itthoniak nem nagyon jutottak szóhoz. Több esetben késő éjszakáig tartott a PB, és utána – menet a Szabó József utcába – hazahozott. Érdeklődött a gyerekeim után, és megjegyezte, milyen fontos a szülői értekezlet, ahol a szülőket meg lehet győzni a párt politikájáról.

Fehér Márta szerint a PB-ülések vitáin az esetek többségében nem Rákosi fogalmazta meg a határozatot: – Sokszor Gerő foglalta össze a vitát, és akkor arra mondta: ez a határozat. Előfordult, hogy Rajk vagy Kádár szavait emelte határozattá, de ők talán nem vitatkoztak annyit, vagy nem foglalták úgy össze a témát. De beleszólt mindenki. Rákosi, Gerő és Révai voltak a fejek, Farkas korántsem. De nem az a természetes, ha a vezető kiemelkedő egyéniség? Én nem éreztem, hogy a Moszkvából hazatértek vezetnék a PB-t. Amikor Marosán és Szakasits bekerült, nem egy ízben az ő szavaikra mondta Rákosi: „Akkor ez lesz a határozat!” A végső szót általában ő mondta ki.

Fehér Mártát a káderosztály hívta Rákosi mellé titkárnőnek 1947 végén: – Elbeszélgetett velem ő is. Azt mondta, neki megfelelek, de a pártban az a rend, hogy a káderbizottság dönt, ki lesz a titkárnő. Nem igaz, hogy ő pártszerűtlen volt, s mindenben maga döntött, és nemcsak

ebben, sok minden másban is. Mondtam neki, hogy félek, mire azzal vigasztalt: – Egy intelligens ember minden munkát el tud végezni! – Bűbájos volt.

– Nagyon megrostálták, ki kerülhet a környezetébe?

– Nem tudom. Engem behívtak a káderbizottság elé. Nagy megtiszteltetés volt, különösen, hogy első titkárnőnek mehettem oda Simon Jolán helyére. Nem tudom, ő hová került, de 1949-ben visszajött. (Simon Jolán, azaz Péter Gáborné a saját kérésére kiment egy üzembe dolgozni – P. Á.) Maga a titkárság elég kicsi volt. A két titkárnő mellett – én Lőrinczi Augusztával, aztán Szabó Rózsával dolgoztam együtt – ott ült Fodor Zoli is. Jártam Rákosi lakásán, nem volt ott semmi kihívó. Szerénynek ismertem meg őt magát is, aki még azzal is törődik, hogyan öltözködünk. Utálom a harisnyát, és nyáron rám szólt: – Nincs pénze harisnyára, vagy nem szereti? – Mindkettő, feleltem. Aztán Péter János ment külföldre, és megkérdezte, mit hozzon, így lett egy pár nejlonharisnyám, ami három évig tartott. Én csak a virágzás idejét ismerem, az szép időszak volt, ha rosszul fizettek is.

– És a kivételezettség?

– Érdekes volt ez is. Egy operai díszelőadás utáni napon megkérdezte Rákosi: – Maga miért nem volt ott? – Mert nem kaptam meghívót! – Ezen ő nagyon csodálkozott, mert Simon Jolán mindenütt ott volt, de nem az ő titkárnőjeként, hanem Péter Gábornéként. A Rákosihoz érkező leveleket mi olvastuk – a két titkárnő –, ráírtuk, mit kell válaszolni, és mi írtuk alá az elkészült leveleket. Ezeket a kislányok – Katkics Ica és Mayer Mari – írták le. Ők főként csak gépeltek. Rákosi rendkívül kis hányadát nézte meg a leveleknek, viszont nagyon kényes volt arra, hogy udvariasan levelezzünk. A születésnapjára rengeteg ajándékot kapott. Mivel nem győztük volna a válaszolást, nyomtattunk egy köszönőlevelet, azt ellenőrizte, hogy jól fogalmazott-e, szép-e; ilyesmire sokat adott. És mi az ő megbízásából válaszoltunk. Az aláírás: Rákosi-titkárság és a nevünk. A többség sablon panasz, felesleges lett volna megmutatni neki. Egyszer említettem neki, hogy pedagógus szeretnék lenni: – Ha magára néznek, már elpirul, hát hogy lesz magából pedagógus? – Emlékszem, talán épp Moszkvából jött haza, a magyar-szovjet barátsági egyezmény aláírásáról, s kimentem elé az állomásra egy virágcsokorral, de nem engedtek oda, s mire beértem a pártközpontba, addigra már ő is ott volt. Egyszer meg egy előadásra akartam elmenni, de nem volt meghívóm, s még azt a fáradságot sem vettem, hogy a Fodor Zoliéra ráírjam, hogy Fodor Zoltánné. Őrizetbe vettek az ávosok, mígnem jött Péter Gábor. Ő mondta, engedjenek el nyugodtan, én Fodor Zoltán meghívójával is bemehetek.

– A beszédeit ki írta?

– Kizárólag ő maga. Leginkább nekem diktálta, és többször átírtuk mindegyiket. Rendszerint hat példány készült, és elküldte őket Gerőnek, Révainak, esetleg Farkasnak, és nem tudom még kinek. Természetesen soha nem állítottam meg, amikor diktált, de bejelöltem, hogy megmondom neki, ez nem így van, az emberek nem így látják. – Csak írja le, ahogy mondtam! – És előfordult, hogy másnap azzal kezdte: – Megbeszéltem Gerővel, és ő is azt mondta, amit maga. – A beszédei olyanok voltak, hogy azokat meg kellett előre írni, s úgy olvasta föl. Csodálatosan beszélt magyarul. Az is előfordult, hogy másnak is ő írta a beszédét. Egyszer például nem tetszett neki egy Apró-beszéd, s akkor éjszaka ezt diktálta. Hozzánk nagyon rendes volt. Akkor még nem volt szabad szombat, és szombat délután vagy bejött, vagy nem, s mi beosztottuk az ügyeletet. Megkérdeztem tőle, hogy visszajön-e délután, s azt mondta, hogy nem, de amikor mentem el, láttam, hogy jön a különliftje, ami fölhozta a garázból, és akkor gyorsan beültem a helyemre. – Maga mit keres itt!? – kérdezte. – Ha Rákosi elvtárs itt van, akkor én is itt vagyok! – De én megmondtam, hogy ma nem vagyok itt!

– Szerette, ha önálló emberek vannak körülötte – állítja Fehér Márta. – Amikor beszédeit sajtó alá rendeztük, az egyik kötetben én adtam az alcímeket, amit ő csak ellenőrzött.

Az első időben még személyi ügyeket is tárgyaltak előttünk. Talán '49 elejétől aztán már csak akkor hívtak be, amikor ezekkel végeztek. Egyszer a Szabad Európa bement, hogy melyik nőtől lesz miniszter. Másnap behívott az öreg: – Maga ott volt tegnap a PB-ülésen, amikor szó volt arról, hogy ki lehet a miniszter? – Nem voltam. – Akkor a szocdemek közül árulhatta el valaki! – Megbocsásson, aki Magyarországon él, tudja, hogy négy asszony jöhet szóba, ha nőt akarnak a vezetésbe. – Igaza van! – mondta.

– Meglep, hogy tűrte a titkárnő figyelmeztetéseit!

– Pedig így volt. Botránnyosan ment például a párttagság felülvizsgálata a pártközpontban. Valakit ki akartak zárni vagy visszaminősíteni, mi viszont nem akartuk, ezért háromszor szavaztattak bennünket. Másnap elmondtam Rákosinak, hogy mi lehet egy faluban, ha ezt lehet csinálni az országos központban. A következő PB-ülésen ugyanígy elmondta: „Nem tudom, mi lehet falun, ha...” Rögtön rámondták, hogy nem igaz, de Rákosi nem hitt nekik. Szerintem hibái többsége abból adódott, hogy akik körülvették, talán Gerő és Révai kivételével, hazudtak neki. Valamennyire megismerve őt, nem hiszem, hogy azt akarta, hogy a jelentéseket kozmetikázzák. Soha nem éreztem, hogy neki valamit nem lehet megmondani. Nem hiszem, hogy félni kellett tőle annak, aki megmondta az igazat. Én nem féltem tőle soha. Persze ő is örült a szép jelentésnek, hisz minden ember örül neki.

Több helyen voltam titkárnő, s mindenütt természetes volt, hogy a főnök Mártának szólít. Ő is. De amint egy harmadik személy megjelent, azonnal Fehér elvtársnő lettem: több tiszteletet adott, mint bárki más. Marosán kisanyámnak szólította az embert, ez volt a szokása, és ő figyelmeztette. Előfordult, hogy én is benn voltam a látogatóval. Búcsúzáskor egyszerre nyújtottunk neki kezet, és az illető Rákosival kezdte volna, mire ő rászólt: – Kérem, a hölgynek kell előbb kezet adni! – Gyakran vérzett az orrom, s egy reggel vissza kellett mennem másik blúzt venni, emiatt csak fél kilencre értem be. Abban az időben divat volt, hogy a későnjövőket a pártszervezet kirakta a szégyentáblára. Rákosi letolta a párttitkárt, hogy azért nem raknak ki, mert este későig benn vagyok. Amikor indultunk haza, ha mondta, hogy menjek vele kocsival, akkor mentem vele, s kiraktak útközben, de ha nem szólt, akkor jöttem villamossal. Egyszer látott a villamoson, és másnap megjegyezte: – Szereti magát lökdöstetni a villamoson? Hát miért nem jött velem kocsival? – Mert nem tetszett hívni! – Attól kezdve mindig hívott. Képzelteri, elöl egy ávos kocsis, hátul egy, s itt a Rákóczi úton megálltak, és én kiszálltam. Emlékszem, karácsony előtt nem tudtuk, kívánjunk-e neki kellemes ünnepet vagy sem, és amikor megálltunk a kocsival, akkor ő mondta: „Kellemes karácsonyt!” – Nagyon szerettem őt.

– Miért szerette?

– Először is nagyon okos volt, és imádom az okos embereket. Nagyon jó áttekintőkészsége volt, gyorsan felfogott mindent. Valami kilenc nyelvet tudott. Többek között beszélt törökül. Talán a kongresszus utáni fogadáson álldogált egy albán nő, akivel senki nem tudott beszélni, csak ő, törökül. Rendkívül sokat olvasott, nem is tudom, mikor. Azt hiszem, naponta megevett egy könyvet. Egyszer odaadta nekem Kovai Lőrinc egyik könyvének a kéziratát, hogy mondjak róla véleményt. Prúd kislány voltam – pedagógusként a gyerekek neveltek –, és gusztustalannak találtam ezt a kéziratot. Ezt leírtam, és Rákosi úgy adta tovább Orbánnak a véleményemet, mint a sajátját. Orbán felháborodott, hogy ki olvasta ezt a könyvet, mire az öreg mondta, hogy ő. Puritán volt. Emlékszem, amikor a könyvei honoráriumát hozták, úgy küldte le a gazdasági osztályra, ahogy jött. Egyszer mondtam neki, hogy legalább egy százast vegyen el, mert soha nem volt pénze, mire azt felelte: – Maga ezt nem érti! – Azt hiszem, nem

is volt fizetése. Feltételezem, hogy őt a gazdasági osztály látta el mindennel. Egyszer arról volt szó, hogy kap két öltönyt, s vitatkozott, hogy neki egy is elég. Szemben sok asszonnyal, az ő felesége nem cseréltette ki minden évben a bútorokat: Rákosiné is puritán volt. Az sem fordult elő, ami más feleségeknél gyakori volt, hogy ezt vagy azt intéztettek a titkárnővel. Csak azt tudom mondani, hogy nagyon rendes ember volt. Minden időm ott töltöttem, és Rákosi férjhez akart adni. Akiket ajánlott, egy sem kellett, aztán férjhez mentem a segítségével, s az esküvőre kaptam tőle egy tortát. Ízes dolgokat nem tudok róla mesélni, munkakapcsolatunknak ritkán voltak emberi momentumai.

– A magánügyeiről soha nem beszélt?

– Legfeljebb, hogy nőnapra vegyek a feleségének egy csokor virágot.

– Milyen magas volt Rákosi?

– Én 158 centi vagyok, ő körülbelül akkora volt, mint én, legfeljebb százhatvan centi.

– Mennyit dolgozott?

– Akkor az volt a természetes, hogy este kilenckor felhívtuk Gerőt a minisztériumban, és ott volt. Este nekünk nem kellett mindig ott maradni. Előfordult persze, hogy éjszaka mentem haza, de mivel ketten voltunk, beosztottuk; rendszerint mégis mind a ketten benn voltunk.

– Tényleg a meteorológiai jelentéssel kezdte a napot?

– Erről nem tudok. Azt láttam, hogy amikor az újságokat beadtuk, mindig a vicclapokat olvasta először, a Pesti izé volt a kedvence meg a Ludas Matyi. Élvezte a karikatúrákat, nem haragudott értük. Egyszer magával vitt valahová a jugoszláv határ mellé egy vadászatra – azt mondta, lehet, hogy diktálni fog, de erre végül nem került sor –, és a vonaton, a szalonkocsiban ment az adomázás. Nem véletlen, hogy a beszédeiben annyi frappáns közmondás volt. Jó kedélyű, jó humorú ember volt, legalábbis, amikor én mellette dolgoztam.

– Látta őt indulatosnak?

– Soha.

– Ha vendég volt, mivel kínálták?

– Semmivel. Nem volt repi. Ha politikai bizottsági ülés volt, és hosszú ideig tartott, akkor volt kávé meg szendvics, de azt a gazdasági osztály rendezte. Valálik Kati, a szovjetunióbeli titkárnője mesélte, hogy az öreg nagyon szereti az almát, attól kezdve az asztalára tettem egyet, és ő ennek nagyon örült. Eszembe jutott még valami: amikor Donáth lett a titkára, azt mondta, hogy mindenütt felállnak, ahol Rákosi elvtárs megjelenik, csak mi nem. Hiába tiltakoztam, annyira mondta, hogy végül felálltunk, amikor megérkezett, s az öreg döbbenet nézte, hogy mit akarunk. Szerintem a nagy tiszteletet sem ő akarta, csak kialakult, valószínű, hogy a Sztálin-analógiára. – Donáthné Bozóky Éva nem hiszi, hogy a férje utasíthatta felállásra a titkárság tagjait: – Egyszer kifakadt itthon, hogy már az a módi, ami IV. Béla korában, hogy mindenkinek fel kell állnia Rákosi jelenlétében. – F. Mária is titkárnő volt, s nem tudja elképzelni, hogy a nem hajbókoló Donáth adta az utasítást a felállásra: – Ő annyira nem volt formalista, hogy a Szabadság köszöntés virágkorában is Jó reggelt, Máriával üdvözölt.

Bár Szatmári István (1928) egész más időszakban (1951-56 között) volt RM titkára, mintha ő is ugyanazokat a PB-üléseket látta volna, amit a hölgyek: – Délután ötkor kezdődtek a legfontosabb döntéshozó testület ülései, és általában tizenegyig tartottak. A formalitásra nemigen adtak, a jelentős számú meghívott a falnál ült (főként miniszterek); s a légkör elég szabad volt. Rákosi engedte a vitát. A prímet a trojka vitte, és a legmarkásabbak, a

meghatározók Rákosi összefoglalói voltak. A KB-üléseken a négyes már közbeszólt, megjegyzéseket tett, ami a gyakorlatlanabb tagokat megzavarta. Rákosit mindig, mindenütt – talán külsőleges félelemmel ötvözött – tisztelet övezte, nála senki sem verte az asztalt, ahogy azt például Nógrádi írja. Fontosabb események előtt valószínű, hogy a hármas előre megbeszélte a dolgokat.

A PB-üléseket a gyorsírnő tudó Simon Jolán jegyezte, aki ügybuzgó, értelmes, kulturált asszony. (A férjével, Péter Gáborral együtt letartóztatott Simon Jolán a hatvanas években visszakarta a párttagságát, de már pártonkívüliként is a BHG pártbizottságán dolgozott. A rendszerváltás őt jobban megviselte, mint a férjét. Egyébként az összefonódást kifogásolóknak: Walter Ulbricht titkárságát a felesége vezette.) A PB-ülések szűkszavú jegyzőkönyve formailag olyan volt, mint egy forgatókönyv, az egyik oldalon fel voltak sorolva a napirendi témák, a másikon a határozatok.

Két magát megnevezni nem akaró titkárnő – mondjuk Erzsébet és Klára – elmondta, hogy a közel évfélíg tartó PB- és titkársági ülésből annyi hasznuk volt, hogy ilyenkor hidegvacsorát kaptak. Nagy pillanat volt az ülés után az asztal leszedése, mert ritkaságszámba menő finom falatokhoz – szardíniás, sonkás, téliszalámis szendvicshöz, narancshoz jutottak. És ha tíz-tizenkét óránál nemigen dolgoztak is kevesebbet, szívesen csinálták, fontosnak tartották a munkájukat.

RM „vigyázott az egészségükre”. Nemcsak harisnyaviseletre figyelmeztette őket, hanem hogy ilyen fiatalon egészségtelen a kávézás. És ők abba hagyták. Szava az isten szava volt. Az egyik kolléganőjüktől megkérdezte, ragaszkodik-e a fülbevalójához, és ő ragaszkodott, mert az édesapjától kapta, de Klára levette egy szem gyűrűjét, mielőtt rászólt volna. – Az ékszer-viselést a munkásokra hivatkozva ellenezte, de munkás a titkárságra nem járt, csak pártmunkás. Egyik kolléganőnkét azért figyelmeztette, mert „hivalkodóan” lobogó köpenyben járt. Egy alkalommal Erzsébetnek nagyon fájt a torka, ezért vastag kendővel bekötött fejével jelent meg. A folyosón találkozott Rákosival, és ő megkérdezte tőle: nagyon szegény, hogy nincs pénze sapkára vagy kalapra? Amikor mondta, hogy lázas, elnézést kért.

Nem tudom, hogy egy politikus vonzódása a vicclapokhoz jót jelent vagy rosszat. Valahogy nem illik a képbe, hogy Rákosinál a Pesti izé (a párt szexvicclapja) megelőzhetette a Szabad Népet. Érzékeny, sértődékeny volt. Említették, hogy nem bírta a humoros csipkelődést, s a „reakciós” – elsősorban egyházi – lapok után először mégis a Pesti Izé papíradagját csökkentették a felére. Csakhogy ez a lap inkább pikáns volt, a karikatúrákat inkább a Szabad Szájtól kapta, már amíg élni hagyták, vagyis 1949-ig.

Földes László (1914) egyszer volt nála, és RM akkor arról beszélt neki, hogy gyorsolvasó, szinte lefényképezi a szemével az oldalt, és megtalálja a legfontosabb részt. Erre a módszerre az készítette, hogy amikor a Kominternnél volt, neki kilenc vagy tíz órára szemléznie kellett több ország újságját. Ez a kényszer vitte rá a gyorsolvasásra. Egyébként is bámulatos volt a reagálóképessége. – Egy közeli munkatársa mondta: – Emlékszem, tájékozottságával egy ízben mennyire meglepte a szőlészet és borászat szakembereit. Megkérdeztem tőle, honnan ért ehhez is. Azt felelte, tegnap még nem értettem hozzá semmit, de este átnéztem egy szakkönyvet. Gyorsolvasó volt, irigykedtem is rá, hogy egy regény minden második-harmadik oldalába belekukkantott, és tisztában volt vele. (Ha kihagyott oldalakat, akkor nem gyorsolvasó volt – P. Á.) Nagy munkabírású volt, és a legkevesbe sem anyagi.

– Nem nagyon adott magára, és '51-ig nagyon szerény volt – mondta Sebes Sándor (1902). Amit Fehér Márta említett, hogy azt mondta, elég neki egy öltöny is, az '47-ben történhetett. Sikerült egy ügyes üzletemberrel kapcsolatba kerülnöm, akinek egy igen kecsesítő üzlethez nem volt elég pénze. Többek között azzal a feltétellel adtam neki a párt pénzből kölcsön,

hogy annyi olasz szövetet szerez, hogy az egész apparátusnak jusson egy, a PB-tagoknak pedig két öltönyre való anyag, mert akkor még nem lehetett jobb szövetet kapni, és nem valami jól voltunk eleresztve. Rákosi mégis azt mondta, minek neki két öltöny.

A pártközpont konyháján a PB-tagoknak külön szakácsnőjük volt, nekik külön főztek. A hozzávalót a piacon vették, mégis megtörtént, hogy petróleumízű volt a menü. Többnyire Bugyi Ica (1928) készítette elő a zöldséget, majd ő vitte fel az ebédet a PB-tagoknak. Aki nem dolgozott a házban – mint, mondjuk, külügyminisztersége idején Rajk –, annak ételhordóban elvitték. Akinek a diétásnővér írta elő a menüt, annak azt főzték. Külön egy-két embernek. Ha nem ebédelték, akkor megmaradt, s odaadták az őrségnek. Fialalok voltak, éhesek.

Talán van akit meglep, hogy a titkárnők, testőrök, sofőrök már-már rajonganak Rákosiért. A politikusok, intellektuelek dicséretei után ez nem lehet meglepő. Egyébként a legvadabb diktátor agressziója is a férfiak ellen irányul és kíméli a nőket; jól bánik a környezetével, hisz kiszolgáltatott nekik. Az őt ellátó férfiak és nők általában mélyről érkeztek, és nagyon alacsonyan voltak hozzá képest, s maga ez is a tisztelet forrása. Az ő véleményük alulnézetből, és közelebbről mutatja a történelmet és benne például Rákosit. A köznapit láttatja – már amennyire köznapis lehetett. Amúgy nem volt zárkózott, sőt inkább kifelé forduló, csevegő alkat, szerette az epigrammatikus, csapongó beszélgetéseket, a fiatalokat didaktikus mesékkal traktálta, mint az ablaka alatt szerelmeskedő őrt is. Egyik sofőrje, Szirmai Károly (1910) természetességéről beszélt: – Rákosi nem volt barátságtalan ember, és ha valami gond nyomta, kijött belőle. – Általában figyelmes, közvetlen volt az embereivel, és néhány gesztussal szinte majdnem mindnyájukat levette a lábáról. Kivétel volt például fiatal moszkvai titkárnője, akinek azért sem volt szimpatikus főnök, mert egyszer sem kérdezte meg, hogy van-e mit ennie: – Biztos nem esett volna ez olyan rosszul, ha velem vannak a szüleim. – Moszkvában csak a gyerekeknek adott cukorkát, Budapesten a „házban” már a hölgyeknek. Így kedveskedett nekik vagy a jó híre érdekében, vagy azért, hogy zavarát rejtse.

Bugyi Ica (1928) cselédlány volt, a pártközpontban a konyhára került, majd kiemelték küldöncnek, aztán gyors- és gépirőiskolára küldték – mint mondja: egyszerűbb lett volna hat szobát felszűrni –, s közben alkalmi felszolgáló volt a Rákosi-villában, s ma is szinte büszkén említi, hogy az RM környezetében dolgozók közül többet tanítottak: – Még agrármérnök is került ki közülük! – Egy-két ilyen eset – hisz nem sokkal több volt – tovább növelte RM nimbuszát. Ebből a csoportból senkivel sem találkoztam, akit leszidott volna. Pedig egyszer valamit félreértettek, és ahelyett, hogy RM visszahívta volna telefonon Dinnyés Lajos miniszterelnököt, átküldték hozzá. A kínos helyzet miatt sem tájékozott, nem rúgott ki senkit, csupán azt mondta: – Elküldtek az oroszlan barlangjába! – Embereivel szemben nem volt bizalmas, de durva és szigorú sem. Ha valaki a segítségét merte kérni, nem utasította el, különösen ha a kérés teljesítése egybeesett a saját érdekével. Környezete szerette és tisztelte.

Titi Mária (1928) Csíkszeredától Budapestig futott 1944-ben az övéivel, de a cselédsors elől nem tudott elmenekülni. Egy magánstanatóriumban dolgozott, amikor belépett a pártba, majd egy családhoz került, s figyelmeztették a nagyságos asszonyt, hogy Máriát engedje el a taggyűlésre. De az is párttag volt. Mária nevetve kérdezte: – Jön a nagyságos asszony a taggyűlésre? – 1949-ben került a pártközpontba, majd hamarosan Rákosiékhoz. Ádám Manóné megmondta neki: ez azzal jár, hogy nem mehet sehová. – Azt azért nem gondoltam volna, hogy udvarlóm sem lehet. Az albérletem többször átkutatták „a biztosító” emberei. (Azt mondták, hogy a biztosítótól jöttek – P. Á.) Ez az állás nagy megtiszteltetés volt akkor; nem is nagyon meregettük a szemünket Rákosiék cipőjénél feljebb. – Mária még nagyobb hittal járt a „pártba”, mint hajdan anyja a templomba, és egyszer örömeiben Rákosinak is elújságolta, hogy a szemináriumon jutalomkönyvet kapott: – „Szeret tanulni?” – kérdezte az



öreg, forgatva a könyvet. Csak szeretnék, mondtam neki, de kilencéves koromtól kezdve már cseléd voltam. „És most miért nem tanul?” Mert mozdonyvezető szeretnék lenni! – RM majdnem elgurult a nevetéstől. Fénya ajánlotta, hogy legyen inkább jogász vagy orvos. 1950 nyarán Rákosiék elmentek üdülni, és Kovács Endre gondnok elvitte Máriát felvételizni. Olvasni is nehezen tudott, két és fél osztályával csak szégyenkezett, egy év szakérettségi után mégis átirányították agrárközgazdász szakra, Gödöllőre azzal, hogy a hazának erre van szüksége. Mari annak idején sem beszélt róla, hol dolgozik, később még inkább hallgatott. Amikor 1957-ben megköszönte volna a diplomát, már nem volt kinek. – Az sem kizárt, hogy nem kiemelték, hanem gyorsan elpateroltak, de velem nem éreztették, hogy valamit elrontottam volna. 1950 után aztán én már nem találkoztam Rákosival, de a pártközponttól kaptam az ösztöndíjat.

Katkics Ilona (1925) ösztönösen lépett be a pártba 1945-ben. Hamarosan felvették a Tisza Kálmán téri pártközpontba, majd 1947-ben javasolták gépírónak a Rákosi-titkárságra. – Szörnyű volt az első találkozásom Rákosival. Nagygyűlési beszédét diktálta, amit váltva írtunk, s hirtelen megkérdezte tőlem: „Maga ki?” Már bemutatkoztam, én vagyok az új gyors- és gépíró. „Menjen ki, és küldje be Szobek Magdát!” – aki társadalmi munkás volt. Vagyis nem bízott bennem. A drága Kerékgyártó Elemér beajánlott, végül Rákosi kiüzent értem, s ettől kezdve megszűnt a bizalmatlansága. Előfordult, hogy az íróasztalnál feltérdelt a székre, és visszaolvasta a gyorsírást. Jól rögtönzött, figyelmes volt, és rendkívül puritán. Talán még határozatot is kellett hozni rá, hogy vegyen egy új ruhát, mert a réginek már foszlott az ujjja.

Az országos titkárság bontotta a levelet: az egész posta az én kezemen ment át. Fehér Márta rangja magasabb volt, ő a politikai titkárságon dolgozott. Szervezőbizottsági ülésen én voltam a soros. Ha lekéstem az utolsó villamost, három kilométert kellett sötétben gyalogolnom. A végén Rákosi megkérdezte: „Mivel megy haza, Ilona?” Mondtam. „Majd én hazaviszem!” – nyugtatott meg. Aztán őt kitették a Szabó József utcában, engem pedig hazavitt a barát. A vezetőkkel nem járhattunk egy klotyóba, egyszer benyitottam, és ott ült Farkas Mihály gatyában. Megijedtem; mi lesz ennek a következménye? Aztán semmi sem lett. Amikor már készülődtem a Szovjetunióba egyetemre, Rákosi megkérdezte: „Minek megy?” Nyelvésznek, de nagyon nem szeretem. „Mi akarna lenni?” Filmrendező, de nincs hely! Erre Rákosi felvette a telefont, és átszólt Révainak: „Kérlek, micsoda dolog az, hogy Ilona filmrendező szeretne lenni, és nincs hely? Kérlek, intézkedjél! – Ilyen ajánlással kerültem először Szverdlovszkba, ahol fiúnak hittek, és őt fiúval raktak egy szobába. Ezután én Rákosiról csak jót tudok mondani. Amikor 1948-ban elmentem a Szovjetunióba tanulni, az ország rajongásig szerette őt. Vagy háromszáz keresztgyereke volt már. Én csak nyilvántartottam őket, és a születésnapjukra csomagot küldtünk nekik.

„Lőrinczi Augustza volt a keresztapaság szakértője – írja Fodor Zoltán –, rengeteg olyan levél érkezett, amelyekben sokgyermekes családok arra kérték Rákosi Mátyást, vállalja el újszülött gyermekük keresztapaságát. Ilyen esetekben információt szereztünk az illetőről, s ha a helyi szervezetek megnyugtató választ adtak, akkor általunk fogalmazott levélben Rákosi megírta, hogy a keresztapaságot örömmel elvállalja, sajnos a keresztelőre nagy elfoglaltsága miatt nem tud odautazni, de jókívánásait és a mellékelt szerény ajándékot küldi a családnak. Ezeket a leveleket Rákosi mindig személyesen írta alá. Guszti nagyon lelkiismeretesen intézte a keresztgyerekek ügyeit, újévkor vagy születésnapon sosem maradt el a szerény ajándék-csomag.”

– Többnyire egyszerű munkásemberek fordultak hozzá, hogy vállalja el gyerekük keresztapaságát – mondta Lőrinczi Augustza. – Nem emlékszem, hogy bárkit is elutasítottunk volna. Talán a pártszervezettől érdeklődtünk, de ebben sem vagyok biztos. Mindenki kapott két-háromszáz forintot babaruhára. Előfordult, hogy én elmentem a keresztelőre is.

A fennmaradt levelek szerint a körzeti pártszervezettel káderezítették le azokat, akik keresztapának kérték Rákosit, vagy akik segítséget, segélyt akartak. És nemcsak azt utasították el, aki „lopásból élt”, hanem 1948 tavaszán egy kompárti titkárt is talán azért, nehogy valami összejátszást magyarázzanak az ügybe, pedig szegény Tóth Ferenc kilencedik és tizedik élő gyermeke keresztapjának kérte fel a főtitkárt. (Kompárt volt a KP sürgönycíme is, nemcsak a „beceneve.) A szerencséseknak kelengyét és „csak” száz forintot küldtek: „Ringel József gyerekének keresztapja, egy csomag és 100, 1947. aug. 8. Högyes Péter, X. Ceglédi út 5-7. 12. ép. 466. ajtó. 1947. szept. 11-én keresztelőre csomag és pénz.”

A jóakarát megnyerésére a KP is használta „a vezér és a gyermek” motívumot. Fontos rendezvényein ott voltak az úttörők, az újságok „RM és a gyermek” képeket közöltek. „Házi agitáció” sem csak a keresztapasággal folyt. Egy hadirokkant kilencéves fia, Köves József kérte Rákosi bácsit, hogy szerezzen neki egy labdát, mert fáj a szíve, hogy mások labdáznak. „Kedves Jóska! Rákosi elvtárs teljesítette kérésedet, és hamarosan megkapod a labdát. Játsszál vele minél többet. Rákosi elvtárs arra kér, hogy tanulj minél szorgalmasabban, hogy tagja légy annak a demokráciának, amelyért Rákosi elvtárs tette eddig a legtöbbet.” Sárospataki fiúk is kaptak tőle egy focit, s cserébe neki adták kiszakadt rongylabdájukat, ami a legkedvesebb emléke, mondta. És a tornából fölmentett azt állította: „Én is voltam valamikor mezítlábas balfedezet.” (A titkárság levelezésében a hivatalos papírok persze jobban jellemzik a kort, mint a keresztapaság. A pétiiek az utolsó pillanatban, 1948 április 27-én kérték, hogy a gyár május 1-jére felvehesse RM nevét. Mellette a cédula: „L. Farkas! Nem vagyok barátja az ilyen elnevezéseknek, maradjon csak a jól ismert (sic!) Pét. Megfelelő levélben megköszönni és elutasítani.” 1947. nov. 13-án Lukács György engedélyt kér a titkárságtól, hogy „Az ész szétrombolása” (végül: trónfosztása – P. Á.) című nagyterjedelmű munkához három hónap szabadságra Olaszországba utazhasson. Csak dolgozni akar. Kádár, Révai, Farkas egyetértettek.)

#### 4. Beteg-e a házigazda?

Moszkvai betegszabadsága idején RM találkozott Sztálinnal. Feltehetően Szuszlovval is, az SZKP titkárával, hisz hozzá, és az osztályához tartoztak a kompártok. Fennmaradt ebből az időből egy kézzel írt jegyzet az MKP hároméves munkájáról. A szövegbe szőtt orosz kifejezések szerint mintha valami moszkvai beszámolóra készült volna. A „Mit találtunk otthon” alcím alatt a kirabolt ország mellett két pártot említ ekképpen: „SZD = egyetlen vezető nem jött át, KGP = kulák + polgár.”

„Külügy: Szu-hoz legmelegebb viszony

Szu elvtársak megállapítják

szomszédokhoz: Jugoszlávia, román = meg nem támadási és segítség

Szu-val is szorosabbra

baj = Csehszlovákia, üldözik a magyarokat Benes megakarja (sic!) akadályozni a jó barátságot KPCs (sic!) segít neki

harc a híd + semlegesség ellen („kisebb, mint” jellel)

Káderbajok: földalatti párt, frakció harcok, nehézségektől tartottunk, nem ismertük egymást, a legfelsőbb vezetés moszkvai Politbüro 11-ből 7. („Csak” öt moszkvai – P. Á.) Valamennyi börtönviselt = több, mint 50 év fegyház.

Államapparátus 15 miniszter = 5 min. eln. helyettes Rákosi

- vasút – Gerő megdicsérni
- belügy – Rajk megdicsérni
- külügy–Molnár
- szoc. obeszpecs– Olt (népjóléti miniszter? – P. Á.)

Hadsereg 15 ezer fő

k. a határőrök tábornoka = polit. razvedka (földerítés – P. Á.)

k. a bp-i készütségi zszl parancsnoka + a polit.

proszvescsenyije (politikai – akkor még nevelési osztály. A k. = kommunista – P. Á.)

Nagy a tekintélye, komoly, dolgozni tudó, becsületes + félnek tőle.” (Ez vajon a hadsereg vagy a párt? – P. Á.)

Ám 1947 decemberének a fő kérdése kivételesen nem a találkozás Sztálinnal, hanem a találkozás elmaradása Titóval. Pedig RM idején ez volt az egyetlen alkalom, amikor a marsall Budapestre jött. Egyedül Bognár József állította, hogy RM „tudhatott valamit, amikor elment Moszkvába Tito elől, akivel kölcsönösen rettenetesen utálták egymást. – Bognárnak azt mondta Tito: – Mit akar ez a Rákosi, aki a moszkvai rádiónál volt bemondó, amíg mi a hegyekben harcoltunk? Amikor legközelebb megkérdeztem Rákosit, hogy mondd, nehéz volt az állás a rádiónál... akkor még mondta is, hogy milyen fárasztó volt; ötkor kellett fölkelnie, hogy nem tudom mikorra beérjen. Rákosi ugyancsak nagyon utálta Titót.” Valójában az egész MKP-ra jellemző volt a Jugoszlávia iránti szimpátia, s ha ez netán zavarta is Rákosit, kapcsolata Titóval talán a legjobb volt a táboron belül. Brankovtól is tudjuk, hogy RM rendszeresen járt Belgrádba, Pijade is azt írja, hogy vagy tízszer volt a marsallnál, bezzeg-hivatkozásaiban többnyire Jugoszlávia volt a példa meg a gazdaságilag ugyancsak fejletlenebb Románia és Bulgária, és nem a SZU. (Igaz, a Balkán nem a gazdálkodásban volt példa.) Bizonyára irigykedett is, hogy a táborban Tito volt Sztálin után a második, hogy a hatalom megszerzésével még Churchill elismerését is kivívta, hogy nála is „természetesebb” vezető.

Tito 1936-ban önként ment haza illegalitásba Moszkvából és lenézte mindazokat, akik ott maradtak. Tulzó bírálata annak is szólt, hogy látogatásakor RM nem ugrált körülötte. Azt tudhatta, hogy RM sosem volt bemondó, csupán cikkeket írt a Kossuth Rádióknak. Szavaiból nem következik, hogy RM azért halogatta az utazást, azért merészelt távol maradni, mert tudta, hogy a 2. sz. elvtárs hamarosan láncos kutya lesz. Azt Sztálin sem sejtette 1947 decemberében, hogy egy Tito szembeszegül vele.

Jellemző, hogy akik Bognárnál jobban ismerték Rákosit és a belső ügyeket – Kovács István, Marosán György, Hegedüs András, sőt idézett levele szerint Kéthly Anna is –, mind úgy emlékeztek, hogy RM itthon volt Tito látogatásakor. Ez lett volna a természetes. Találkozásuk elmaradása annyira gyanún fölül állt, hogy föl sem tűnt. Azt mondják, ha nem jött haza, annak csak orvosi oka lehetett, netán a találkozás a Gazdával. Ha RM megérezett volna bármit a jövőből, akkor a tábornagy látogatásakor még a Szabad Szó, a Parasztpárt lapja sem lelkendezhetett volna ekképp: „Ez az első és legigazibb biztosítéka annak, hogy új utakon járunk... ez a két ország végérvényesen megfogja egymás kezét.” A cikk jelezte, hogy RM hazatér a gyógykezelésről és fogadás lesz a Parlamentben. Mégsem jött, pedig két nappal Tito érkezése előtt a PB hazahívta.

Hajdu Tibor azt mondta, csak szándékos lehetett, hogy elkerülte a marsallt: megérezte, jobb ha nem találkoznak, talán félt, hogy Tito lekezeletti őt a hívei előtt. Erre felkészülhetett, bár a

befolyását terjeszteni kívánó marsall épp ekkor talán túrtóztette volna magát. A technika nem akadályozhatta a hazatérést. A köd esetleg, de inkább Sztálin. A végek fraternizálása, a vámunió, a konföderáció nem volt kedvére. Lehet, épp akkor rendelte magához Rákosit, amikor haza akart ugrani. Hisz a magyar-jugoszláv barátsági és együttműködési már kész volt, de a magyar-szovjetről épp ekkor tárgyaltak. (Jó bolsevik szokás szerint Sztálin „megkérte” Matiasz Jozefovicsot, hogy az SZKP főiskoláján egy előadásban mondja el, hogy a két ország között minden területi kérdés megoldott. Szolgáljon RM becsületére, hogy azt mondta: ennek a témának a bolygatása csak a szocializmus erőit gyöngítené mindkét országban.)

Semmi bizonyíték rá, hogy RM és Tito, Magyarország és Jugoszlávia jó viszonya egy csöppet is csorbult volna – pedig ez később hasznára lett volna Rákosinak és az országnak is. Néhány szomorú esemény épp arra vezethető vissza, hogy ez a kapcsolat túl sokáig élt és virult. 1948 februárjában Tito épp a magyar követnek ajánlotta föl a katonai, hadiipari együttműködést, s ennek fejében a jóvátétel átcsoportosítására is hajlandó volt. Szántó Zoltán megírta Rákosinak, hogy az ügyben Tito vár „néhány elvtársat”. És RM kiket küldött? Amint március 22-én jelentette Moszkvába, a négyes fogat három tagja – Gerő, Farkas és Révai – „egy napra Belgrádba utazik, hogy az ottani elvtársak javaslatára a két párt néhány közös kérdését megbeszéljék”. Márciusban, amikor Sztálin megírta durva hangú levelét Titónak!

A marsall – az akkori újságok szerint tábornagy – katonai ajánlata egybe esett a magyar delegáció februári moszkvai tárgyalásaival a szovjet haditechnika vásárlásáról, a magyar tisztek ottani képzéséről, a szovjet szaktanácsadók Magyarországra küldéséről. A magyar-szovjet barátsági és segítségnyújtási egyezmény aláírása után RM, Veres Péter és Pálffy György még a szovjet vezérkari főnök elé terjesztették a honvédség fejlesztésének négyéves tervét (1948-52) a létszám bő megkétszerezéséről, ahogy ők mondták: a hetvenezer fős „békehaderő eléréséről.” (Ennyit engedélyezett a békeszerződés.) És RM a moszkvai tárgyalások után is szükségesnek ítélte a katonai kapcsolatot Belgráddal, bár a PB azzal indította útnak Farkasékat Jugoszláviába, hogy „Minden jelentős kérdésben az legyen az álláspontjuk, hogy a SZU-val való viszonyunk a döntő.” Ha RM nem Tito látogatásakor, de legalább március végén sejtette volna a marsall jövőjét, akkor nem kockáztat, nem a vezérkart küldi hozzá. Tudta, hogy szorosabbra kell zárni a sort, de meg sem fordulhatott a fejében, hogy ebből a sorból épp Titóék fognak hiányozni.

Egyelőre azonban 1946. decembert írunk. A jelek szerint inkább a tábornagy került el Rákosit, mint RM őt. Brankov azt mondta: „Három nappal Tito érkezése előtt értesítettek csak, hogy közöljem a magyar elvtársakkal, Tito állami és pártdelegációval Budapestre érkezik. (RM ekkor már egy hónapja elutazott Moszkvába! – P. Á.) Nagy technikai problémák voltak, hogy hol helyezik el a delegációt. Ezzel a biztonsági szervek nagylétszámú csoportja foglalkozott. A magyarok bármit javasoltak, a jugoszláv szakértők nem fogadták el. Mikor Rákosinál voltam (ő is úgy emlékezett, hogy RM itthon volt! – P. Á.), kérte, hogy mondjam meg, milyen megoldás felelne meg a jugoszlávoknak. Végül türelmetlen lett, és azt mondta: ha nincs más megoldás, akkor kimegyek a villából, és Tito foglalja el, ott biztonságban lesz.”

Tito tehát csak november utolsó napján döntött úgy, hogy nyomban Budapestre jön, s valószínű, Farkas nyomban értesítette Rákosit telefonon, futárral vagy távirattal. Szinte biztos, hogy megkérdezték, ha minden kötél szakad, Tito beköltözh-e a lakásába. Mert Farkasnak, Rajknak, bárkinek csak úgy fordulhatott meg a szállásötlet a fejében, hogy számos jelből arra következtettek, RM olyan jó viszonyban van Titóval, hogy akár a villájába is befogadná. Az is lehet, hogy telefonon beleegyezett, lakjon nála, ha a vendégnek ez megnyugtató. G. Lajos gondnok szerint RM moszkvai üdülése idején Szébenyi Endre belügyi

államtitkár kívánta megnézni Tito esetleges szállásaként a Rákosi-villát, de ő azt mondta, csak akkor engedi be, ha a főtitkárságtól engedélyt hoz. Másnap, 4-én ült össze a PB. Bár Tito látogatásáról nem rendkívüli ülésen tárgyaltak, ez volt a fő téma. Hazahívták Rákosit, s hatnyolc üzemben munkaszünetet rendeltek el Tito fogadására, megegyeztek, hogy Rajk díszszázadot küld Kelebiára stb. (Utólag látszik, hogy a többi napirend fontosabb volt. Ekkor döntötték el, hogy 1848 centenáriumán ne legyen magyar világkongresszus: „Külföldi magyarok jöjjenek, de nem tömegesen, csak pár százan”. Helyeselték a Lánchíd újjáépítését. A KV munkájának javítására irodavezető – vagyis RM titkárságának a vezetője – lett Donáth Ferenc, de a többi vezető is kapott személytitkár-féle segítséget.)

Vas Zoltán arról ír, hogy Tito látogatását a jugoszláv biztonságiak abnormális követeléseai szinte elviselhetetlenné tették; az utcákon a járőkelőkkel szembefordított rendőrök sem használták a tábornagy nimbuszának.

A Rákosi-villa ügye már Brankovnak is kellemetlen volt, kérésére Belgrádból leintették a szakértőket: adják lejjebb. Végül a Horváth Árpád Kollégiumot hozták rendbe rohammunkában. Egy barátsági szerződés miatt lett volna szükség ekkora felhajtásra? Brankov szerint: „Tito az összes szocialista országgal hasonló kapcsolatot akart kialakítani, és vezető szerepet akart játszani ebben a szövetségben.” És hozzátette: „A magyar párttal jobbak voltak a kapcsolatok, mint a bolgárral vagy a románnal.” Mégis gögösködtek; a szövetség terve nem tette egyenrangúvá a tábor kisebb országait sem. A búcsúfogadás az utolsó pillanatig kétséges lehetett, talán mert vártak Rákosira, talán Tito allúrjei miatt. Még a Rákosi-villa őrségét is befogták a meghívók kézbesítésébe; Rajk, Farkas, Kádár jóval hat óra után kapta kézhez G. Lajostól.

Tíz nappal Tito budapesti átviharzása után tért haza RM Budapestre. Decemberben ő legfeljebb azt hallotta Moszkvában Titóról, hogy nem kell elsietni a konföderációt. Sztálin előtt már nyilvánvaló lehetett a szakítás a nyugati szövetségesekkel, a saját portáján kellett hát rendet raknia. Kiszámíthatatlanul egyszínű volt a tábor, túl sok elképzelés élt az üdvözlésre: akár ki is csúszhatott volna Sztálin kezéből az irányítás. Dimitrov celebrálásában mindinkább testet öltött a kelet-európai konföderáció, amibe Bulgária, Jugoszlávia, Románia, Magyarország, Csehszlovákia mellett talán még Albániára, esetleg Görögországra is számítani lehetett. Ekkora birodalommal már a SZU sem tárgyalhatott volna akárhogy; ráadásul Titóval nem lehetett olyan könnyen egyezkedni, mint mondjuk Rákosival. Hiába volt néha balosabb Sztálinnál, ha nem teljesítette a kívánságait.

Sztálin január 10-re hárompárti tanácskozást hívott össze Moszkvába. Jellemző, hogy a hű Dimitrov elment, ám Tito csak a helyetteseket küldte. (Moszkvába utazása előtt Dimitrov állítólag felkereste Titót – mégis utazott.) Gyilasz szerint a Gazda szinte megalázta Dimitrovot. A távollévő helyett is őt kritizálta, mert összevissza nyilatkoznak, és külföldön azt hiszik, hogy ő, vagy Tito a SZU hozzájárulásával beszél. Végül azt ajánlotta: „Először jöjjen csak létre a bolgár-jugoszláv föderáció; aztán egyesüljenek mindketten Albániával. Mi úgy véljük, Romániának Magyarországgal, Lengyelországnak pedig Csehszlovákiával kell föderációt alkotnia.” A kegyelemdöfést a Pravda adta meg azzal, hogy „a problematikus és fantasztikus föderációkat és konföderációkat” hóbortos ötletként említette. Brankov mondta, hogy a '48 legelején Moszkvából hazatérő delegáció panaszkodott, majdnem egy hétig várokoztatták őket. Ezután Belgrád megtiltotta a jugoszláv követség tagjainak, hogy Brankov beleegyezése nélkül bárkivel tárgyaljanak a szovjet nagykövetségen.

RM megriadhatott. Februárban Széll Jenőnek, az új bukaresti követnek azt az útravalót adta, hogy mindent a szovjet nagykövet tudtával és beleegyezésével tegyen. (Tanácsa kínos helyzetbe hozta Széll Jenőt, mivel kollégája elhárította a gyámkodást.) Látja, mondta RM, ez

a szegény Dimitrov is milyen csúnya orrot kapott a dunai konföderáció miatt, és elintézték egy helyreigazítással a Pravdában! Bukarestet Kelet-Európa legnehezebb és legfontosabb helyeként aposztrofálta Széll Jenőnek. (Olyan fontosnak tartották Bukarestet, hogy korábban négy jelöltjük is volt a követi tisztségre – Alexits, Sík Endre, Szántó Rezső, Ujhelyi Szilárd – de nem tudni, miért, egyiket sem fogadták el.) Tanácsolta, hogy a függőben lévő kérdéseket ne bolygassa. Ezek között volt például, hogy a sarkadi cukorgyár üzemi csatornáját tisztító munkások óvatlanul átlapátolták magukat a határon, ahol kihallgatták, majd lelőtték őket, amit onnan tudtak, hogy közülük egy életben maradt. A családok nevében kártérítést jelentettek be, ám RM azt mondta a követnek, hogy ne terhelje ilyen apróságokkal a számlát, s ne firtassa a magyar kisebbség ügyét sem. Révai viszont azt ajánlotta: csak mutassa magát a magyaroknak vidékeken, és már februárban javasolta, hogy tartson három lépés távolságot a jugoszlávokkal szemben.

Legalább a Pravdából Tito is tudhatta, hogy a növekvő nemzetközi feszültségben nehéz lesz dacolnia Sztálinnal, hogy egyre kevésbé lesz helye a nap alatt „problematikus és fantasztikus” különmegoldásoknak. Sztálin a szövetségeseiktől tartva már a háború alatt is nehezen tűrte például az extravagáns jugoszláv proletárbrigádokat. Majd Tito elszabotálta a többpárti kormány alakítását is, pedig a Kreml ezzel akarta jó színben föltüntetni magát. Tito nem akarta tudomásul venni, hogy a legkisebb eltérés is fertőző góc lehet. 1948 mindenféle „nemzeti megkülönböztetés” elbarikádolásának, aláaknázásának az éve, a politika jégkorszakának a kezdete. Egyre inkább testet öltött a tétel, hogy a nézeteltérés a SZU-val csak az ellenséget segíti, tehát megengedhetetlen. Mindent alá kell rendelni a szovjet érdekeknek, a SZU pedig alá volt rendelve a katonapolitikának, Közép- és Délkelet-Európa pedig a SZU-nak. Más megfogalmazásban: a szocializmus=SZU, a SZU=Sztálin; az ő kultusza is kezdett az egekbe szárnyalni.

Tito látogatása után, 1947 decemberében Péter Gábor a titkárság ülésén párt- és rendszerellenes magatartással gyanúsította Rajk Lászlót, a PB tagját, belügyminisztert. Nem tisztességes – pártszerű? –, hogy ez Rajk háta mögött, ám a vezérkar színe előtt történt. A jelenlévők – Farkas kivételével – visszautasították a vádaskodását, de állítólag RM azt mondta: „nem lehet tudni”. A PB egyik tagja szerint ilyesmi nem hangozhatott el. Péter Gábor csupán azt vetette fel, hogy Rajk kérte tőle a titkos ügynöki listát, de ő azt nem akarja átadni, s a testület vele értett egyet. Volt tehát ellentét a belügyminiszter és az ÁVO tábornoka között, de szerinte Rajk rendszerellenességéről szó sem lehetett, ennek kimondása amúgy sem egy hű szolga feladata. Magát aényt több könyv említi, s az 1962. szeptemberi KB-ülésen Marosán György is ekképp beszélt róla.

1947 decemberére nyílttá vált a rivalizálás a belügyminiszter és az ÁVO parancsnoka között, akit Farkas Mihály is uszított. Rajk erőszakosan megszerezte az ügynöklistát Péter Gábortól és a beépített egyházi emberekről beszélt Rákosival, talán másokkal is az alatt a 2-3 nap alatt, amíg a lista nála volt. Emiatt többen haragudhattak Rajkra, hisz őt nem kötötte az NKVD-kapcsolat, miniszterként is illetéktelen volt, amint azt a PB is megállapította. Farkas és Péter fél éven át harcolt Rajk leváltásáért, s minden lehetséges helyen és alkalommal kifejezésre is juttatták ellenérzéseiket. Rajk pedig az ávosok műveletlenségéről beszélt és Péter utódjának ki is szemelte Villányi Andrást.

Márciusban Sztálin (Molotov tollával) megírta levelét. Az SZKP vezetői szovjetellenes politikával vádolták Titót, és gyanús marxistának nevezték – hátha sikerül megosztani, kettészakítani a jugoszláv vezérkart. A levélről RM talán jobban megijedt, mint Tito. Mihez-tartás végett ugyanis a testvérpártoknak is postázták. És RM életekre szólóan okult belőle. Ha érthetőbb: a saját életére szólóan is. Most nem óvatoskodott. Ő írta meg a legfürgőbben Belgrádba, hogy Sztálin elvtársnak igaza van, szégyelljék magukat. A jugoszláv válasz:

„Lehetetlen megérteni az önök vétkes eljárását mindazok után, amit pártunk tett azért, hogy segítsen Magyarországot haladó erőinek megerősíteni a demokráciát. Gondolkozzanak el erről az elvtársiatlan viselkedésükről.” A lengyeleknél Gomulka fölvetette, hogy ki kellene békíteni Moszkvát Belgráddal. Kovács István szerint Budapesten ilyesmi föl sem merült, a pártvezetésből senki sem kacérokodott a jugoszlávokkal, bár többek között Rákosi és Rajk is szoros kapcsolatban volt addig velük. Erre mutat, hogy ha válaszukban Rákosiék visszautasítják is azt, hogy felelőtlenül rágalmaznak, szinte kérlelik Titóékat, hogy fontolják meg Sztálin és Molotov levelét.

Minél távolabb kerülünk a Kominform megalakulásától, annál világosabb, hogy 1947 szeptembere határáig Európa életében. A büszke megállapítás, hogy az MKP politikájában nincs szükség fordulatra, annyira nem bizonyult helytállónak, hogy ekkor következett be az ország háború utáni történetének egyik legmarkánsabb fordulója, az elfordulás Nyugat-Európától. Ekkor került napirendre a politikai rendszer átalakítása. Ha Rákosiék az ellenzök tábora miatt nem is nyíltan, de már Moszkva beleegyezésével folytathatták, amit addig csináltak: ettől kezdve inkább buzdították, mint fékeztek őket, és nem csupán cinkos összjátékra, de elismerésre is számíthattak. A nagyra törő tervek érdekében a PB január közepén „irányt vesz” az iparügyi minisztérium megszerzésére. Egyen utat választottak. A Szakasits által is jobboldali szocdemnek besorolt Kelemen Gyulát, „aki iparügyi államtitkár, a Központi Bizottság és a parlamenti frakció tagja volt, lemondásra kényszerítettük, és mint veszélyes szabotőrt, mint a külföldre szökött magyar fasiszták cinkostársát lelepleztük és bebörtönöztük” – jelentette RM Moszkvába. És a következő PB-ülésen feljegyezték: „Kelemen ügyében terjeszteni kell, hogy ez a jobboldal kiküszöbölésének csak a kezdete.” Nem lehet véletlen, hogy Kelemen életfogytiglani ítéletét (a Nitrokémia-perben) az SZDP március 6-i kongresszusa előtti napon hozták.

Kéthly Anna ekkor találkozott utoljára Rákosival: „Közelebbi kapcsolataim nem voltak vele, csak akkor találkoztunk – a Parlamenten kívül –, mikor a két párt valamilyen közös akcióra készült, de legtöbbször erre sem vállalkoztam, mert nem bírtam azt a fölényes, magabiztos hangját, amivel kérdéseket elintézettnak akart nyilvánítani. Szakasits – sajnos – úgy nézett sokszor rá, mint a kis nyúl a kobrára, és hajlandó volt az előzetes pártelnökségi határozatok ellenére hozzájárulni más megoldáshoz. Én nem estem hatása alá, mindig kerestem magatartása mögött a sztálini mintaképet, és meg is leltem. Végül is azt kértem az elnökségünktől, hogy mentsen fel engem attól, hogy a két párt hasonló tárgyalásain részt vegyek. Helyettem Szélig Imrét küldték ki, aki makacsul tudta megvédeni saját álláspontunkat. Legutolsó ilyen találkozásom volt Rákosival az 1947-es választások után, amikor a kommunisták a miniszteri tárcák kérdésénél cserét ajánlottak fel nekünk, az iparügyi tárcát szerették volna megkapni – ezt a par excellence hatalmi tárcát a nehézipar erőltetése és az üzemi bizottságok kérdése miatt – a közoktatási tárca ellenében, mely tárca akkor nem sok jelentőséggel bírt.” A fúziót ellenző Bán Antal már hónapokkal korábban le akart mondani a bársonyszékről, hogy teljes idejét a pártmunkának szentelhesse – ami Szakasits bírálata is volt. Az MKP így aztán akarta is, nem is a távozását az Ipari Minisztérium éléről. Végül sikerült Szakasitsnak és Rákosinak is megfelelő megoldást találnia. Az ipari minisztert lemondatták, külföldre kényszerítették. „Emigrálásáról” áprilisban a közös PB-ülésen Szakasits és RM könnyen megállapodhatott: „Bánnal közölni kell, hogy most ne jöjjön haza. Nem hosszú idő múltán a kérdést felülvizsgálják.” És Bán Zürichben halt meg három év múlva. (Államtitkára, a lecsukott Kelemen Gyula 1956-ban tagja lett Nagy Imre koalíciós kormányának párttársai közül Kéthly Annával és Fischer Józseffel együtt.)

Az akadály elhárítása után a pártvezetés újabb puccsot tervezett. Március 26-án arra ébredt az ország, de az országgyűlés és a kormány, sőt az MKP tagsága is, hogy államosították a száz

főnél nagyobb létszámú vállalatokat. Titokban, egyszerre ötszázat. Az országgyűlés jó hónappal később hagyta jóvá a történeteket. Előtte egy héttel az MKP PB felemelte a képviselői napi díját, „miután a jövőben előreláthatólag nem lesz szükség arra, hogy a képviselőház havonta egy hétnél hosszabb ideig ülésezzen.” (A január 15-i PB-ülésein hagyták jóvá a tagok a saját nettó 3500 Ft-os fizetésüket, ami négyszerese-nyolcszorosa volt a tanítói- vagy a munkás fizetésnek. Arra nincs utalás, hogy RM több fizetést kapott volna bármelyik PB-tagnál, aminek amúgy sem lett volna jelentősége. Mivel a VAFOSZ alkalmazottainak száma az 1947-es 117-ről már 1948 elejére 152-re nőtt, feltehető, hogy a pártvezetők természetbeni ellátása is jobb lett.)

Nagy esemény volt a magyar-szovjet barátsági és kölcsönös segélynyújtási szerződés moszkvai aláírása. A „zárandoklatra” önjelölt is akadt. 1947 végén a pártvezetés szükségzavú jegyzőkönyvébe bekerült: „Meg kell tudni, hogy Tildy miért akar a Szovjetunióba menni, és ennek ismeretében dönteni, hogy esetleg ő vezetné a delegációt.” Már mint a köztársasági elnök. Révai három héttel későbbi előterjesztésében Dinnyés, RM, Molnár Erik, Szakasits, Veres Péter szerepelt, Tildy nem, pedig a február 13-i induláskor már ő vezette a küldöttséget. A delegáció tagja volt Péter Gábor és Pálffy György is, de csak úgy szerepeltek: „és szakértők”. Valószínű tehát, hogy nemcsak katonai, hanem állambiztonsági szerződésről is tárgyaltak. G. Lajos gondnoktól hallottam először, hogy a magyar küldöttség tiszteletére adott fogadáson (1948. február 17-én) Sztálin állítólag azt mondta koccintás közben Péter Gábornak: magára még sok feladat vár Magyarországon – ami csak azért nem hangozhatott el, mert Sztálin nem tudott magyarul. Az autentikusabb Farkas Vladimír (1925) szerint: – A fogadás végén Sztálin megállította Péter Gábort, a kezébe adott egy pohár pezsgőt, és koccintott vele. Ezt Péter mindenkinek elmondta. Amikor megjöttek a szovjet tanácsadók, s bemutattam neki Filatov ezredest, büszkén mesélte neki, hogy Sztálin külön koccintott vele. Aztán amikor Bjelkin megérkezett neki is eldicsekedett vele.

Úgy látszik, Sztálin már 1948 elején tudta, hogy Péter Gábor létezik. És a Szabad Nép, majdnem két héttel a fogadás után közölte Losonczy Géza tárcáját – „Vacsorán Sztálin generalisszimusznál” –, s benne megemlítette, hogy a filmvetítés után Sztálin kezét fogott mindenkivel, és amikor Péter Gáborhoz ért, „megfogta a karját, odahúzta az egyik asztalhoz, töltött neki és magának egy pohár pezsgőt, és külön koccintott vele.”

(Ebben az időszakban Farkas Vladimír Péter Gábor utasítására felkereste Rákosit, és a nála lévő görög PB-tag kérésére görög útlevelet és tengerész igazolványt hamisítottak neki: – Akkor alakítottuk ki az ÁVH nyomdáját, s szakértők bevonásával elkészítettük a kért papírokat, majd vagy húsz görög fiataalt kiképeztünk rádiósoknak. – RM jelentette is Moszkvába: „Görög elvtársaknak minden segítséget megadunk, amit csak tőlünk kívánnak. A segítség egyelőre főleg gazdasági természetű. Havonta élelmiszert, ruházatot, gyógyszereket biztosítunk nekik, amennyit kérnek. Van itt egy hírközlő központunk és egy görög képviselőnk.”)

A másik moszkvai eseményről Schiffer Pál beszélt: – Sztálin minden alkalommal megkülönböztetett figyelmet szentelt Szakasitsnak, és beszélgetésük során elismerően szólt a két munkáspárt harmonikus együttműködéséről, amit kár lenne fúzióval elrontani, mivel a kommunista és szociáldemokrata pártok egyesülésének Nyugaton amúgy sincs realitása. (Mások szerint Molotov mondta ezt Szakasitsnak Sztálinra hivatkozva – P. Á.) Nem tudható, hogy Sztálinnak mi célja volt ezzel a hazugsággal, mert hogy hazudott, azt mutatja, hogy ebben az időszakban a környező államokban már egyesültek a munkáspártok, vagy erőszakkal egyesítették őket, mint Csehszlovákiában. Neki tudnia kellett, hogy Szaki háta mögött már szentesítették a fúziót. Itthon Rónai Sándor azzal fogadta, hogy távollétében a pártvezetés



három tagja aláírta az egyesülési megállapodást. Szakasits kijelentette: egyesülés erőszakkal soha! Ez volt az utolsó harcos fellobbanása.

Marosán György azt mondta az aláírásról: – '48 elejére felbomlott az antifasiszta koalíció, és a jobboldal, mint a patkányok a süllyedő hajóról, menekült át az MKP-ba. Szélig már '47 végén felvetette az SZDP feloszlását, így nem sok választási lehetőség volt. Egyikünknek sem volt érdeke, hogy az MKP felhíguljon, vagy az SZDP likvidálja önmagát. Gyorsan kellett cselekedni. Ilyen körülmények között írtuk alá négyen az egyesülésről az okmányt. A szememre vetették, hogy olcsón adtam el a pártot, mert egyharmad-kétharmad arányban állapodtunk meg a választott szervezetben. Rákosi meg Szakasits között egy időre meg is szűnt a kapcsolat. Ekkor engem jó néhányan karrieristának tartottak. Hogy bizonyítsam, amit tettünk, tiszta meggyőződésből tettük, mert kötelességünknek éreztük a munkásosztály jövője szempontjából: lemondtam, de Rákosi nem engedett. Azt mondta, a pártnak szüksége van rám, s tudnom kell, hogy az ellenség folyton locsog, ez a természete. Érzékenynek mondott, és meg is ölelt.

Szakasitsnak azon kellett volna meglepődnie, ha nem ez történik. A munkáspárti D. Healey Londonban észrevette: „A kelet-európai szociáldemokratáknak minden leleményességüket latba kell vetniük, hogy pártszervezeteiket megvédjék a fúzió érdekében kifejtett növekvő kommunista nyomással szemben.” A kiszáradt leradírozása után tudható volt, hogy Rákosiék nem állnak meg félúton. Szándékukat sosem titkolták, 1945-től fogva minden kényes helyzetben – főként a választások előtt – kirukkoltak a fúzióval. Augusztustól kezdve most is be-bedobták, majd januárban az MKP Munkásegység Klubot csinált, aminek a megnyitóján RM mellett Szakasits is felszólalt. Ekkor már megszervezték az SZDP baloldalát, és letartóztatták Kelement. RM így számolt be Moszkvának: „A baloldali elvtársak habozva léptek az általunk kijelölt útra, nagyon ingadozók voltak, és azt tűzték ki célul, hogy pártjukat megtisztítják a jobboldaliaktól, de azután minden eszközzel erősítik, hogy a kommunistákkal egyenrangúak maradhassanak. Ez természetesen a két párt versenyének továbbfolytatását jelentette volna. Sőt a verseny kiegyenlítését is előidézi. Támadásaink, valamint a bal- és jobbszárny között folyó harc hatására mozgalom keletkezett a szociáldemokrata munkások körében, amely részben a két párt egyesülését követelte, részben pedig a kommunista pártba való belépések számának növekedésében mutatkozott meg. A többi koalíciós párt ijedten nézte az összeomlást, és saját jövőjüket látták benne.”

Miközben RM és Szakasits Moszkvában járt, a PB háromhetes felvételi zárlatot rendelt el. A felvételi zárlatról folytatott RM nélküli vitában Révai azt mondta, hogy nem ők irányítják az eseményeket, hanem az SZDP-ben kitört átlépési hisztéria. A tömeg félelemből jön át, nem meggyőződésből. A zárlat feltétele, hogy újabb jobboldaliakat zárnak ki. Kovács István kijelentette, hogy az SZDP proletárbázisát még nem győzték le, „szervezetileg még nincsenek megverve”. A vitát Révai döntötte el. Megállapította, hogy a zárlat a tekintélyünket növeli, az a kép alakul ki az MKP-ról, hogy szolid párt, nem törekszik totalitásra. A PB döntése nem tetszett Rákosinak, hisz néhány hónapja még fenyegetésekkel vagy előnyökkel kecsegtetve igyekeztek rábírní az SZDP tagjait az átlépésre. Ő megalázó beolvasztást szeretett volna, a többiek viszont – talán mert hiányzott belőlük a '19-es bosszú – inkább egyesülésfélét akartak. A vitát az élet döntötte el: a lavina elindult. Szélig Imre „Egy árulás története” címen írta meg az eseményeket. Az SZDP Fővárosi Végrehajtó Bizottsága a vezetőség és az elnökség tudta nélkül február 18-ra tömeggyűlést hívott össze, bár erre nem volt joga. Az alkalmi találkozón állítólag a kommunisták voltak többségben. Vásárhelyi Miklós újságíróként volt jelen, és a BBC-nek adott 1988-as interjúban sportcsarnoki puccsról beszélt, melyet teljes mértékben a Kommunista Párt vezetősége készített elő és hajtott végre Marosán György és néhány baloldali szociáldemokrata aktív közreműködésével. Vásárhelyi szörnyű perceknek nevezte a

kizárandók névsorának felolvasását. A harmincöt vezető között volt Kéthly, Kisházi Ödön, Bán Antal, Szélig Imre is. Vásárhelyi summázata: „Az egész dolog beletartozik a politikai machinációnak, manipulációnak, hamisításnak abba a sorozatába, amelyik abban az időben és később a Kommunista Párt politikáját jellemezte.” Haraszti Sándor így foglalta össze a véleményét: „Annyira bizalmatlanok voltunk, hogy még a tényleg demokratikus csoportokat is az ellenség közé soroltuk. Még a szociáldemokratákkal is bizalmatlanok voltunk, és bizalmatlanságunk következtében korán erőszakoltuk ki az egyesülést.” Ekkor indult meg a szocdem munkások áradata a KP felé, ezt torlaszolták el a tagfelvételi zárlattal.

RM dicsekedett társainak a moszkvai útról: „Magyarország aktív tényezője lett a békefrontnak. Tetszik nekik az a mód, ahogy ezt a két évet végigverekeztük, hogy nem ijedtünk meg. Talán többet is hittek rólunk, mint amennyit tudunk, de azt hiszem, most már meg fogunk felelni a várakozásoknak. Amikor a kelet-európai pártokról beszélnek, a jugoszláv, a bolgár és a magyar pártot együtt emlegetik, mint ahol a legjobb munka folyik.” Tehát február második felében még Moszkvában is dicsérik Titóékat, a JKP-t! S mint említette: a sorban az utolsó a cseh párt. A szlovákiai magyarok elüldözése után végre győzött a magyar álláspont: „A hivatalos tárgyalás folyamán Sztálin kijelentette, hogy segíteni fog ebben, mert ez nemcsak magyar érdek, hanem legalább annyira csehszlovák érdek is.” Nem valószínű, hogy Sztálin külön tárgyalt Szakasitscsal, az sem, hogy a fogadáson RM kettesben hagyta volna őket, ám üzenete az egyesülés ellen szólt: „Molotov felhívta a figyelmünket, hogy Sztálin óv a gyors fúziótól.”

Hiába óvott. Különben is mi az, hogy „gyors”, amikor három éve késlelteti a hatalomátvételt! RM – Sztálin „ellenére” – már-már útszéli hangon beszélt jövődöbelijükről: „Sikerült megtörni a magyar reakció és az angolszász imperializmus legutolsó politikai szervezetét, a Szociáldemokrata Párt jobbszárnyát. Ez volt a cövek, amely a gátat tartotta, és most ezt a cöveket kihúztuk, és elmossa az áradat. Legsürgősebb kérdés a Szociáldemokrata Párt likvidálása. Nekünk azonban nem a gyors fúzió a fontos, hanem, hogy minél több jobboldalit zárjanak ki a pártból. A fő ellenséget lassanként a centrumban láthatjuk, amely meg fogja próbálni, hogy minél több jobboldalit mentessen, hogy megint szakíthasson. Amíg a fúzió nincs meg, hiába csinálunk közös pártiskolát, közös pártnapot, az nem lesz igazi átképzés. Az átképzés csak nálunk, az új pártban lehetséges. Ki kell húzni alóluk a proletárbázist. Azt tartanám a legjobbnak, ha az egyesülés elhúzódna hónapokig, hogy addig olyan gyengék legyenek, mint a románoknál. (Révai: Akkor nem kell egyesülni!) Mi fiatal párt vagyunk, és nézzük meg, hogy mit eszünk meg. Úgy kell likvidálni őket, hogy ne lehessen szociáldemokrata pártot alakítani. Nehogy újrakezdjék a zsarolást, a demagógiát. Mikor szó volt arról tavaly decemberben Sztálinnál, hogy mi jobb, egészen felszívni őket, vagy maradjon végül egy kis szociáldemokrata párt, akkor Sztálinnak az volt a véleménye, hogy inkább maradjanak meg külön.” De RM úgy gondolta, az se lesz baj, ha a környező országok legjobbjaihoz hasonlóan egyesülésre kényszerítik őket. Buzgó volt, magabiztos, és radikális: „A fúzió előtt mindent megtenni, hogy vezetőrétegükből minél kevesebbet kelljen átvenni a pártba, és minél kevesebbet politikai munkára. Én arra gondolok, hogy a fuzionált pártot Marosán vezetése alatt fogadjuk el, mert sajnos Szakasits az összes centrista ingadozás megtestesítője.”

Farkas: az, hogy mi az SZDP legrohadtabb részével fuzionáljunk, az nem fúzió, hanem a roncsok bevétele. Gerő: ha kitoljuk a fúziót, az SZDP összeroppanása elkerülhetetlen. Riest, Rónait és Böhmöt feltétlenül ki kell zárni! Rajk: az újonnan alakult jobboldal Schiffer és Horváth, a centrum Justusék, az új baloldal Harustyákék. Révai: van fúzió, és van felszámolás. Igaza van Gerőnek, ebben a helyzetben nem nagyon lehet húzni az időt. A fúzióra kell az irányt venni és nem a felszámolásra.

RM: „Fúzió vagy szétverés? Elméletileg az volna a jó, hogy fúzió egy nagyon legyengült SZDP-vel. Én a fúzió mellett vagyok nemzetközi szempontból is. Meg kell nekik magyarázni, ne essenek kétségbe, ha nem marad egyetlen katonájuk sem a fúzióig, akkor is egyesülünk velük! Legalább kifelé fúziót kell csinálni.” És tovább farigcsáltak: „Követeljük a kongresszusig a maximális kizárásokat, a jobboldal félreállítását.” Egyidejűleg folyt egy purifikáló vetélkedés, hogy ki zár ki több „ellenséget”, a józanabbja pedig a szocdem munkásokat óvta volna a kirekesztéstől.

Ez már egy többpárti egypártrendszer volt. Az első Kossuth-díjasok névsorát is a PB hagyta jóvá, miután kétszer is tárgyalt róla. A harminc előterjesztett közül tíz volt kommunista. A pártállást szokatlan mélységgel jelezték: „Déry Tibor fél MKP.” Az ismert nevek közül nem járultak hozzá: Lóczy Lajos (posztumusz), a hamarosan lecsukott geológus Papp Simon, a kivégzett BM államtitkár Szabenyi Endre, továbbá Révai kitüntetéséhez. A zongorista Fischer Annie és a történész miniszter Molnár Erik csak második fokozatot kaphatott. A végleges javaslatot három héttel később fogadták el azzal, hogy Szőke Lajos Ganz Vagongyári munkás helyére a csepeli mítosz megteremtésének jegyében egy WM-gyári munkást javasoljon a káderosztály vezetője (ez Tóth Antal lett), Fischer Annie pedig valahogy lemaradt a listáról.

A fiatalok még őrizték a koalíciót. 1947-ben azonban az egyik oldalon már RM, a másikon Mindszenty csapata állt. '48-ban mentek Győrffy Sándorhoz (1924) a Katolikus Diákszövetség vezetői, hogy Mindszenty azt mondta nekik, megszűnik az európai együttműködés, meg kell a kapcsolatokat szakítani: háború lesz. RM miket mond? – kérdezték. Amikor Győrffy találkozott vele, nagyjából ugyanezt fogalmazta meg neki: – Sajnos, ebben Mindszenty és Rákosi közös platformon volt, amit a barátainknak el sem mertem mondani. – Pedig mindketten csak Zsdanovot ismételték. Ezzel együtt az MKP januári országos értekezletének az lett a jelszava: „Tiéd az ország, magadnak építed!” A januári pártkonferencia döntött a tagság lelkének atmoszférájáról. A brit követ jelentette is: „a kommunisták rövidesen megkezdik tagrevíziójukat. A kigazdák és a parasztpártiak – nehogy lemaradjanak – szintén megkezdtek boszorkánypereiket”. Így aztán a KEB-hez négy új ember kellett, mert 1948 első harmadában közel annyi ügy került eléjük, mint az egész előző esztendőben.

Háborús készülődésre, erős szovjet befolyásra vagy inkább mindkettőre utal, hogy április közepén a PB póthitelt szavazott meg a honvédségnek. Moszkvában megegyeztek, hogy a magyar hadsereget a legújabb típusú szovjet fegyverekkel fogják felszerelni, de a belgrádi követ már Moszkva előtt megírta Rákosinak, hogy a jugoszláv vezetők keveslik a magyar hadügyi költségvetés összegét. Április 22-én aztán a PB szinte egész ülését a honvédelemnek szentelte. Ekkor hívták életre nem RM, hanem Farkas Mihály vezetésével a katonai bizottságot, aminek a helyettes vezetője Kádár lett, tagjai: Pálffy, Sólyom, Illy Gusztáv, Somogyi Imre, Szalvay Mihály, Földi Lajos, Jánosi Ferenc, Révay Kálmán, dr. Elek Tibor. (A tizenegy tagból ötöt kivégeztek vagy lecsuktak a különböző perekben.) Elhatározták a hadsereg rohamos fejlesztését. Nem törődve a frissen aláírt békeszerződés tilalmával, úgy tervezték, hogy négy-öt év alatt a létszám húszezerről ötven, esetleg százezerre emelkedhet. Halálos ítéletek forrása lett később a honvédségi pártszervezetek megszüntetése. Pedig a PB döntött arról, hogy megszervezik a Kossuth-köröket: „A katonák a helyi pártszervezethez tartoznak, de nyilvántartás a HM-nél.”

Akár jószántukból, akár szovjet javaslatra láttak a katonaság fejlesztéséhez, RM gyakorlatiasan kezelte a háborús fenyegetést. A szovjetek jelenlétében neki változatlanul az állambiztonság volt a fontosabb. Moszkvai látogatása idején a PB Rajk javaslatára megbízta a káderosztályt, tegyen javaslatot a belügy megerősítésére. És 1948. március 4-én – szintén Rajk előterjesztésére – létrehívják az államvédelmi bizottságot (ÁVB). Ennek a vezetője már

RM, a tagok: Farkas, Rajk (titkár), Péter Gábor és Villányi András (a gazdasági rendőrség vezetője, Péter Gábor Rajk által kiszemelt utóda). Természetesen az ÁVB is a PB-nek volt alárendelve, ám arra nem volt példa – összetétele miatt nem is lehetett –, hogy a testület bármire utasította, vagy akárcsak kérte volna is őket.

A kocka el volt vetve. Ezután már nem lehetett kétséges a törvénytelenések folytatása. Mert mi szükség volt az ÁVB-re? A Magyar Közösség-per, a nyomozás, a letartóztatások, az egyeztetés az oroszokkal, az események kamatoztatása napról napra politikai döntéseket igényelt. Ezeket nem lehetett sem Péter Gáborra, sem Rajkra bízni, de a létszáma miatt is nehezebben mozgatható és kíváncsiskodó PB-re sem. Beavatottakra és eltökéltekre volt szükség, akiknek nem kellett sokat magyarázni, akik nem akadtak fönn, ha egy sürgős ügyben RM vagy Farkas mondja ki a verdiktet. Az ÁVB RM fedőszerve is volt: szabad kezet adott a politikai bűntények teremtésére. A katonai elhárítás feladata feltehetően szűkült vagy célirányosabb lett, kihagyásuk e bizottságból arra mutat, hogy a sorsdöntő ügyeket minél szűkebb körben akarták tartani, és egy testületre, az ÁVÓ-ra kívánták alapozni.

A közhiedelemmel ellenében a titkárság vagy a PB sosem döntött letartóztatásokról, ezekkel az ÁVB foglalkozott. A párt tisztaságáért felelős bizottság nem létezett, kizárólag a PB-határozattal létrehozott ÁVB, aminek Révai sosem volt a tagja, és induláskor Gerő sem. RM és Farkas mellett – kivéve az utolsó időszakot – tagja volt a mindenkori belügyminiszter – Rajk után Zöld Sándor, Kádár, továbbá Péter Gábor, amíg le nem tartóztatták, s ugyanígy Villányi. Általában ők döntöttek az őrizetbe vételről, vagy egyedül Rákosi, netán Farkas, esetleg valaki közülük. E bizottságból RM kivételével mindenki számára csak a börtönbe volt kijárat. A négy kezdő tag közül kettőt kivégeztek, a maradék kettőt pedig elsősorban azért csukták le, hogy rájuk hárítsák a kivégzésekért a felelősséget.

Az ÁVB megalakítása az ÁVO-fejlesztés fontos szakaszát zárta. A megelőző fél évben nemcsak Sztálin koccintott Péter Gáborral, befejeződött a külső hálózat kialakítása is. 1947-ben tömegesen szervezték a besúgókat, talán a szovjetek kivonulási ötletétől hajtva. Gábor Róbert csoportvezető szerint információsokat és pressziósokat: agilis párttagokat vagy megszaroltakat szerveztek be. Módszereik közé tartozott, hogy anyagilag támogatták a kiszemeltet, majd amikor elkábult, mint a narkósok, megvonták a pénzt, és amint adósságba keveredett, kiváltotta a Cég. Az ÁVO birtokába került a volt nyilas és Volksbund-tagok teljes névsora is. Ez állásvesztéssel járt, kivéve, ha... De hozzájuk kerültek a Nyilaskeresztes Párt üres belépési nyilatkozatai is, amire csak a kiszemelt besúgó aláírását kellett ráhamisítani. (Így építették be a Gamma- és a Goldberger-gyár több tucatnyi munkását.) Törvényt hoztak a demokráciaellenes kijelentések kemény büntetésére. Ennek elhangzását egyetlen „közeg” – vagy két civil – igazolhatta. S a feljelentett választhatott a bíróság vagy a besúgás között. 1947 őszén a szakszervezetek gyakorlatilag kommunista irányítás alatt állottak, s mivel mindenkit ők közvetítettek a munkahelyre, az ÁVO-nak módja volt előtte beszélgetnie az esendőbb munkanélkülivel. Hatásos módszer volt az illető előállítás az ÁVO-ra, hogy az oroszok kikérték. A hitelesség kedvéért állt ott egy-két orosz egyenruhába bújtatott nyomozó is...

Amennyire természetes, hogy az adott helyzetben a „két anyaszentegyház főpapja”, M. és RM úr vadul szemben álltak egymással, annyira magától értetődő, hogy köreik egybeértek. A SZU-ba hurcolt civilek hozzátartozói levelet írtak a hercegprímásnak, és ezeket ő orvoslásra kiküldte Szekfű Gyula követnek Moszkvába. Szekfű „komisszárja”, Horváth Imre pedig visszaküldte a másolatot Rákosinak, hogy mi legyen velük. Azt hiszem, érdeklődéssel olvasták az egymásról szóló jelentéseket, örültek, ha borsot törtek egymás orra alá, ha úgy érezték, túljártak a másik eszén.

RM január 9-én arról írt Farkas Mihálynak Moszkvába, hogy az egyházat is kezdik sarokba szorítani: „Tegnap Mindszenty elnökletével volt egy úgynevezett 'kis püspökiértekezlet', amelyen elhatározták, hogy egyelőre nem hivatalosan felveszik a demokráciával – név szerint velem – a megbeszélést. A holnapi pártkonferencián erőteljesen oda fogunk sózni nekik.” Szekfű Gyula, sejtve a tragédiát, január végén azt írta Rákosinak: mivel Mindszenty „nem ismeri el az új magyar államformát, nem lehetne ezt formálisan megállapítani (lásd a bukaresti érsek esküt tett a népköztársaságra), és ennek alapján magas állásának megfelelő teljes tisztelettel a határon áttenni, amíg el nem ismeri az államformát? Nagy előrelátással és tapintattal nagy eredményt lehetne elérni.”

A besúgó által jelzett megbeszélés a „demokrácia” és a katolikus egyház között februárban kezdődött, ahol RM kereste a lehetőséget, hogy átrakhassa a határon a királpárti Mindszentyt. A KV-üdülőben Rákosival és Révaival (Ré) szemben Barankovics István (B) újságíró pártelnök és Czapik Gyula (Cz) püspök ült. Titkos találkozásokról titkos jegyzőkönyv készült, amit közel tizedére sűrítettem, inkább a lényeg, mint a dokumentumot tisztelve.

RM csak úgy elejti, hogy kapott egy 1853-as orvosi könyvet „A magyar nép legjobb orvosának” ajánlással.

Cz engedélyt kér a jegyzetelésre.

RM: Ez személyes szabadság. Arra gondoltam, hogy gyorsíró is hozok, de mivel nem hivatalos a tárgyalás, lemondtam róla – felelte, miközben az ÁVO titokban rögzítette a beszélgetést. – Kérésére, hogy ismerjék el a köztársaságot, azt felelték, semmi akadály.

Cz felveti 1222 egyesületük feloszlását.

RM megemlíti, hogy az esztergomi nyomdászok (?) hoztak valami papírt, egy szörnyű körlevéltervezetet. Ha ez kijön, ebből olyan botrány lesz!

Cz: Nem ez a megoldási mód.

Ré: Átírtunk a primás úrhoz, hogy legalább részben enyhítsen valamit.

RM: Ha a kommunisták az egyháznak kárt akarnának okozni, egyebet nem kellene csinálni, mint várni, mert az ilyen hercegprimási körlevelek annyi kárt fognak okozni, amennyit mi semmi körülmények között nem tudnánk. Amikor közbeléptem, az egyháznak tettem szolgálatot.

Cz megemlíti, hogy ezt az ügyet még Rómának se jelentették.

RM: Ez volt régen a szólásszabadság: a közbeszólás-szabadság.

Cz: Róma nem rajtunk keresztül szerzi az információit.

RM: Közölnöm kell, hogy én éltem Rómában. A Komintern megbízásából voltam ott, és nagy élvezettel figyeltem – ha szabad ezt a kifejezést használnom –, a konkurens vállalatot.

Cz: Az a baj, hogy mi nem tudjuk, hogy Magyarországról ki a referens. Nem is fogjuk sohasem tudni, honnan szerzik az adatokat. Csak sejtjük.

RM: Mussolini alatt – ne vegyék szentségtörésnek – a Szent Péter-templom oldalkápolnájában tartottam randevúimat, mert ott senki sem zavart, ha három kommunista látszólag elmélyedve megbeszélte a párt ügyeit... Az egyesületek betiltását a szovjetekre hárítja; ők másfél éven keresztül nem nyúltak hozzájuk. Most hall először a halálra ítélték gyónásának akadályozásáról a börtönökben. Czapik szemére veti, hogy Mindszenty Kanadában (Habsburg) Ottó főherceggel tárgyalt. Minden részletről tudunk, még fényképek

is voltak. Ismerjük a leveleket, amelyeket igen hosszú ideig a Magyar Királyi Kormányhoz intézett a köztársaság kikiáltása után is.

Cz: Hát azt hiszik az urak, hogy ma Magyarországon valaki királyságot akar csinálni? (Nevetnek.) Ha valaki Ottóval beszélni mer, az mindjárt királyságot akar? Nem. Én, ha találkoznék vele, szintén tisztelettel viseltetnék iránta.

RM: Remélem, hogy jobb meggyőződése ellenére.

Cz: Ebben a tekintetben ne tessék összeesküvést feltételezni, ez nem jelent semmit.

RM kifogásolja, hogy a püspöki konferencia ujjongással fogadta, hogy Zdravec csak két évet kapott a Népbíróságtól.

Cz: Ezen nem lehet csodálkozni, mégiscsak püspök volt.

RM: Egy érsektől, akinek tízezer holdját elveszik, nem lehet követelni, hogy helyeselje a földreformot. Megjelent nálam a zirci apát, Endrei, hogy földet kérjen vissza. Elmagyarázta, hogy milyen mangalicatenyészetük van. Hozott írást a béresektől, hogy ők visszaadják a földet...

Kifogásolja, hogy a hercegprímás nem veszi fel a fizetését.

Cz: Nem vette fel akkor sem, amikor nem volt köztársaság!

RM: Ez rezisztencia. Mindszenty ugyan kapott háromszáz hold földet, mint ellenálló, de a levelezése a fasiszta hatóságokkal minden csak nem egy ellenálló levelezése. Háromezer faluból 994-ben hagytak az egyháznak földet. Ha mi 1945 márciusában követeltük volna az egyház és az állam szétválasztását, elérhettük volna ennek kimondását egy mukkanás nélkül. De éppen azért, mert tudtuk, hogy egy vagy öt év múlva felmerült volna a vád, hogy az elalélt egyházon erőszakot követtünk el, mi már akkor a nehezebb utat választottuk... Mi nem megyünk a templomba agitálni, amíg nem muszáj... Van egyházellenes sajtókampány!?

Ré: Lehetetlen a pártnak nyilvánosan közelednie az egyházhoz. Népszerűsége jelentős részben abból származik, hogy a demokráciaellenes erőket tömöríti.

RM: Minden héten van egy Mindszenty-nyilatkozat!

Cz felveti, hogy velük szemben is alkalmazzák a gyülekezési, a sajtószabadságot, a vélemény szabadságot. Nem veszi észre, hogy lehetetlen helyzetet támaszt?

Ré: Nem.

Egy hónap múlva RM jelentette Moszkvának: „Értesültünk arról, hogy a magyar római katolikus püspökök Mindszenty kardinális javaslatára ugyanilyen intézkedéseket tesznek a kommunisták ellen, amilyeneket Schuster kardinális Milánóban kihirdetett. (Temetések megtagadása stb.) A püspökök egy része nagyon fél, és egyelőre semmi kedve ehhez a tervhez, amit egyelőre titokban akarnak tartani. Mi mozgósítani fogjuk az egyházakat. A legutóbbi napokban az evangélikus egyház lojalitási nyilatkozatot tett a demokráciának. Reméljük, hogy két héten belül ugyanezt elérjük a reformátusoknál is. Azután felszólítjuk a katolikusokat is. Elérjük, hogy szakadás következzen be náluk a demokráciával kapcsolatos állásfoglalást illetően, és azután megvalósítjuk követeléseinket, amelyek főleg az iskolák államosítására vonatkoznak.” Április 15-én a PB szigorodik: „A püspökökkel való tanácskozáson támadásba kell átmenni. Ki kell dolgozni egy kampánytervezetet a katolikus egyház elleni harcra.” És másnap folytatódott a titkos tanácskozás. A kör kibővült Kádárral (K) és Szakasitscsal (Sz), illetve Papp Kálmánnal (P).

RM: A Stephaneum nyomda államosítása ellen tiltakozott az egyház, a püspökök, Czapik is. 1944, 43, 41-ben, amikor más tiltakozó lett volna, ezt a módot a püspöki kar nem nagyon használta. Fenyegetőzik, hogy a nagyon tiltakozók ellen fellépnek. Március 18-án Mindszenty keresztülvitte, hogy exkommunikálhassa (kiátkozhassa) a kommunistákat és a szocialistákat. Ez hadüzenet! A demokráciát mocskokráciának nevezi. (Esznek, isznak, zajonganak.) Mindig némi bánattal vettem észre, hogy az egyház leghivatottabb vezetői nem találtak semmi kivételnek abban, hogy Mindszenty elment Kanadába, állítólag egyházi célokra, és ottlétét arra használta fel, hogy megbeszélje Ottóval, hogy állítsák vissza Magyarországon a királyságot. Mi ezekkel a dolgokkal nem jöttünk ki, de meg vagyok győződve róla, hogy a katolikus hívők zöménél – különösen a földhöz juttatott parasztságnál – óriási felháborodás lenne. Kifogásolja, hogy a hadifoglyok hazatéréséért nagy imádkozásokat csapnak, holott, ha annak idején felemelték volna szavukat a nemzetrontó háború ellen, valószínűleg a hadifoglykérdés fel sem merült volna. 35, 37-ben nem rendeztek ilyen demonstratív megnyilvánulásokat! Azt fogják mondani, na, leültetek, és nem hoztatok semmit haza! Közben minden megtörtént, hogy ne hozhassanak semmit haza. Erről nem fog szólni senki.

Cz ellenzi, hogy megrendszabályozzák a tiltakozókat. Az államosítás elleni fellépés nem ellenséges aktus, hanem vélemény-megnyilvánulási aktus.

Ré (kontrázik Rákosinak, keményen fogalmaz) vádolja az egyházat, hogy fel akarja gyújtani a házat.

Cz: Méltóztatott mondani, „siralomvölgyben él” (erről beszélt Mindszenty): 1300 éves imádsága az egyháznak. Eszerint az összes egyházi imáinkat indexre kell tenni!

RM (közbeszól): „És pogányok uralkodnak rajtunk!”

Vitatkoznak azon, hogy a külföldi gyereküdtetésről papok disszidáltak. (Heten maradtak kinn 145-ből.)

Cz: A síelők vagy a jéghegyezők közül hányan maradtak kinn?

Ré: Miért állítja ezzel analógiába?

RM: Kérdezzék meg Mindszentyt, hogy mit csinált Kanadában. Ha nem hisznek nekem, kérdezzék meg!

Ré: Mindszenty nem egy piripócsi lelkész, nem egy buta akárki, és ő szövögeti a legitimáció terveit!

RM javasolja, hogy akárcsak a többi egyház, adjanak az urak egy lojális nyilatkozatot, amely mögött most már reális erők állnak. (A villany újra kigyullad, a vétel megjavul.) Kijelenti, hogy az egyház palástja mögé bűvő reakciót továbbra is támadják.

Ré: Nem tudják valamilyen módon rábírní a püspök urat, megakadályozni abban, hogy mindent tönkretessen?

Cz: Ugyanilyen joggal kérhetik, hogy a Holdat változtassam meg útjában.

RM: Akkor kérem nagyon szépen megköszönjük azt a türelmet, amivel itt a kommunista panaszokat és sirámokat meghallgatták.

Elolvasva a legalább ötvenoldalnyi szó szerinti jegyzőkönyvet, érthetetlen, hogy a sok vitatéma helyett Rákosiék miért ragadtak le Habsburg Ottó fantáziakirálysága körül. Ez a dokumentum cáfolja RM legendás tárgyalási technikáját, briliáns taktikai érzékét.

A találkozóra felvitték a Béla király útra felszolgálni a lányokat, Bugyi Icát: – Papok jöttek reverendában, olyan lila mit tudom én mi volt rajtuk. Rákosi tárgyalt a püspökökkel, a két ajtó

között meg Péter Gáborék magnóra vették a beszélgetést. A lényeg, hogy mi, ugye, felszolgáltunk. Szünet volt. Felkészült a szakácsnő is. Annyit tudok belőle, ha megegyeznek, paprikáscsirke lesz, ha nem, akkor nem. Mi, naivak imádkoztunk, csak ne legyen paprikáscsirke. És nem lett. Ja, az egyik püspök tíz forintot akart adni. Tudja, mit jelentett az, tíz forint? Reszkettünk ott Huszárnéval, a szakácsnővel, hogy mit csináljunk. Révainak fülig szaladt a szája: – Szent atyám, a mi lányaink már nem a régiek! – és a püspök eltette a tízest. Rusz Jancsi, az Akadémia 17. gondnoka azt mondta: „Jó, jó, hogy nem fogadtatok el – gyors beszélő volt, mert Spanyolországban megsebesült –, elsején én egy húszast adok!” Így is lett.

RM megírta Czapik Gyula egri érseknek, hogy az evangélikusok és a reformátusok félreérthetetlenül nyilatkoztak az állam és az egyház viszonyáról. A katolikusok mégsem ugrottak. És az első májusi PB-ülésen úgy érzik, elég erősek a kenyértörésre. Elhatározzák, hogy az „üldözött” egyházi iskolai pedagógusokat is állami státusba veszik. „A református és az evangélikus egyházat az eddiginél nagyobb juttatásban részesíteni, azzal az indoklással, hogy kevesebb földet kaptak, és részben azzal, hogy 20 esztendő alatt önállóságra térnek át.” A Minisztertanács bizottságot küld ki Ortutay vezetésével, és „létre kell hozni a megegyezést a református és a lutheránus egyház képviselőivel, hogy iskoláikat az állam átveszi, húsz évig anyagi segítségben részesíti őket, amely ötvenként 25 százalékkal csökken”. A moszkvai követ után a párizsi is szót kért: Károlyi Mihály május 31-én azt írta Rákosinak, hogy 1949-50-ben számolni kell az amerikai támadással, és óvta Mindszenty letartóztatásától, mert az kapóra jöhet az USA-nak. RM azt válaszolta, hogy valószínűtlennek tartja a III. világháborút.

## 5. „A slampos demokrácia”

Közel három éven keresztül próbálták elüldözni Szlovákiából a magyarokat, s Rákosiék a nyílt ütközésekkel is igyekeztek ezt megakadályozni. Január végén mégis úgy dönt a PB: közölni kell a cseh követtel: „tekintettel az enyhe időjárásra, újból elő lehet venni az önkéntes népcserét. Március 1-ig csökkentett legyen és április 1-ig fejlődjön ki, közvetlenül a választás előtt (a csehszlovákiai választásokat május 30-án tartották – P. Á.) teljes erővel folyjon”. Segíteni akarták volna cseh elvtársaikat? Akkor bő két hét múlva miért panaszkodtak rájuk Moszkvában? Valami cinkosságot sejtet, hogy február végén Gottwald hatezer tonna húst kér épp Magyarországtól; afféle materialistaként ők is a hasukon át akartak választókat nyerni.

Áprilisban a PB megígérte Prágának, hogy a választásig nem vetik fel a magyarok-kérdését, „nehogy a reakció elleni harcban megnehezítsük az elvtársak helyzetét”. Folytatják a népcserét, és ígérik, hogy a húsellátásban is segítenek. Keményen elutasították viszont a reszlovakizálást, és nemcsak a sztálini nemzetiségi politika malasztját olvasták a fejükre, hanem közölték: ha az üldözés nem áll le, nem lesznek tekintettel a választásra. Aztán RM csak úgy nyilatkozott a Rudé Právóban, hogy „elsősorban a csehszlovák reakció érdeke volt megnehezíteni és megzavarni a csehszlovák-magyar jó viszonyt”, és győzelmet kívánt a Csehszlovák Nemzeti Frontnak, minden bajok orvoslójának.

A választási jelszó azt ígérte: „Rákosi Mátyás megígérte a földet – megadta, Rákosi Mátyás megígérte a jó pénzt – megteremtette, Rákosi Mátyás megígérte a hadifoglyok hazahozatalát – hazajöttek, Rákosi Mátyás megígérte a hároméves tervet – megvalósítjuk: Rákosi Mátyás mindig megtartja szavát!” Kilenc hónappal később az új moszkvai képviselő, Weisz Nándor mégis azt írta Rákosinak, hogy azért jön kevesebb hadifogoly a tervezettnél, mert az oroszok nem szívesen engedik el a munkaerőt, s augusztusig nem ér haza minden hadifogoly, mert a betakarításhoz kellenek a vagonok.



Bár a sarokba szorított SZDP csak március 6-ai kongresszusán fogadta el hivatalosan a fúziót, a munka dandárját végző MKP SZB ülésén Kovács István már egy héttel korábban ki- vagy továbbadta minden osztálynak, hogy „okosan, politikusan és tapintatosan” vegyék át az SZDP társosztályok vezetését. „Úgy kell kezelnünk a szocdem párt gazdasági javait, mintha a sajátunk lenne. – És a hatalom megszerzésének kulcsmondatai: – Be kell épülnünk a többi párt központi, megyei, községi vezetésébe is úgy, hogy az irányítást fokozatosan kezünkbe tudjuk venni. A szervezési osztálynak megvan a kapcsolata a Szocdem és a Parasztpárttal, és a jövő héten meglesz a Kisgazdapárttal is. Ennek segítségével a megyei, járási, községi vezetésből lármá nélkül, a központtal együttesen lecseréljük azokat a funkcionáriusokat, akik pártunk szempontjából nem megfelelőek, jobboldaliak, korruptak stb. Ilyen kapcsolatot kell kiépíteni minden osztályvezetőnek a maga munkaterületén. Helyettük becsületes baloldali demokratákat, köztük lehetőség szerint kommunistákat kell benyomni. Káderosztálynak kell irányítani a többi párt személyzeti osztályát is. Propagandát, rádiót, sajtót és irodalmat egységes irányítás alá kell vegyük, és a demokrácia és pártunk szolgálatába kell állítsuk.” Farkas Mihály: „A paritás szót el kell törölni. Paritásról sehol sem lehet szó. Kétharmad, egyharmad, általános elvként.” Donáth Ferenc: „Lényegében arról van szó, hogy bolsevista pártot kell csinálnunk.” Farkas: „Kifele egyesülés, befele beolvadás.” Az SZDP kongresszusa után a PB már reálisabban 3:2 arányt állapított meg a leendő PB-ben és KV-ban úgy, hogy az egyesülést kommandáló bizottságok vezetői kommunisták. A számokban testet öltött hatalmi harc egy pillanatra bizonytalanná tette még a KP-n belül is a viszonyokat, mert az iménti 3:2 aránnyal szemben az SZB 5:4 arányt fogadott el a PB, illetve 4:3-at a leendő SZB-re. Mentségükre: jelen volt RM is. Ezen a március 12-i ülésen néhány eddig titkolt gondolatot is kimondott: „Gondoskodni kell arról, hogy a Szociáldemokrata Pártból kikerüljenek nemcsak a jobboldali szociáldemokraták, de a centristák is, akik inkább később lépjenek be. Nem szabad észrevenniük, hogy a jelentőségük lecsökken nullára. Inkább rendes embereket is ki kell zárni az SZDP-ből, semhogy jobboldali elemek bennmaradhassanak. Inkább többet zárjunk ki, mint kevesebbet. Ez legyen a döntő a sajtóosztálynál, a közigazgatási osztálynál, az oktatási osztálynál. Paritásról, sok felesleges tárgyalásról le kell szoktatni őket. Különben nálunk is kialakul a vitatkozó párt, a slampos demokrácia. A kommunista pártnak többé-kevésbé kétségbe nem vonható joga diszponálni minden kérdésben. Fel kell készülni arra, hogy az egyesüléssel politikailag, szervezetileg, de anyagilag is egy csódtömeget veszünk át, amelyben nekünk kell rendet csinálni.” A PB úgy dönt, hogy „Justus e. előadásain egy megfelelő e. mindig legyen jelen, és szükség esetén azonnal igazítsa helyre elhajlásait.” Ha ehhez hozzátesszük, hogy Justus Pálhoz fogható felkészültségű marxista alig akadt az MKP vezetésében, sejthető, milyen helyzetek adódhattak.

Rákosiék olyan lendülettel intézkedtek a másik párt ügyeiben is, hogy az SZDP XXXVI. kongresszusán nem történt annyi minden, mint az idézett bizottsági üléseken. Biccentettek és kész. A vitatkozó pártként ismert SZDP némán ment a fúzióba, pedig a huszonegy tagú vezetőségéből mindössze nyolc maradt a helyén. RM Moszkvába így jelentett: „Március 6-án ült össze a szociáldemokraták kongresszusa. Szakasits nem valami nagyon volt elragadtatva a távolléte alatt bekövetkezett változásoktól, de némi bosszúsággal beletörődött. Mindent jóváhagyott, ami történt, és ő is irányt vett a fúzióra. A kongresszust ünnepélyes külsőségek közepette a Parlamentben tartották meg. Időközben a küldöttek 20-25 százaléka belépett pártunkba. Azt az utasítást kapták tőlünk, hogy mégis jelenjenek meg a kongresszuson. Kádár és Rákosi elvtársakat, akik részt vettek a kongresszuson, úgy fogadták, mint saját pártjukban, és viharosan üdvözölték.

A szociáldemokrata elvtársak megértették, hogy paritásra többé nem számíthatnak. A központi bizottságokban a többség a kommunistáké, a többiekben 2:1 az arány a

kommunisták javára. Egyelőre minden simán megy. Ezek, hogy úgy mondjam, a mézeshónapok.”

De mi lesz az újszülött neve? RM a nagy ívű Magyar Munkás- és Parasztpárt nevet akarta. Gerő és Révai szerint ez elmosná az ipari munkások hegemoniáját, sőt revideálná a kommunista pártról szóló lenini elméletet. Gerő azt javasolta, legyen Szocialista Párt. Dönteni nem akartak vagy nem mertek. A másik szülőt senki sem kérdezte a súlyos kérdésben, Moszkvától viszont tanácsot kért RM. Sőt később állítólag a Parasztpárttól és a kisgazdától is, és ők azt mondták, csak a paraszt szó ne legyen a névben. Felmerült a Munkáspárt, „De hogy hangzott volna gyűléseken, hogy a Magyar Munkáspárt a parasztság legnagyobb pártja?” – kérdezte RM.

Az SZB egy napirendje: az „SZDP Sajtóosztály irányításának és beolvasztásának tervezete”. De a látszatra ügyeltek. Április 1-jén a PB figyelmeztette a közös pártiskolát, nehogy előforduljon megint, hogy lekicsinylik az SZDP-t. Bár az egyesülés hírére a PB elvben hozzájárult egy új pártház építéséhez, egyelőre a régi helyen terjeszkedtek. Az Akadémia utca 17.-ben csak a vezérkar maradt és a központi osztályok. A többiek a szomszédos épületekben – az Árpád utca 6. és 8.-ban – kaptak helyet. Azt is ők döntötték el, hogy Szakasits Révai szobájába kerül. Március végén tartotta első ülését a közös SZB, s jövőbe mutatóan nem csupán a pártból, hanem a munkahelyükről is kizártak embereket egész le a járásokig.

Mintha valami kielégítetlen gyűlölet égett volna Rákosiban, hogy a szocdemek egyszerűen csak besétálnak a pártjukba, s még csak nem is sterilizálják őket. Csak ilyesféle érzésekkel lehet magyarázni, hogy a mézeshetek alatt tartott KV-ülésen jobbra a szocdemeket szapult. Szapult, mert elfelejtették a '44-es egyezséget a munkásegységről. Mert volt egy Peyerük. Mert a centrum lefeküdt a jobboldalnak. Mert amikor Nagy Ferencet leváltották, ellenezték Dinnyést. Mert a reakció faltörő kosaként kék cédulákkal provokáltak, mert a választást is meg akarták akadályozni. „A választás napján délután kettőkor Böhm telefonált, bírjam rá Rajkot, azonnal adjon rádiónyilatkozatot, hogy a kék cédulákat sehol nem lehet elfogadni; amennyiben ezt nem tesszük meg, visszalépnek a választástól. Délután fél négykor Ries lemondott az igazságügy-miniszterségről, és ezt délután négy és hat órakor a londoni rádió már hozta is, ami annyit jelent, hogy valaki a SZDP vezetőségében felvette a kagylót, vagy már előre elkészítette és leadta az angoloknak. Ezért az SZDP-vel a régi módon már nem lehetett dolgozni. A választások előtt úgy felcsigázták az SZDP várakozásait, hogy azt nem lehetett teljesíteni. Olyan követelésekkel léptek fel (belügy, hadsereg stb.)! Zsaroltak bennünket, hogy amíg nem teljesítjük, nem lépnek be a koalícióba.” Ebből a helyzetből mutatott kiutat a kilenc KP lengyelországi konferenciája, annak kimondásával, hogy meg kell kezdeni a nyilvános harcot az imperializmus legjobb segítőcsapata, a szociáldemokraták jobbszárnya ellen. „Mi elméletileg azt mondtuk, ha lehetséges volna egy olyan szociáldemokrata pártvezetés, amely százszázalékosan lojális a kommunista párthoz, és minden kérdésben teljesen együtt dolgozna vele, akkor helyesebb volna, ha a két párt külön maradna. Rájöttünk azután, hogy olyan SZDP, amelyik száz százalékig velünk lojálisan dolgozna, csak az lehetne, amelyik politikai bizottsága többségében nyílt vagy titkos kommunista tag. Ha ez nincs meg, akkor minden egyéb hiábavaló, az ingadozások olyan nagyok lesznek, hogy a kritikus pillanatban az ellenség fog benyomulni a proletariátus közé. Minden eshetőséget megnéztünk és nem törtük magunkat a gyors fúzió után.” Bejelentette, hogy június 12-én rendezik az egyesülési kongresszust (ahol az arány 2:1-hez lesz a kommunisták javára), de előtte külön kommunista kongresszust tartanak, amely kimondja az egyesülést.

És hogy a szociáldemokraták ne panaszkodjanak, hanem inkább örvendezzenek a bánásmód miatt, azt állította, hogy helyenként Szent Bertalan-éjt, vallásos fanatizmussal fűtött mézár-  
lást akartak csapni közöttük. „Az egyik kálomista püspök hozott nekem néhány esetet, hogy

jönnek hozzá gyónni az emberek, hogy mit csináljanak, nem akarnak kommunisták lenni.”  
Ejnye, püspök úr, hát a kálomisták (kálvinisták) mióta gyónnak?

Az új párt jelvénytervét is Rákosiék rendelték, s már nemcsak a zászlóval volt baj: „a zászló jobban lobogjon, a csillag jobban érvényesüljön, és a kalász ne vegye körül teljesen a csillagot”. Mivel döntésük megmásíthatatlan volt, RM bátran bejelentette, hogy a pártot MDP-nek fogják hívni, de nyilvánosságra csak egy hét múlva hozták, amikor a közös PB-ülésen a szocdemek is elfogadták. Szakasits ugyan azt mondta, hogy ennek nincs csengése, talán inkább Magyar Dolgozók Néppártja lehetne, de Révai lehütötte, hogy később átkeresztelkednek Magyar Dolgozók (kommunista) Pártjává. MD(k)P. Akárcsak az SZK(b)P, ahol a kisbetű volt a nagy.

A hatalomátrendeződés, tízezrek vezetői alkalmasságának mérlegelése idején a családtagok is sorra kerültek. Március 25-én a PB úgy döntött, hogy a WM (Csepel) vezérigazgatói állását nem kell betölteni; a céget a vezérigazgató-helyettes, Biró Ferenc vezeti. Rá egy hétre a filmgyár élére Révai Dezsőt állították. A legtöbbet a pártközpontbeli osztályvezető Biró Zoltán beosztásával foglalkoztak, őt a Központi Ellenőrző Bizottságba (KEB), majd a Kominform frappáns című folyóiratának – „Tartós békéért, népi demokráciáért!” – a szerkesztőbizottságába is delegálták. Réti László (1918) mondta: – 1947-ben a pártközpont agit-prop. osztályának voltam a helyettes vezetője, és a főnököm Biró Zoltán volt. Ötvenéves sem lehetett, mégis erősen szenilis volt, feledékenységében mindent összekevert, és a felelősséget állandóan másra hárította. 1947-48 fordulója táján az agit-prop. osztály jelentését tárgyalta a PB. Biró szabadságon volt, az ülésre engem hívtak meg helyette, és kértem, mentsenek fel a beosztásomból, mert nem tudok kijönni Biróval. Gerő leszidott: miféle dolog, hogy két kommunista nem tud együtt dolgozni. Rákosi rászólt, hogy Biró elvtársról mások is mondtak hasonlókat. Azért elfogadták a lemondásomat, és nem őt váltották le. – Viszont amikor Gerőék márciusban Belgrádba mentek, nekik kellett hazahozniuk Birót. Az érthetlenségig szűkszavú napirend címe: „Az oktatási osztály vezetésének kérdése.” Ennek az új osztálynak Biró Zoltán lett a vezetője, s az öccsével foglalkozó javaslat előadója maga RM volt.

Végre szerepet kaptak a szociáldemokraták. A közös PB-t Szakasits tájékoztatta a katolikus egyházzal folytatott tárgyalásról, Marosán a közös SZB elnökhelyettese lett, és május elsejére RM a Népszavába, Szakasits a Szabad Népbe írt cikket. Minden közös, ami nem fontos. Együtt állapodnak meg arról, hogy az egyesítő kongresszuson 292 MKP- és 158 SZDP-küldött lesz (külön dönt az MKP, hogy a küldöttek közül 120 nő és 55 értelmiségi). Együtt határoznak a kongresszus közvetítéséről, a Rákosi-beszéd viaszlemezre rögzítéséről, tagdíjról, rendőrök és újságírók kizárásáról, külön arról, hogy az egyesült párt programtervezetét Révai szövegezi (erre egy hét szabadságot kap), majd külön megvitatják a kongresszus napirendjével együtt. (Az ifjúsági titkárság kérésére az SZB április 16-án hozzájárult, hogy az új Szabadság-hegyi pártiskolát a bizottság vezetőjéről, Farkas Mihályról nevezzék el.)

Nagy volt az egyetértés, pedig mégiscsak két pártból jöttek, pedig egy újat alapoztak, pedig személyi döntések százait hozták. Korábban az MKP Politikai Bizottságában is több vita volt. Szakasits két hónap múlva merte a bólogatást lassítani. És az április végi PB-ülésen – amikor Farkas arról beszélt, hogy a pártból kizárt rendőröket eltávolítják a szervezetből –, halkán tiltakozott, hogy az SZDP-ből húsz-huszonötezer tagot zártak ki. RM replikázott: – ha közelebről megnézzük, kiderül, hogy a pártban rengeteg kitelepítésre kijelölt sváb bújt meg, Szélig, Szeder és a többiek pártfogoltjai. A szociáldemokrata elvtársak vegyék figyelembe, ha nem így vittük volna a dolgot, akkor hónapokon belül pártszakadásra került volna sor az SZDP-ben. A jobboldal elvitte volna a tömegek egy részét, nem huszonkétezer lett volna a veszteség, hanem ennek a sokszorososa. A Kommunista Párt is jó néhány ezer tagot veszít. Ezt

ügy kell tekinteni, mint az egyesítés költségét. Én a kizárásokon nem változtatnék, a párt nem bírja el az ellentétes intézkedéseket. – És Szakasits értett a szóból. Következő alkalommal felvetette, hogy a kalapácsos ember emblémáját egy ideig a Népszava ünnepi száma és a könyvkereskedés használhatná. Farkas nem helyeselte, mondván, hogy ezzel csak feltámasztanák a különbséget, s Szakasits máris mondta: „Valóban nem volna helyes.”

Nem tudni, hogy az SZDP-ből kizárt képviselők (Kéthly, Bán stb.) névsorában kik állapodtak meg. Nem valószínű, hogy maguk Szakasitsék. Az újságok április elsején jelentették, hogy az SZDP visszahív harminckét képviselőt (helyettük baloldali szocdemeket hívtak be). Rákosiék sehogy sem jöttek ki az SZDP karakterisztikus alakjaival sem. Kéthly Anna parlamenti alelnök volt, amíg a többiekkel együtt ki nem zárták. Ő Révait is leintette, mert zavarta az egyik ellenzéki szónokot. A másodszor is megfeddett Révai elindult kifelé, s a képviselők megtapsolták Kéthlyt, mire Révai pulykavörösen odakiáltotta neki: „Kell magának fasiszta taps!” És Kéthly újból rendreutasította. Nem vette le a lábáról senki sérthetlensége, RM előzékenysége sem. „Kizáratásunk után semmiféle kapcsolatom Rákosival nem volt. Másoktól tudom azt, hogy haragudott, mert nem mentem emigrációba kecsegtető ajánlatok ellenére sem... Egyszer Szakasitsnak azt mondta rólam, hogy életének legnagyobb csalódása én vagyok. A két világháború között ugyanis én harcoltam legjobban a kommunisták politikai üldöztetése ellen.” Elvtársai emigráltatását Marosán György (1908) intézte: – Rajk nem akart minden szocdem vezetőnek útlevelet adni, de Rákosi megmondta neki: annyi útlevelet ad Marosánnak, amennyit kér. Amikor nem tudtunk zöld ágra vergődni, akkor mindig Rákositól kértem segítséget, és ő azt mondta Rajknak: ha nem jó Marosán, megkaphatja Széliget! Az a gyanúm, Rajk kegyetlenebb lett volna Rákosinál.

– A két munkáspárt közeli egyesüléséhez tartozott, hogy április 30-án délutánra Rákosiék meghívták Szakasitsot és a feleségét, majd megjelent az Acélhang és más kórusok vagy száz tagja Marosánnal az élen – ő már volt itt a kórusukkal –, a kert tele lett velük, és hangversenyt adtak, amit Szakasitsék és Rákosiék a belépőként kiképzett konyhai előtérben hallgattak végig, és amikor eljött az ideje, akkor Rákosi mint házigazda megköszönte a szereplést, és a szabad május elsejére meg a munkásegységre ürítették a poharukat – emlékezik G. Lajos gondnok. – Mi előre elkészítettük a dalárdának a szendvicseket és a bort. Rákosiéknál még a vizet is ólomkristályból itták, az üdvözlés után Szakasits tréfásan meg is jegyezte: – Elvtársak, aztán a poharakat nem zsebre vágni! – Rákosit előntötte a mérge, és vérvörösen azt mondta: „Elvtársak, ha valaki ilyen emléket akar tőlem, az nyugodtan zsebre rakhatja!” Ekkora volt az egyetértés.

(A kertben a dalárda úgy letaposta a füvet, hogy újra kellett vetni, de a lótetűk feltúrták a terepet. Amikor mutatták Rákosinak, kapásból mondta, hogy lótrágyacsomókat kell lerakni, és az alá mászik majd a lótetű, ahonnan ki lehet piszkálni.)

– Május elsején délután három-négy óra tájban ért haza a felvonulásról, és elküldte a kocsit meg a biztosítókat, hogy aznap már nem szándékozik sehová menni, aztán másfél óra múlva kivágódott az ajtó, és bejelentette: „Megyek a Ligetbe!” Csengettem Ácsnak, és elkísértük. Ez a kis stimfli pali olyan fürge volt, akár a gyík, a nagy tömegben el is tűnt szem elől, de nem volt nehéz megtalálni, ahol nagy volt a csomó, annak a közepén volt. Vagy másfél órát tartott a „kirándulás”, és mi úgy kimerültünk, mint egy kétnapos szolgálatban.

Szakasitsot a megalázástól sem kímélték. Amikor a május 12-i PB-n rákérdezett a szervezeti szabályzat egy pontjára, Farkas ekképp zárta a magyarázatot: „Beteg agyú az, aki arra gondol, hogy itt a szociáldemokraták kizárására akarunk egy szakaszt beiktatni.” Legalább a tizenhat évvel idősebb embert tisztelhetne volna. Bár RM sem bánt kesztyűs kézzel egy szocdemmel sem, ilyen durvaságot nem engedett meg magának. Amikor Szakasits kérte a pártelnök

szerepének körülhatárolását a szabályzatban – ugyanis ez a poszt várt rá –, RM azt mondta: „Ha találnál valami jó formulát, Szaki, szívesen bevinnék, de azt hiszem, hogy minden körülírás csak rontaná a dolgot; nem emelné, hanem kisebbitené az elnök hatáskörét. Azt hiszem, a leghelyesebb, ha így marad.” És Szakasits azt felelte, maradjon.

Révaival vitázva RM kifejtette, hogy a KEB-et rendeljék alá a KV-nak, mert „a túlzott demokratizmus sok bajt okozhat nekünk. Éppen most a centralizmus, a szigorú fegyelem a döntő”. És Szakasits egyetértett. „Rákosi sürgette Szakasitsot – írja lánya, Klára –, hogy egyeztessék a kongresszusi beszédét. Megszégyenülés volt részére a beszéd leírása – mindig szabadon beszélt – továbbá az, hogy az anyagon lényeges részleteket megváltoztattak, s azt úgy kellett felolvasnia.” Az állásokon osztozva kiderült, RM tudja tisztelni egy szocdem érdemeit is: „Bojta nem maradhat államtitkár, de figyelembe véve, hogy sok halálos ítéletet írt alá, ne ejtsük el teljesen, menjen vissza a NOT-hoz.”

A munkásosztály egysége, a párt egysége meg az efféle nagy szavak nem sokat értek. Amint híre jött a Kominform ülésének, azonnal elhalasztották az egyesítő kongresszust. Aztán mégis előbb került sor a fuzionálásra, mert az „Informbüro” – ahogy ők nevezték – később ült össze: később csapott le Jugoszláviára. Ezeket a fontosabb dolgokat Rákosiék maguk között beszélték meg, a kevésbé lényegesekeket továbbra is közösen. A kongresszus percre bontott menetrendjét együtt állították össze, RM kongresszusi referátumát viszont külön, sőt a részletes tézisek kidolgozásában egy még szűkebb kompánia (Gerő, Révai, Farkas és Kádár) segített Rákosinak. A kongresszuson ő korlátlanul beszélhetett, Szakasits másfél órát kapott, Gerő, Révai és Marosán harminc-harminc percet, Vajda, Kádár húsz percet, és az egyesítés szürke eminenciása, Kovács István tizenöt percet. A szocdemek kizárását az SZB vezényelte, a fellebbezéseket viszont már az SZDP kongresszusára bízta. „Az egyesítő kongresszus elé tíz fellebbezési ügyet hozzanak, amelyből megfelelő indoklással négyet visszavesznek, hatot elutasítanak.” Segítőkészségüket a PB árnyalta: néhány prominens jobboldali, osztályidegen szociáldemokrata fellebbezési kérelmét elutasítani, s visszavenni néhány kisebb hibát elkövető munkás és paraszt elvtársat. A kongresszusi határozati javaslat utolsó mondata így szólt: „A most megalakított MDP a 9 kommunista és munkáspárt tájékoztató irodájához tartozónak tekinti magát.” És összeült az utolsó közös PB, és jóváhagyta a szocdemek nélkül hozott korábbi határozatokat, a Népszavából pedig szakszervezeti lapot csinált. A június 4-i közös PB döntött arról – nyilván moszkvai egyeztetés után –, hogy javasolják a miniszterelnöknek, a kormány kérje a szovjet jóvátétel csökkentését. És a jócskán túlfizetett maradék felét elengedték. Dinnyés megköszönte Sztálinnak, és kérte, hogy elsősorban a mezőgazdasági termékek szállításáról mondjanak le, mert akkor megszüntethetnék a kenyérrjegyet. Az SZB első együttes ülése döntött: „A külügyi osztály nézze meg, hogy működik a Magyarok Világszövetsége, van-e erre egyáltalán szükség.” Közösen is elfogadhatták volna, de az MKP SZB maga engedélyezte, hogy a Békés meg a Borsod megyei pártbizottság két, addig az SZDP-nél dolgozó gépkocsivezetőt alkalmazzon.

RM gyakran mondogatta, hogy kutyából nem lesz szalonna. Érvényes volt ez nemcsak a „reakcióra”, hanem ő rá is. Hasonlóan a többi homo kominternikushoz, ő is munkás-áruelőknak tartotta a szocdemeket. Ideig-óráig ezt titkolta, ám az már elképzelhetetlen volt, hogy hatalmi helyzetben egyenrangú félként kezelje őket. Már a Rákosi-peren is végigvonult, hogy a Horthy-rendszerénél csak egy veszélyesebb ellenfele van a kommunistáknak: a szociáldemokrácia. 1925-ben az első kihallgatáson azzal kezdte: „az volt a szerencsétlenségünk, hogy egyesültünk a szociáldemokrata párttal, amely akkor is csak a burzsoázia érdekeit szolgálta. A szociáldemokraták miatt nem sikerült megdönteni Magyarországon a polgári rendet”. És így tovább, és így tovább. Kun Béla szabadon, RM a börtönben úgy nyilatkozott, mint aki tudja, hogy a népfrempolitika mozgalmuk gyerekbetegsége. A háború

után a kommunisták miatt egy pillanatig sem volt őszinte a viszony a két munkáspárt vezetői között. Együttműködési hajlandóságuk taktika volt, hátsó szándékuk leplezése. E tekintetben nemigen volt különbség a hazaiak és a moszkoviták között. Sok illegalitást átélt kommunista sem tudta feledni, hogy amíg ők éheztek, bujkáltak, addig az SZDP legálisan élte világát. Ugyanakkor sok kommunista húzódott meg az SZDP soraiban, akiknek először nehéz volt hátat fordítaniuk sorstársaiknak. Végül az MKP feltűnően egységes volt az úgynevezett jobboldali szocdemek elleni fellépésben (Peyer Károlytól Kéthly Annáig, majd tovább). RM 1919-es véleménye szinte semmit sem változott. Szabad volt-e hát egy általa vezetett párttal egyesülni? Megkérdendő ez is, csak a „szabad volt-e” formula mellé a történelem odailleszti, hogy mi mást lehetett volna csinálni? Az MKP az első pillanattól fogva keményen fellépett minden eltérő véleménnyel szemben. Űzte, hajtotta a szociáldemokratákat is, ha csak egy csöppet másként gondoltak valamit, mint ők, majd 1948 májusa után arról panaszkodtak, hogy a hisztériás, széthulló SZDP belekergette őket az egyesülésbe. Majdnem minden rossznak az SZDP volt az oka.

Nyers Rezső 1988-ban interjút adott a BBC-nek. Szerinte a háború után a szociáldemokrata mozgalom inkább stagnált: megvolt az ereje, de nem volt dinamikus növekedésben, a kommunista mozgalom pedig – ha elvonatkoztatunk mindenféle erőszakosságtól – több ok folytán felemelkedőben volt. Nem arról volt szó, mondta, hogy néhány erőszakos kommunista lenyelte vagy megerőszakolta a Szociáldemokrata Pártot. Ők voltak felemelkedőben. Nem hagyható figyelmen kívül, hogy „a hidegháború válaszut elé állította a magyar progressziót is”, s lehetetlennek látszott, hogy a szocialista fordulatba két munkáspárttal menjenek bele. Végül az SZDP egysége megtört, olyan nagy volt az erózió, hogy akkor már „bele kellett menekülnünk az egyesülésbe”. De az SZDP előtt a keletnémet, a román és a bolgár párt már egyesült. „Úgyhogy én a problémát nem az egyesülésben látom. Az egyesülés mikéntjében igen, továbbá abban, hogy az egyesülés után a pártokat a Rákosi-féle vezetés egyszerűen felszámolta.” Tragédia volt, hogy az egyesült párt éppen belekerült a sztálinizmus kalodájába.

És belekerültek az ellenzéki pártok is. Az egész ország. 1948 nyarán már harcosnak mutatkozott Nagy Ferenc néhai Kiszgazdapártja is. Ez az FKGP – elnök Dobi István, társelnök Mihályfi Ernő és Ortutay Gyula – pedig „eljutott a népi demokrácia igenléséig”. Így egy kis igeig még hagyták őket élni. Közben Rákosiék más nyulat is kergettek. Rajk László a minisztertanácsban már Pócspetri másnapján az egyházat tette felelőssé azért, mert az iskolák államosítása körüli csetepatéban a Máriapócs melletti falucskában egy rendőrt agyonlőttek. Dobi István radikális fellépést sürgetett, RM szerint, ha mértékkel kezelik az ügyet, leleplezhetik az egyház manipulációit: „A letartóztatottakat statáriális eljárás elé kell állítani, a pap ellen (aki a litánián elutasította az államosításokat – P. Á.) országos körözést kell elrendelni.” Ries szerint is tipikus statáriális esetről van szó: „A büntetés halál, s lesz időnk közben gondolkodni afelett, hogy az ítéletet végrehajtsuk-e vagy kegyelmet adjunk.” Veres Péter aggályoskodott, hogy ki is az igazi bűnös, de RM megnyugtatta, hogy a szervezés gyakorlott kezekre mutat.

Egyébként Pócspetriről az újságok két nap múlva adtak hírt. A BM-közleményben a „támadó” volt zászlóként szerepelt, a dulakodásban véletlenül meghalt rendőr hétgyermekes újjazda fiaként. Az, hogy „rendőrt gyilkolt a klerikális reakció”, olaj volt a tűzre. A püspöki kar május 16-án körlevelet adott ki az iskolák államosítása ellen. A PB pedig úgy határozott, hogy kizárják a pártból azokat, akik helytelenítik az államosítást. Ez volt az első eset, hogy egy intézkedést a párton belül retorzióval kellett „támogatni”. És a gondos PB-határozatok spontán mozgalommá avatták az iskolák államosítását: „Szombaton pedagógusdelegáció keresse fel a miniszterelnököt. A delegáció vezetője Béki elvtárs (a Pedagógus Szakszervezet főtitkára), de a szónok lehetőleg egy felekezeti tanító legyen, aki elpanaszolja a felekezeti

iskolák negatív oldalait. Követelje a tanítók állami státusba vételét, az egyházi iskolák államosítását. Dinnyés válaszában közölje, hogy a pedagógusok 20% fizetésemelést kapnak, és említse meg, hogy a közalkalmazottakról sosem feledkeznek meg a kormány. A küldöttség fogadásánál legyen jelen és szólaljon fel (ezt kézírással ő írja be – P. Á.) Rákosi Mátyás elvtárs is. Fényképészről, újságírókról gondoskodni kell. Dinnyés választ Horváth elvtárs készítse el.”

És minden így zajlott. Béki Ernő nyitott, Briesztyánszki József gönyüi katolikus tanító siránkozott, Dinnyés ígért, RM buzdított. („Ezt a küzdelmet is győzelemmel fejezzük be.”) Révai kontrázott („Mindszenty háborút akar”), s a Szabad Nép leleplező riportot is közölt Pócsperiről. A falun példát statuáltak. Nemcsak nekik szólt a kegyetlenség. A hegemon szerepet szerző párt a megalázó vallatásokkal, verésekkel közhírré tette, hogy itt olyan „demokrácia” lesz, amiben ők mondják meg, mi kell a népnek, és nem tűrik, hogy különböző mozgalmakat szervezzenek (az iskolák államosítása ellen). Halálos ítéletekkel üzenték a dacoskodó Mindszentyéknek, hogy semmitől sem riadnak vissza. És mint később annyiszor, egyik félnek sem volt igaza, s mindkettőnek igaza volt. Az egyház és az állam szétválasztását nemhogy szükséges, hanem illő volt végre Magyarországon is szentesíteni. De mindennek szabad hitélettel kellett volna párosulnia, amiről szó sem volt. Június 11-én a PB úgy döntött, hogy az iskolák államosítását sürgősséggel tárgyalják: „A törvényjavaslatot 16-án estig meg kell szavazni.” És előkészítették az egyházi személyek igazolását.

Másnap kezdődött az egyesülési kongresszus. Szép volt. Az SZDP-vezérek megkapták a szobáikat az Akadémia utca 17.-ben, s megkapták az ezzel járó kiváltságokat is; az elfoglalt első embereknek például a szobájukban terítettek ebédre. Egy alkalommal Szakasits pártelnöknek ízlett a rétes, és repetát kért. Amikor Karola, a szakácsnő meghallotta, mit akar, kifakadt: – Az apjuk faszát, azért jöttek ide, hogy zabáljanak, hogy elegyék a kaját az elvtársak elől!?

Polgári demokráciára nem érkezett rendelés. A többpártrendszerrel pedig csak úgy tudtak volna együtt élni a KP tagjai, ha azok egy véleményen lettek volna velük. Így aztán az RM kominternes génjei szerint építgetett valami az első pillanattól fogva Kőmíves Kelemen-i demokrácia volt. Amit raktak nappal, leomlott éjszaka. És a kilenc kommunista párt 1947-es tanácskozása után már szükség sem volt a meddő erőfeszítésre: magos Déva várából csak a hegy maradt. Égbe szökő vágy. Az MKP-MDP váltás mégsem csupán betűcsere. Illúziók hamvadása. Megjelent az első, a második, a tizenegyedik szovjet tanácsadó, és helyet kerestek tanácsaiknak. A rétes még jó volt. De ki ette el ki elől? És kinek nem jutott már?

A történelmi álmok éppúgy romlik el, mint a szerelem: félrecsúszott simogatásokban, hajszálnyi bántásokban; gyermekien kis lépésekben.

Ennyi vonalból mindenki összeállíthatja magának az első Rákosi-képet. De mindegyik portré alá csak azt lehet írni: ilyennek látjuk ma. Van, akit a távolság nagyobbobbnak mutat, van, akit kicsinyít.

*Budapest, 1986. május – 1992. március*

# FÜGGELÉK

## 1. Olvasmányok, források

Aczél Tamás, Méray Tibor: Tisztító vihar („Griff” Kiadó, München, III. kiadás, 1982, 386 old.)

A fordulat éve, 1947-1948 (BBC Magyar Adás, 1989, 220 old.)

Alliluyeva, Sz.: Húsz levél egy jó barátához (Pilvax Publishing Co., 1967, 250 old.)

A magyar forradalmi munkásmozgalom története 3. k. (Kossuth, 1970, 355 old.)

A magyar népi demokrácia története (Szerk.: Balogh Sándor, Birta István stb. Kossuth, 1978, 383 old.)

A nagy példakép (Rajgyúlési anyagok úttörőcsapatok részére 1953, DISZ KV. 1953. Atheneum. 46 old.)

A népi demokrácia útja. Az MKP III. kongresszusának jegyzőkönyve (Szikra, 1946, 368 old.)

„A párt foglya voltam” Demény Pál élete (Medvetánc könyvek, Bp. ELTE – MKKE 1988, 222 old.)

A Rákosi-per (Szikra, 1950, 592 old.)

A Rákosi-per az Ítéletábrán (Vámbéry Rusztem kiadása, Bp. 1935.)

Argentieri, Federigo-Gianotti, Lorenzo: L'Ottobre Ungherese (Valeria Levi Editore, szamizdat)

Balogh Margit: Egyesületek felszámolása 1946 nyarán. Merénylet az Oktogonon. Magyar Nemzet, 1989. január 21.

Balogh Margit-Knausz Imre: Ki volt a „rendező”? Puskalövés Pócspeletriben. Magyar Nemzet, 1989. február 4.

Balogh Sándor: Parlamenti és pártharcok Magyarországon, 1945-1947 (Kossuth, 1975, 632 old.)

Balogh Sándor: Választások Magyarországon, 1945 (Kossuth, 1984, 192 old.)

Beiczler Éva: A nagyvezér alkalmassága. Mozgó Világ, 1992, 2. sz.

Béládi László-Krausz Tamás: Sztálin (Láng Kiadó, é. n., 292 old.)

Borsányi György: Kun Béla (Kossuth, 1979, 425 old.)

Böhm Vilmos: Két forradalom tüzeiben (Bécsi Magyar Kiadó, 1923)

Dokumentumok a magyar forradalmi munkásmozgalom történetéből, 1935-1945 (Kossuth, 1964, 808 old.)

Dokumentumok Rákositól-Rákosiról. Múltunk, 1991. 2-3. sz. (RM jelentéseit Dimitrovnak Vass Henrik közli)

Egy nagy harcos életéből. Rádióbeszélgetés Rákosival 1945. október 4-én (Szikra, 1945, 14 old.)

El nem égetett dokumentumok (Szabad Tér Kiadó, 1990, 112 old.)



1956 sajtója (Tudósítások Kiadó, 1989)

„Én azt gondolom...” Beszélgetés Bognár József akadémikussal – Gellért Kis Gábor és Vida István interjúja. Kritika, 1987, 8. sz.

Föglein Gizella: ...minden sváb volksbundista volt? Kitelepítés a háború után. Magyar Nemzet, 1989. március 11.

Gecsényi Lajos: A háború már véget ért... A gyömrői halottak. Magyar Nemzet, 1989. január 28.

Farkas Vladimír: Nincs mentség (Interart, Bp., 1990, 646 old.)

Fazekas György: Forró ősz Budapesten (Magyar Hírlap Könyvek, Pallas, 1989, 233 old.)

Fazekas György: Rázós évek. Jel-Kép, 1983, 3. sz.)

Fekete Sándor: A kamasz álma (Szépirodalmi, 1984, 370 old.)

Feri Sándor dr. visszaemlékezései. Beszélgetések Kubinyi Ferencsel (kézirat, 1985, 434 old.)

Fiala Ferenc: Zavaros évek (Mikes Kelemen-kör, München, 1976)

Field, N.: Visszaemlékezéseimből. Nagyvilág, 1961, 7. sz.

Fodor Zoltán: A Pireneusoktól a Kárpátokig (Kossuth, 1982, 267 old.)

Fodor Zoltán: Regény, történelem vagy mindkettő? Kritika, 1982, 12. sz.

Földes László: A második vonalban (Kossuth, 1984, 300 old.)

Fülöp Mihály: Maradunk. Ez volt a döntés. Magyar Nemzet, 1989. szeptember 23.

Gallyas Ferenc: Hősi halálom után (Magvető, 1987, 303 old.)

Gati, Charles: Magyarország a Kreml árnyékában (Századvég Kiadó, 1990, 202 old.)

Gosztonyi Péter: Az ÁVH és a forradalom In: Tanulmányok a magyar forradalomról (Szerk.: Borbándi Gyula stb. Auróra, München, 1966)

Gosztonyi Péter dr: A Magyar Kommunista Párt útja a hatalomig (1918-1945) In: Jelenkori magyar történelmi dokumentumok II. (Amerikai Magyar Kultúrközpont, Washington, 1986, 108 old.)

Gosztonyi Péter: Moszkva magyar helytartói. 168 óra, 1990. április 3.

Gosztonyi Péter: Ellenvélemény a magyar légió ügyében. Magyar Nemzet, 1989. január 13.

Gyilasz, Milovan: Találkozások Sztálinnal (Magvető, 1989, 207 old.)

Gyurkó László: Arcképvázlat történelmi háttérrel (Magvető, 1982, 385 old.)

Hajdu Tibor: A szovjet és a magyar pártvezetés 1956-ban. Magyar Hírlap, 1991. június 29.

Hajdu Tibor: Károlyi Mihály (Kossuth, 1978, 612 old.)

Hajdu Tibor: Kérdőjelek RM hiányzó portréjához. És, 1983, 6. sz.

Hajdu Tibor rádióbeszélgetése Kazal Jánossal Rákosi Mátyásról (XX. századi magyar politikusok sorozat, 1988. október 30., K.)

Halas Lajos: Az R. gárdától a Munkásőrségig (Zrínyi, 1986, 243 old.)

Haraszi Sándor: Befejezetlen számvetés (Magvető, 1986, 253 old.)

Háy Gyula: Született 1900-ban (Interart, Bp., 1990, 472 old.)

Hegedüs András: Élet egy eszme árnyékában (Életrajzi interjú, készítette Zsille Zoltán, Bécs, 1985, 374 old.)

Hegedüs András: A történelem és a hatalom igézetében (Kossuth, 1988, 352 old.)

Hegedüs B. András: Petőfi-kör – a reformmozgalom fóruma 1956-ban. Világosság 1989, 1. sz.

Horváth Márton: Holttengeri tekercek (Magvető, 1970, 362 old.)

Hógye Mihály: Hogyan mondott le Nagy Ferenc? Új Látóhatár, 1986, 434-448. old.

Illés Béla: Történelmi lecke (Művelt Nép, 1952, 204 old.)

Jelentés Nagy Ferenc lemondásáról (Közli: Vida István). História, 1984, 3. sz.

Kállai Gyula: Két világ határán (Kossuth, 1984, 278 old.)

Kállai Gyula: Megkésett börtönapló (Kossuth, 1987, 251 old.)

Kádár János – Végakarát (Hírlapkiadó Vállalat, 1989, 277 old.)

D. Kardos Éva: Üzennek az évek (Kossuth, 1986, 276 old.)

Károlyi Mihály: Hit illúziók nélkül (Európa, 1982, 512 old.)

Király Béla: Honvédségből Néphadsereg (A Magyar Füzetek és a Magyar Öregdiákok Szövetsége Bessenyei György-kör közös kiadványa, Párizs-New Brunswick, 1986, 322 old.)

Koltai Tamás: Major Tamás / A Mester monológja (Ifjúsági Lap- és Könyvkiadó, 1986, 140 old.)

Konkoly, Kálmán: Das Geheimnis des Mathias Rákosi (Rákosi Mátyás titka – Eduard Wancura Verlag, Wien-Köln, 1962, 294 old.)

Kopácsi Sándor: A munkásosztály nevében (francia, SZER soksz.)

Korom Mihály, dr: A személyi kultusz néhány kérdése és az európai népi demokráciák (MSZMP Politikai Főiskola, Bp., 1987, kézirat, 112 old.)

Korom Mihály: Sztálin parancsára? Magyar Nemzet, 1988. december 10.

Korom Mihály: A Szövetséges Ellenőrző Bizottság Magyarországon. Magyar Nemzet, 1989. január 14.

Kovács Imre: Magyarország megszállása (Vörösváry Publishing Company Ltd., Toronto, Canada, 400 old.)

Khrushchev Remembers (Sphere Books Limited, 1971)

Kun Ágnes: Emlékeim Rákosi Mátyásról. Új Tükör, 1987. február 22.

Kun Béláné: Kun Béla (Magvető, 1969, 494 old.)

Lengyel András György: „Zárkózottsága valamit takar” – interjú Piros Lászlóval. Magyar Hírlap, 1989. május 3.

Levendel Ádám: A Magyar Közvéleménykutató Intézet jelentései, 1945-48. Jel-Kép, 1983, 3 sz.

Magyar hétköznapiak Rákosi Mátyás két emigrációja között 1945-1956 (Összeállította: Gyarmati György, Botos János, Zinner Tibor, Korom Mihály, Minerva, 1988, 448 old.)

Magyar írók Rákosi Mátyásról (Szépirodalmi, 1952, 336 old.)

Magyarország, 1953-1956. Az „új szakasz” – egy meghiúsított kísérlet. Kerekasztal beszélgetés. Világosság, 1989, 1 sz.

A Magyar Tanácsköztársaság 1919 (képeskönyv). (Szerk.: Réti László, Szikra, 1949)

Major Ákos dr.: Népbíráskodás, forradalmi törvényesség (Minerva, 1988, 448 old.)

Marosán György: Az úton végig kell menni (Magvető, 1972, 476 old.)

Marosán György: Nincs visszaút (ELTE Politikatudományi Füzetek, 1988, 340 old.)

Marosán György: Fel kellett állnom (Hírlapkiadó Vállalat, 1989, 336 old.)

Méray Tibor: Nagy Imre élet és halála (Újváry „Griff” kiadó, München, V. kiadás, 1983, 390 old.)

Miért ment Rákosi elvtárs Magyarországra? (Új Március, 1925. október. In: A Rákosi-per, 26. o.)

Nagy Ferenc: Küzdelem a vasfüggöny mögött I-II (Európa-História, 1990, 456 és 272 old.)

Nagy Imre: Vitairatok és beszédek 1955-56, (A magyar füzetek kiadása – Párizs, 1984, 270 old.)

Nagy Vince: Októbertől októberig (Pro Arte Publishing Company, New York, 1962, 352 old.)

Nehéz esztendőkrónikája, 1949-1953. Dokumentumok (Szerk.: Balogh Sándor, Gondolat, 1986, 512 old.)

Nemes György: Bal-jobb, bal-jobb (Szépirodalmi, 1983, 460 old.)

Nemes János: Rákosi Mátyás születésnapja (Láng Kiadó, 1988, 148 old.)

Nógrádi Sándor: Új történet kezdődött (Kossuth, 1966, 239 old.)

Nógrádi Sándor: Történelmi lecke (Kossuth, 1970, 466 old.)

Normai Ernő: Beatrice egyik apródja (Magvető, 1987, 409 old.)

Ormos Mária: A leghűbb tanítvány és a hatalom. Népszabadság, 1982. március 7.

Orwell, George: 1984 (Európa, 1989, 374 old.)

Politikus pályák (Kossuth, 1984, 317 old.)

Rajk-per (Válogatta Paizs Gábor, Ötlet, 1989, 248 old.)

Rajk László és társai a népbíróság előtt (Bp., 1949, 271 old.)

Rákosi boldog volt. És, 1988, 1. sz., Bokor Péter és Kálmán Zsuzsa beszélgetése Erdődy Jánossal

Rákosi Mátyás: Építjük a nép országát (Szikra, 1949, 512 old.)

Rákosi Mátyás: A magyar jövőért (Szikra, 1950, 560 old.)

Rákosi Mátyás: Válogatott beszédek és cikkek (Szikra, 1950, 560 old.)

Rákosi Mátyás élete képekben (Szikra, 1952, 136 old.)

Rákosi Mátyás: A szocialista Magyarországért (Szikra, 1955.)

Rákosi Mátyás: A Kommunisták Magyarországi Pártjának megalakulása és harca a proletárforradalom győzelméért. A Magyar Tanácsköztársaság (Szikra, 1954, 59 old.)

Réti László: Rákosi elvtárs 10 éve szabadult ki a börtönből. Szabad Nép, 1950. október 31.

Réti László: Rákosi Mátyás rövid életrajza (1951, kézirat)

Rónay György: A párdúc és a gödölye (Magvető, 1978, 381 old.)

Schifferné Szakasits Klára: Fent és lent, 1945-1950 (Magvető, 1985, 363 old.)

Schifferné Szakasits Klára: Holtvágányon, 1950-1956 (Könyvértékesítő Vállalat, 1987, 335 old.)

Schöpflin Gyula: Szélkiáltó (IOS, Párizs, 1983.)

Sík Endre: Vihar a levelet (Zrínyi, 1970, 517 old.)

Sorshelyzetek. Emlékezések az ötvenes évekre (RTV-Minerva, 1986, 252 old.)

Sulyok Dezső: A magyar tragédia. I. rész: a trianoni béke és következményei (1954, Newark, N. J.)

Szabó Bálint: Az „ötvenes évek” (Kossuth, 1986, 432 old.)

Számueli, Georg: Rakosi, Matiasz (Moszkva, Molodaja Gvardija, 1935, 171. old.)

Szántó Zoltán: Hűségged megálljon (kézirat)

A személyi kultusz humora (Bényei József, Csokonai Kiadó, 1989, 216 old.)

Szerencsés Károly: Pártok és urnák. Magyar Nemzet, 1989. február 11.

Szerencsés Károly: Predesztinált választások, 1947. In: A magyar parlament, 1944-49 (Gulliver, 1991, 320 old.)

Tamás Aladár: Látomástól a valóságig (Szépirodalmi, 1981, 595 old.)

Tanulmányok a magyar forradalomról (Szerk.: Borbándi Gyula és Molnár József, Auróra, München, 1966.)

Téglás E.: Rákosi Mátyás (A Szovjetunióban élő külföldi munkások kiadó vállalata, Moszkva, 1937, 118 old.)

Tolnai Gábor: Szóbeli jegyzék. Róma, 1949-1950 (Magvető, 1987, 509 old.)

Történelmi utunk (Berend T. Iván, Társadalmi Szemle, 1989, különszám)

Történelmünk fehér foltjai. A Magyar Nemzet szombati cikksorozata 1988-90

Varannai Aurél: Rákosi, a szörnyeteg. Magyar Nemzet, 1988. január 13.

Vásárhelyi Miklós: Az első meghiusított reformkísérlet. In: Magyarország 1956. A forradalom előzményei és utóélete

Vásárhelyi Miklós: Ellenzékben (Szabad Tér Kiadó, 1989, 380 old.)

Vas Zoltán: Akkori önmagunkról (Magvető, 1982, 694 old.)

Vas Zoltán: Tizenhat év fegyházban (8. kiadás, Szikra, 1952, 319 old.)

Vas Zoltán: Viszontagságos életem (Magvető, 1980, 756 old.)

Vida István: A parasztpolitikus hányattatásai. História, 1989, 1-2 sz.

Vida István: Elfelejtett egyezmény. Az első lépés. Magyar Nemzet, 1988. december 31.

Zinner Tibor: Adalékok a magyarországi koncepciós perekhez (História Klub Füzetek 3. Videoton József Attila Művelődési Ház és Könyvtár, Székesfehérvár, 1988, 55 old.)

Zinner Tibor-Vámos György interjúja Lazar Brankovval (1987, kézirat)

## 2. A fontosabb dokumentumok fejezetenként

A könyvem írásához felhasznált dokumentumok többsége a Politikatörténeti Intézet Archívumában – a továbbiakban: PTI – található.

### *ELŐSZÓ*

Néplap (Debrecen), 1945. január 31.

PTI 274. fond 7. csomag 4. őrzési egység, a továbbiakban: PTI 274. f. 7/4. (A 274-es fond az MKP iratanyagát tartalmazza.) Az említett őrzési egység és a 7/13. (ugyanazon fond és csomag esetében ezentúl csak 13.), továbbá 145. RM és a már itthon lévő moszkvai vezetőtársainak (Vas Zoltán, illetve Gerő és Révai) a levelezése. KV-ülés: 2/29.

### *ELSŐ FEJEZET*

#### *1. Természetes vezető*

Szabadság, 1945. február 3., Új Március, 1925. október, in: A Rákosi-per, 37. old.

RM börtöniratai: PTI 858. f. 8/151. (A visszaemlékezések a 867. fondban találhatóak.) RM sógora, Csillag Miklós és felesége, Rákosi Bella többször idézett visszaemlékezése: 867. f. /1/ c-26. és 27. RM pártiskolai előadása: 274. f. 22/8.

#### *2. Nagy ember volt?*

Kéthly Anna, Kovács Imre, Varga Béla idézett leveleit Gosztonyi Péternek írta Bernbe; szíves engedelmével közlöm őket. (Kéthly elsőként említett levele 1973. augusztus 15-én kelt, Kovács Imre levele é. n. augusztus 21. – 1967 után.)

RM többször idézett jelentéseit Dimitrovnak Vass Henrik közli: Dokumentumok Rákositól – Rákosiról. Múltunk, 1991, 2-3. sz. A moszkvai vezetőtársak „tábori” levelei Rákosinak: PTI 858. f. 8/307. A főtitkárság iratai, levelei (a 7. csomagban): 274. f. 7/236. (Független Szocialista Néppárt). KV-ülés (a 2. csomagban): 2/23. A KÜB utolsó moszkvai tanácskozása: 677. f. 1/13.

#### *3. „Az a kis bölcs, okos feje”*

A bécsi pártvezetés (Landlerék) moszkvai jelentései: 858. f. 8/13. Az MKP, illetve RM levelezése az SZKP-val, Sztálinnal: 274. f. 10/39. PB-ülés (3. csomag): 3/97. RM kézírásos jegyzete: 7/123. (az MKP 3 éves munkájáról). Varga Béla 1973. október 30-i, Kovács Imre évszám nélküli és Kéthly 1972. augusztus 3-i levele Gosztonyi Péternek.

#### *4. Lobogjon jobban!*

A főtitkárság iratai: PTI 274. f. 7/16. (RM levele a KV-nak), 34. (a pártmunka értékelése). KV-ülés: 2/8. (Tömpe „Bandiról”, pártjelvény), 17. (a pártapparátus felülvizsgálatáról), 23. (összehasonlítás a szomszédokkal, a zászló lobogjon), 32. („a tyúkszemre lépés”), 34. („egyszerre két nyulat”), 38. (a Pázmány Péter Tudományegyetemen a demokráciáról), 42. (reakciós ország). Irányelvek március 15-e ünneplésére: 21/59. RM választási beszédei, cikkei, 1945: 9/8., 30. (a budapesti aktíván). Titkársági ülés (4. csomag): 4/44. (frakciósok). Beszámoló a politikai rendőrség munkájáról a KV-nak: 11/10. (Péter Gábor), 11. (Tömpe András jelentései). A Rákosi-titkárság levelei 760 (Gobbi Hilda). Visszaemlékezések: 867 f. /1/ g-69. (Györffy Antal), /1/ v-62 (Vas Zoltán). Varga Béla levele Gosztonyi Péternek, 1973. október 30.

### *5. Az utolsó csatlós daróca*

PTI 867. f. /1/ sz-71. (Szolesányi István), a-91. (Ádám Manóné). Gerő 1943-as levele: 858. f. 8/307. Jelentések Rákosinak: 274. f. 7/319. (a PDP-ről), továbbá: 10/97., 112., illetve 114. KT-ülés: 4/52-54. (Révai helyettesít). RM iratai: 7/75. (a Fórum Klubban a demokráciáról), 294. (kézírásos jegyzet a bizonyítási vágyról; az ellenség jelével), 198. (az MKP/SZDP sportcsarnoki aktívája, RM a nőkről). PB: 3/4. (fasiszta reakció). Kisgazdák a választásról: 508. f. 1/16. és 18. J. A. csendőrnymozó kegyelmi kérvénye: 274. f. 11/47. Kéthly Anna Gosztonyi Péterhez 1972. aug. 3-án.

Új Szó, 1968. július 14. (RM területi kéréseiről)

### *MÁSODIK FEJEZET*

#### *1. Májusi káprázat*

Szabad Nép, 1945. május 22., július 4., július 18., augusztus 22., 23., szeptember 23.

KV-ülés: PTI 274. f. 2/25. (a kolosszális május 1-jéről), 29. (a szakszervezetről), 30. (választás, Peyer), 34. (Peyerről). PB-ülés a választásról: 3/2. (az internáltokról is), 4. (SZDP-ről, FKGP-ről), 6. (közös lista), 7. (házmegbízottak, munkaszolgálatosok), 8. (Nagy Imre-figyelmi), 9. (program), 119. (Pesti izé). KT-ülés: 4/64. (Justus), 65. (RM/Peyer), 70. (házfelügyelők, levél Sztálinnak), 74. (Nagy Imre), 84. (Nagy Imre-figyelmi). Főtitkársági iratok: 7/154 (1946-os gyűlés), 34. (jelentés a pártmunkáról), 245. (egyházi ügyek, harang), 306. (a Csillag-ügyvezetőség iratai; hadifogoly-jelentés). RM Gábor Józsefnek: 858. f. 8/164. Révai az MDP III. kongresszusáról: 793 f. 2. Révai RM levelezése a párt moszkvai képviselőjével (Háy László, Szántó): 274. f. 10/43. Visszaemlékezés: 867. f. /1/ m-198. (Major István), /1/ 1-126. (Lakatos Dezső). RM előadásai: 274. f. 22/7. (A magyar népi demokrácia), 8/69 (az országos értekezletről: rendőröküldöttség, Valentiny), 21/4. (Hogyan agitáljunk?). RM választási beszédei, cikkei, 1945: 9/8. (instruktoroknak is). RM Horváth Zoltánnak: 7/46.

#### *2. Csúfos győzelem*

Szabad Nép, 1945. augusztus 25.

RM, Szakasits, Bán cédulaváltásai: PTI 274. f. 7/196. Levél Sztálinnak: (titkársági ülés): 4/70. RM levele Moszkvába Gerőnek: 7/40. A választást értékelő KV-ülés: 2/32. és 33. Területi titkárok ülése: 16/88. PB a választásról: 3/11. (közös lista ellen), 15. (rövid értékelés). RM 1947-es választási pártaktíván (a plakátokról is): 9/30., News Chronicle: 9/22. Titkári értekezlet: 8/67. RM jegyzete az MKP 3 éves munkájáról: 7/123. Titkárság a PB-tagok őrzéséről: 4/106. RM/Varga Jenő levelezése: 10/46.

#### *3. Családi kör*

RM a nőkérdésről: PTI 274. f. 7/198. Titkársági ülés (Biró Zoltán): 4/70. RM „felesége”, Kádár Böske (személyi levelezés): 7/292. Kovács Imre levele Gosztonyi Péternek (é. n., 1967 után).

#### *4. Amerikából jöttünk*

KV-ülések: PTI 274. f. 2/29. („annál jobb a tisztviselő”), 34. (egyesülés, új Internacionálé, fáradt a világ), 35. (a reakció támadásai). PB ülés: 3/19. (feketézők becsukása), 22. (Vida Ferenc). 28. (majd Rajk lesz a belügyminiszter). SZB-ülések: 5. csomagban (pl. 63.) Moszkvai követségi iratok (Horváth, Szekfű): 10/47. RM előadása a Fórum Klubban: 7/75., 243. (Mindszenty sérelmei), 151. (a Baloldali Blokk válasza az FKGP-nek), 76. (RM a Zeneakadémián az amerikai útról), 80. (kecskeméti beszéd). Újságrendelés: 4/106. Gerő és

Farkas levelei RM-nek a frontról: PTI 858. f. 8/307., a debreceni levelek: PTI 274. f. 7/13., RM levele Farkasnak: 7/125., Kovai Lőrinc levele: 292. Nagy Imre/RM: 4/123., RM/Nagy Imre PB előtti vitája: PTI 276. f. 53/1885. Visszaemlékezések: 867. f. /1/ k-133. (Korbacsics Pál), /1/ o-47. (Olt Károlyné), /1/ f-47 (Futó Erzsébet).

### *5. Uszoversensztvovaty*

Szabad Nép 1946. június 19., Manchester Guardian, 1947. március 14. (Szabad Nép, március 21), Szabad Nép, 1946. július 27.

Pártközi értekezlet: PTI 274. f. 7/152-154., továbbá PB-ülés: 3/45. (B-listázás), 47. (egyesületek megszüntetése), 56. (Nagy Imre bukaresti követ), 79. (Moszkva és Belgrád és a CSKP), 80. (Titóékat informálják), 83. (RM jugoszláviai útja), 129. (amnesztia). A III. kongresszus (1. csomag): 1/26. KV-ülés: 2/36 (kongresszus utáni). Jelentés a kézigránáról: 11/68. Gerő a XIII. kerületi aktíván: 7/77. Követségi meghívók Rákosiéknak: 10/80. Vizsgálat egy politikai rendőr ügyében: 11/43. 867. f. /1/ v-239 (Varga Mária), sz-199. (Szalai Sándor). Varga Béla 1973. október 30-i levele Gosztonyi Péternek.

## *HARMADIK FEJEZET*

### *1. A nagy kombinátor*

Szabad Nép, 1947. január 5.; január 12. és 15., február 18., 26., március 9., április 6. Kéthly Anna 1972. augusztus 17-i, majd az 1973. augusztus 15-i, Gosztonyi Péternek írott levele.

Funkcionáriusértekezlet: PTI 274. f. 1/16. (csendőrökről) PB az összeesküvésekről is: 3/65., 68. (a per előkészítése), 70. (Kovács Béla kiadatásáról még a következő kettő is), 73-75. (kommuniké), 79. (Bognárról), 83. (RM jugoszláviai útjáról): a májusi ülések: 86. (politikai vonal), 87. (osztzkodás az SZDP-vel; a Szépművészeti kincseiről), 88. (pártinduló). KV-ülés: 2/37. (az összeesküvésekről, az oroszok kivonulásáról), 867. f. /1/ sz-85. (Szabó Imre), /1/ sz-82. (Szakasits Árpád). Főtitkári iratok: 7/89. (budapesti beszéd az összeesküvésekről), 123. (békéscsabai népgyűlés), 158. (a Nagy Ferenc-ügyről). Propagandistaértekezlet: 21/11., választási beszédek (Révai Nagy Ferencről): 8. Szántó Zoltán belgrádi levelei Rákosinak: 10/61. Az angol és amerikai missziókra, követségekre vonatkozó iratok 80. (Schoenfeld-búcsúztatás). Pártközi értekezlet: 283. f. 10/130-131.

### *2. "Nagyon erősek vagyunk!"*

Szabad Nép, 1947. április 13., 25., 1948. május 6. Népszabadság, 1988. december 3.

Dinnyés expozéjáról az MKP (Gerő?): PTI 274. f. 7/147. PB-ülések a választásról is: 3/91. (pártjelvény), 93. (árubőség), 95. (olcsó áruk, asszonyküldöttség), 97. (Polgári Blokk? – a PB-tagság „eredeti” foglalkozása, jelszavak), 99. (Ludas Matyi), 100. (Rajk és a körmenet), 104. (értékelés), 108. (az SZDP és a KGP baloldalának megszervezése), 111-118. (mikor indul Moszkvába? 112: feladatok a Kominform megalakulása után; 117: a sztrájkokról, 118: a Pfeiffer-pártról), 120-21. (a Barankovics-pártról, ill. a gazdaságpolitikáról), 123-24. (a KEB-ről; Nagy a gazdaságpolitikáról). SZB-ülés (5. csomag): 5/63. (a hadifoglyokról). RM és Révai választási szónokoknak: 21/8., RM személyi levelezése: 7/293. RM 1947-es választási beszédei: 9/30., külföldi rádiók a választásról 37. KV-ülés: 2/42. (választásról; kék cédula is). A Kominform megalakulása: 10/12. (meghívó), 13. (az ülés referátuma; Révai jegyzetei), 15. és 39. (Révai-Farkas jelentése), 867. f. /1/ r-107. (R. P. Arnot).

### *3. A keresztapa*

Szabad Nép, 1948. május 6.

R. H. Margham interjúja: PTI 274. f. 760., RM személyi levelezése: 7/293.

#### 4. *Beteg-e a házigazda?*

Szabad Szó, 1947. december 7., Szabad Nép, 1948. február 29.

PB-ülés: PTI 274. f. 3/122. (Tito-látogatás), 125. (Tildy a SZU-ba?), 127. (fizetések), 128. (Kelemen-ügy), 131. és 135. (Kossuth-díj), 132. és 135. (a rendőrség és az államvédelem megerősítése), 133. (tagfelvételi zárlat), 134. (moszkvai út, fúzió), 135. (Kossuth-díj, ÁVB), 138. (Justus), 142. (egyház ellen), 143. (katonai bizottság), 144. (egyházi tanítók), 146. (egyház), 147. (KEB-erősítés), 151. (Bán). Levelezés a csehszlovákokkal és tárgyalási jegyzőkönyvek: 10/49., a Kominform-pártok és a jugoszláv KP levelezése: 16. A „békehaderő” fejlesztése: 11/82. A VAFOSZ-ról: 26/47. Az egyházi tárgyalás titkos jegyzőkönyve: 7/261., RM/Czapik-levelezés: 7/262.

#### 5. *„A slampos demokrácia”*

PB: PTI 274. f. 3/129. (Tadi). PB főképp az egyesülésről: 136-140. (139.: Biró Ferenc mb. vig.; 140.: Név: MMP? MDP? MAFIRT: Révai Dezső), 143. („békehaderő”), 144. (egyesülési kongresszus napirend), 147-150. (148.: RM referátuma; 149.: pedagógusdelegáció; 150.: iskolák államosítása), 152-54. (152.: MDP; 153.: kizárások; 154.: kalapácsos ember), közös PB-k: 155-57. (155.: Farkas/Szakasits; 156.: menetrend; 157.: Népszava szakszervezeti lap). KV-ülés: 2/48. (SZDP-ről). SZB-ülések: 5/129. és 118. (az SZDP „elfoglalásáról”), 119. (paritás nem), 121. (a centristákat is kizárni), 126. (szobaelosztás), 141. (elbocsátások). Kéthly Anna levele Gosztanyi Péterhez 1973. augusztus 15.